OSMANLI

700 yıl.

AHMET RASİM

3

AHMET RASİM

OSMANLI

EMİR

AHMED RASİM
ve OSMANLI TARİHİ
III

Düzenleyen
Metin Hasırcı

Emir Basın Yayın Elek. Ltd.Şti.
Suterazisi Sokak No 31/1
Sultanahmet, **İstanbul**

Tel: (090) (212) 518 99 01
517 86 65
Fax: (090) (212) 517 87 15

İçindekiler 3

Faideler

İçindekiler 3

Faideler

1041 Senesi Ramazanında İstanbul'un Hali: Recep Paşanın makam hırsı ve haince arzuları sebebiyle askerin ve şehrin içine düşen fitne, Ramazan ayını hükümetsiz geçirmeye sebep olmuştur. İstanbul'da sipahi kıyafetinde birtakım rezil şahıslar çoğalarak silahlı bir halde grup grup, semt semt gezmeye, toplu halde açıktan içki içip kafa çekmeye ve rezillikler ve şuçlar işlemeye başladılar, ayrıca dev resimleri gibi garip garip heykeller yaparak mahyalar21 kurdular. Bunlar önlerinde davul zurna, ellerinde meş'aleler Allah Allah diye mahalleleri geziyorlar, halktan seyretme parası alıyorlar, vezirlerin, alimlerin ve zengin kişilerin kapılarına giderek her grup kendi güzellerini davul ve nakkâre (22) ile oynatıp çuha kumaş ve para keseleri istiyorlardı. Bunların para isteyişleri hane sahibinin rütbesine göreydi. Verilmeyecek yahut tehir edilecek olursa meş'aleleri pencereli balkonlara doğru kaldırıp ya şu kadar kuruş, şu kadar çuha veya çukadar kumaş verirsiniz veyahut evinizi yakarız diye saçakları tutuşturuyorlar, bu şekilde ev sahibini aman etmeyin yapmayın demeye mecbur ediyorlardı. Fakat bu çapulcuların arkası bir türlü kesilmiyordu. Biri gidince diğeri meydana çıkıyordu. Bu şekilde ta bayrama kadar İstanbul'u oynaya oynaya soydular. Bayramda pek şatafatlı ve alaylıklı geçti. Yer yer salıncaklar kurdular. Devlet adamlarını ve memleketin büyüklerini balmumu ile düğüne davet eder gibi salıncağa davet ettiler ve saçı23 adına yüklü mallar istediler. Böylece salıncaklara yük yük kumaş, top top çuha ve çıkın çıkın paralar geldi. Hele bu rezillerin

Ramazan gündüzleri açıktan oruç yiyerek tütün içerek gezmeleri, sokaklarda kadın ve çocuklara sataşmaları, içki içip dans ederek namusa tecavüze kalkışmaları azgınlıklarının derecesini gösteriyordu. Bayram bitince ulufelerini de aldılar. Evvelce pabuç almaya güçleri olmayan ayak takımı alçaklar sürü ve katar sahibi ağalar oldular. Memleketlerine çekildiler. Recep Paşa üç dört rakipten kurtulayım derken binlerce rakibe düştü.

Dördüncu Murat ise, Recep Paşa'nın bütün kötülüklerine ve bozgunculuklarına vakıf oluyor, onu öldürmek için uygun bir zaman kolluyordu. Meğer Bayramın sekizinci günü en uygun zamanmış. O gün onu saraya çağırttı. Paşa ayağında siyatik olduğu için topallıyordu. Padişah: - "Gel bakalım topal zorba başı! Bana Hafız Paşa hadisesinde "abdest alda dışarıya öyle çık, diyordun, şimdi de sen al!" dedikten sonra onun yalvarmasına ve aman dilemesine bakmadan Zülüflü Baltacılara24 idam ettirdi. Yerine Eski Mısır valisi Tabanı Yassı Arnavut Mehmet Paşa'yı Veziriazam yaptı. Tabanı Yassı Mehmet Paşa'nın sadrazamlığa tayini, Sultan Murad'ın on seneden beri bulunmakta olduğu Valide Sultan ile vezirlerin vesayetinden kurtulduğu tarihtir.

- 4 -

Dördüncü Murat gözleriyle gördüğü bu fecaatlardan son derece üzgündü. Evvel emirde işe sipahilerden başlayarak veziri azamın hilesiyle bir hattı hümayun

çıkarttı. Bu hattı humayunda; "Bundan sonra değerli dedelerim zamanında karışmadıkları hizmetler verilmeyecektir." diyordu. Bunun üzerine Sipahiler yine Sultan Ahmet meydanına toplandılar. Padişahta sadrazamı, Şeyhülislamı, Kazaskerleri, Nakibül Eşrafı25 Alimleri ve değerli kişileri, yeniçeri ocak ağalarıyla zabitleri, bölük ağalarını ve söz sahibi ihtiyarlarını Sinan Paşa Köşküne toplayıp Sipahilere söz anlatabilecek bir kaç kişi göndermelerini emretti. Geldiklerinde itaat hakkında ve eşkıyalık ve anarşistlik aleyhinde bir nutuk söyleyerek "Rezillerin ve eşkıyanın korunmayarak teslim edileceğine, insanların işlerinin adalet ve şefkat dairesinde görüleceğine dair, yeniçeri ağalarını, sipahi ihtiyarlarını, kadıları yemin ettirerek sipahi taifesi adına yazılan mülazimlerin26 sayısını on binden üç yüze düşürdü. Daha o günden itibaren sipahi oğlanları ağası Cafer ile silahtar ağası Ahmed'i huzuruna çağırarak zorba başılarını anarşistlerin ele başılarını istedi. Ahmet ağa bunu yapamayacağını beyan edince derhal boynunu vurdurdu. Ertesi gün Saka Mehmet ve Cin Ali boğularak denize atıldı. Gelibolulu Cadı Osman ve Kameri idam edildiği gibi Yemişci Mustafa, Salih Efendi, Mahmutoğlu, Sarı Mustafa, Kel Abdi, Bıçakcı Mustafa, her biri bir tarafa kaçtılar. Fakat İstanbul'da ölüm aletinden olan satır, ip, kement işleri işlemeğe başladı. Sipahi tayfasından elebaşı kimse kalmadı. Sokakta eğri sarıklı sipahi kıyafetinde biri görüldü mü hemen öldürülüyor idi. Yeniçeriyi de temizledi. Deli İlahi, Dereli Halil ve bunlara benzer dışarı zorbalarını birer birer ortadan

kaldırdı 1041. Satır işliyor demiştik; yeniçeri ağası Köse Mehmet İlyas Paşa adıyla Manisa taraflarını yakıp yıkmış olan şakiyi ve onun avenesinden olan Mahi Hatunoğlu, Alaybeyoğlu ve diğerlerini, Defterdar Mustafa Paşayı, Sipahi zorbalarından Çerkez Ali Ağayı, Mahmutağaoğlunu öldürdüğü gibi İstanbul'da eline ne kadar Zorba, fesat ehli veya bunlara benzerler varsa bilip, bulup benzederek idam etti. Fakat bu seferde zulmü çok ileri gitmişti.

Diğer taraftan Sultan Dördüncü Murat da İstanbul'a gelen Boğdan "Banı" ber Toska'yı isyan gerekçesiyle divan-ı hümayunda idam etti. Aşağılık eşkıyadan Hüseyin Ali, Köse Ali, Siyavüş, Emir Halife de yakalanıp öldürüldükleri gibi Şam valisi olan ve Hüsrev Paşa'yı Tokat'ta öldüren Ahmet Paşa'da Konya'da, Kayseri'de, bulduğu eşkıyayı temizledi. Konya'ya gitmiş olan meşhur sipahi zorbalarından Rum Mehmed'i, Besnili Ali bey öldürdü. Şam valisi Deli Yusuf Paşa da İstanbul'a dönüşünde aman verilmeden idam edildi.

1042 de Hicaz ile Yemen'de karışıklıklar meydana çıktı. İranlılar Gürcistan da ilerledi. Tahmarüs bey karşılık vermeyerek bir tarafa çekildi. Gürcistan İranlıların elinde kaldı. İran seferi bitmiyordu. Hanlar hanı Tohta Hân, Van üzerine yürüdü. Murtaza Paşa Mardin'den giderek ve Erzurum valisi Demir Kazık Halil Paşa ile birleşerek İranlıları yendiler. Bu senenin en mühim hadiselerinden biri de İstanbul yangınıdır. Ciballi kapısı dışında bir kalafatçının yaktığı fundadan kayıkhanelere ateş sıçramış ve rüzgar sebebiyle

yer yer yayılarak yirmi dört saat devam etmiştir. Bu yangında yirmi bin evin yandığı rivayet edilir. Bu büyük yangın cahiller ve avam arasında hoşnutsuzluğa sebep olmuş, ileri geri konuşmalar artmış, Bunun üzerine kahvehanelerin kapatılması ve yıkılması ferman27 olunmuştur. Bu emir diğer vilayetleri de içine alarak teşmil edildi. Bu arada tütün içmekte yasak edilerek kahvehaneler derhal Bekar, tabag, nalbant odalarına çevrildi. Sultan Murat geceleri dolaşmaya çıkar, Fenersiz kime rastlarsa öldürürdü. Hatta evlerin ocağına kadar çıkıp koklar, tütün kokusu hissedilen yerleri basardı. Bostancıbaşı'yı Edirne'ye gönderip oradaki kahvecilerle kahve içenlerden ele geçenleri öldürttürmüştür.

O zamandaki halimiz öyle kötü bir durumda idi ki, asker ayaklanırsa kan dökülür, padişah intikam almak için en adi suçlarla kan dökerdi. Naima bu şiddetleri; "Erazili te'dip avamı nası terhip" (Rezilleri terbiye etmek diğer avam halkı korkutmak) maksadına bağlıyorsa da tütün gibi mekruhluğunda alimlerin daha yeni birleşebildiği bir şeyin içilmesi veyahut fenersiz gezmenin öldürme sebebi olması ve bundan da ayak takımının terbiyeleneceği ve halkın korkmasının meydana geleceğini ummak çok abes bir şeydir. Bu gibi kanlı uygulamalara "korku salma" politikası demek daha uygundur. Sultan Muradın, Mehmet Paşa'nın sadrazam olmasından ölüm tarihine kadar yedi sene zarfında idam ettirdiği kişinin sayısı elli bin olup, saltanatta bulunduğu on yedi sene zarfında ise

bu sayının yüz bini geçtiği tarihlerimizde kaydedilmiştir.

Halkın terbiye ve ıslahı ancak doğru kanunlar, mükemmel olan düzene saygılı olan hükümet heyetinin adil idaresi ile meydana geleceğini anlamayanların zamanları zulüm ve kan akıtmakla gelip geçer.
İranlıların Van'ı istilası üzerine Sadarazam Mehmet Paşa Serdarı Ekrem (28) tayin olunarak Haleb'e ulaştığında Vali Nogay Paşa'yı rehavet ve uyuşukluğundan dolayı öldürmüştür.

Sultan Murat Bursa'ya gittiğinde yolların kötü olmasından dolayı İznik kadısının idam edilmesini ferman etmiş, biçare günahsız adam kale kapısına asılarak orada üç gün bekletilmiştir. Bursa'da beş gün kaldı. Orada "idarecilere ve ikram ve iyiliğe layık olanlara" yardım yapmamak ve hediye vermemekle tanınan "Hasın Keyifli Mehmet" adındaki zengini asarak malını da hazineye devretti. Ama İznik kadısının idamı İstanbul alimlerinin ileri geri konuşmalarına sebep olmuş hatta Şeyhülislam Ahizade Hüseyin Efendi Valide Sultan'a yazdığı bir dilekçede "Alimler hakkında bu şekilde davranmak da büyük vebal ve ateş vardır" şeklinde beyanlarda bulunmuş ve sözler yazmıştır. Hatta Allame Şeyhi denilen Seyyidlerden biri de "Şeyhülislam padişahı tahttan indirmek için alimleri evinde topladı!" diyerek Valide Sultan'a korku vermiştir. Valide Sultan durumu Bursa'da Sultan Murad'a yetiştirdi, avda iken bu haber kendine ulaştığında hemen Bostancıbaşıyı kılavuz ederek süratle dönüp istanbul'a geldi. Gelir gelmez Şeyhülislam ile

oğlunu Kıbrıs'a sürdü ve Yahya Efendi'yi Şeyhülislam tayin etti. Peşinden de Bostancıbaşı'yı kayık ile Hüseyin Efendi'nin arkasından yollayıp boğazdan çıkmamış ise idam et diye emir verdi. Bostancı Şeyhülislamın kayığına yetişti ve çevirerek Rumeli yakasına yanaştırdı. Sultan Murat'ta yedi kuleden çıkmış kıyısıra gidermiş. Bostancı başıya eliyle işaret edip çağırdı ve şimdi öldüreceksin diye emir verdi. Bostancı da Hüseyin Efendi'yi Ayasrafonos yakınındaki Kalıtarya köyüne götürüp orada öldürdü.

Sadrazam İran seferini yapmak üzere Halep'te bulunduğu sırada Rum Mehmed'in adamlarından kalmış olan Yırtık Hasan ve Gürcü Ali'yi yakalayıp öldürdü. Yeniçeriler biz akça (29) almayız kuruş alırız diye ayaklandılar. Ağaları meşhur Köse Mehmet ile kethühada (30) ve katiplerini itham ettiler. En sonunda sadrazamın ağaları ile de kavga ederek elli kişi kadar insan telef oldu. Bu arada ağa ile kethüda ve katip İstanbul'a kaçtılar. İlk ikisi burada idam edildi.

Dürzi Beyi Maan oğlu Fahrettin -daha önce yazdığımız gibi- İtalya'da bulunan "Toskana" dukalığı ile ittifak ettikten sonra Floransa'ya giderek devletin İran seferi ve askeri ayaklanmalar gibi meşguliyetlerinden istifade ederek dönüşünde Ba'lebek de kurduğu hükümeti oğlu Mir Ali'ye teslim etmiş ve kendisi Cebeli Lübnan'da "Deyri Kamer" beldesinde yerleşmişti. Şam valisi Ahmet Paşa Fahrettin'i yenip ve "Şuf" kasabasında yakalayıp iki oğluyla beraber İstanbul'a yolladı. Bu zatta iki ay sonra idam edildi. İki taraflı kelle koparılıyor idi. Sadrazam Halep'te Hüsrev Paşa-

nın kethüdasını da "yokluk memleketi"ne gönderdi. (Öldürdü). Zaten bu devrin son yedi senesi bütün kan içindedir. Sultan Murat Sinan Paşa köşkündeki yem in ettirme ve bağlılık sunma toplantısında Arap soyundan bir kâdı'nın - "Padişahım her kim emrinize aykırı davranırsa asi olur öldürülmesi vaciptir. Hemen yok edici kılıcı çekmelisin. Buna çare kılıç hemen kılıç." sözüyle, meşhur Koçi Bey'in - "Adem oğlu kahrile zabtolunur hükmüle olmaz." nasihatını pek fazla genişletmiş ve yaymış idi. Dördüncü Murad'ın tek özelliği idarenin ipini eline aldıktan sonra çıkarttığı "iradelerin" tamamen yerine getirilip ve icra edilmesini kontrol etmesidir. Tarihlerimizin ittifakla açıkladıklarına göre sipahi tayfası hizmet adıyla iltizamcılığa (31), rüşvetçiliğe alışarak Anadolu'nun her tarafına yayılmışlardı. Bu yüzden zengin olanları görünüşte ulufe almak, daha doğrusu vergi almak için senede bir kere İstanbul'a gelerek "elçi hanı"nda (Osmanlı matbaasının eski yeri) ve bu gibi hanlarda kalırlar, bu arada karışıklık çıkarmak için ellerinden geleni yaparlardı. İşte Sultan Murad'ın otuz bini geçmiş olan bu sipahileri altı bin dolaylarına düşürmesi ve bunların burunlarını kırıp bütün ocakların sayısını elli beş bine indirdi. Fakat iç hazineyi de doldurdu. Ama bu tedbir kendisinin ölümüyle mahvolup gitti.

Bosna valiliğine tayin olunan Abaza Paşa orada da rahat durmayarak Lop oğulları denmekle meşhur olan bir hanedanı yok ettiği gibi, Kelis sınırında Venedik idaresinde bulunan Zadra kalesini de kuşatarak yağma etmeye can attığı sırada İstanbul'da bulunan Venedik

Balyos'unun (32) gayreti ve verdiği rüşvetiyle görevden alındı. Belgrat'ta kaldığı sırada Vidin sancağı ile Tuna sahilleri muhafızlığı verildi. Burada da Lehistan idaresinde bulunan Kamanıça kalesine saldırarak Lehlileri perişan etti. Bir kaç kasabayı basıp bir takım kelleler ile yüz kadar esir yolladı. Sultan Murat bu esirlerin hepsini öldürdü. Lehliler barış istemek üzere elçi gönderdiler. Abaza Paşa elçiden İkinci Sultan Osman anlaşması gereğince vergi ile on yıldan beri birikmiş vergileri istediği için anlaşma sağlanamadı. Diyarbekir beylerbeyi Murtaza Paşa "LEH" seferine başkomutan tayin edilip Sultan Murat'ta ordu ile beraber Edirne'ye gitti. Padişah kesmeye, kestirmeye alıştığı için yolda topçulardan bir kaç kişi ulufe almak hususunda gürültü çıkardıkları için boyunları vuruldu. Nerdeyse padişahı kan izinden bulmak mümkün olacak hale gelmişti. Nasılsa meşhur Nakibül Eşraf Şeyhi kişiyi öldürmeyip Mısır'a sürdü. Donanmada bu son zamanlarda bir faaliyet görülmedi. Kazak şaykaları (32) ile arada sırada uğraşılıyor idi. Kaptanı Derya Cafer Paşa, Kesendere sahilinde zahra almaya gelmiş olan iki büyük frenk kalyonunu yaktı.

1043 de Hint şehzadesi "Baysinger Mirza" İstanbul'a geldi. Yedi seneden beri Lehlilere sığınmış olan Şahin Giray afv edilip Rodos'a gönderildi. Padişah Edirne'den dönüşünde meyhaneleri tekrar kapattı. Kendisi yine geceleri gezip kimi sarhoş görürse öldürtüyordu. Abaza Paşa Sultan Murad'a çok yakın hale gelmişken Rumlarla Ermeniler arasında Kudüs'teki Kamame kilisesi kübbesinin tasarrufu meselesin-

den dolayı çıkan münazaa ve münakaşada Ermenilerden ellibin kuruş aldığını duyması üzerine bir iki gün sonra hem davacı Ermenileri, hem de Abaza Paşayı öldürdü.

- 5 - İRAN SEFERİ

KANLI İZ- Veziri azam Mehmet Paşa ilk baharda Halep'ten çıkarak Diyarbekir'de yaz mevsimini geçirmişti. Sultan Murat Edirne'den döndüğünde bizzat İran savaşına gitmeyi kararlaştırarak Bayram Paşayı İstanbul muhafazasına ve Murtaza Paşayı da sefer kaymakamlığına tayin etti. Padişahın beraberinde Vezir Ken'an Paşa, Kaptan Paşa ile Şeyhülislam ve kazaskerler bulunuyordu. Meşhur Şair Nef'i bu esnada Bayram Paşayı hicvettiğinden dolayı Paşaya teslim edildi. O da üstadın kadir ve kıymetine zerre kadar saygı göstermeyerek saray odunluğunda onu öldürmek gibi büyük bir cinayeti işledi.

Otağı hümayün Üsküdar'a kurulmuştu. Padişah burada Reislere ve subaylara (Zabıtana) - "Benim bilgim olmadan bir nefer seferden geri kalmayacaktır. Defter yanımdadır." diye şiddetli uyarıda bulundu.

Bu seferde ilk öldürülen Solak Başılardan (34) "Kalatalı Çelebi" adında bir ihtiyar idi ki suçu ve kabahati İstanbul'da bir kişiyi bırakmasıydı. Naima diyor ki:

> "Bu kadar emektar iken af olunmayıp siyaseten beyaz sakalını kana boyadılar."

Ordu Seyit Gaziye vardığında Konya Zorba başı "Kara Yılan oğlu" ile Eskişehir'e gidilirken onun oğulları "Sefer bey" ve "Deli Hamza", Bardaklı da Manisa sancak beyi Tutici (Dudu kuşcu) Hasan Paşa, Ilgın'da Karaman Emirül Ümara'sı (35), eski zorbalardan Celeboğlu Ali Paşa, İshaklı menzilinde Karaağaç kadısı, Konya'da mahpus Araboğlu Mustafa ile beraber diğer bir kaç mahpus, Konya'dan Beyşehri'ne gönderdiği mübaşirle Nogay Paşazade kethüdası Koca Aslan, Burdur yakınındaki "Nakkare zen" çayırında Zeametli36 çavuşlardan Cevherizade Kayseri'de Kadı Köle Derelizade, Sivas'ta Beyşehir Mirlivası (37) Keskinli Pir Ali Paşa öldürüldüler. Sivas sahrasında bostancılardan biri hattı humayunu taklit ettiği için derisi yüzüldü. Bu arada Budin beyler beyi gazaba uğrayarak Nasuh Paşazade vasıtasıyla Belgrat'ta başı kesildi. Konya kadısı Molla Mehmet Efendi Konya'da asıldı. Kaymakam Murtaza Paşanın jurnallemesi ve kışkırtması ile İzmir kadısı Tevfikîzade Mehmet Efendi öldürüldü. Yine Murtaza Paşanın kışkırtması ve teşviki ile Erzurum beyler beyi "demir kazık Halil" Paşanın öldürülmesine ferman çıkartılarak veziri azamın Erzurum'a varmasıyla fermanın icabı yerine getirildi.

Sultan Murad'ın Erzurum'a vardığında meydana gelen en şayanı dikkat bir hadise var ise, o da sadrazamın kudüm peşkeşi (geliş hediyesi) sunmasıdır. Bu hediye: Elli kese nakit kuruş, dört tane eğeri ve biniş takımı mücevherlerle süslü at, otuz dört yedek atı,

otuz beş boğça çuha ve kumaş ve diğer başka şeylerle beraber iki tane süslü hançerden ibaretti. Burada da Sivas beylerbeyi Bosnalı Ali Paşa Sipahi zorbalarından Aşık Yahya, yeniçerilerden Sakabaşı Çavuşzade, zalimlerden biri olan Besnili diğer Ali Paşa öldürüldüler. Padişah burada Şam Valisi Küçük Ahmet Paşaya, "Valiliğin yine kendisinde kalması için Silahtar Paşa'ya bin altın versin, yine Şam valiliğini kendine verelim." diye haber gönderdi. Bunun üzerine Paşa paraları saydı!

Temmuzda ordu, Kars yoluyla yürüyerek on bir gün "Revan"ı kuşattı ve daha sonra aldı. Ne idari bir fecaatdır ki, Van'ın alınmasından dolayı yedi gün yedi gece şenlik yapılması emrini İstanbul'a götüren Kapıcılar kethüdası (38) Salih Ağa'nın cebinde Hafız Paşa'nın öldürülmesinde, Recep Paşa'nın öldürdüğü ile Şeyhülislam Yahya Efendi'nin ortaklaşa hayatlarına kefil oldukları henüz yirmi bir yaşlarındaki Şehzade Bayazit ve Süleyman'ın idam edilmelerini emreden sadaret kaymakamı Bayram Paşa ile Bostancıbaşı'ya verilmek üzere gizli bir ferman vardı. Bu ferman hiç kusursuz yerine getirildi. Halk Revan şenliği yaparken bu biçareler boğularak öldürüldü. Revan'dan sonra Tebriz'e harb etmeden girildi. Şah'ın sarayı ile şehrin yıkılması emredildi. Naima'ya göre Asker; "Yüksek binaları, süslü sarayları yıkıp, köşklerle evlerin pencere ve dolap kapakları -ki çoğu lacivert ve altın suyu ile nakışlanmış süs dolu idi.-, koparıp çadırlarına taşıyarak odun yerine yaktılar. "Dördüncü Murad'ın

sefer esnasında gösterdiği kan dökücü tavrına birde yakıp yıkma ekleniyordu.

İran ordusu bir şekilde çekilmekte, kış da yaklaşmakta olduğu için ordu Tebriz'den Van'a döndü. Van'dan Sultan Murat payı tahta geri döndü. Giderken de Şam kadısı "Mantıki" Efendi'nin öldürülmesi için emir vermişti yerine getirildi. Sultan Murad'ın İstanbul'a girişinde yapılan Alay ve merasim anlatılmaya değer. Bu alayda eski kıyafetimizde bir değişme görülür. Naima tarif ederek diyor ki; "Bütün asker İstanbul'a geçip, padişah "şuhut kapısı diye tanınan kapıdan şaşalı bir surette İstanbul'a girdiler. Emir Günaoğlu-ki Revan şehrinin kumandanı olup Dördüncü Murad'a kapıları açmış bunun için fevkalade iltifata mazhar olarak İstanbul'a gönderilmiş idi- sadaret kaymakamı Bayram Paşa ile at başı beraber yürüyüp yalnız Bayram Paşa "Mücevveze" (39) giyip diğer vekil ve vezirlere padişahın emri olarak hepsi kıyafetini değiştirip "Hartavi destarlar", çoğu renkli şal ve ipekten baş bağları sarınıp yeniçeri ağası Mustafa Ağa, zerre ve zerre külah selp puş Ahenin volga üzerine evvela bir sarı ipek sarınıp, bütün iç ağaları aynı ipek sarınıp, padişah ise bizzat altın ve çelik karışımı tolga üzerine beyaz tülbent sarınmış ve bir siyah soguç mücevher sokunmuş Keyhüsrev kıyafeti ile arz-ı endam etmişlerdi. O güne dek muhterem dedelerinden hiç bu kıyafette merasime çıktığı duyulmuş değildi."

Bu arada Ahıska'nın alındığı haberi gelmişti. Yine bu esnada Eflak Voyvodası'nın kapı kethüdası Kurt

asıldı, Fransa sefirinin oğlu Habs ve bir Fransız gemisinin yükü hacz olunduğu için mevcut anlaşmalara dayanarak geri almaya çalışan sefaret tercümanı Kazığa vurularak öldürüldü ve Kaptan Paşa'nın şikayeti üzerine Fransa sefaretinin diğer tercümanı da asılarak idam edildi. Fransız sefiri Marşevil elsiz ve ayaksız bir gemiye bindirilerek memleketine gönderildi. Gümrük emini Mehmet Çavuş ulufeleri gümrük gelirine havale edilen sipahilere haksızlık ve zulm ettiği için boynu vuruldu. Defterdar İbrahim Efendi'nin sadrazam olayım düşüncesiyle sipahiler ağasına külliyetli bir meblağ vaad ettiği duyulduğu için ikisi de idam edilerek öldürüldü. Mısır Valisi Kara Ahmet Paşa harb için kararlaştırılan askerlerin maaşını geç gönderdiği için tutuklanmış ve malı elinden alınarak: "Daha neyin var?" sorusuna sert cevab verdiği için öldürülmüştür. Sarı katip adında koyun katibi, eski aşırmalarına bakmayıp göze girmek için beş yüz yük akça hazine zimmeti tahsil olunamamıştır. "Bana defterdarlık verin ben tahsil ederim" diyerek "Bakaya defteri" takdimine cür'et etme küstahlığında bulunduğundan dolayı huzurda, Erzurum'a giden Canbolatzade Mustafa Paşa- öldürülen Recep Paşa ile Musahip Musa Çelebi'nin hayatına kefil olmuş idi- Karaman'da bir günahsız kişiyi öldürdüğü bahanesiyle, Yeniçeri katibi yüz esediyye (40) para rüşvet alarak iradesiz yeniçeri yazmak ithamıyla idam edilerek öldürüldüler.

Acem Şahı kumandanı Rüstem Han ile beraber Revan üzerine gelerek kuşatıp zaptetmiş ve Muhafızı

Murtaza Paşa zaten hasta iken savaş esnasında yaralanarak vefat etmişti. İran ordusu Şehr-i Zur ve Kerkük üzerine de saldırarak Rüstem Han ile Şam beylerbeyi Küçük Ahmet Paşa arasında "Erdilan"da meydana gelen iki günlük savaş sonunda Paşanın zayıflığı ve hastalığı ile beraber gösterdiği yararlılık bir işe yaramamış asker bozulup Paşa da yaralı olarak öldü.

Revan'ın İranlılar tarafından zabtı üzerine Sadrazam Mehmet Paşa azledilerek yerine Şair Nef'i'nin katili olan Bayram Paşa veziri azam oldu. Mehmet Paşa İstanbul'a geldiğinde vezirlerin misafirhanesi olan Sırçasaray'da hapsolundu. Doksan gün sonra bütün parası ve malları elinden alınıp padişahın hazinesine devredildi. Ama bir müddet sonra Uzi Valiliği ve o havalinin baş kumandanlığı kendisine verildi.

Kırım Hanı Canbey Giray, İran seferine gelmediği için azledilerek yerine İnayet Giray tayin edilmişti. Oda İran seferine gelmeyip biraderi Kalgay "Hüsamettin Giray'ın teşvikiyle, Nogaylardan Kandemir Mirzanın reis bulunduğu Mansuri Nogaylarına saldırarak Kandemir'in İstanbul'a sığınması üzerine kardeşleri "Handan" aman dilediler. İnayet Giray bu başarıdan şımararak; Hatta Şeyhülislam Yahya Efendi'ye yazmış olduğu bir mektubda: "Ya Kandemir'i verirsiniz ya İstanbul kapısına gelir isterim." şeklinde dil kullanmış ise de kulak asılmamış İnayet Giray makamından alınmış, o da gelecek yeni hanı çıkarmak için sahil askeriyle muhafazasına inerek Hüsamettin de karadan menetmek maksadıyla Uzi

taraflarına Nogayların içine gitmişti. Hüsamettin Giray'ın içki ve eğlence ile meşguliyeti, Mansuri Nogaylarının nazarı dikkatini çektiği için bir gece bastırıp adamlarını ve avenesini kılıçtan geçirdiler. Bu hadise İnayet Giray'ı şaşırtmış ve yalvarmak için İstanbul'a geldiğinde Dördüncü Murat kendisini Kandemir ile huzurunda sorguya çekerek İnayet Giray'ı idam ettirmiştir. Kandemir'e de Karahisar sancağını vermiş, ama beraberinde bulunan küçük oğlu sarhoşlukla bir adam öldürdüğü için boynu vurulmuştur. Kandemir'in bu kısas üzerine kin tutacağı kim bilir nasıl düşünülmüş ki bir müddet sonra oda öldürülmüştür.

1047 tarihinde İran Şahı tarafından İstanbul'a yollanan elçi Maksud Han'ın hali de o zamanın tarihi hakkında fikir edinebilmek için mütalaa etmeye değerdir. Maksud Han İstanbul'a barış için gelmiş ve beraberinde sekiz Hint atı, Kırk Hecin devesi, yüzelli miskal41 misk ve anber, otuz denk (42) zerdüva kürk, sekiz adet sırmalı büyük halı ile bir hayli ipekli halı, tülbent,Sarık ve Keşmir şalları hediye getirmiş idi. Ama padişahın huzurunda takdim ettiği şahın namesinde kabul edilebilecek maddeler bulunmadığından sefere devem edilmeye karar verildi. Elçiyi de Davut Paşa Sarayı'na hapsettiler. Ama nasıl bir hapislik!. Pencerelerini, delik deşik nereleri varsa hepsini kapadılar. Giriş ve çıkış için yer bırakmadılar. Gözcüler ve hafiyeler koydular. Maksut Han bu kadar sıkı koruma arasında yine fırsat bularak iki adamını bahriye askeri şekline sokmuş ve Halep Vilayeti'ne tayin edi-

len Mehmet Paşa'nın maiyetine katarak yollamış. Paşa bunların farkına varınca ikisini de İstanbul'a gönderdi. Tabi buna Sultan Murat fena halde kızdı. Elçiyi kesmedi ise de o iki zavallıyı elçinin hapishanesinin önünde astırdı. Burunlarıyla kulaklarını kestirip yolladığı mektubu da burunlarına takıp üç gün o halleriyle asılı bıraktı.

Sultan Murat, Meşhur Abaza Paşa'nın "Şeyh Kerametfuruş"unu asarak öldürdüğü gibi Şehzade Sultan Kasım'ı da boğdurdu. Birinci Ahmed'in çocuklarından yalnız bir tek şehzade İbrahim kaldı.

İKİNCİ KANLI İZ: Sultan Murat 1048 de Bağdat fethi niyetiyle hareket etti. Hareket esnasında başına madeni bir miğfer giyip üzerine kırmızı şal sarık sarmış ve sarığın ucunu sarkıtmıştı. Ordu durak durak yürüyerek "Bolvadin"de şikayet üzerine Mıhaliç naibini öldürdü Ilgına vardığında "Şeyh Sakarya" adında birinin mehdilik davası ettiğini duyup üzerine askere yolladı. Mehdiyi tutup omuz ve göğüs derisini yüzerek parmaklarını boğum boğum kesmek suretiyle işkence ettilerse de Şeyh öf bile demedi. Hatta Cellat Kara Ali'ye: "Acele etme cellat ağa" diyerek acıya ne kadar güçlü tahammül ettiğini ispat etti. Bu zatın başın da büyük siyah sarık ve taylasan (43) ve bedeni çıplak olduğu halde bir eşeğe bin dirilerek, burnu, kulağı, elleri ve ayakları kesilerek ordu içinde teşhir edildi. Bu gidişte kanlı bir iz idi. Padişah nereye konarsa orada kesecek bir veya daha fazla adam buluyordu. Bunların en garibi hekim başı "Emir Çele-

bi"nin Afyon yuttuğunu Silahtar ağasının jurnallemesi ile haber alarak cebinden hokkasını çıkartması ve biçareye hokkanın içindeki on dirhem Afyonu yutturduktan sonra Üç oyunda Satranç oynayıp vakti geciktirmek süretiyle Ölmesine sebep olmasıdır. "Üç Bekar" denilen yerde tütün içen ondört Urfa da keza ondört, Hoca kör menzilinde altı, Halep'te yirmi kişi öldürüldü. İşkence tüyler ürperticiydi. Tütün içenlerin eli,ayağı kırıldıktan sonra idam olunuyordu. Dört parça edilenler bile vardı.

Ordu Cüllab denen yere vardığında Sadrazam Bayram Paşa vefat etti. Yerine Musul muhafızı "Tayyar Mehmet" Paşa Veziri azam oldu. "Karaca" denen yerde tütün içen iki kişinin karnı yarıldı. Diyarbekir'de da bir kaç kişi öldürüldükten sonra Mardin yoluyla Musul'a varıldı. Orda Hint hükümdarının "Mir Zarif" adında elçisi gelerek Hükümdarında İran Aleyhine Kandahar'ı Zapta gittiği anlaşıldı. Orada da Durnacı Derviş ağa ile Devşirme ağası Mustafa ağanın, devşirme oğlanların dan rüşvet aldıklarını duyduğu için ikisini de öldürülmelerini emretti. "Münazaayı Timar" diye meşhur olan fıkrada garipdir. İki ihtiyar Bir zeamet meselesinden Münakaşa ederler. Kazaskerler aralarını bulamaz. Sadrazamda bunları razı edemez Sultan Murat bunların arasını ben bulayım der. Padişahın huzurunda muhake meleri esnasında bunlar: "Mademki bizden birimiz hayattadır bu dava ayrılmaz" deyince Sultan Murat bunların ikisinin de başını kestirir.

Erzurum Valisi Kenan, ve Ahıska Hakimi Sefer Paşa'lar Bu esnada Revan üzerine giderek "Kelb Ali" Hanı yendiler.

Hulasa Ordu, Üsküdar'dan hareket ettiği günün yüz doksan yedinci gününde Bağdad'a ulaşıp suya uzak olan "Ak Kapı" semtinden kuşatmaya başladı. Şahın Deyale ırmağı civarına geldiği haber alınması üzerine yollanan bir fırka asker muvaffak olamayınca Sultan Murat Tayyar Paşa'yı "Bağdad'ın alınmasını geciktiriyorsun?" diye azarladı. Paşa ertesi gün için bir genel taarruz tertip ederek kendisi önde Cesaret gösterirken yaralanarak öldü. Ertesi gün sonraki sadrazam Kaptanı Derya Mustafa Paşa kumandasında yapılan diğer bir genel saldırı ile Muhasaranın kırkıncı gününde şehrin burçları tamamen ele geçerek siper ve istihkamlar da bulunanlardan başka herkes teslim oldu. Bağdat hakimi Bektaş Han Aman dileyip Huzura çıktı. Huzura çıkış merasimi Aşağıda kayd edildiği biçimde icra edildi.

"Veziri azam yerinde yani çadırında durup buradan padişahın çadırına kadar iki saf sipahi ve silahtarlar diziliydi. Sultan murat kırmızı bir elbise giymiş, Başına levendane bir sarık sarıp üstüne süslü ve mücevherli otağalar sokmuş ve dizleri üzerinde bir süslü kılıç koymuştu. Sağ ve sol tarafında Süslü ve zırhlı altın kemerli gulam ve hizmetçiler el bağlayıp durmuşlar beraberinde bulunan şeyhül islam ile vezirler ve diğer zevat vakarlı bir edep ile yerlerini almışlardı."

Padişah Bektaş Hanın şehiri müdafa hususundaki cansiparane hareketini beğenip kendisine süslü bir sorguç44 baştan başa samur kaplı bir, ve mücevher kaplı bir hançer ihsan etti. Kendisine: "İçeriye git. Hanlar, Askerler hemen bugün kaleden çıksınlar. İsteyen Şaha gitsin, isteyen bize tabi olsun, kimseye zorla mamız yoktur." diye büyük bir af emri verdi ise de İranlılar siperlerini terk etme dikleri gibi karışıklıkta herkesi şaşırtmış idi. Buna binaen surlardan ve burçlar üzerinden yine savaş başladı. Bizim asker yağmadan vaz geçerek İranlıların üstü ne tekrar saldırarak mesele tekrar kızıştı. En sonra katliama müsaade edildi. Tarihlerimizin rivayetine göre: otuz bin İran askerinden ancak üç yüz nefer Şahın ordusuna yetişip, on bin kadarı kuşatma günlerinde top tüfek isabetinden helak olmuş ve yirmi binide bu esnada öldürülmüştür.

Dördüncü Sultan Murat "Gazi" ve "Bağdat Fatihi" unvanını alarak, bazı mükafatlandırmalardan sonra Sadrazam Mustafa paşayı Bağdad'a bırakarak dönmek niyetinde iken Bağdat barut hanesi patladı. Ber heva ettiği bir çok nüfustan başka fırlayan taşların düşmesinden de bir hayli kimse yaralandı ve öldü. Bu patlama İranlıların düşmanlığına ve onların yapmasına bağlanarak Sultan Murat katliam için tellallar çıkardı: "-Herkimin çadırında Kızılbaş45 varsa öldürsün, Öldürmeyen onun yerine öldürülecektir!."deye ilanat yaptırdı. Naima Dördüncü Muradın Hunharlığını Anlatmak için Diyor ki;"Rivayet edilirki Fetih esnasında Padişah emanı verilmeden önce İçeride Kızıl-

başlar inat etmişlerdi.Esir edilenle ri alıkoyar bekler,bin nefer oldumu diye soradı.Bin kişi olunca Çadırın kapısını açar,kendisi taht üzerine oturup esirleride saf saf dizerler,güçlü küvvetli cellat lara emreder hepsi bir anda ve bir defada kızılbaşların kellelerini toprağa yuvarlatırdi. Bir kerede bu şekilde dört yüz kişisabredemememiş olmalı- kızılbaşın huzuru hümayünda boyunları vuruldu."

Bağdat'tan Diyarbekir'e yönelen padişah ve beraberindekiler, Musul'a vardığında tutuklama altında bulunan elçi Maksut hana bir name-i hümayun emanet edilerek yollandı. Bu namede; "Şahın maksadı barış ise Padişahın dedeleri zamanında Osmanlı hükümeti idaresine girmiş olan memleketlerin geri verilmesi, adet olarak verile gelen hediye ve peşkeşlerin her sene gönderilmesi ve eğer bu şartlara uyulmayacak olursa ilk baharda yine harbe hazır olması hatırlatıldı. Namenin sonunda da " erisen meydana gel. serverlik davasında olanlara perdenin arkasında saklanmak layık değildir, attan korkana ata binip kılıç kuşanmak hatadır." cümleleri yazılıydı.

Padişah Diyarbekir'e döndüğünde, Urmiye Şeyhi adıyle oralarda pek büyük hürmet ve saygı sahibi olan Şeyhide öldürdü. Sebebi, bütün etrafa yayılmış olan Şöhreti idi. Sultan Murat henüz İstanbul'a ulaşmadan Sultan Mustafa Han vefat etti. Bunun ölüm sebebi şüpheli kalmıştır. İzmit'ten kadırgalara binmiş olarak akşam üzeri Sinan paşa köşküne ulaştı. İstanbul'dan ayrılalı on üç buçuk ay olmuştu.

Bağdat'ta Ordu ile kalan Sadarazam Kara Mustafa Paşa "Menzil Abad" İsimli yerde Barış anlaşmasının taslağını düzenlemiş ve Kasri Şirin denilen yerin yakınında Şahın elçisi "Saru Han" ile barış imzalamıştır. Bu barış anlaşmasının gereğince: "Bağdat eyaletinden Hassan, Bedre, Mündelicin, Derene, ve dertenkten Sermenel arasında bulunan Çöller ve Caf Aşiretinin "Ziyaüdddin ve Haruni kabil eleriyle zencir kalesinin Batı tarafında olan köyler, Şehriruz yakınındaki Zalim Ali kalesinin üstünde olan dağların kaleye bakan tarafları Ehriruze çıkan gediğe kadar olan yer ve kızılca kale tabileri Osmanlı hükümetinde kaldı. Bunlardan başka Ahıska, Kars, Van, Şehrizur, Bağdat ve Basra içinde bulunan kalelerle Nahiyeler, araziler ve dağlara Şah tarafından Asla müdahale ve saldırı olunmaya cagı anlaşma altına alındı. vs."Bu anlaşma üç gün sonra Şah tarafından Tasdik olunup Mehmet Kulu Han ile İstanbul'a yollandı.

Sultan Murad'ın İstanbul'a ulaşdığında kar ve soğuktan ayağında ağrılar meydana gelmişti.

- 4 -

Bu ağrılar siyatik ve romatizma ağrılarıydı. Bu hastalık gittikçe artarak kendisini halsiz bırakmakta idi. Hatta üç dört ay kadar yattı. Ramazan bayramı günü oldukça şen ve şakrak görünerek Sinan Paşa köşkünde hünerbazların oyunlarını seyrettiği gibi ondan sonra at meydanında silahtar paşa sarayında verilen büyük ziyafette de -Naimanın tabirine göre- Cam-ı gül

Fame (kırmızı içki dolu bardağa) rağbet eylediyse de ertesi gün bu zevkin sarhoşluğu ile tekrar hasta düştü. On altı gün sonra da bu dünyadan göçtü 1049/1639
Tarih diyor ki:"Siyatik ve romatizmanın şiddetli ağrısı bu defa tekrar arta rak çok rahatsız oldu. Hayatından ümidini kesmiş olduğu halde hangi düşünce ye dayandıysa kardeşi Sultan İbrahim'in Öldürülmesini emretmiş fakat bunun yerine getirilmesi valide sultan tarafından menedilmiş, sorduğu zamanda emirlerinin yerine getirildiği cevabı verilmişti. Sultan Murat ölünün cesedinin kendisine gösterilmesini istemiş, cesedi görmesinin rahatsızlıklarının artıracağı söylendiği halde mutlaka görmek isteyerek yataktan fırlamak istemiş ise de silahtar paşa kendisini kucaklayarak zaptetmiştir."

Vefat ettiği zaman yirmi dokuz yaşlarında idi. Hükümet müddeti on senedir. Uzun boylu, vücudu iri ve yağlı, yüzü yuvarlak, sakalı siyaha meyilli, açık kaşlı, be yazı çok ela gözlü, omuzları geniş, beli ince pazuları kalındı. Naima- ki zamanın gereği söyleyeceğini tamamen ifade edemiyerek ekseriya geveler.- dördüncü Murat hakkında yazdığı ufak bir tenkitte "her hususu adalet, şeriat ve kanun üzere görmediğini, kan dökmekte aşırı dereceye vardığını, "beyan ederek" Heva ve heves ihtiyarını elinden alıp, kötü arkadaşlarında yardımıyla şanına layık olmayan çok iş yapmıştır." diyor. Fevkalade güçlü olduğunu da yine Naima zikrediyor: Musa Paşa'dan rivayet edilir ki; "Ben haremi hümayunda silahtarlık hizmetinde iken kaç kere: -"Gel silahtar" deyip sağ elleriyle kuşağım-

dan tutarak kaldırıp -silahtarda iri yapılı bir pehlivan olduğu halde- bir eliyle başında tutup has odayı dolandırırdı. Nasıl kaldırdıysa öyle indirir ve kollarına hiç futur gelmezdi. Ok, harbe ve ciritle bir kaç kalkanı delmek ve bir kılıç vuruşuyla eşyaları ikiye bölmek, iki yüz okkalık Gürzü46 kaldırıp sallamak gibi zor şeyler ve herkesin yapamayacağı bunun gibi hünerleri vardı."

Sultan Murat için öldürme emri vermek, bilhassa az bir öfke anında ani kararlardan idi. Hatta Bağdat fethinde çok büyük yararlılığı ve devlete öteden beri fedakarlığı görülmüş olan Kara Mustafa Paşa'nın aleyhine Silahtar Paşa ile Şeyhülislam ve başkaları, yapılan barışın şansız ve faydasız olduğunu bir maksada binaen arz etmeleri üzerine döndüğünde idam mı edeyim? Yoksa bir yere mi yollayayım diye düşünmüş bereket versin sadaret kaymakamına bu düşüncesini açmış Paşa da anlaşmanın devletin şanına uygun olduğunu söyleyerek kurtarmıştır. Ama ne yazık ki Mehmet Paşa daha sonra silahtarla şeyhülislam ve yerine kaymakam olan Hüseyin Paşa gibi garazkarların hilesine düşerek kendisini cellattan kurtaramamıştır.

Bir kere de Cezayir ve Tunus gemilerinin Venedik sahillerinde batırılması üzerine Osmanlı memleketlerinde ne kadar Venedikli varsa hepsinin öldürülmesine irade çıkarmıştı. Sadrazam Kara Mustafa Paşa bu iradeyi üç gün bekleterek Venediklilerin öldürülmesinden ise esir edilmelerinin daha uygun olacağını zorla anlatabilmiştir.

Tarihin her devre mahsus olan açık şahitliği ile meydana çıkıyor ki "öldürme ve dehşet salma politikası" hiç bir zaman bir devletin güç ve metanetini sağlamlaştıramamış, tersine daha fazla harap olmasına sebep olmuştur. Dördüncü Murat için şiddet ve kan dökücülüğü ile içerdeki karışıklığı kaldırdı diyenler bu sözü ilk söyleyenin peşine takılmış olanlardır. Hele bu yöntem, insani ıslahat fikrine büsbütün zıttır. Eli ayağı bağlı yardım bekleyen bin esiri çökertip karşısında kellelerinin yuvarlandığını seyreden dördüncü Murat'ta ise böyle bir islah fikri asla bulunamaz. Bu hükümdar, on bir sene içinde nereye bastı ise orada hemen bir kan izi bırakmıştır. Böyle politikalar devamlı surette dış ve iç garaz ve kinleri uyanık bulundurduğu için devlet istenen olgunluk devrine ulaşma güzelliğini elde edememiş ve Osmanlılık o günlerden itibaren ne içte ve ne de dışta problem ve karışıklıklardan kurtulamamıştır.

Onsekizinci Bölüm (BAB)

Sultan İbrahim

-1-

1049/1639 da tahta oturdu. Tahta çıktığında 25 yaşlarında idi. Sultan Murat biraderi Şehzade Kasım'ı boğdurduğu odada vefat etmişti. Bundan da anlaşılır ki sarayın her odası bir ölüm yeri hükmünü kazanacak derecede dehşet içinde idi. Veziriazam Kara Mustafa Paşa haberdar olunca doğruca Sultan İbrahim'in hapsedildiği yere giderek; -"Şehzadem mübarek başınız sağ olsun. Biraderiniz Sultan Murat ebedi aleme gitti. Saltanat Tahtı sizindir." demiş ise de kim inanır? Çünkü Sultan İbrahim Şehzade Bayazıt ile Süleyman ve Kasım'ın neye uğradıklarını görmüş: "Bu esbab-ı cünunu seyreden divane olmaz mı?" Mısraının anlattığı duruma yakın bir hale gelmişti. Paşanın sözü üzerine inanmayarak, hatta bir hile olduğuna kanaat getirerek; - "Bana taht ve saltanat ne lazım, kardeşim sağ olsun. Benden ne istersiniz?" diye cevap vererek imtina gösterdi. Göstermez mi ya? İşte öldürme korkutma ve korku salma politikasının kötülüklerinden biri de budur ki, hükümdar ile vekiller, vezirler ve memurlar arasında samimi bir bağ olmadığı ve hükümet ile halk bir diğerine düşman nazarı ile baktığı gibi, ana, birader, hemşire hulasa akraba namına kimler

varsa hepsi biri diğerinden korkar ve titrerler. Biçare Sultan İbrahim validesinin bile sözüne güvenmedi. Bin yemin ettiler, mümkün değil inanmadı. En sonra kapı ağasıylel Valide Sultan koltuğuna girerek "gidin bakın görün" diye zorla dışarıya çıkardılar. Aman Yarabbi ne feci haller! Kapı Ağası Veziri Azamın demir kapı önünde durduğunu görünce hemen haber göndererek "aman dışarıya çıksınlar, şehzade hazretleri kendilerini bostancı başı zan ederde korkar. Zira buraya ancak bostancı başı gelir." dedirtti. Vezir, cenazenin bulunduğu odaya girerek beklemeye başladı. Sultan İbrahim odaya gelince: "Lalan budur" diye sadrazamı takdim ettiler. Zavallı Şehzade, hala "bana hile ediyorsunuz" diye direniyordu. En sonra ölünün yüzünü açıp gösterdiler. "Yüzünü kapayın" diyerek taht odasına girerken bir kere daha gözlerine inanamadı geri dönüp bir daha açtırdı. Dikkatli dikkatli baktıktan sonra öldüğüne iyice kanaat getirdi. Önünde Kafurlu Mum, yakınları, Veziri Azam, kapı ağaları olduğu halde taht odasına girdi. Hazreti Ömer'in teberrüken korunan sarığını giydi. Sultan İbrahim, Naima'nın kavlince, tahta oturduğunda ellerini açarak "Yarabbi! Saltanat günlerimde ümmeti Muhammedi hoş hal eyle! birbirimizden hoşnut ve memnun kıl!" diye dua eyledi.

Ertesi gün biat merasimi yapılarak dördüncü Murat'ın cenazesi mükemmel bir merasimle kaldırıldı. Cenazesinde gazaya gittiğinde bindiği üç at tersine eyerlenerek tabutunun önünde götürülmüştür. Bir rivayete göre: "Halk yasa bürünüp At meydanına

toplanıp siyah donlu atlarla yas tuttular." Bir mavnasını Teberrüken Tersane-i amirede kara katrana boyayıp "Şah-ı kale" denilen iskele yakınında gözlerin birine çektiler.

Yeni padişah Kara Mustafa Paşa'yı sadrazamlıkta bıraktı. Sultan Murad'ın öldürme politikası hâlâ süratle devam ediyordu. Rodos'ta mahpus olan Şahin Giray, bir cahilin, meçhul bir kuş isimli kimseden yüce devlete zarar gelecek dediği için öldürülmüş, orada burada gizlenen zorbalardan "Hafız Kör" ve avenesi de idam edilmişlerdir.

Sadrazam Sikke'yi islah ederek alış verişi ve iktisadi durumu düzenlemeye gayret etti. Bu sırada Erdel Prensi "Rakuç" nin adamı gelerek vergisini verdi. Sultan Murad'ın İran'dan getirip kendine Nedimi Has (2) edindiği sefih, ayyaş "Emir Gühan" -ki sarayının olduğu yere hala "mir gün" denir- kıymetli hediyelerle gelen İran sefiri Maksud Han'la geri dönmek istemiş, bu teşebbüsü nankörlüğüne verilerek öldürülmüş ve yalısı Veziri azama ihsan edilmiştir.

Azak kalesi beş seneden beri kazakların eline geçmişti. Siyavuş Paşa kumandasında ve Tatar Han'ı Bahadır Giray'ın beraberinde giden Osmanlı askerleri üç ay kuşattıkları halde zayiat vermekten başka bir şey yapamayarak geri döndüler. Bahadır Giray, Azak'tan dönüşünde vefat etti. Ertesi sene "Sultan zade Mehmet Paşa" Kara kuvvetlerine ve Kaptan Paşa da deniz kuvvetlerine kumanda ettikleri halde yine Azak üzerine gidilerek Tatar Hânı'da yüzbin Tatarla hareket ettiği için içeridekiler şehri yakıp çekilip gittiler

(1051/1641). Epey zamandan beri Aydın ve Teke taraflarında isyan çıkarıp eşkıyalık yapan "Kına oğlu" adlı şaki tutulup öldürüldü.

Dördüncü Murat zamanında çok fazla nüfuz sahibi olan ve daha sonrada "Tam Şuvar" beylerbeyliğine tayin edilen Silahtar Mustafa Paşa, Padişahın hazinesinden pek çok kıymetli eşya aldığı ve Kıbrıs Hazinesini de dört sene kabzederek kimseye bir şey vermediği meydana çıktığı için bunların kendisinden istenip tahsil edilmesi için padişah fermanı ile gönderilen orta (3) Bostancıbaşıya ancak elli bin guruş miktarı eşya defteri gösterdi. Bunun üzerine o zamanlar azletmek kadar ehemmiyetsiz olan öldürülmesine ferman çıkarıldı. Beş bin keseden4 fazla malı meydana çıktı ve bu mallar hazineye alındı. İran Şahı Şam İbn-i Safi vefat edip yerine oğlu Abbas isimli çocuk şah oldu. Halep beylerbeyi Nasuh Paşazade Hüseyin Paşa: "Ben vezir oğlu vezirim" diyerek daha Erzurum'da iken sehatlarda Tugrakeş (5) vezirlerden tuğra çekmeyi men ettiği halde kendisi bana bu emri Dördüncü Murat gibi bir kahraman gazi verdi diyerek Sadrazam Mustafa Paşa aleyhinde bulunmuş, daha sonra Çelebe tayin edilince isyankar ve dik kafalı tavırlar göstermiş nakl olunarak oradan hareketinde beraberine pek çok sarıca (6) ve sekban (7) askeri yazmıştı. Bu esnada hazinedar Kör İbrahim Paşa Sivas Emirül Ume rası idi. Sadrazam bundan çok rahatsız olarak İbrahim Paşa'ya öldürülmesi için gizli emir vermiş, oda Kayseri yakınında Hüseyin Paşa'ya saldırmış ise de orada ölmüştür. Hüseyin Paşa beraberindeki kalabalık bir

asker ile İstanbul'a doğru yürüyerek Sadrazam ile Şer'i Davam var demeye başladı. Bu şayıalar ve sadrazamın teşvik ve telkinatı üzerine "Deki Kaytas Ağa" ile Anadolu Beyler beyi gönderildi. İzmit Yakınında "Hoca Çayırı" nda meydana gelen savaşta Kaytas Ağa yaralandı. Hüseyin Paşa bu zafere güvenerek, Sadrazamlık mührü kendine gelir ümidiyle Üsküdar'a kadar yürüdü ise de yaptığı işin ehemmiyetini anlayarak Ordugahı bırakıp "PireVadi" yakınındaki çiftliğe ve oradan da Kırıma gitmek üzere Rusçuğa kaçtı. Edirne Bostancı Başısı kendisini yakalamakla görevlendirildi. O da Ruscuk'ta onu yakaladı ve adamlarını da öldürdü. Hüseyin Paşa'yı da İstanbul'a yolladı. Veziri Azam Mustafa Paşa Topkapı dışındaki bahçesinde işkenceyle idam ettirdi. Ama kendisinin de halk arasında itibarı azaldı. Bu ölümlerin hepsi birer çeşit cinayet olup, makamlarını korumak için vezirlerin iftira ve hileleri ile meydana gelmiş devleti çürütmeye kastetmiş çıbanlardır. Safed Emirül ümersı "Zülfikar Paşa" adında birside Hüseyin Paşa'ya yardıma gelme ithamıyla Kıbrıs ta öldürüldü.

Bu sıralarda "Piyale" Paşa kumandasında bulunan Donanma, İspanya Sahilini vurarak yüklü bir ganimet aldığı gibi Kotoron önlerinde de yükü kırmızı atlas ve Şem-i Kafuri olan bir kalyonu zabt edip dönüşünde de iki "Portun" ve bir kalyon ve diğer iki gemi ile bir kaç yüz esir getirerek Halice girdi.

-2-

CİNCİ HOCA DEVRİ: Sultan İbrahim zamanının en meşhur aktörü Cinci hoca denen heriftir. Sultan İbrahim sarayda mahpus iken can korkusuyla hafakan ve uykusuzluk illetine, ve meraka yakalanmış idi. Doktorların ilacı kar etmiyordu. Harem tarafından ise okutmak hususuna ehemmiyet verildi. Hakikaten oda okunmaktan rahatlama hissediyordu. Safranbolulu Hüseyin adında biri Şehzade de oturuyor ve medreseden kelenleri okumakla şöhret kazanmıştı. Bunu bilenlerden biri Valide sultana söyler, o da gelir ve okur. Naimanın dediği gibi:"itikat imdad eyler" Padişah rahatlar. Bu Herif daha Mülazim defterinde kayıtlı olmadığı halde hemen Hattı hümayun ile kendisine "Sahn Medresesi" (8) müderrisliği verilir. Saray vazifesi tayin ve tahsis olunur. Bir kaç gün sonra Süleymaniyye Medresesi verilip peşi sırada Galata kadılığı ile Hocalık rütbesi verir. Herif Cinci lakabıyla şöhret kazanır. Ma'hut "Ebül Hüda "gibi yüksek tabakanın ve avamın müracaat ettiği kişi olur. Meşhur Kara Çelebi zade Mahmut efendinin de Kızını alır. Tabiatıyla böyle birden bire yükselenler devlet işlerine de karışırlar. Bu da diğerleri gibi hem karışır hem de mal toplamaya başlar.

İşte bu Cinci Hoca ile diğer iftiracıların tezvirat ve doldurmaları, veziriazam Kara Mustafa Paşa'nın padişahın gözünden düşmesine ve öldürülmesine sebep olmuştur. Padişah epeydir Mustafa Paşa'nın sert ve Amirane karşılık vermelerinden nefret etmişti. Yeni

silahtar olan Yusuf Paşa ile Cinci hocanın birleşmesi neticesinde padişahın icraat gücü bütün bütün azaldı. Paşa her ikisini de atmak için Yeniçerileri kışkırtmak yoluna saptıysa da Muvaffak olamadı. En sonunda sarayındaki otlağın altında gizlenmiş iken bostancılar yakaladı. Cellat Kara Ali kement atarak sokakta boğdu. Bu ölümlerin meydana gelmesi,Padişahın "öldürün!" der demez kim olursa olsun derhal idamı,ilk bakışta hükümetsizliğe delalet eder. İkinci olarak ta; vezirlerin ve ümeranın öldürülmesine ve efrada küçük bir nazarla bakan bir hükümdarın Hükümet usulüne vakıf olmadığına ve yalnız kendi heva ve hevesine uyduğunu gösterir. Buna binaen,devlet idaresi başı boş bir şekline (keyfema yesa-ü) girer. Bu durumda genel güvenlik yok olmuş,insan hakkı ayaklar altına alınmış olur ki bundan büyük zülüm olamaz. Görüyorsunuz ki zihnen hasta olan Sultan İbrahim de bile kan dökme huyu var olup, her istediği akla uysun veya uymasın yerine getirtme kabiliyeti aklından daha fazladır.

Öldürülen Mustafa paşa sadrazamlığı esnasında vilayetleri yeni baştan yazdırdı. Hazine gelirlerini de artırıp askerin ulufesini düzenli olarak vermeye başladı. Tarih bu zatın doğruluğuna ve disiplinine şehadet ediyor. Hatta Naima, Sultan İbrahim'in "iyimi kötümü devlete faydası veya zararı olur mu diye düşünmeden iftira ile paşa öldürmesini zülüm" olarak kaydediyor. Garibdir ki, Mustafa paşanın Okuması yazması yokmuş.

Paşanın Öldürülmesinden sonra Sadrazamlık Mührü Şam Valisi "Civan kapıcıbaşı" adıyla tanınan Vezir Sultanzade Mehmet Paşa'ya verilmiştir.

Sultan İbrahim Yalnız Cinci Hoca ve silahtar Yusuf Paşanın Nüfuzu altında değil Hareminde nüfuzu altında bulunuyordu.

Şeyhülislam Yahya Efendi bu esnada vefat etti (1052). Bu zat alim, fazıl ve şair idi.

Kaptan Piyale Paşa Trablusgarb'a gittiğine oranın yerli kabilesi olan "Tailer"den Mehmet Paşa'dan korkup karşılamaya gelmemiş ve fakat padişaha kapaklarıyla beraber iki sofralık altın, iki sofralıkta gümüş sahanlar ve kendisine hediyeler vermiş ise de paşa bu sahanların birer takımını padişaha ve bir gümüş takımını da veziriazama takdim edip, bir sofralık altın takımı kendi yanında bırakmış idi. Bu durumu kendi çıraklarından "Himaroğlu Mehmet" Kaptanı Cinci Hocaya bildirmiş, o da padişaha arz ederek Piyale Paşa'nın evi basılıp orada boğdurulmuştur.

"Dai Hüseyin" yani Cinci Hoca Anadolu kazaskeri olduğu gibi, Galata Kadılığı ve padişah hocalığı da uhdesinde kaldı. Padişah Cinci Hoca ile beraberliği çok ilerletmiş, hatta mevlit cemiyetinde sol tarafına oturtmuş ve yine o cemiyette Rum ili Muidi9 Efendi'nin de üstüne geçerek ikbal derecesine herkesi haset ettirmişti. Zamanın terbiyesine bakın ki Muid Efendi, hocanın üst tarafına geçerek oturmasından müteessir olarak, kethüdası vasıtasıyla veziriazam Mehmet Paşa'dan bunun çaresini sormuş, o da mal toplama taraftarı olduğundan "Bu problemin çözücü-

sü Şeyhülislam olması gerekir" diyerek paşaya yetmiş kese guruş rüşvet vermiş ise de paşa bugün yarın diyerek ta azl edilinceye kadar Muidi oyalamıştır. Fakat Mehmet Paşa, azledilip de Girid'e tayin edilince keseleri Padişaha verdirmiş ve Muid Efendi de keselerin sayısını yüz elliye çıkarmış ve şeyhülislam olmuştur.

Bu arada Cinci Hoca'ya büyük bir saray yaptırmak için hazineden iki yüz yük akçe10 verilmesi hakkında padişah emri çıktı.

Sultan İbrahim beraberine Cinci Hoca ile "Reis-ül Küttab" (11) efendiyi ve silahtar Yusuf Paşa ile diğerlerini de alarak Edirne'ye hareket etti. Padişah Edirne'de ne beğenmese iyi? Odun. İstanbul'un odunu iyiydi, buranınkini beğenmedim deyince İstanbul'dan hamallarla odun taşınmaya başlandı.

Azak muhafızı "Bahadır İslam", Mısır Valisi Maksut Paşalar öldürüldü. Kırım Han-ı Mehmet Giray azl edilip yerine İslam Giray tayin edildi. Silahtar Yusuf Paşa, Kaptan-ı Deryalığa tayin olundu. Cinci Hoca ise bu arada son derece parladı. Yine bu esnada Macaristan ile Nemçe İmparatorluğu'nun arası açılarak Rakoçi'nin saldırı ve tecavüzünün men edilmesi için İstanbul'a elçi geldi. Lehliler ile Ruslarda Tatarların akınlarından şikayet ediyorlardı. İçerdeki kötü idare açıktan pek görünmüyorsa da Cinci Hoca bağlıları birer birer mevki ve makam sahibi olmaya başlamış, bahusus padişahın hali günden güne değişerek hükümetin başı boşluğu "Keyfe mayeşa-i" açıktan açığa görünüyordu.

- 3 -

GİRİT HADİSESİ: Kızlar ağası (12) "Sünbül Ağa" nın davranışı padişahın hoşuna gitmediği için, 1054' te Mısır'a sürmüştü. Ağa bu münasebetle Bütün mal ve eşyasını hizmetçilerin ve yardımcılarını, hatta atlarını bile Karadeniz de yeni inşa edilip gelen İbrahim çelebi Adında Reisin gemisine bindirmiş ve Mekke kadısı Bursalı Mehmet Efendi ile bir çok hacılarda beraber binmişti. Gemini dört Topu vardı. Rodos Limanına uğradıktan sonra Girit adasına doğru geldiğin de Malta korsanlarından Altı gemi önlerine çıktı. Meydana gelen Savaşta Korsanlar gemiyi yedeğe alıp Girid'e götürdüler. Sünbül Ağa ile İbrahim Reis öldürüldü, Mehmet Çelebi ve altmış kadar kalan insan esir oldular. Mehmet Çelebi daha sonra kendisini satın alıp kurtuldu ve hatta bir müddet sonra esiri lakabıyla Fetva emini dahi oldu. Hadise Padişah tarafından duyulunca Donanma tertip edilerek Girit'in alınmasını emretti. Sefer, Venedikliler aleyhine idi. Kaptanı Derya Silahtar Yusuf Paşa çabuk hazırlık yaparak, Sultan İbrahim de her gün tersaneye giderek bir rivayete göre doksan yedi gemi, Üç yüz şaykadan meydana gelen bir donanma meydana getirildi. Donanmada yedi bin Yeniçeri, On bin Sipahi, Ve seksen bin diğer askerler vardı. Yusuf Paşa Yol üzerinde sakıza ve diğer yerle re uğrayarak bir kaç gemi zapt etti. Tunus ve Cezayir taraflarından da bir hayli gemi geldi. Avarin Limanından Lenger kaldırıldıktan sonra doğ-

ruca Girit Adası üzerine gidildi. Karabatak adında bir fırkate Reisi kıyafet değiştirerek karaya çıktı ki buraya Sekliye adası denir. İki esir alarak döndü. Ertesi gün Girit Kılıç burnu dolaşılarak liman gibi bir yerde karaya asker çıktı. Çıkan asker doğruca "Haniye" Kuşatmasına gitti. Serdar Hasan Paşa, Askerin Tutup getirdikleri, çocuk ve kadınları iade, Esirleri öldürmekten koruma, Ağaç kesme yakma ve yağmalama gibi teşebbüsleri men etti. Bu muamele kale ehlinin nazarı dikkatini çekip Osmanlı tarafına meyl etmeye, Hatta orduya gelip zahra ve yiyecek getirerek hizmet etmeye başladılar. İlk iş olarak Hanıyanin kilidi makamında olan "Ayatuduri" adası alındı. Daha sonra dört gün kuşatma neticesinde Haniyede bulunan Venedikliler Beyaz bayrak çekerek, Gideceklerin mal ve ailelerine dokunulmamak şartıyla teslim oldular. İstanbul'a Fetih haberi gelince üç gün şenlik yapıldı (1055/1645)

Haniye kalesinde bulunan On bin Venedikliden ancak iki bini Kandiye ye gitti. Serdar Yusuf Paşa, kaleyi tamir ve on iki bin kadar korumak için asker bırakarak İstanbul'a döndü. Budin Valisi Hüseyin Paşa Haniye Muhafızı tayin edildi. Yusuf paşa yalnızca İstanbul'a döndü. O zamanın rütbe ve nişanından sayılan Hıl'at ve iltifat ile ödüllendirildi. Girit sefiri Cinci Hoca ile Yusuf Paşa'nın teşvikinin eseri olarak Hoca, Muhalefette bulunmuş olan Veziri Azam ile şiddetli rakabetlerde buluyordu.

Bu esnada Darbhane yakınında bir Başcı dükkanından çıkan yangın otuz saat dan fazla devam etmiştir.

Bu zamanın insanlarına da görülen hareket ve kötü ahlak,ne türlü bir düşün cenin neticesi olduğunu tayin etmekte insanı hayrette bırakıyor. Yüksek makamdakiler aşağı makamdakiler kim olursa olsun Padişah birini öldürün deyince öldürüldüğünü bildikleri, gördükleri halde yinede makam hırsı ile kıvranıp yekdiğeri aleyhine iftira ve isnatlarda bulunmaları bu zamanda bizim aklımızın alacağı Şeylerden değildir. Veziri Azam Mehmet Paşa ki Naimanın kavlince Her hususta padişahın arzu ve isteklerine alkış tutmak gibi bir yola tevessül ederek her hafta Sultan İbrahim'e para, eşya ve birçok değerli kıymetli hediyeler vererek onu da hediye almaya alıştırmış ve kendiside makam sahiplerinden para alarak para toplamak için kimseyi memuriyetinde oturtmaz etmişti. Yusuf Paşanın iltifata mazhar oluşundan kuşkulanarak makamına geçeceği korkusuyla, Paşa'yı Mısır valiliğine tayin ettiyse de İstanbul'a ansızın gelmesi üzerine muvaffak olamadı. Bu sebeple aleyhine döndü. Hatta padişaha;"- devlet bu kadar hazine harcadı, bu kadar asker mahvetti. Yusuf Paşa ne dediyse esirgemedi. Elimize bir kuru kale geçti ki her sene koruyanlarına binlerce kuruş vermek lazım. Yusuf Paşa ise içindekileri yüzbinlerce altun ve cevherle sagsalim gemilere bindirip yolladı. Padişahıma ancak iki kırmızı "somaki" direk ile bir kaç esir gönderdi. İhtimal ki kendisi gizlice düşmanla anlaşıp büyük meblağlar almış ola.

Sorun, sorguya çekin."dedi. Sultan İbrahim hediye vesaire'ye alıştığı için vezirin bu sözlerinden değişerek bizzat damadı Yusuf paşayı hapsetti. Cinci ile Valide Sultan kurtarmaya uğraştılarsa da muvaffak olamadılar. Yusuf Paşa da Veziriazam aleyhine: "Vezirin Girit seferini istememesini Galata da ki Venedik Balyosundan Altmış bin flori vaadi almasından" idi dedi. Padişahın huzurunda muhakeme edildiler. Mehmet Paşa Muhakeme esnasında dilini tutamayıp ileri geri konuştuğu için evine döndüğünde azledildi. Yerine Salih Paşa sadrazamlığa geçti, fakat Sultan İbrahim özel kinle Mehmet Paşa'nın Yusuf Paşa aleyhine söylediği sözleri unutamayıp futuhat sevdasıyla* yerinde duramaz oldu. Diğer taraftan Yusuf Paşa herkese pek iyilik etmediğinden padişahın yakınları da bu iki direk meselesini fırsat düştükçe söylemeye başladılar. Padişah buya ! günün birinde hatırına gelivermiş,Yusuf Paşa'yı çağırıp:"-İçel Beyler Beyini Algit Girit'i tamamen al" diye emir verdi. Paşaysa;"-Erbain13 İçindeyiz, şimdi gidemem cevabını vererek dik dik bir haylı söylendi. Hatta Sultan İbrahim Bostancıbaşı Hasan Ağa'ya "-Kaldır şunu "dediği esnada Padişah"- hemen öldür, ne duruyorsun."dedi. Hakikaten Salih Paşa ve diğerleri Sultan İbrahim'e pek çok yalvardılar öldürme işini bir saat kadar geciktirdilerse de faydalı olamayıp Yusuf Paşa boğularak öldürüldü. Ne zulüm değilmi? Ama zulmün daha kötüsü, fecisi ve berbadı da var: Sultan İbrahim, Paşa'yı boğdurduktan sonra pişman olup maiyetini yanına çağırmış, güya merhamet nazarıyle baktıktan

sonra: "Ne güzel kırmızı elma gibi yanakları varmış! yazık oldu ki kıydım!." diye hüngür hüngür ağlamış. Acaba bu merhamet miydi? Ölünün kırmızı yanağından elmaya intikal etmek epeyce garibdir. Biçare boğulmuş, kanın damarlarında donmasıyle kimbilir ne biçim mosmor olmuştu.

Bu esnada Erdel prensi Rakoçi nemçelileri bir hayli uğraştırıyor ve Macaristanı karıştırıyordu. Devlet tarafından Budin valisi, Hüsyin Paşa tarafından Raoçiye tesir edici nasihatlarda bulunduruldu.

Girit Valisi diğer Hüseyin Paşa'da Girit'te ufak tefek savaşlarla meşgul oluyor du."İstemi" Manastırı, epukarun gibi bazı yerler alındı."Sude" limanıda kuşatılmış idi. Eski Veziriazam Mehmet Paşa Girit'e memur olduysa da Girit'e vardığında vefat etti. Daha sonra (pelupotma) (Rasmu) da alınarak Kandiye kuşatmasına başlandı(1056).

Sultan İbrahim Delice öfke ve şiddetini gittikçe artırıyordu. Hatta bir Venedik donanmasının (Metun) ile (Kurun) sahilinde halktan beş bin esir aldığını duyar duymaz Bütün Hristiyanların öldürülmesini emretmiş ise de Şeyhülislam fetva vermedi. Ve yalnız İstanbul'da Rum ve Ermeni olarak ikiyüz bin nüfus olduğunu vergi defterlerini göstererek nazarı dikkatini çekti. Fakat Padişah mutlaka öldürme taraftarı olduğundan Bu defada:"ne kadar Venedikli varsa onlar kesilsin" emrini verdiğinde, yine sadrazamla, Şeyhülislam ve bostancıbaşı ile yeniçeri ağası mani oldular. Yabancıları Büyük elçilerinin Beyoğlu taraflarında oturmaları bu tarihtedir. Katliam sözü üzerine

Hristiyan ve Frenklerden pek çoğu kaçtılar. Elçilerde İstanbul tarafındaki elçi Hanını bırakıp Galata ve Beyoğluna geçtiler. Handa yalnız Eflak, Buğdan, Erdel ve Raguza gibi vergi veren memleketlerin maslahat güzarları kaldılar. Padişah üç yaşında bulunan kızı Fatıma Sultanı ikinci Vezir Fazlı Paşa'yla nişanladı. Beş yaşındaki Şehzadesi Sultan Mehmed'i de Manisa'ya vali tayin etti!

Dördüncü Muradın kan dökerek yükselttiği sanılan devlet binası şu esnada daha fazla yıkılma emareleri göstermeye başladı. Çünkü devletin ıslahı ve idarenin düzenlenmesi için hem uzunca akıllı bir gayret, hem de kuvvetli demir el ister. Halbuki Sultan İbrahim zevk ve sefahet, kadına düşkünlük ve rağbet hususunda üçüncü Murad'ı fersah fersah (14) geçiyordu. Padişah kendi değil, Harem'deki bulunanlardı. Tarihlerin rivayetlerine göre Mücevherat ve güzel koku (Itriyat) tedariki için yerli ve ecnebi dükkanları yağma edilmiş ve kadınların entrikalarıyle para ihtiyacı ve aşırı derecede şehvet perest padişahı bütün bütün sinirli edip bırakmıştır.

Kaptanı Derya Musa Paşa, Girit'ten dönüşünde Ağrıboz adası yakınında bir düşman kalyonuna rastlamış, meydana gelen musademe de kendisi ölmüş ve kalyon kaçıp kurtulmuştu. Girit Serdar'ı Hüseyin Paşa'ya kıymetli Hıl'at ve bir süslü kılıç gönderilmişti, Paşa'da karşılık olarak Padişaha yüz, Sadarazama on kese kuruş gönderdi.

1057 senesi Cinci Hocaya yaramadı. Kendisi Anadolu kazaskeri olduğu için tersaneye giderek donan-

ma mühimmatına Nezater etmekte iken "Tavil Ahmet" adında Ankara Kadısı olan zatın kardeşi, Yunus adlı Kadı karşısına çıakarak "-Kardeşimin dört bin kuruşunu aldın, Ankara kadılığını verdin, ama altı ay sonra azl edip "Kederzade" ye bin altına satarak onu tayin ettin, bu ne iştir?" diye çıkışmaya başladı. Bu dava üzerine Hocanın bütün cinleri başına üşüşerek:"-çık bre cahil!" diye "Yunus Derya dil"i kovmak istedi ise de Yunus daha çok sertleşti.Bunun üzerine Mahzarlarla (15) yollayıp habsettirdi. Divan hanesinde Yunus'a yirmi otuz deynek vurdu. Ama Yunus diğer ciğeri yanık kimselerle kapı kapı gezerek Cinci Hoca'nın bu davranışların teşhir etti. Sultan İbrahim halk arasında dolaşan bu çeşit şayıalar üzrine Hocayı Anadolu sadaretinden azl edip, yeni inşa edilen saraydan da çıkardı. Bir Mevlid cemiyetinde de onun yerine Anadolu kazaskeri "Bahai" Efendi'yi oturtarak Cinciyi istiskal ettiğini, onun kendisini üzdüğünü gösterdi.

Kırım hanı İslam Giray Kozluh emini Süleyman Çelebi ile Çerkez beyi "Hak kışmag"ı öldürmüş, Hanın vezire tabir edilen kethudası Sefer Ağa Kapıkulu askeri ile zıt düşmüştü. Han, Sefer Ağa'yı habsetmişse de Ağa kaçarak tatarlar arasına nifak ve karışıklık bırakmıştı. Bunun üzerine Tatarlar ayaklanarak Hanın adamlarında bir kaç kişiyi dövmek ve yaralamak için istemişler, istekleri yerine getirilmeyince Moskova içine saldırarak otuz bin kadar esir almışlardır. Fakat Rusların seksen bin kişi ile Azak ve Tatarlar üzerine yürümekte olduğu haber alınarak,Vezir Musa Paşa ile

Hüseyin Paşa gemiler ve yeterli askerlerle gönderildi. Tatar Hanı da çabuk davranarak Rusları perişan ettiler.

Sultan İbrahim bütün bütün sefahata bulaşarak Sarayda kadınların meclisinde bulunup zevklenmekten hali kalmıyor, şehirde bazan tahtıravana, bazan Ata ve bazanda Koçiye (Eski bir çeşit araba) binip geziniyordu. Bu gezintiler esnasında bir kaç defa arabalar yolunu kapamış, bunun üzerine oda "Arabalar şehre girmesin, şehirde kimse arabaya binmesin!" diye emir vermişti. Bir gün Davut Paşa semtinde meşhur çınar ağacı yanında bulunan üfürükçü hocalardan birine gider ken önüne bir araba çıktı. Derhal öfkelenerek veziriazam Salih Paşayı çağırttı. Geldiğinde de;"- Ben arabaları yasak etmiştim. tenbihim niçin tutulmuyor. Padişah değilmiyim?" diyerek Paşa'yı azarlamış ve peşi sırada Üfürükçü imamın evinde kuyu ipiyle Paşa'yı boğdurmuştu. Sadaret kaymakamlığına tayin edilen Ahmet Paşa, Sadrazamlık mührü Kaptanı Derya Musa Paşa yollanmışken hile ile dönderip kendisi veziri azam oldu.

İstanbul ve vilayetlerin iç işler ve dış işler fena fena renk almaya, renk vermeye başlamıştı. Padişah hemşireleri Aişe ve Fatıma Sultanları Edirne'ye sürdü. Tersane-i Amire bahçesindeki köşke gittiğinde duvarlarını yıktırıp otaraftan kayık geçmesini yasakladı. Beşinci kadına (Haseki)16 Hamit sancağı, yedinci kadına yaşmaklık olarak Şam eyaletini verdi. Naimaya göre;"Üçüncü murat Şehzadeleri öldürmekle saltanat için Sultan İbrahimin soyundan şehzade bu-

lunmasına acele lüzum meydana çıktıgı görünmüştü. Bunun için develet erkanı ve saltanat ileri gelenleri tahta oturuken birer güzel cariye hediye etmişlerdi. İşte bu karılar, zaten zihnen ve aklen hasta olan Sultan İbrahimi bütün bütün çıgırdan çıakrmış, israf ve sefahet meydan alarak hazine gelirleri noksanlaşmaya başla dığı gibi Askerin aylıgı da verilememeye balamıştı. Makamlar o hale gelmiştiki açık artırmada kim daha fazla verirse onun uhdesinde kalıyordu. Ama makam ve mansıp alanlar verdikleri parayı çıkaramadan azl oluyor,en degerli sancaklar ve verimli eyaletler Musahip ve nedim olanlarla Hasekilere ve Kethüdalara veriliyordu. Bunun için pek çok valiler, Mutasarrıflar han köşelerin de sürünüyorlardı. Yükler çekilmez ve tahammül edilemez hale geldi. Anadolu'da Vardar Ali Paşanın leventleri ile "Haydaroğlu" denen şaki köyleri, kasabaları tahrip ediyorlardı. Alem yanıp duruken Sultan İbrahim cariyelerinden birine Nikah kıydırarak zevk ediyor, ama Giritte, Kandiye kuşatmasında bulunan askerlerimiz kırılıyordu. Serdar Hüseyin paşa feryad nameler gönderip imdad istiyor,Venedik gemileri Çanakkale bogazını kuşatarak gemilerimizi dışarı çıkarmıyor, Venedikliler Bosna tarafında da bir hayli kaleleri alarak şiddetli tecavüzlerde bulunuyorlardı. Sadrazam Ahmet paşa ise rüşvete yönelerk devamlı mal topluyordu. Bu arada Padişah Ahmet paşaya Karısını boşatıp kendi kızını vererek büyük bir düğün yaptıgı gibi İkişer üçer yaşlarında ki kızlarını da vezirlerden layık gördüklerine nikahladı.

Naima bu düğünün tafsilatını yazdğı sırada "mühim sureleri okuyup tamamladıktan sonra vezirler ve alimler toplanıp padişahın saadetli kızını sadrazam nikahladıktan sonra, vezirin sarayına gitmek için hareket ederek çeşitli süsler ve tantanalar göstererek azamet ve gösteriş içinde harekete geçtiler. Mağaraya benzer bal mumundan yapma iki süs ağacı Cevherler, altınlar ve gümüşlerle süslenmişti. On sekiz gün padişahın sarayında peşi peşine toplantılar sürdü, ziyafetler devam etti. Bütün halk sevindi" diyor ve zamanın değişmesiyle beraber Padişahın insanlara nasıl musallat olduğunu aşağıdaki şekilde anlatıyor. "Padişah At meydanındaki İbrahim Paşa sarayını Nikahlısı sekizinci Hasekiye verip, orada oturmak istedi. Derhal düşünmesi için defterdar Paşa görevlendirildi. Bazı hayırlı düşünenlerin teşvik ve sevkiyle saray tamamen döşenmeyip ancak meydana bakan bir kubbeli oda döşendi. Geıek düğün gerek buranın döşenmesi için lazım olan örtülerle sırmalı hint kumaşları ve diğer kıymetli şeyler, esvab ve eşya giceleri bedestenlar, depolar ve hanlar açılıp ve sahiplerinin izni olsun olmasın dükkanları ve mekanları basılıp daha sonra paraları verilmek üzere zorlan (cebren ve kahran) alındı. Veziriazam ve defterdar Halıcızade binlerce zahmet ve meşakkat ve halkın öfke ve gazabıyle eziyetle tedarik ettikleri ipekli ve süslü kumaşlarla, samur, veşak ile sarayın o kısmını pırıl pırıl etmişlerken bir yastığın nakışı yanındaki yastığın nakışına uymadığından beğenilmedi. Halk artık (emnü eman) emniyet ve huzur kalmadı diye sokaklarda

söylenmeye başladı. Tam bu esnada bir süvari "dükkanlar kapanacak" diye bağırdı ve dükkanlar kapandı. Şehir halkı heyacan ve tedirginlik içinde kaldı. Ertesi gün yedi parça İngiliz kalyonu Galata önünde beyaz bayrak açıp tayfalar dan herbiri ellerinde birer bakraç zift yaktılar.(bu bir protesto idi) sebebi sorul dugunda ellibin kuruş karşılığında ahitname verilip yüzde üç gümrük alınması şarta bağlanmış iken yüzde altı istenmesi, onbeşbin kuruşluk kadar mallarının satın alındığı halde hala paralarının verilmeme ve birde angarya şeklinde Girit'e gitmeleri "ferman kılınmasıymış. İngiliz sefiri de gemilere girmişti. Meğer bunların zift yakmaları"-ya üzerimizden bu zülüm kalksın yahut gemilerimizi ateşe vererek beraberce yanarız!"demekmiş."

Sultan İbrahim bütün bütün dalmıştı, Bu senede kan akıp düşman Kilis kalesini alarak halkı öldürüp esir ettiği halde sormadı bile.

Bu esnada Sivas'ta isyan eden "Vardar Ali" Paşa'yı, Serdar Epşir Paşa yakalayıp öldürdü. Veziriazam Ahmet Paşa padişaha yaranmak için her türlü zülmü yap maktan ve mal toplamak için her çeşit rüşveti irtikap etmekten, diğer işler hakkın da yalan söylemekten çekinmiyordu. Hatta düşman gemileri Çanakkele boğazını kapayıp ne Mısır'a nede Girit'e kuş uçurtmadıkları halde Ahmet Paşa bunlar için savuşup gittiler diyerek Sultan İbrahime yalan söylemişti.

Vezir Ahmet Paşa'nın sarayında her çeşit elbise ve kıymetli eşya bohça bohça hazır dururdu. Her gün her

gece Hünkardan bir kaç defa adam gelip çeşitli eşya isterdi. Mesela Hasekiler için biri gelip bin miskal "kalbedan" isterdi. Bir iki bohça sırma biri gelir "itrı Şahi"şah kokusu ister, zeytin yağı şişesi kadar dolu şişeler ile yüzer ikişer yüzer miskal ve yine Anber şemmame, atlas keselerle ud veykermişer otuzar kıyye, inci, hemen gönderirdi. Bütün hatıra gelmez nadir şeyleri hazırlardı.

Padişahın Musahibelerinden (bir nevi Metres) ve sarayda rüşvet alarak makamlara Adam tayin ettiren kadınlardan "Şeker Pare" sakız adasına sürüldü. Bu kadının Valide Hanında korunan on altı sandık malı çıktı. Bu sandıklar cevherler inci, altın, Riyal (17) ve diğer kıymetli eşya ile doluydu. Evinde yapılan aramada, ikiyüz yorgan çıktı ki, bunun biri incili diğer ikisi sırma idi. Nakit olarak dą ikiyüz elli kesesi çıktı.

-4 -

Padişahın gittikçe artan uygunsuz davranışları halkı usandırdığı gibi Sadarazam Ahmet Paşa'nın da kötü hareketleri ve zülmü, rüşvet alarak eyalet beyelerbeylerini, sancak beylerini değiştirmesi, Rüşvet vadedipte vermeyenlerden adeta ferman ve mübaşirle tahsil olunması, Venediklilerin Çanakkele boğazını kuşatarak donanmayı Akdenize çıkamaz hale getirmesi ve bunun gibi kötülükler, idareye çok ağır gelmeye başlamıştı. Bu durumlar yetmiyormuş gibi birde Samur ve Amber modası çıktı.

Sultan İbrahim günün birinde sarayların, kasırların, köşklerin baştan başa samur ve ipekli kumaş ile döşenmesini emretti. Cinsel gücünü artırmak içinde Anmer yemeye başladı. Bunun için İstanbul'da bulunan kapı Kethudalarından (18) zorlan (Cebren ve kahran) alınıyordu.

Padişah, henüz sekiz yaşında olan diğer bir Sultanı Sadrazamın oğluna verdi. Bu münasebetle yapılan düğün ve şenliğe Yeniçeri kumandanlarından "Kara Murat Muslihiddin Bektaşi" ile Kara Çavuşu da davet etti. Maksadı her ikisinide mahvetmekti. Fakat ağalar zamanında bu maksada vakıf olduklarından yeni çeri ağası ve diğer ocak eskileriyle birleşerek ertesi gün Ulemayı Fatih camiinde toplanmaya çağırdılar. Toplanan danışma meclisinde Ahmet paşanın azliyle yerine Sofi Mehmet paşanın tayin edilmesine karar verildi. Ahmet paşa kaçtıysa da tutulup öldürüldü. Cinci Hocada öldürüleceğini anlayınca camide kayın pederinin kavugunu ve elbisesini giyerek sıvıştı. Ondan sonrada Sultan İbrahim'in tahtan indirilmesine teşebbüs edilerek büyük bir fitne koptu (1058).

Sultan İbrahim sekiz sene dokuz ay saltanat sürmüştür. Vefat ettiği zaman otuz yaşını geçmişti. Dördüncü Murad'a benzeyen boy pos sahibi olduğunu,yaratılışı aceleci olup çabuk çabuk söz söylediğini ve birde istediği şeyin hemen meydana gelmesini görmek istediğini Naima yazıyor.

Dördüncü Murad'ın zamanında devletin yükseldiğini zanedenler elbette sultan İbrahim devrinde ikinci bir çöküşe geçtiğine inanırlar. Sultan İbrahim selefle-

rinin hepsinden daha çok kadına düşkün olup hatta bu hususta Üçüncü Murad'ı bile geçmiştir. Bursa kadısı İdris, bütün günlerini sarayı hümayuna keşiş dağından karı yetişdirmekle geçirdiği halde dönüşünde makamının haremi hümayun Çamaşırcı Ustası (19) murakıp ve mahmilerinden birine verilmiş olduğunu görmüştü. İçerden kadınların memleket işlerine müdahalesi yüzünden meydana gelen idaresizlikle dışarda kazakların Karadeniz sahillerinde istedikleri gibi dolaşması, Venediklilerin Bosna, dalmaçya, Yunanistan, taraflarındaki istilaları, Girit'te Kandiye kuşatmalarında görülen başarısızlık artıyordu.

İlk tahta çıkışında dördüncü Murad'ın ölümüne inanmayarak taç ve tahttan yüz çevirmiş, müstağni görünen, tahttan indirildiğinde de "Ben padişah değil miyim" cümlesini tekrar ede ede taç ve tahtından ayrılmak istememiştir.

Kanuni sultan Süleyman'dan beri okuduğumuz açıklama ve izahlardan anlaşılıyor ki dördüncü Mehmed'e kadar tahta geçen yedi Padişah'dan ancak üçü ordu başında bulunmuştur. İkinci Osman "Hotin", Üçüncü Mehmet "Eğri", Dördüncü Murat "Bağdat" seferlerinde bizzat kendileri de bulunmuşlardır. Birinci Ahmet'le İkinci Osman tahta oturduklarında on dörder, dördüncü Murat on iki, Dördüncü Mehmet yedi yaşlarında idiler. İşte bu küçük yaşta padişah olma durumu, Kadın ve Vezir Entrikalarının güç bulmasına çok fazla yardım etmişti. Tarihçilerden biri diyor ki:

"Osmanlı hükümetinin çöküşüne hizmet eden sebeblerden biride Şehzadelerin Tahta oturmadan önce gördükleri terbiyedir. Hükümet sahibi olmak için gereken terbiyeyi almamış bir hükümdarın cahil, dünyanın haline vakıf olamayacağını söylemek bile fazladır."

Bizde kadın entrikalarından başka Hadım Ağalar nın (20) ve Darüs-Saade Ağası (21) denilen devlet ve saray için ne hizmet görebileceği hala anlaşılamayan süs ve saltanat oyuncaklarının da entrikaları vardı. Koçi bey Risalesinden alıp faydalar isimiyle topladığımız kitabımızın bu husutaki kısmına koydugumuz bilgileri okuyabilirsiniz. Bunlarda onbirinci asrın üzerine onuncu asırda yıkılan kötülüklerle bizzat onbirinci asrın idare karışıklıkları vardır. Koçi bey yalnız kadın entrikalarından bahsetmemiştir. Bununda sebebi bu zat edebin den bu yöne yanaşmak istememesi ve birde dördüncü Murat zamanında bile hala kadınların hükümet işerine karışmakta olmasıdır. Bari islam alimleri iyi durumda bulunsaydılar, yahut islam alimi mertebesine çıkarılanlar cidden ulemadan olsaydılar! Şu son zamanlarda -ki bunlara çöküş devri demekten ziyade karışıklık ve anarşi devri demek daha uygundur- bir takım cahiller nasip ve makam alarak nice fenalıklara sebep oldular. Hatta Koçi bey diyor ki:

Artık anlaşıldı zanederim. Padişah cahil ve bilgisiz, saray kadınlarıyle hadım ağaları kucaklarında, zevk ve sefahet gününü gün etme aleminde, Kurnaz, garazkar vezirler ellerinde, Vezirler amirler yekdiğerini çekeme-

yip öldürtmek, rüşvet alıp padişaha vererek yerinde kalmak,halk ne halde bulunursa bulunsun onlara bakmamak emelinde ve arzusundaydılar. Asker subay emir dinlemez, zorbalar, anarşistler peydah olmuş, Alimler karma karışık, Halkdaysa son derece ahlaki çöküntü mevcut, Gayri müslim vatandaşlar ise gerek kıyafet, gerek adetler bakımından ayrılmıştı. Ocak ihtilallerinden, vezirlerin ve çavuş başılararını saldırmalarından emniyeti umumiyye yok olmuş, dışarıda hala tükünip bitmeyen eşkiyalık devam ediyordu. Gelir artmaz, israf edilir, harcaması artar, idaresi bilinmez bir hükümet nasıl olurda Maddi ve manevi kalkınmaya layık olur? Özellikle hala üzerimizden eksik olmayan Avrupa ve Hrıstıyanlık kini ve onların düşmanlığı dört tarafımızı çevrimiş, onlara doğudan İran mezhep kavgasıda eklenmişti.

Ondokuzuncu Bölüm

Sultan Dördüncü Mehmet

- 1 -

1058 de tahta çıktı. Yedi yaşındaydı. Hatta kılınç kuşanmak alayı Münasebeti ile Eyüb Sultan hazretlerine gittiklerinde "Mirahur-ü kebir" (22) Hüseyin Ağa atın dizginiden tutup yedmişti. Naimanın verdiği bilgiye göre: "Kibriti zebeft (bir nevi sırmalı kumaş) yenli erguvani renkte zerbeft giymiş, başına uygun selimi bir "Mücevveze", üzerine iki Arveze sorguç takıp, tepe sorgucuna bir yumurta büyüklüğünde bir zümrüt takılmış, gözleri sürmeli alnında bir elif harfi yazılmış, halkın (Aleyke Avnullah) Allahın yardımı senin üzerine olsun" duası göklere ermişti."

Büyük valide Kösem Sultan zaten nüfuz sahibi idi onun için hükümet idaresini eline aldı. Padişahın Annesi Turhan Sultan -Rusya'lıydı- karışamadı. Sofu Mehmet Paşa sadrazamlıkta bırakıldı.

CİNCİ HOCA: Hoca aldıklarını geri verecekti. Çünkü Askere verilecek "Cülus Bahşişi" için Hazinede para yoktu. Bunun için Hocadan ikiyüz kese istenildi. Verir mi ya? vermedi. Bunun üzerine sadarzam Çavuş başıyı (23) gönderdi. Cinci hanesinde Kethudası ve kendi gibi rüşvet Müptelası "Nurullah"ın nasıhatı ile

silik paraları ayırıp kırk elli kese verıneye kalkıştı. Hatta paraları ayırınaya başlamıştı bile. Çavuşbaşının geldiğini duyunca Paraları bırakıp Hareme Kaçtı. Haremden dama çıkarak on arşın (24) yer atlayıp Tosun Çavuş adında ki komşusunun evine geçti. Burada tenha bir odada arkası üstü yatıp üzerine bir eski hasır örttürdü. Çavuş başı onu takip ettiği için tosunun evinde yakaladı. Sille tokat Vezirin sarayına götürdü. Sarayda kethüdası ile beraber habsedilerek Cellat Kara Ali vasıtasıyle işkence yapılarak sıkıştırıldı. Hocanın Cin çarpmış Paralarından Duvar içinde, Merdiven altında gömülü on iki güğüm Çil akçe ve yetmiş bin kuruşluk Mısır parası çıktı. Bununla culus bahşişi verildi. Ayarı halis ve tam oldugu için halk arasında makbule geçerek "Cinci" parası adıyle şöhret buldu. Hocanın çıkan parası üçbin kese olup bir o kadar kıymette de Samuru, parçası, kıymetli eşyası, Altın ve gümüş kapları müsadere edilerek elinden alındı. Diğer eşya ve emlakına dokunulmadı."Ebrim" Mirlivalıgı ile Mısır'a sürüldü. Mıhalıce varınca Damla ve gut denen hastalıktan muzdarib olarak orada kaldı. Ama bir müddet sonra Tatar Han'ının şefaatiyle evinde otumaya izin çıktı isede rahat durınayarak fitne ve fesada kalkıştığı için gizlice idam edildi.

Girit'te Kandiye kuşatması ve savaş devam ediyordu. Serdar Hüseyin Paşa Donanma, Asker, zahra ve gerekli askeri yardım ve destek istiyordu. Diğer taraftan Anadolu'nun şifa bulmaz bir derdi olan eşkıyal'ardan Haydar oğlu ile Katırcıoğlu adlı eşkıyaların

te'dip ve cezalandırılması için giden Ahmet Paşa'yı tutsak edip idam ettiler.

- 2 -

SULTANAHMET CAMİİ OLAYI: Padişah küçük olduğu için Sofi Mehmet Paşa ve rahat ve bağımsız idi. Bir nevi gurur ve kibir göstererek Divana gelmeyip Sarayda oturdu. Hazinenin gelirini ve giderini inceledi. Masrafı azalttı, Beratları (25) kontrol etti. Bu arada sipahilere lütfedip maaşları kesilmiş bin sipahiyi Girid'e gitmek üzere düzenledi. Ama sipahiler Üsküdar'da ve diğer yerlerde toplandılar. Bunlar Girid'e gitmemek ve Sultan İbrahim'in hangi fetva ile öldürüldüğünü anlamak istemeleri gibi davalarda bulundular. Bu taraftan da İstanbul'a toplanmaya başladılar. Aralarında sancak beylerinden birinden rüşvet aldığı yayılarak Girit'e giden bin Sipahi Bıyıklı Mahmut adında karıştırcı müfsit bir sipahinin sözüyle geri döndüler. Galata Sarayda bulunan hızmetçiler de açlıktan isyan ederek dışarı çıkıp Hanlara dağıldılar. Sultan İbrahimin tahtan indirilmesi sipahiler vasıtasıyla olduğu için biraz yüz bulmuşlardı.

Hülasa mesele büyüdü. Sultan İbrahimin öldürülmesinde bulunan vekiller öldürülmelidir demeye başladılar. Ama burada devlet tarafından Yeniçeriler silahlandırıldı. Bunlara karşılık vermek meşrudur şeriata uygundur şeklinde fetva verildi. Sipahiler bunu duyunca biraz yola gelir gibi oldular. Hattta Üsküdar'a geçtilersede kötü bir idare ve düzenlemeden

dolayı Bıyıklı Mahmud'u istemek gibi bir hata kol ve müfreze çıkartarak güya göz korkutmak için Sultan Ahmet Cami inin tamirinde çalışan sipahi kıyafende üç fakiri tutup Şehzade Camii önünde ale nen öldürmek ve sipahilerin bulunduğu hanları basmak gibi münasebetsizlikler işi iyice çığırından çıkarıp azdırdı."Vezir ve müftüyü öldürmedikçe bize rahat yok!" deyip Sultan Ahmet meydanına toplandılar. Vezir Mehmet Paşa da İstanbul kapılarını kapattı. Bıyıklı Mahmut Avanesiyle Üsküdar'dan gemilere binip geldi. Bu güruh arasında Celeblerde (26) vardı. Padişah tarafından :"Dağılsınlar ben ikisinide azl ederim" diye hattı humayun geldiysede dinlemediler. Ulemanın verdiği nasihatlarada kulak asmadılar. Fakat Veziriazam ile müftü Yeniçeri'yi kendi taraflarına almaya muvaffak oldular. Hatta: "fetva elimizdedir, hepsini kırarız, bu cenge hazır olmayan kendi kafir avratı boştur." diye bağırarak onlarda Yeniçeri meydanına toplandılar. Sipahiler Yeniçeriler tarafından gönderilen beşinci deveciler Çorbacısı Mehmet Ağa'yı parçaladılar. Bunu üzerine Yeniçeri'ler ile Acemi oğlanlar önde Alimler ile vezirler arkada yürüyerek vezir Hanı önüne geldiler. Yeniçeriler kılıçları çıkarıp hücüm ettiler. Celebler ok atıyorlardı. Naima diyor ki:

"bir müddet sonra meydan aksakallı karasakallı ve taze iç oğlanı kelleleriyle doldu. Ölülerden kümeler meydana geldi. Sipahileri camiye tıkdılar. Elebaşı anarşit Bıyıklı Mahmut ahır kapıdan kayığa binerek Üsküdar'a kaçtı. Diğer zorbalarda birer fırsat bulup savuştular. Camide kalanlar dış avluda, iç avluda, kapı, Pencere,

Minber, Mihrab önünde kılıçtan geçirildiler. Hayatta kalanlarda minarelere çıkarak aman dilediler. Bu olay ve hadise Sipahinin haysiyet ve kıymetini çok düşürdü. Görülüyor ki tedbirsizlik yüzünden devletin iki kolu mesabesinde olan asker birbirini kırdı. Hatta bu galibiyet üzerine Yeniçeri ocak ağalarının bıyığını balta kesmez oldu!. Sofu Mehmet Paşa'yı ele aldılar. Bağımsız vezir bunlara mağlup ve mahkum idi.

Bıyıklı Mahmut Yenişehir'de yakalanıp öldürüldü. Akşehir tarafında türeyen Haydaroğlu, Karahisarı basıp yağma etmişti. İsparta'ya saldırdıgında halk ne istersen verelim diye durdurdular. Herif Şehrin dışında zevk ve işrete (içki alemine) daldığı esnada üzerine saldırarak yaralı olduğu halde yakaladılar. gönderdiler. Haydaroğlu asıldı, diğer aveneside öldürüldüler.

Girit'te bulunan askerin hali iyi değildi. Kandiye kuşatmasında el çekmişlerdi. Venedikliler Süde Limanına asker çıkardılarsa da "Tuzlada" mağlup oldular. Ama genel durum gittikçe kötüleşiyordu.

Veziriazamın Yeniçeri Ağası Meşhur Kara Murat Ağa ile arası açıldı. Fransız'ların Giret'e imdad ve yardım edeceği haberi alındı. İstanbulda Yeniçeriler sataşmalar ve ırzlara tecavüzlerde bulunuyorlardı. Girit için seksen gemi sağlanarak Kaptanı Derya Venik Ahmet Paşa kumandasında gönderildi. Devlet idarecileri arasında yarış vardı. Yine dehşet ve duraklama işaretleri görünüyodu. Anadolu da Katırcıoğlu, Ak yakalı Bekiroğlu, Niğde taraflarında Sipahi zorbalarından Gürcü Abdünnebi yolları kesiyorlardı.

Donanma Çanakkaleden çıktıktan sonra Venedik donanmasını bir müddet takip ederek sakız Limanına vardı. Foçaya hareketinde Venedik donanması limanın boğazını kesti.(tuttu) Meydana gelen savaşta gemilerimizden bir kısmı battı. Ondan sonra Sakız'a çekilip oradan da Mısır'dan gelen gemilerle Girit'e gitti.

Sadrazam Mehmet Paşa'nın bir taraftan Valide Sultan ile, diğer taraftan da Yeniçeri ağasıyle arası açıldı. Donanmanın Foça'da uğradıgı felaket İstanbul'a ulaşınca vezirin yetersiz hazırlığına bağlandı.Valide Sultanın müdahalesiyle Mehmet Paşa azl edilip, Yeniçeri Ağası Kara Murat Vezirazam oldu. Mehmet Paşa'nın mal varlığı hazineye alınarak Malkara'ya sürüldü. Kethüdası ve küçük defterdar Şamlı Murat boğulup denize atıldı. Hatta kendiside sürüldüğü yerde öldürüldü.

Gürcü Abdünnebi fazlasıyle güçlenerek Konya'ya girdi. Katırcıoğluda kendisine katılarak onbeşbin kişiyle İstanbul üzerine yürüdü. Gürüyormusunuz memleket ne hallere giriyor? Henüz asayış sağlanamamış eşkıya ile uğraşılıyor. Şehirlerin kontrol altına alınmasına asla ilgi duyulmuyarak valilikler, Mutasarrıflıkları satmak, gelenden gidenden rüşvet almak, Veziriazamlığı ölüme bedel kabul etmek, istenildiği zaman ölüme ve öldürmeye fetva verilmek ile idare olunan bir hükümetten bu hallerden başka ne ümit edilebilir? Üç kıta üzerinde yarı dünya kadar bir memlekete sahip olan bir devlet Kösem Sultan ile Kara Murad'ın eline kalmıştı. Padişah sekiz yaşın-

da,Valide Sultan'ın adamlarından biri tahtın arkasından ne söylerse onu söylüyor, henüz yazı yazmayı yeni öğreniyordu. Hatta birgün kazasker Aziz Efendiye, Daha rüşvetin ne olduğunu bilmediği halde kendine öğretilerek:"- işittim akçe ve rüşvet alınırmış, niçin alıyorsunuz?" demiş oda: "-Canım efendim, sana bunu kim öğretti ?"diye eğlenmişti.

Yeniçeri ile sipahi barıştırılarak Üsküdar tarafına geçildi. Nice tereddütlerden, nice danışmalardan sonra savaşa karar verilip neticede Gürcü Nebi, Niğdeye, Katırcıoğlu Söğüt dağına, onun ayaktakımından olan Kazzaz Ahmet Akşehire döndüler. Bu olayın peşisıra Şeyhül islam Abdurrahman Efendi Valide Sulatan ve sadarazam Kara Murat Paşa'nın danışıklı kararıyle görevden alındı. Padişah kendi eliyle hattı humayun yazıp Meşihat makamına Bahayi Efendiye getirdi.

Zamane eşkiyasının rezaletine bakın: Katırcıoğlu Mudurnu yakınında Ada isimli kasabayı ikiyüz kadar adamıyle bastı. Öldürüp, yağmalayıp ve yakarak halkın kaleye kapadıkları kadınlardan ikiyüzünü kendi adamlarına dağıttı. İki güzel kızın saçlarını kesip erkek kıyafetine sokarak Söğüt dağına çekildi. Gürcü nebi ile adamlarının yalananıp öldürülmesi için vilayete emir gönderilmişti. Kırşehir beyi Merkumu yakalayıp kesti. Kazzaz Ahmet'te Akşehir'de yakalanıp İstanbul'da Parmak kapıda asıldı.

Giride giden Venik Ahmet Paşa donanmayla Osmanlı askerine yardım edeceğine kendi başına iş görüp şöhret kazanma sevdasına düşerek, hatta Sude Kalesini kayıklarla almak düşüncesinde bulundu. Ka-

radan merdivenlerle kaleye çıkmak üzere saldırdı ise de kaleden atılan bir gülle başına isabet ederek götürdü. Bununla beraber orduda Rumeli beylerbeyi Zurnazen Mustafa Paşa ile sekban başı Mahmut Ağanın teşvikiyle karışıklık çıkarak, asker serdar Hüseyin Paşa'nın sarayına hücüm ederek yakmaya, Paşa'yı öldürmeye, malını cariyelerini yağma etmeye teşebbüs ettiler. Fakat en sonunda müfsitler pişman olup Paşa'ya yalvadılar. İkinci defa meydana gelen Kanidiye kuşatmasıda netice vermedi.

Sultan Mehmet bu sene sünnet oldu. Meşhur eşkıya Katırcıoğlu aman dileyerek af edilip Beyşehir mutasarrıfı (27) oldu! Bu esnada Ocak Ağaları devlet işlerine karışmakta ve Yeniçeri kethüdası adeta sadarazamdan daha çok hüküm sürmekteydi. Hatta Murat Paşa'ya haber gönderip "ya kellen ya feragat edip bırakman" dedirtti. Murat Paşa'da istifa edip yerine Kaya Sultanın Kocası Melek Ahmet Paşa - ocaklının karışmaması şartıyle-vezir oldu.

Hükümet yavaş yavaş kendi zafını anlamaya başlamıştı. Hatta barışı yenilemek için Nemçe İmparatoruna yazılan Name-i humayundan eskiden beri adet olan "Senki Nemçe imparatorusun" yerine "sen ki nemçe kıralısın" yazımıştı. Bunun bunun üzerine imparator elçimizle görüşmemiş ve "maksad barışı yenilemek ise siz ki Nemçe İmparatorusunuz yazılmalıdır." diye name-i humayunu iade etmişti. Bunun üzerine "asır mudara asrıdır" diyerek istenidiği gibi yazıldı. Halbuki hükümet kendi kendine zafa düşüyordu. Kötü yönetimden durduğu yer de eriyen hastalar

gibi olmuştu. Naima "Garibe" Başlığı ile yazdıgı bir fıkrada diyorki:"Bu esnada"hazinede zaruret vardır"diye verilen makam karşılıgı alınan rüşveti sadrazam paşa kabul etmeyip bu rüşvetin ruznameye gelir kad etmek bid'atı meydana çıktı. Yakın zamanlara kadar rüşvetçidir diye bir çok vezir ve paşa öldürülüp, bir çoğuda azl edilip perişan edilmişken, halin zayıflıgı ve karışıklık o dereceye vardiki evvel töhmet sayılan maslahat, devlet idaresini dayanağı sayıldı."

Demek evvelce paşalar rüşvetçi iken bu esnada bizzat hükümetin kendisi rüşvetçi oldu. İşte kötü yönetimden bir örnek. Her ne kadar ilk bakışta hazineye gelir gibi görünüyorsa da böyle haller bir devlet için ne büyük bir zillet ne yaman bir felakettir.

Diğer taraftan yine ocak ağalarıyle sadrazamın arası açılarak zaten bozuk olan idare büsbütün pislendi. Kandiye kanlar içindeydi. Venedikliler Bozcaada ile Limniyi zabt ettiler 1060 Padişah bu sene ilk defa olarak kağıt hanede ava çıktı. Tarihlerimiz bu senelerde (vatandaşın hali harab ve taşra diğer gun olup, tahsilat meydana gelemiyordu) dedikleri gibi (Tahsilat yüzündende fukaranın feryadı göklere çıktı.) diyorlar. Diğer taraftanda Girit seferi uzayıp zorluktan zorluğa girerek donanma tedarikide büyük masraflar gerektiriyordu. Bağdat taraflarıda rahat değildi.

Bir İngilizin İzmir'de bulunan İngiltere konsolosundan ikiyüz bin akçedan fazla alacağı varmış. İzmir kadısı Haşimizade Konsolosu çağırıp dava dosyasını okur. Fakat konsolos anlaşmayı çıkararak: "İngilterelilerden birinin yine İngiltere'li biriyle iki yük akça-

dan noksan davası oldukta İslam kadıları fasl eyleye. Eğer ikiyüz bin akçadan fazla olursa İngiliz memleketine havale oluna." kaydını okur. Fakat sertçe okur. Kadı kızar, meseleyi Şeyhülislama yazar. İngilizlerin Venediklilere Kalyon, Barut sattıklarınıda katar. Şeyhül İslam Bahayi Efendi Kağıdı Veziriazama yollarsada Vezir kurnazlık edip meşgul olduğunda bahsederek bu davanın kendi tarafından görülmesini bildirir. Bunun üzerine Şeyhülislam İngiliz elçisini çağırtır. Hakaret edici hitablarla konsolosun azlini ister. Elçide "Onu ben tayin etmedim ki ben azl edeyim" der. Şeyhülislam bütün bütün kızar"- Venediklilere gemi, barut satıyorsunuz bu bize düşmanlıktır." der. Elçi: "Ticaret Serbesttir isterseniz sizede satalım" cevabını verir. Mesele azar. Şeyhülislam baştan sona öfke kesilir. Elçiyi ahıra habseder. Olay duyulunca Yeniçeri Ağaları toplanıp: "Nice seneden beri bir venedikli ile başa çıkamadık, halbuki İngilizler çok kuvvetli bir devlet ve hükümettir, sonra elçiye zeval yoktur. "diyerek bırkılmasını iki kere istemişlerse de Şeyhülislam red cevabı vermiştir. Yine toplanırlar, saraya müracaat ederek Şeyhülislamın azledilmesinde ısrar ederler. Sadrazam zaten müftüden kurtulmak istiyordu, arzusu yerine gelerek Bahayi Efendi azl edilip yerine makan sevdası ve hırsı ile dolu olan Rumeli kazaskeri "Aziz Efendi" tayin edilir. Elçide hapisten çıkar (1061). Tasarruf kanun ve kaidesi güya böyle emrediyormuş gibi Emeklilerin, zayıf fakirlerin, Alim ve şeyhlerin, seyyid (28) ve dervişlerin, yetim ve dulların ve körlerin tahsısatları kesilerek yüz

yetmiş akçe hazineye mal edildi. Ama otuz bin kişide aç bırakıldı. Bir müddet sonra sadrazamın bahçe kapısına kurdurduğu kalyon denize indirirken yanlış manevra edildiğinde dolayı denize batarak elli kişi boğuldu. Halk, "Zülüm ile yapılan geminin hali böyle olur" diye alaya aldılar. Bu ehemmiyetsiz olayı zamanın ahvali ruhiyyesini iyice anlayasınız diye size naklettim.

Yine bu esnada Kaptan Ali Paşa komutasıyla Girit'e yüzelli çeşitli gemi yollandı. Donanma değirmenlik denen boğazda altmış pare Venedik gemisiyle savaşa tutuşarak geceleyin "nakşa pare" denilen adalar limanına girdi. Ve ertesi sabah limandan çıkarken yine savaşamaya mecbur kalarak tersane kethüdası ve diğer beylerle Yeniçeri kadırgaları Alarga ettiler (29), bunların yararsızlığı yüzünden bir hayli kalyon düşman eline geçti. Anadolu beylerbeyi Ahmet paşa Kalyonunda savaşarak şehit düştü. Kandiye kalesi teslim olmak üzereyken bu bozgun üzerine tekrar kuvvet buldu.

İstanbul ve İstanbul dışı hergün yeni bir olayla karışıyordu. Eşkıyalık bayrağının biri yırtılıp biri dikiliyordu. Bu defada Meşhur Şaki Haydaroğlunu yakalayıp getiren ve hizmetine karşılıkta (Yeni il) Voyvadası olan Hasan Ağa, üç sene için voyvoda olmuşken yerine başkası tayin olunduğu için İstanbul'da derdini ne vezire nede başkasına anlatamayıp zaten ulufe için ayaklanmış olan Sipahileri Üsküdar tarafında başına topladı. Bulduğu Yeniçeri'lerin burnunu ve kulağını keserek, Yeniçeri Ağalarına mensup

kervanları tutarak Kastamonu taraflarına geçti. Garip değilmi? Vaktiyle Hasan Ağa'nın yakalanmasına gittiği Katırcıoğlu şimdi kendisi ni yakalamak için Serdar tayin olundu. Yeniçeri Ağaları fevkalade şımarmış ve her şeye burunlarını sokmaya başlamışlardı. Hasan Ağa Katırcının askerini Konya tarafına çekerek bozguna uğrattı.

- 2 -

PAZARCILARIN İSYANI: Yenicami olayını hatırlayın. Bu hadise neticesin de sipahi dediğimiz Asker fena halde zedelenmiş ve Yeniçeri'ye galip gelme hissi gelmişti. Bundan maliye Memurlarıda istifade etmek istediler. "Miriye seksene alınan kuruşu, asker maaşına yine seksene vermek ahmaklıktır. Züyüf akça (30) ya değiştirilirse en az yüz kese fark meydana gelir. Bu büyük kardır" dediler. Hala zamanımızda var olan ve maliyemizle meskukatımızın düzelmemiş olduğuna açık delil olan sarraflarla Yahudilere müracaat ederek ayarı has ve tam olan paraları silik, ayarı noksan olan paralarla değiştirdiler. Arnavutlukta bile ayarı noksan akçeler kestirip getirdiler. Deftedar olan Emir Mustafa Paşa da aynı hileye baş vurarak Yeniçeri Ağa'larını çağırıp müşavere etti. Belgrat'ta, Bosna'da Ağa'ların adamları tarfından kestirilip getirdikleri Züyüf akçelerle hatta meyhanecilerden topalanan kızıl kırık para ve akçalardan her yüz on sekiz akçe bir altın olamak üzere yüzyirmi bin altın topalamaya karar verdiler. Anlamalıki halka nekadar zulüm ve

içkence ediliyor. Hükümetin idaresi ne gibi mürtekip ve vicdansız adamların ellerinde bulunuyor. Böyle bir hal geçmiş devirde Maliye bakanlığında da cereyan etmişti. Muhasebeciler, veznedarlar piyasadan silik kuruş, çeyrek mecidiye toplayıp memur maaşını verirlerdi.

Bu paralar defterdar Paşa'nın konağında yığıldı. Sanat erbabına dağıtılmak için bedestana götürdüler. Bedestan kahyası bu paraları esnafa gösterdi. Esnaf kabul etmeyip vezire gittiler. Dediler ki: "Devletlü Vezir, biz bu yıl ondört teklif çektik (külfet) "devlet istediği zaman vergi yüklerdi" kesad ise canımıza kar etti. Arıza lar ve diğer belli yüklerden başka ağaları (Yeniçeri) Karadeniz'den gelme gemi gemi bakır, şab, fındık, tuz İzmir ve Akdeniz'den getirdikleri şayka şayka sabun, deymi sakız, bugası filan filan yerlere çıkarıp kat kat fiyatlarını aldılar. Bu kadar zarar çektirdiler. Halimiz perişan olup dükkanlarımızın kirasından aciz iken böyle Züyüf akçenin yüz onsekizine bir altın istemek ne demektir? bizim kudretimiz yoktur."

Ahmet Paşa bunları: "bre kafir gidiler!" diye kovdu. Esnaf dükkanlarını kapayıp Şeyhülislam Aziz Efendiye gittiler. Ona: "Bizim halimizi Padişaha anlat" diye zorlayarak beygire bindirip saraya saldırdılar. Önlerinde bir tellal şöyle Bağırıyor du: "-Ümmeti Muhammet"! bize olan zülüm nedir. Aramıza kılıç girdi. Dükkanlarınızı kapayın. "Dükkanlar kapandı. Müftünün etrafında onbin kişi vardı. Bu heyet saraya doldu. Sultan Mehmet tahta çıkıp hallerini sordu.

Anlattılar. Padişah veziri çağırttı ise de vezir korkusundan gelemeyip katibini gönderdi. Taşlayıp yaraladılar neticede Kanuni Sultan Süleyman zamanında olan vergilerden başkası af olundu, ellerine ferman verildi. Fakat esnaf yine dağılmadı. Bunların ileri gelenleri başlarına toprak savurup bagırarak:"-padişahım zülüm ile alem harab oldu.Sana bildirmezler. Vezir gizliyor. On altı kişi varki sana padişahlık ettirmezler. Beytül malı ve miriye ait malları yerler!.Kara çavuş,Bektaş aga,Kethüda bey,Samsuncu sarı katip,Deli birader ve fülan ve fülan. Bunlar,zulüm ve tecavuzile Alemi haraba verip devletini istila ettiler. Ali Osman devleti ocağa düşmüş yanıyor. Bunlar öldürülmedikçe Padişahlık edemezsin, memleketteki fitne ve fesat kalkmaz" Diyerek Vezirin azli ve ocak Ağalarının öldürülmeleri husunda direndiler.

İHTİLAL: Padişah, Valide Sultan, vezirler, Yeniçeri Ağaları, esnaf, halk hepsi ayrı ayrı birer gurup oldular. Sarayda veziriazam Ahmet Paşa'nın azliyle yerine bir ehlinin tayini padişah istişare ederken Valide Sultan Yeniçeri Ağalarının taraftarı olduğu için ağalardan Kara Çavuşa vezirlik verilmesinde ısrar etti. Padişah Sadrazamlık için Ağaya adam gönderdi.

Bunun üzerine Siyavuş Paşaya sadrazamlık mührü verilip yarın yine toplanmak vadiyle esnaf dağıldı, Valide Sultan yeni vezirle müftüyü hatırlarını almak için Ağalara yolladı. Vezir orta camiye girerek Ağalara: "Bu günkü kaza böyle geçti, yarın sizden güzel tedbir almanızı isteriz." dedi. Ertesi gün Yeniçeriler

gezerek toplantı yaptırmadılar. Paşa ile müftü gezerek güçlükle dükkanları açtırdılarsa da bu hile esnafı gücüne gitti. Esnaf ile Yeniçeri arasına düşmanlık girdi. Bu esnada sarayın içinde birbirine zıt iki gurup vardı. Biri büyük Valide Kösem Sultan'ın, diğeri asıl Valide Turhan Sultan'ın gurubu idi. Zaten kim Valide Sultan olursa devlet işlerine karışmaya bir hak kazanmış olduğuna inanıyordu. Kösem Sultan elli yıldan beri saltanat sürdüğü için Turhan sultanı çekemiyordu. En son bir plan kurdu: Ağalar Yeniçeri'yi ayaklandıracak, Sultan Mehmet tahttan indirilecek, yerine biraderi Süleyman tahta çıkarılacak, Turhan Sultan eski saraya gönderilip adamaları öldürülecek, Sultan Süleyman'ın Annesi "Dil Aşüp" Sultan ise saf bir kadındı, validelik makamı sevdası, saltanatı ne olduğunu anlamaz, dolayısıyla devlet idaresi yine kendi eline kalacaktı.

Kösem Sultan ağalara tezkire yazdı. Turhan Sultan taraftarı baş Lala, Padişahın Hocası Musahip İsmail ağaların öldürülmesini istemelerini bildirdi. Gece Sarayın demir kapısını ve diğer kapıları açık bıraktırdı. Saltanat hırsına bakın ki Bir aralık Sultan Mehmed'i de zehirlemeyi düşünmüştü. Hatta helvacı başı Üveys Ağaya Padişaha içirilmek üzere iki kavanoz zehirli şerbet verdi. Fakat durumu cariyelerden biri haber alıp Turhan Sultan'a söyledi. Lala Süleyman ağa Yeniçeri toplantısını, kapıların açık bulundurulacağını haber aldı. Su-i kast bilinince ondört ağa büyük validenin öldürülmesi için söz verdiler. Akşamüstü saray havlısında büyük valide ağalarının fazla

silahlandıklarını gördü. Zülüflü ağaları kendi tarafına aldı. Has oda zabıtları da zaten yeniçeri ağalığı rütbesinin bu zorba ağalara verilmesinden üzüntülüydüler, onlarda bu guruba girdi. Gece teravih kılındıktan ve herkes uykuya yattıktan sonra Turhan Sultan'ın Baş ağası Süleyman Ağa ve diğer ağalar ve zülüflüler, has odalılar silahlı olarak saray meydanında toplandılar. Büyük Valideyi isteriz dediler. Evvela has odalılar, O da başıyı parçaladıktan sonra Büyük validenin dairesine yürüdüler. Bu topluluk oda kapısına geldiğinde Kösem Sultan bunları Yeniçeri zanederek nöbetçilere: "-Geldiler mi? diye bağırdı. Süleyman Ağa da: "evet geldiler! dışarıya buyurun!" dedi. Valide durumun ne olduğunu anlayarak diğer odalara kaçtı. Burada bir saklanacak yere girdi. Fakat saldıranlar buldular. Zülüflülerden küçük Mehmet, Perdelerden birinin ipini kesip boğazına geçirerek boğdu.

Hadise duyulunca Ağalara korku düştü. Orta camiye toplandılar. Fakat sarayda da Sancağı Şerif çıkarıldı (31). Müftü Aziz Efendi ve diğerleri orta camide iken "Ebu Sait Efendi" Şeyhülislam oldu. Şehre tellallar gönderildi. Müslüman olan Sancak altına gelsin, Orta camiye gidenler asidirler. Öldürülmeleri için fetva veril miştir."diye ilanatta bulundular. Ağaların zülmünden bıkmış olan şehir halkı, asker tayfası silahları ve zırhlarıyle geldiler. Bir saatte sarayın içi dışı etrafı sokaklar grup grup doldu. Alimler, imamlar, Şeyhler Devlet adamları, Sipahiler, cebeciler (32) ve diğer ocak neferleri ile eski odalar Yeniçerileri de silahlarını kapıp geldiler. Müftü Ebu Said Efendi'nin

emriyle orta ağalarını davet için tezkire yazıldı. "Tezkire okununca Yeniçeri Ağası Muhalefet ederek: gitmeyiz" dedi. Fakat adamları durumun neye varacağını anladıklarından birer birer çözüldüler. Hulasa Bektaş Ağa ile Yeni çeri ağası, kul kethudası ve diğerleri birer birer yakalanıp idam edil diler.Eski Müftü Aziz efendi sürüldü (1061). Fakat bu çeşit karışıklıklar 1066 tarihine kadar sürdü.

Anadolunun yegane hastalığı olan eşkıyalık bu defa Abaza Hasan Ağa ile Ebşir Paşa da meydana çıktı. Bunlara Çavuşoğlu Mehmet Paşa, Sivas beylerbeyi Topal Paşa gibi devlet adamları da katılmıştı. Toplulukları büyüdü. Halkın malını yağma, kızların ırzlarına tecavüz ediyorlardı. İçlerinde on kadar kadı ve iki müftü bulunuyordu. Bu toplulukta sipahiliğin Yeniçeri aleyhine ayaklanması idi. Ankara'ya girdiler. İstanbul üzerine yürümeye başladılar. Eskişehir'e geldiklerinde Siyavuş Paşa ile anlaşma yapmak için boynu eğri Mehmet Paşa ile bir heyet gönderdi. Toplanan büyük bir mecliste Yeniçeriler'in bundan sonra makamlar, hizmetler, Mukataalar (33) ve tevliyetlere (34) Müdahale etmeyecekleri ve sipahinin eskiden beri olan hizmetleri verileceği ve "ledişleri!" ihsan olunacağı, Ulufelerin her üç ayda bir verileceği şartıyle fesat ve başkaldırıya son verildi. Bu şartlar bir hüccete yazıldı. Hücceti ikiyüzden fazla (avenesi ve adamları büyük herbiri bir vilayeti Harab etmeye gücü yeten) Sipahi Ağa'ları imzaladılar ki bu hüccette isimleri olanları Köprülü Mehmet Paşa daha sonra birer birer idam eylemiştir. Ebşir Paşa'ya Halep,

Abazaya Türkmen Ağalığı, Topal Mehmet Paşa'ya Karaman ve Kör Mehmet'e Konya Beylerbeyiliği verildi.

Kâh Yeniçeriler'in, kâh sipahilerin böyle azgınlıkları yüzünden devlet işleri karıştığı gibi vezirler ile saray halkı arasında ki zıtlıklarda ortalığı karıştırıyordu. Siyavuş Paşa dan sonra Gürcü Mehmet Paşa ve ondan sonra da Meşhur Tarhuncu Ahmet Paşa veziriazam oldular. İlim adamlarının da ne halde olduğunu anlatmak için Naima'dan Şu aşağıdaki fıkrayı alıyorum:" Ramazanın sekizinci Pazartesi günü İstanbul kadılığından alınmış Esat Efendi, Müftü Ebu Said Efendiye giderek ilk sözde "-Bre Allahtan korkmaz, Bre rüşvetçi zalim, Anadolu kazaskerliği benim hakkım iken niçin başkasına verdin?" diye saygısızlık edince Şeyhülislam öfkesinden şurunu kayb edip oda: "-Bire cahil edepsiz ,hayasız sen ne zaman adam oldun ki böyle küstahlığa cesaret ediyorsun. Böyle konuşmak ne haddindir?. Sen Sünbül Alinin kahve oğlanı değil miydin. Bu makamlara hep rüşvet ile korumayla gelmedin mi? Sen kendini adam mı sanırsın?" deyince, Esat ta daha fazla söyleyerek açıktan ve alenen sövünce Molla: "-Bre kaldırın şunu,çabuk falaka ve değnek getirin."diye hizmetçilere haykırdı. Hizmetçiler Esadın koltuğuna girib çektiler. Esat silkinip inat edince Şeyhülislam bizzat kalkıp yakasına yapıştı. Yumrukla başına gözüzüne vurup başından sarığı yuvarlandı. Öyle bir rezil oldu ki Allah korusun" Öfke şeytanın ateşidir" hükmü meydana çıktı. O hal ile Esadı mevkıfe (tutuklu yerine) indirdiler.

Tarihlerimize bakılacak olursa ta (1067) senesine kadar yani Köprülü Mehmet Paşa'nın sadrazamlığa geçtiği zamana kadar Devlet işlerinin çok dalgalı bir halde devam etmiş olduğu anlaşılır. Sipahi ve Yeniçeri kavgaları, vezirler arasında eşkıyalık, Veziriazam öldürülmesi, Abaza Hasan gibi eşkiya ile birleşen Ebşir Paşa'ya sadrazamlık verilmesi, her yönüyle idaresizliğe delalet eden haller görülür. Hadım Ağaları yine devlet işlerine karışıyordu. Hatta Ebşir Paşa'ya sadrazamlığı verdiren bunlardan Mercan Ağadır. Garib değil midir ki Paşa kendisine sadarazamlık mührünü getiren Mırahur Mehmet Ağayı Karşısına Levent kıyafetiyle çıktığından dolayı son derece azarladığı gibi: "Buraların durumu son derece karışık ve düzensizdir. Düzene sokmak mühimdir. Buralar düzeldikten sonra İstanbul'a gelirim." diye haber gönderdi. Bundan dolayı vezirleri kuşku alarak acele gelmesi için Haseki Ağayı gönderdiler. Ahmaklık ve ümmiliği Meşhur olan Paşa Bir toplantı yaparak: "bana bak bostancı. Siz beni diğer vezirler gibi mi kıyas ediyorsunuz ? Acele İstanbul'a geleyim. Orada Hadım Ağalarının sözleriyle oturup kalkayım. Ben bugün veziriazamım, fakat buradan Mısır'a, Bağdat'a, Haleb'e, Şama ve Anadolu'nun her bir tarafına varıncaya kadar her yer düzensizlik ve karışıklık içindedir. Bu ihtilalleri kaldırmayınca İstanbul'a gitmenin ne faydası olur. Saltanatın düzeni bozulmuş, bütün makamlar ve hizmetler rüşvetle verilir olmuş. gibi sözlerle Hasekiyi geri göndermiştir. Halbuki Ebşir sözü işine uymaz son derece rüşvetçi, zalim bir adamdır.

Sadrazalığın ona verilmesi bile büyük bir bela açtı. Haleb'den gelinceye kadar çeşit çeşit uydurma rivayetler meydana çıktı. "Vezir İstanbul'a gelmez, gelirse de girmez, celali (35) olmuş gibi sözler söylenmeye başladı. Azl ettirmek için iki üç kere meclis topladılar. Muvaffak olamadılar. En nihayet Ebşir Paşa İstanbul'a Tantana ve debdebeyle (Alayı vala) ile girdi. Bu nasıl oldu? Dinleyin:

Seher vaktinden itibaren toplar atılıp,Vezir Üsküdar'dan Eyüb Sultan'a geçti. Bütün ocak halkı ve diğer asker tayfalarıyla büyük bir merasim düzenlenip Edirnekapısından girildi. Halk Mahşer gibiydi. Bütün Yeniçeri ve diğerleri tertibleriyle geçtiler. Paşalar siyah Samurlar giymiştiler.

Bir kısımları da zırhlara bürünmüşlerdi. Alimler örfe uygun kavuk ve kıyafetlerle, ondan sonra Nakibül eşraf, ardınca Kazaskerler, Defterdar Paşa alayı, vezirlerden Yusuf Paşa, tellal Mustafa Paşa, Kaptanı Derya Murat Paşa, sadaret kaymakamı Paşa atbaşı beraber geçtiler. Bunlardan sonra Veziriazam sağda, Müftü solda beyaz elbiseler giymiş oldukları halde önlerinde sekiz nefer yeniçeri şairi, Başların da keçe, arkalarında kaplan postu ,Göğüslerinde davul gibi çökürlerini çalarak, Boy pos sahibi, dev gibi adamlar birer saatlık yerden işidilir yüksek sesle türkü çağırarak yürüdüler bu merasimle saraya geldiler.

Ebşir Paşa işe musadere ve öldürmekle başlayarak zulmü artırdı. Esasen böyle adamların ellerinde başka bir hizmette gelmez. Hata sadrazamlıkda kalması için çalışmış olan Kaptanı Derya Murat Paşa ki Sultan

İbrahimin katillerindendi.- ile de arası açıldı. Aynı entrikalar dönmeye başladı. Murat Paşa Sipahiyi kendine çekti. Kürt Mehmet adında biri ön ayak olarak Yeniçeriler'le uyuştular anlaştılar. Ebşirin Anadolu'daki zulümlerini, ailelerin Levent eşkıyası elinde esir kaldığını birer birer saydılar. Sarayına saldırıp bunca seneden beri biriktirdiği mallarını yağma ettiler. Kuru bir hasır bile bırakmadılar. Şeyhülislamın evi de aynı hale uğradı Velhasıl Ebşir paşanın öldürülmesine, müftü Ebu Said Efendi'nin sürülmesine padişahtan irade elde edildi.Murat paşa sadrazam ve Hüsamzade Abdurrahman efendi şeyhül islam oldu. İstanbul'daki fesad bu şekilde bastırıldı. Fakat Abaza Hasan, Ebşirin katillerinden intikam almak hevesine düşerek Anadolu'ya kaçtı.

Murat Paşa sadrazamlık makamının bu zamanda ne kadar gaileli (zor) olduğunu biraz sonra düşünerek Mührü Padişaha teslim ve kendisi Hacca gitmek üzere yola çıktı. Hamada Hummayı Muhrikaya (yakıcı sıtmaya) tutularak vefat etti. Tarhuncu Ahmet Ahmet Paşa'nın sadarazamlığında sipahi yirmi beş bine ve Yeniçeri elli beşbine düşürülmüşken Murat Paşa askere hoş görünmek maksadıyle Sipahiyi ellibinin ve Yeniçeri ide seksenbinin üzerine çıkardı. Bu seferde gelirle gider arasındaki dengeyi bulamıyarak şaşırmıştı. Bu hatalı uygulama ve icraatla sade kendi şaşırmadı, devlette bütün bütün şaşırdı.

Murat Paşa'dan sonra sadaret makamına ihtiyar Süleyman Paşa geçti.

BASRA HADİSESİ: Bu arada Basra'da bir olay meydana geldi. Afrasyab oğulları adıyle Basra'da zorla idarenin başına geçmiş olan Ali Paşa ölünce oğlu Hüseyin Paşa yerine geçtiysede biraderleri Ahmet ve Fethi beylerle arası açılarak bunlar Bağdat Valisi Murtaza Paşa'ya hediye ve rüşvet vererek üzerine yürüttüler. Hüseyin mallarını alarak kaçtı. Ahmet Bey vali oldu. Murtaza Paşa'ya her taraftan kilitli hediyeler verildi. Fakat Murtaza Paşa Kapan Hanı adıyle bütün tüccarın deposu olan kaledeki malında getirilmesini emretti. Bu emir Basra ve diğer Benderlerin (36) Mamurluğunu tahrip etmekti. "Tüccar malı Padişahın manevi hazinesidir. Onların malını gasb etmek memleketin harabına sebebtir." Denildiyse de dinlemeyip Vali Ahmet Bey ile Fethi beyi öldürttü. Arablar zalime lanet okuyarak toplandılar. Murtaza ile adamlarının üzerine saldırarak bir kısmını öldürdüler ne kadar malları varsa hepsini alıp çırıl çıplak bıraktılar. Paşa'nın namussuzluğu duyulunca geri dönüşünde Bağdatlılar kabul etmediler. Fakat bu paşa bir müddet sonra Haleb valisi oldu.

Bu asırlarda sadrazam, valiler, biraz nüfuz sahibi olmuş azılı paşalar için bir adamın öldürülmesine emir vermek adi işlerden, hele insanların malını zorla elinden almak günlük olaylardan sayılıyordu. Mal ve can emniyetinin yok olduğu bir yerde düşünce yükselmesi aramak manasızdır, abesdir. Ebşir Paşa'nın İstanbul'a gelişinde görmediniz mi? Padişah ile bütün erkanı devlet, Sadrazamlığı istememiş olan Moralı defterdar ve adamları tir tir titriyorlardı.

VAKVAK (ÇINARAĞACI) OLAYI: Sadrazam Süleyman Paşa ihtiyar olduğu gibi devlet işlerine karışanlarda çoğalmış, hele hazinede para kalmayıp Züyüf akçe çoğalarak adeta para terazi ile alınıp verilmeye başlanmıştı. Paşa, sakalını Murat Paşa taraftarlarının eline verdiğinden bütün bütün şaşırarak Girit Serdar'ı Hüseyin Paşa sadarzam oldu. Naima bu olayı şöyle tarif ediyor:"

Eski sadrazam Süleyman Paşa'nın verdiği maaşın yarı miktarı Züyüf ve kötü ayar olup kullanılan paranın çoğunu da subaylar züyüfa değiştirerek askere dağıtmışlardı. Neferler pazarlarda aldıkları öteberi fiatını bu akçeden verdiklerinde esnaf almadılar. Onlarda: "Biz bu akçeleri aylıklarımızdan aldık, çil akçeyi nerden bulalım?" diye keselerini tezgah tahtalarının üzerine boşaldırlardı. Esnafta bu paraları istemeye istemeye karıştırarak bunda alınacak para yok derlerdi. Askerden bazıları kızararak düğüş sögüş olur yüz yerde arbede çıkardı."

Asker ve ahali arasında dedikodu büyüdü. Bu esnada Girit'ten gelen bir kaç yüz çıplakta bunlara karıştı. "Biz Girit'te taşa baş koyup toprak üzerinde yattık. Hala dokuz maaşımızı alamadık." diye Yeniçeri ağasının kapısına gittiler. Ağada bunların gönlünü alacağına Anadolu hisarına hapsetmekle tehdit etti. Bunun üzerine Yeniçeri meydanına gittiler. Hasan, Şamlı Mehmet, Karakaş Mehmet elebaşlar önlerine düştüler. Yeniçeriler'le söz birliği ettiler. Bir takım mağdur ve memnun olmayarak kalmış devlet adamla-

rı da bunları gizlice fitnelediler. Velhasıl bir sabah toplanıp saraya giderek "ayak Divanı" (37) istediler. Hükümet adamları şaşırdı. Nasihat kar etmedi. Hatta Kara Abdullah adında birini parça parça ettiler. Meselenin gittikçe vahamet kazanması üzerine Sultan Mehmet alay köküne çıktı. Asker padişah huzurunda züyüf akçe meselesini ve zulüm gördüklerini yana yakıla anlatarak otuz kadar kimsenin öldürülmesinde ısrar ettiler.

Darussade Ağası Behram Ağa, ile Kapı Ağası Bosnalı Ahmet, Raco İbrahim öldürülüp leşleri Sultan Ahmet meydanındaki Çınar Ağacına asıldı. Onun için bu olaya (Vak'ayı vakvakıyye) (Çınar vakası) derler. Has odabaşısı Hasan, Hoca Bilal Hazinedar Yusuf Ağalar kaçmışlar ise de bulunup onlarda idam edildiler.

Bu esnada sadrazamlık Zurnazen Mustafa Paşa'ya verildi. Hasan Paşa Girit'te olduğundan Müjdeciye dödermek üzere adam gönderildi. Fakat Asker Mustafa Paşa'yı istemedi. Dört saat sonra azl edilip Sadaret makamı eski sadrazam Siyavuş Paşa'ya verildi. Şeyhülislam Melekzade azl olunarak Hocazade Mesut Şeyhülislam oldu ki daha sonra sertliğinden hakkı ve doğruyu söylediğinden Padişahın tahtan indirilmesi için fetva verme töhmet ve iftirası ile Bursa'ya sürülüp daha sonrada idam edilmiştir. Anlaşılıyor ki devlet adamları bir taraftan padişahın kılıcına, diğer taraftan da asker ve ehalinin öfkesine uğramaktan hali kalmıyorlar. Ne kadar şayanı dikkattır ki, bu olaylar

biri diğerini takip ede geldiği halde yine rüşvet, zor ve zulümden el çekmiyorlardı.

- 2 -

Köprülü Mehmet Paşanın Sadrazamlığı: Vakvak olayından sonra İstanbul'da "Meydan Ağalları" adıyle bir zorba topluluğu daha peydah oldu. Bunlar başlarınna bir takım rezilleri toplayarak sahipleri ne danışmadan şunun bunun konağını, sarayını döşetip oturdular. Öldürülenlerin mallarını yağma ettiler. Hatta Kemer Rahtlı- ki vezirlere özel idi - ve gümüş üzengili Atlara binip önlerinde yirmişer sirac ile kaymakam Paşa ve diğer vezir saraylarına giderler, hediye, para vererek hatır ve hayale gelmeyecek derecede çirkin işler gördürürlerdi. Vezirler ise bunların yaptıklarına çanak tutarlardı (Mümama şat). Sadarazamlık makamı Şam valisi Boynu yaralı Mehmet paşaya ve kaymakamlık Koca Yusuf Paşa'ya verilmişti. Yusuf Paşa, Şeyhulislam Hanefi Efendi ile gizli gizli danışmalar ve müzakereler ederek Bektaşilik Post Nişini Kara Hüseyin oğlu Hüseyin Ağa ile de istişare ettiler. Keçecioğlu Mehmet ağa -ki güç, küvvet zabt-u rabt, askerde maharet sahibi olup Murat Paşa'nın azlinde sürülmüştü- Yeniçeri Kethüdalığına tayin olundu. İstanbul'un bu derecede kritik olduğu zamanda Anadolu'da da Seydi Ahmet Paşa ile Abaza Hasan Ağa, Öldürülen Ebşir Paşa'nın intikamını almak bahanesiyle ellerine geçirdikleri sipahileri öldürüp, mallarını da yağma ediyorlardı. Bu aralık Anadolu seferi diye

bir bahane ortaya çıktı. Meydan Ağaları Sipahilerle beraber at meydanında toplanıp Padişahın bizzat Anadolu'ya geçmesi hususunda israr edip kabul ettirdiler. Hatta Tuğu Humayun (38) çıkarıldı. Sefer için istişare olunacak diye vezirler, alimler, Yeniçeri ocağı, Sipahi Ağaları Meydan Ağaları da saraya geldiler. İstişare esnasında zorbalardan Sipahi Mehmet'in atıp tutması bahanesiyle onunla Hasan, Şamlı Mehmet Yamak Ali ve Kara Osman dedikleri dört zorbanın kellesini vurdular. Bunların adamalarının da öldürülmesi emredildiği için Keçecizade İstanbul kapılarını kapatıp iki gün iki gece arattı, buldurup hepsini öldürdü.

Devletin işi gücü eşkıya temizlemeye sıkışmışken Venedikliler de yetmiş Pare gemi ile Boğazı kapama cesaretini göstermişlerdi (1060). Girit'te Kandiye Kuşatması uzuyordu. Sarı Kenan Paşa kumandasıyle çıkan otuzu yeni inşa edilmiş kalyonlardan ibaret olan yetmiş gemilik donanmamız Boğaz'da Venedik Donanması'na mağlup oldu. Zaten donanmanın haline zaaf sirayet etmişti. Vezirler Hazineye dokunmaksızın kendi malından donanma tedarik eden yahut iş başına geçer geçmez para istemeyen Kaptan Paşa aramaya başlamışlardı. Anlayınız ki Nasıl göçülüyor nasıl berbat oluyoruz. Devlet adamlarının kulah kapmak hırsından devletin şanını ve şerefini düşünmeye vakitleri yoktu. Bu zamanların olayları öldürmek, sürgün etmek, azletmek kelimeleri üzerinedir. Gelibolu savaşında bahriyeli erlerimiz top ateşinden korkarak kaptanlarına kılıç çektiler. Gemileri karaya oturttular.

Bu şekilde düşmana teslim ettirdiler. Bu savaşta yetmiş gemimiz esir ve iki tanesi de yandı. Bin top ve pek çok tüfek zayi oldu. Esir düşenler ise pek çoktu. Kurtulanları da halk, "Baştan kara" diye ayıplıyarak rezil ettiler.

Venedikliler Bozca Ada'yı, Limni'yi aldılar. Sadarazam ise İstanbul'da ötekini berikini idam ile meşguldü. Veziri azamın Venedikliler bu adaları zabtettiler, şayet İstanbul'a gelirlerse heybetinden korksun diye surları badana ettirmeye kalkışmasına ne dersiniz? Gülersiniz degil mi? Beyaz beyaz duvarlardan korkacak düşman İstanbul'a kadar gelebilir mi? Fakat halka korku ve heyacan geldi. Malını satan bir bahane ile Üsküdar'a geçti. Venedikliler Boğaz'ı kapadıklarından buğday fiyatları yükseldi. Kıtlık başladı. Padişah ise Üsküdar tarafında av ile eğleniyordu. Halk vezirler, asker, padişah hepsi birbirine uymuştu. "İmdadiye" (39) adıyle halktan para toplanmaya başlandı. (kalkışıldı). Sultan Mehmet nasılsa "Seferi hümayuna gitmem kesindir" demesi üzerine Boynu Yaralı Mehmet Paşa huzura çıkarak: "ortalıkta karışıklık var, askerler disiplinsiz, hazinede ise para yok" diye devletin aczini itiraf etti. Bunun üzerine padişahın öfkesine uğradı. Köprülü Mehmet Paşa sadrazamlığa getirildi. Bu paşa sadarazamlık görevini dört şart ile kabul etmişti.

1. Padişaha ne arz ederse hemen kabul olunacak.
2. İstediği,beğendiği adamları tayin edecek.
3. Bağımsız olacak, vezirlerden nedimlerden hiç kimse paşanın icraatına karışmayacak.

4. Kendi aleyhine münafıkların söylediği sözlere inanılmayacak.

Hakikaten Sultan Mehmet, Köprülü'nün bu dört şartını kabul etmekle hayatında bir kere de olsa akıllıca bir iş yapmış oldu. Hatta cuma namazında hatip minberdeyken sadrazamlık mührü kendisine verildi ve padişah bu dört şartı birer birer söyleyerek: "-Bu şartlara riayet olunmak üzere seni bağımsız (müstakillen) vezir eyledim. Göreyim seni güzel hizmet eyle!" diyerek dua eyledi. Mehmet Paşa hüngür hüngür ağlayarak göz yaşları beyaz sakalından damladı. Bu Paşa'yı sadarazamlık makamına tavsiye eden, Valide kethüdası meşhur mimar Kasım Ağa'dır (1066). Doksan yaşlarındaydı, fakat Tarih-i Cevdet'te kaydedildiği gibi "Azmi kavi, Re'yi civan" idi.

Mehmet Paşa islahata (reforma) temelinden başladı. Evvela haddini tecavüz edenleri temizledi. Valide Sultan'ın himayesinde olan Bozcaada Muhafızı Ahmet Paşa'yı idam, Balizade Mustafa Efendiyi Şeyhülislam yaptırdı. Defterdar Divrikli Mehmet Paşa azl olundu.

Size Müşarün ileyh Paşa'nın ağzından garip bir teselli yazayım: Defterdar Mehmet Paşa, askerin maaş isteğiyle evinin camlarını taşlayıp kırdıkları esnada arka kapıdan kaçıp sadarazama sığınmıştı. Veziri azam kendine: "-Sen alemin halini bilmez misin? Canını sıkma. Eskiden beri defterdarlar bu yükü, bu belayı çekmişlerdir. Hatta oturdukları sarayları üç dört kat camları hazır bulunurdu. Kırdılar mı camcı dük-

kanına adam yollayıp hazır olan camları hemen taktırırlardı!"

Mehmet Paşa bazı tayinler yaptı. Hatta meşhur Seyyid Ahmet Paşa'yı Kaptan-ı Deryalık'tan azledip Bosna Serdarlığı'na tayin etti. Ahmed'in taraftarları dedikoduya başladılar. "O, Kaptan-ı Derya olmazsa biz de sefere gitmeyiz." dediler. Sadarazam, Müftü ve diğer ileri gelenlerle istişare ve müzakere etti. Sipahiler At meydanına toplanınca, Yeniçerileri kendine bağlamış olduğu için Sipahiler dağıldılar. Çıkartılan Hattı Humayun gereğince Sipahi zorbalarından Silahtar Ahmet, Cebeciler Kethüdası Halil, Kapıcılar Kethüdası Mustafa ile hanlarda gizlenmiş altmış kadar zorba daha ele geçirilerek öldürüldü. Fesatçılardan yirmi kişinin daha At meydanında boynu vuruldu. Defter Emini (40) Elagöz Mehmet ve bunun gibilerinin varlıklarını ortadan kaldırdı. Bu esnada Şam valisi Siyavuş Mustafa Paşa'nın Şam eşkıyası ile birleşerek yeni memuriyyeti olan Maraş'a gitmediğini bahane ederek öldürülmesine irade aldı. Fakat Silahtarlar ile Çuhadar ve Rikabdarlar ve diğer padişah yakınlarının ırkçılık gayretiyle onun affi için çalıştıklarını işidince sadrazamlık mührünü teslim etti. Sultan Mehmet ikinci defa olarak akıllı bir hareketle: "-Senin işine karışanların cezasını sana ısmarladım! Müdahale edenlerin hakkından gel!" diyerek bir iki ay zarfında sarayı bu yakınlardan (Mukarrebat) temizledi.

Parmaklarının boğumu iki olduğu için Hazreti Ebu Bekir-i Sıddık soyundanım iddiasında bulunarak cincilik ile şöhret bulmuş, pek çok ahmakları dolandırdı-

ğı gibi gümrük, ipek tartıcılığı ve diğer bir çok gelirlerle evkaftan bin akçe yevmiye alan meşhur Şeyh Salim'in, Mehmet Paşa mali reform için kontrolda sekizyüz akçesini kesmişti. Cinci bunun için, Paşa'nın huzurunda edebsizce hareketlerde bulunduğundan o gece boğulup vucudu ortadan kaldırıldı.

Bu sırada Rumeli Patriği "Parteniyos"un Eflak Voyvodası ile gizli fesat haberleşmeşi yakalandığı için Parmak Kapı'da asıldı.

Sadarazam dahili islah ile uğraşırken donanma tertibatına da ehemmiyet vererek, karadan, denizden hazırlığa devam etti. İkmal hazırlığının peşi sıra "Tuğu Humayun" çıkarıldı. Altmış pare donanma Topal Mehmet Paşa kumandasıyle boğazdan çıkıp sakıza gitti. Girid'in durumu günden güne fenalaşıyordu.

1067'de yüzelli pare kadırga ve fırkate ile Venedik Donanması üzerine gitti. Savaş esnasında Yeniçeriler bindikleri gemileri baştan kara ederek kıyıya çıktılar ve diğer gemilerde birer tarafa savuştularsa da sadrazam kaçanlardan sekiz yüz yeniçeriyi idam ederek uygun yerlere topları tabya ettirdi. Kumburnu'nda Kara Mehmet adında bir boğaz topçusunun attığı gülle,Venedik Amiralı olup bizde Kör Kaptan adıyle tanınan "Muçanuğu"nın başterdesi cebhanesine isabet ederek içindekilerle havaya uçurdu. Ondan sonra da düşman eline geçen Bozcaadayı ertesi sene Limni Adası'nı geri aldı.

Sultan Dördüncü Mehmet, devletteki akıllı insanların umduğu idari zekayı gösteremedi. Harb ve darba yarar bir padişah olamadığı gibi irfan ve akli sezgisi

de yoktu. Gerçekte Köprülü Mehmet Paşa okuması ve yazması olmayan bir vezir idi, fakat o zaman için idare işlerinde büyük bir maharet gösteriyordu.

Erdel Beyi "Rakoçi"zade Yorgi, Lehistan üzerine hareket bahanesiyle Eflak ve Buğdan memleketlerini isyana teşvik ettiğinden Köprülü Mehmet Paşa Kırım Hanı Mehmet Giray'ı İkiyüzbin Tatarla yola getirmeye memur kıldı ve kendisi de Edirne'den hareket etti. Tatarlar Rakoçizadeyi perişan ve Erdel'i yağma ettiler. Yirmi bin esir aldılar. Pek çok ganimet ve yüz elli top ele geçirdiler.

Sultan Mehmet 1068'de Erdel savaşı için ancak Edirne'ye kadar gidebilmiş Ve orada kalmıştır. Buğdan Voyvodası Kostantin azl edilip "Velik" ve "Eflak" Voyvodası "İstefan" da azledilerek "Mihnea" adında bir Rum çilingir çocuğu Voyvoda tayin edildiler.

"Rakoçizade" üzerine de bizzat sadarazam yürüyerek 1068'de evvela Yanuh daha sonra payıtahtı Makamında olan "Erdel Belgradı" alınıp onun yerine defterdarı (Acatus Barcsay) tayin edildi. Rakoçi Karşılık verme fikriyle tekrar harekete geçerek (Lipove) de askerimizi bozduysa da Mehmet Paşa onu bilahere mağlup etti. Bunun üzerine Mıhnea harekete geçerek Tergovişte de bulunan Osmanlıları öldürüp, Corcuh ile Ebrail'i zabt ve Boğdan beyini Yaş da yendi. Tatarlarda her ikisinin iki defa Yaş yakınlarında bozguna uğrattılar. Bunun üzerine Eflak beyliği George Ghika'ya verildi.

Erdelin onbeşbin duka altın olan vergisi kırkbin'e çıkarıldı. Ve harb tazminatı ve masrafı olarak bin kese akçe alındı.

Devletin epey zamandan beri yakalandığı eşkıyalık derdi bu seferde Anadolu'da Abaza Hasan Paşa adıyle meydana çıktı. Abaza Hasan daha evvel Haydaroğlu adlı eşkıyayı yakalayıp İstanbula getiren ve Ebşir Paşanın ölümünden sonra Haleb valisi olan kişidir. Kendisine Erdel seferi için orduya gelmesi hakkın da emir gönderildikten sonra Sadarazamdan korkarak Şam Valisi Tayyarzade Ahmet, Anadolu valisi Can Mirza ve diğer onbeş kadar Ümera ile birleşti. Kaçak sipahilerde kendisine katılınca padişahın emrine karşı Tayyarzade sadrazam tayin edildiği takdirde geleceklerini bildirerek otuzbin kişi ile Konya'ya yöneldi. Padişah, Erdel seferinde bulunan sadrazama durumu haber verdi. Paşa orduyu Hümayun ile dönerek Üsküdara geçti. Bu arada Bursa'ya gelmişler ve Bursa Valisi Kenan Paşayı da kendilerine çekmişlerdi. Diyarbekir Valisi bildiğimiz Murtaza Paşa yola getirilmeleri için görevlendirildi. Her tarafa fermanlar yazılıp Hasan Paşa ile adamlarının ortadan kaldırılmaları gereken eşkıyalar oldukları ilan olundu. En sonunda Murtaza Paşa, bunları hile ile halepte yakalayıp Hasanla otuz kadar adamını (Avene) idam etti.

Bu ana kadar gördüğümüz olayların şekillerinden de anlaşılaşılıyor ki devlet, içerde anadolu eşkıyası,sipahi ve yeni çeri ayaklanması ve tabi olan hükümetlerin isyanı,haricen ve dışarda da ecnebi hükümetlerin tecavüzleriyle uğraşmaktan boş kalmıyordu.

Tabiatıyla bunların hepsine kötü idare sebeb olu yordu. Köprülü bu kötü idareyi Dördüncü murat gibi kılıç kullanarak kaldırmak düşüncesinde bulundu. Bir dereceye kadarda başarılı oldu. Sadrazamlık müddetince otuz altıbin kişi idam edildi. Bu esnalarda develete düşman ve muarız olarak moskoflarda meydana çıkmaya başladı. Belli başlı olarak Nemçe, Macar Venedik, Leh, Moskof, İran, Papalık, Malta hükümetleri beraber Avrupa'nın ortalarından gelen askeri yardımla harb devam ediyordu. Hatta 1070'de Ruslar Kırım'a iki koldan saldırdılar. Tatarlar Kazaklarla birleşerek Ruslara yüz yirmi bin zayiat verdirdiler. Ellibin esir aldılar. Fakat bir müddetten beri sakin duran Nemçeliler de yine hareketlenme belirtileri görülüyordu. Köprülü sınırda istihkamlar inşa ettirdiği gibi Akdeniz boğazlarını da sağlamlaştırdı. Rakoçioğlu, kışkırtmadan boş durmayarak hatta geminin - ki Bizim tarihlarimizde Kiyanuş diye meşhurdur.- Kumandasındaki bir fırka ile Erdel'i zabtederek Kıral Barçıkayı öldürdü. Budin Valisi Meşhur Seydi Ahmet Paşa'da Erdel'i tekrar istila ederek "Apafi mihal" adın da birini kıral tayin etti. Erdel'e devlet tarafından tayin edilen son kıral budur.
Memleketimize musallat olan belalardan biride yangındır. Evlerimizi tahtadan yapdığımız için ecnebilerden biri şu yakın zamanlarada demişti ki" - Osmanlılar zabt ettikleri yerlerde oturmamaya niyyet ettikleri için evlerini sağlam yapmayıp tahta ve sairen yapmışlardır." bu sözden ibret almalıyız.

Bu esnada İstanbul'da iki büyük yangın üç gün sürerek camilere ve mahzenlere dolan kırkbin kişiyi telef, yirmi dörtbin ev ile üçyüz konak ve yüz han yandı.

Devlet bu hallerle beraber yine kuvvetli görünüyordu. Hatta 1070'de haniyeyi almak üzere Venedik, Malta, Papa ve Fransa gemileriyle Giride asker çıkardılarsa da mağlup olup yenildiler. Devlet sade kuvvetli görünmüyor, kendisini kuvvetlide biliyordu. Gross Wardein (Varat) ın zabtı üzerine Avusturya elçisi bir gün Köprülü'ye: "Hrıstiyan hükümetlerin karadan ve denizden Osmanlıların üzerine saldırmak için birleşmiş olduklarını ima ettiğinde: "Padişah ne ateşten korkar nede sudan. gücünü anlamak isteyenler birleşip saldırmakta hürdürler." Demiştir. Paşa (1072) senesinde istiska (vücudunda su toplanmak siroz) hastalığından vefat etti. Vefatından evvel Oğlu Şam valisi Fazıl Ahmet Paşayı sadaret kaymakamı tayin etti. Ölüm döşeğinde iken dördüncü Mehmet'e: "Kadınların sözlerine kulak asmamak, Sadarazamlığı zengin adamlara vermemek, her ne şekilde olursa olsun hazinesini para ile doldurmak, askeri ve kendisini daima hareket üzere bulundurmak" yollu nasihat ve vasiyet ettiği rivayet olunur.

- 3 -

Köprülü Mahdumu Fazıl Ahmet Paşa'nın terbiyesine çok fazla itina gösterdiği için vasiyetinde sadrazamlık makamını ona ısmarlamış idi. O da pederi gibi öldü-

rüp idam etmeyle yola getirme ve korkma politikası taraftarı idi. Zaten bu politika bizden asla ayrılmamıştır.

Girit meselesi uzadığı gibi Venediklilerde denizden devleti rahatsız etmekten boş kalmadıklarından Venedik seferi niyetiyle Sultan Mehmet Edirne'ye gitti. Fakat Nemçelilerin taarruzları arttığından Fazıl Ahmet Paşa ve devlet erkanının görüşleri Avusturya üzerine sefer icrası kararlaştırıldı. Paşa Serdar'ı ekrem olarak ordu ile Belgrad'a gitti. Burada Nemçe elçileri ile Serdarı Ekrem arasında bir müzakere Cereyan etti. Paşa, barış şartlarına aykırı olarak Kanije kalesi karşısında inşa edilen Zerinvar adındaki yeni kalenin yıkılması ve Nemçe askerinin Erdelden çıkarılması ve Kanuni Sultan Süleyman ile akt edilen anlaşmada şart koşulmuş olan otuzbin duka altın verginin veyahut Murat Paşa barışında kararlaştırılmış olan İkiyüzbin kuruşun ödenmesini istedi. Razı olmadılar. Bunun üzerine elçiler Budin de bekletilip 122000 bin kişilik ve 145 topluk bir ordu ile Estergondan Tunayı geçerek Kont Forgaç kumandasındaki düşman ordusunu bozguna uğrattı. Altı haftada uyvar kalesini zabt etti. Orduda Erdel kıralı ile Eflak ve Buğdan Voyvodaları da vardı. Bu muharebede Osmanlı askerinin yiğitilk ve cesareti Macar ve Avusturya'lıların fevkalade dikkatlerini çektiği için"Uyvar karşısında bir Türk gibi" (Comme unturc devant neuhoesel) Darbı meseli hala dillerde dolaşır. Orduya yardım için gelen yüzbin Tatar ile onbeş yirmi bin kazak Moravya ve Silizya taraflarını yağma ederek seksen bin esir sür-

müşlerdir. Avusturya İmparatoru Leipult Bu müthiş istila ile başa çıkamayacağını anlayınca Papa üçüncü Alek sandıra muracaat ederek yine mukaddes bir ittifak yapmaya çalıştı. Fransa kıralı Ondödüncü Lui Yardım vadinde bulundu. Lui Mutaassıb olamakla beraber Köprülü Mehmet Paşa'nın Fransa sefiri Dulahiyi habsederek yapmış olduğu hakareti unutamıyordu. Bunun üzerine otuzbin Fransız Askeri verdi. Fakat Avusturya İmparatoru bu askerden korkarak ancak altı binini kabul etti. Genaral Montecoli (Montecoccoli) kumanda ediyordu.

Sultan dördüncü Mehmet, içerden ve dışardan bütün bu zorluklar arasında av avlamakla meşgul oluyordu. Bir tarihte okuduğuma göre avlarında yirmi beş otuzbin kadar av hayvanını sıkıştırıcı bulurmuş ve bu hevesle Rumeli'de çok gezmiştir.

Uyvar fethinden sonra kış bastırdığı için ordu Belgrada dönmüş ise de Nemçe'liler barışa yanaşmamışlar ve kış bitmeden elli bin askerle Süktüvar üzerine yürümüşlerdir. Osmanlı askeri kışlaklarda olduğu halde bile otuzbin askerle hareket edilerek Kanije önündeki yeni kale alınmış ve bu sırada nemçe kapı kethüdası Barış yapmak için gelerek Nemçe'liler de bulunan Erdel kaleleri geri verilmek, yıkılan yeni kale bir daha yapılmamak, ve barış sonunda ikiyüzbin kuruş değerin de hediye takdim edilmek şartları ile yirmi beş sene için barış akdi kararlaştırıldı (1075). Fakat yanın suyu (Raab) yakınlarında (İsviçredeki değil) meydana gelen savaşta Ahmet Paşa bozguna uğrayarak onbeşbin kadar kayıp vermiştir. Vasvar yahut

Ayzenbug (Eisenburg) anlaşması adıyle meşhur olan bu barışta "Zide Vaturuk" anlaşmasının esasına benzemektedir.(Bu sayfaya Muhtar Paşa'nın Sengutar savaşı isimli esrinden alınan "Cennet mekan dördüncü Mehmet Han hazretlerinin saltanat zamankarında Devleti Osmaniye ile Avrupa ve müttefikleri arasında meydana gelmiş Sengutar savaşının intaç eylemiş olan (1073- 75) meşhur seferlerinde ordunun hareket şeklini gösteren harita konacaktır)

Nemçe ve Osmalı askeri Erdel'den çekiliyor, Apfi her iki taraftan prens tanınıyordu. Prens yalnız devlete vergi verecekti. Teyz (Theisse) ırmağı ile Erdel arasında bulunan yeni kale Noviğrad ve uyvar dahil olduğu halde yedi Macar memleketinden dördü devlete ve üçü Avusturya'lılara kalıyordu. Sengutar Savaşı askerliğimiz nakta-i nazarından büyük hezimet olarak kabul edilmelidir. Avusturya Genarali meşhur Monte Kokoli bu savaşta galibiyyetiyle şöhret buldu. Bu zamanlarda İngiltere'nin Akdenizle ilgisi başlamıştır. Fransızlar Cezayir'in Buci taraflarında Cicilli isimli yerde bir göç yerleşim yeri yapmışlarsa da inşa ettikleri kaleye saldırılarak hemen hepsi öldürülmüştür.

Fazıl Ahmet Paşa iç işlerine düzen verdikten sonra (1077) de bizzat Girit'in Fethi'ne yöneldi. Yirmi üç seneden beri askerimizi meşgul eden Kandiye'yi iki buçuk sene uğraştıktan sonra zabtederek Girit adasını tamamen aldı. Kandiye'nin Fethi devlete nefes aldırmış ve on sekiz madde üzerine teslim alınmıştır. Bu şartlar gereğince: "Kandiye bütün mühimmat ve cep-

hanesiyle teslim edilerek (Suda) ve İsperlonga (Spina Lunga)ve Garabiye (Carabusa) istihkamları Venediklilere bırakılmış, Akdenizde ki Osmanlı Adalarına saldırılmayacağı, bir kayık zayi olursa Venedikliler tarafından ödeneceği, Galata Venedik balyosuna bir ikametgah tayin edilmesi, Bosna'daki Kelis yani Behke kalesinin Venedikliler'de kalması ve Venedik elçisinin hediyelerle Rikabı Humayuna41 gelmesi kararlaştırılmıştır. Bu fethi müjdeleyen rapor Sultan dördüncü Mehmet'e ulaştığı esnada ağlamadan ukuyamamış ve serkatibi olan zata okutmuştur. Devlet, bu adanın fethinde harcadığı para ve askeri hiç bir yerin zabtedilmesi ve alınması hususunda harcayıp telef etmemiştir. Yalnız Fazıl Ahmet Paşa'nın kumandasında üç sene devam eden kuşatmada otuzbin şehit vermişizdir. Saldırılardan başka kuşatılanlar bin yüz yetmiş iki, bizimkiler üç misli patlayıcı madde atmışlar ve yalnız Osmanlılar yediyüzotuz kantar42 barut kullanmışlardır. Bir rivayete göre son kuşatma zamanında Venedikliler otuz bin, Osmanlılar yüzbin kişi gayb etmişlerdir. Kandiye kuşatmasında Fransızlar Venediklilere yardım ederek Malta ve Papa gemileriyle beraber altmış kadar gemiye bindirilerek onbeşbin fadayi ve gönüllü yollamışlardır. Ama Osmanlı hücumuna dayanamıyarak pek çok kayıp verdikten ve doksan toplu büyük kalyonlarının batırdıktan sonra memleketlerine dönmüşlerdir. Girit savaşı yirmi beş sene kadar devam etmiş ve adada ancak Fazıl Ahmet Paşa'nın Hamiyeti, Sebatı, Metaneti ve dirayeti sayesinde ele geçebilmiştir (1080).

Ahmet Paşa Kandiye kumandanı (Morizini) ye itina gösternniş ve teslim şartlarını hakkıyle yerine getirmiştir. Şehrin anahtarını teslim edenin şapkasını altınla doldurmuştur.

Bu asrın Vaizide Vanı Efendi adında biridir. Bu zat Şehzadelerin Hocalığına tayin edilerek hüküm ve nüfuz sahibi olmuştur.

Meyhaneler kapandı, Şarap emaneti (hamr) kaldırıldı. Sultan Mehmet Edirne taraflarında ava daldığından payıtaht halkı söylenmeye başlamıştı. Padişah sadrazamın hatırlatması üzerine İstanbul'a döndü.

Fazıl Ahmet Paşa Girit seferinden evvel Fransa sefiri Dölahi'yi Edirnede hakaret ederek hapsetmişti. Yerine tayin edilen oğlunada hakaret ederek hatta orada hazır bulunan mabeyinci43 sefirin oturduğu iskemleyi çekerek döğmeye başlamıştır. Sefirin kılıca davranır gibi tavır almasıyle çavuşlardan biri zorlu bir tokat vurmuş ve sadrazam sefiri üç gün habsederek meşihat makamına kadar çıkmış olan Vani Efendinin ve Kaptan Paşa'nın aracılığıyla bu kere kabulunde ayağa kalkarak kabul etmiştir.

Garip resmi hadiselerden biride (1078) de gelen Rusya sefiri huzurda ve Fransa sefiri Nevantel Sadrazamın huzurunda fazla başlarını eymedikleri için enselerine kakılarak yüz üstüne düşürülmüşlerdir.

Ahmet Paşa'nın Fransa sefiri Novantel (Nointel) ile sert sert karşılaşması on dördüncü Luiyi aleyhimize sevk etmişti. Hatta Tolon Limanında donanma hazırlanmış ve Mısır'ı almaya karar verilmişti. Fakat buna Hollanda Savaşı mani oldu. Luinin Hollanda

başarısı üzerine devlet, Noventel ile eski sözleşmeyi yeniledi. Dostluk munasebetleri yeniden başladıysada - dikkat ediniz - ta bu tarihten itibaren Devleti Aliyyenin mahfi ve yıkılması düşüncesi Fransa'da dolaşmaya başladı.

LEH SEFERİ: Lehistana tabi Sarıkamış kazakları Devlete sığınarak kendilerinin Leh ve tatarlar tarafından taarruzdan korunmasını ve seferi hümayunlara gelmelerini, Osmanlı koruması adına bu isteklerinin kabul edilmesini istirham etmişlerdi. Kırım Hanı Adil Giray bunların işlerine karıştığından dolayı azl edildiği gibi Lehlilerde taarruzda bulunduğu için Leh kırallığı aleyhine harb ilan edildi (1082). Bu savaşta Sultan dördüncü Mehmet bizzat bulunmuştur. Ordu Lehistanın Podulya denilen vilayetinin merkezi olan Kamanıça (Kamieniec) yı, Leopol ile kırmızı Rusya denilen Roteni Galiçya içinde diğer şehirleri zabt etti. Lehlilerin kumandanı Janjubiyeski Osmanlı askerini epey yordu. En sonunda Lehistan kıralı Mişel koripot Barış isteyerek Bucez (Buczaeez) isimli yerde barış imzalandı. Leh Kıralı Podalye (Podolie) ve Ukranya (Ukraine) vilayetlerinin bir kısmını bırakıp, Babı Aliye senede ikiyüz yirmi bin duka Altını yani iki milyon beşyüz onbin Frank vermeyi kabul ettiği gibi Lapka Tatar'larının taarruz ve tecavüzden korunmasını, bunlardan Osmanlı memeleketlerine geleceklerin geçişlerine mani olunmayacağını, Ukranya memleketinin eski sınırlarıyle kazaklara devir ve teslim edileceğini, Kırım hanlarına Ta islam Giray Han zamanın-

dan beri verilmekte olan vergilerin her sene verilip yerine ulaştırlacağını ve başka şartları kabul etmiş ve Devleti Aliyyede Lehistana başka taraftan gelecek bir tecavüz anında tatarlarla yardım edileceğini vaad etmiş ise de bu anlaşmayı Lehistan (diyet) meclisi kabul etmeyerek red etmiştir. Hatta Jansubiyeski (Buraya Jan Subiyeskinin resmi konacak) Hotin üzerine saldırarak şehri zabt etmiş bunun üzerine Ruslarda düşmanlık göstermeye başlamışlardı. Bu seferde Sadrazam Fazıl Ahmet Paşa Serdar tayin olunarak hareket edildi. Fakat ordunun bir kısmı Turla Diyenyir ırmağını geçerken Köprünün bozulması üzerine boğularak bir hayli şehit verilmiş, sefer gelecek ilk bahara ertelenmişdi. Ordu Baba dağına döndü. Bu esnada Leh kıralı Mihail Leopol da ölünce baş kumandanı Jansupiyeski yeni kıralın seçilmesi için Varşovaya gitti. Hakikaten yiğitliğinin ve cesaretinin ödülü olarak kıral seçildi. Bu bakımdan seferine ara verdiyse de Ruslar Sarıkamış Hatmanı düşankoyu kendilerine çekerek ondan Ukrayna'nın merkezi olan Çehrin şehrini geri aldıklarından Lehistan üzerine açılan sefer, Ruslar üzerine yöneltildi.

Sadrazam Fazıl Ahmet Paşa (1087) de vefat etmiş yerine Rikabı Humayun kay makamlığında bulunmakta olan Merzifonlu Kara Mustafa Paşa tayin edilmişti. Rus seferinde bu zat padişahla beraber bulunarak Tunadan ta yüzelli saat uzakta bulunan Çehrin kalesini kuşatıp almışsada bir haylıda kayıp vermiştir.

- 4 -

Leh ve Moskaova seferlerine Sarıkamış kazakları hatmanı (44) (Duruşenko) Drochenko nın eğri büğrü harakatı sebep olmuş ve devlet açık sınırlarından pek çok ilerilere giderek beyhude asker girdirmişti. Ruslarla olan savaşımız epeyce uzayarak (1092) senesinde Kırım Hanı Murat Giray'ın Bahçesaray da yaptığı anlaşma ile durdurulmuştur. Bu anlaşma yirmi sene müddetleydi. Uzi Yanı (Dinis ter) ırmağının öte tarafında olan memleketler, Devleti Aliyyede kalmak ve keyf Şehri ile (Vasaliko), (etrapol, İspanıka) Palangaları Rusya'da kalması şartlar içindeydi. Bu barış anlaşmasına Devlet tarafından iyi gözle bakıldı. Çünkü Avusturya'ya karşı elimizin bağlı olduğu hisediliyordu. Avusturya Erdel'de meydana çıkan Rakoçi, Apafi, karışıklıkları sebebiyle üç Macaristan'dan yalnız Osmanlı ve Nemçe Macarista'nının kaldığını anlamış ve ona göre haraket etmekte bulunmş idi. Fakat Macar'lar Nemçe aleyhine isyan ederek "Orta Macar" prensi Tokeli İmre (Emerich Toekoeli) (ki bizde Kurs Karali diye meşhurdur.) devlete sığınmıştı.

Macarlar, Avusturya'lıların zulümlerinden ve haksızlıklarından pek ziyade yararlanmışlardı. (1081) de Vasilinki (Vasselengi) kontu Fransuvanın başkanlığı altın da birleştiler . Fransuva vefat edince Hırvatistan BAN'ı (45) zerini - ki Bizde Zerin oğlu diye meşhurdur. - Reis olduysa da (1083) de Avusturya'lılar bu birlik gurubunu dağıttılar. Üçyüzden fazla Asılzadeyi

öldürerek hazineleri Viyanaya taşıdılar. (1089) da ihtilalcılardan birinin oğlu Tukeli kontu İmre, kendi vatandaşlarından bir ordu topladı. Buna Lehlilerden de bir fırka katıldı. TUGELİ harb ilanı kağıdına ,"Almana karşı macarların şikayeti" adını verdi. Kurtuluş sancagı üzeri ne (Allah ve vatan için) İbaresini yazdı. Avusturya'lıları çok yerde yendi. Fakat Nemçe Kıralı Leopult Udenburg (Endenbourg) Meclisinde 1093 de genel af ilan ederek Tukelinin bir çok arkadaşını ayarttı. Bu zat yalnız kalınca Gizi, Reden ve Dumugi adlarında üç mebus göndererek Erdel beyi Prens Apafinin aracılığı ile himayeye girdi. Bu sırada ondördüncü Lui de kendi hesabına çalışarak Macar'lılar, Erdel'lililer ve Eflak'lılardan meydana gelen ve Avusturya'ya muarız ve muhalif bir birleşik gurub meydana getirdi. İşte Kara Mustafa Paşa bu vaziyetten istifade etmek istedi. Hatta istifade ederek Nemçe elçisi (Alber Kabrara)ya:"Avustu ryanın Senelik beşyüz bin florin vergi vermesini (Leopol dupol)ve Gun kalelerini nin yıkılmasını,Tuna üzerinde Çut(Schutt) adıyle bilinen ada ile (moranı) ve di ğer kalenin Tukeliye teslimini, Avusturya tarafından Musadere edilen Macar mallarının geri verilmesini ve bir genel af ilanını teklif etti. Sefir teklifi red edince Nemçe Seferi ilan olundu.(1093) de Budin valisi İbrahim Paşa Tukeli İmreye yardım ederek ve sadrazam bizzat ikiyüz bin askerle yürüyerek "Kaşav" "Eperi" "Filik" gibi kaleler alındı.

İkinci viyana kuşatması (1094-1683) olaylarındandır. Bu seferde sultan dördüncü Mehmet Begrad'a

kadar gitmiş ve ordu oradan Osek sahra geçerek (Es tuni Belgrad) yoluyla Yanık kaleden sonra Altenburg'ı, Hainburg'ı aldı. Mustafa Paşa Budin valisi İbrahim Paşa ile Tukeli İmrenin görüşünün zıttına olarak Yanık kaleyi feth etmeyerek doğruca Viyana üzerine yürüdü.

1094 Senesi Receb ayının onduzunda Viyana yakınına ulaştı. Bu zamanda Fransa kıralı 14.Lui Strazburg Şehrini alıyor ve Alsasda toplanan ordusu Ren Nehrini geçmeye hazırlanıyordu.

Viyana Kuşatması elli günü geçti. Kuşatmada bulunanlar hemen teslim olacaklardı. Fakat askerimizde usanmıştı. Hatta odun taşımak için onbeş yirmi saatlık mesafeye gidiliyordu. (Buraya Kara Mustafa Paşa'nın ikinci viyana kuşatması (1094-1683) Gravürü Konacak) Bu aralık Hristiyanlık Osmanlılık Aleyhine Hazırlanıyordu. Lehistan henüz ne türlü hareket edeceğini bilmiyorken Papa on birinci (İnusan) Hristiyanları kurtarmak için kral Jansupiyeski ye ricacılar yolladı. Halbuki Lehistan için birinci fayda Macarları tutmaktı. Fakat Supiyeski Papa nın aracılığına dayanamadı. Yirmi beşbin taze askerle yetişerek ordumuzu fena halde bozguna uğrattı. Ondördüncü Lui bile Hristiyanlık adına İmparator Leu Pold'a doksan bin asker teklif etmişti. (Merzifonlu Kara Mustafa Paşa'nın Gravürü konacak). Fakat İmparator, Luinin Tukeli ile münasebetini bildiğinden korkusundan kabul etmedi. Bunun üzerine ondördüncü Lui Subiyeskiye senin asıl düşmanların Avusturya Endeburg (Prusya) ve Moskova hükümetleridir diye

nasıhatlarda bulunduysada Supiyeski ehli islam aleyhine yürümeye karar vermişti.(Buraya Lehistan kralı Jan Supiyeski İkinci Viyana kuşatmasında isimli Gravür konacak) Kohlenberg Savaşı diye meşhur olan bu savaşta Bade Margırafları, Sava prensi; Bavyera ve Sakız prensleri, Ayzenah, Luenburg, Holştayn, Vurteberg, Burunsevin luneburg dukaları imparatorluğun altı maraşalı bulundular. On bin askerimiz şehit, üçyüz top ve beşbin çadırımız ve pek büyük bir servet yok oldu. Peygamberin sancağı bile zor güç kurtarılabildi. Tarihçiler Kara Mustafa Paşa Supiyeski ordusundan evvel bir hücüm daha yapaydı Viyanayı alırdı diyorlar. Osmanlı ordusu darma-dağınık Ricat ederken Tunadan geçerken Pürganı de bir daha Lehlilerin hücümüna uğradı. Yine onbin kadar şehit verdik. Estergon düştü.

Paşa Viyana bozgunluğunun sorumluluğunu Budin muhafızı İbrahim Paşa'nın Supiyeski ordusunun meydana çıkmasının peşisıra kaçmasına bağlayarak Yanık kalesi yakınında onu idam etti. Ordu dağınık ve yenilmiş olduğu halde Belgrad'a ancak gelebildi.

Sultan Dördüncü Mehmet Bozgunu işitir işitmez Belgrattan Edirne'ye canını attı. Padişah evvela Süslü kılıç yollayarak Serdarı ödüllendirdiği halde biraz sonra Kapıcılar Kethüdası "Gazzaz Ahmet" adında birini göndererek idam ettirdi.

Cevdet paşa Diyor ki:

"İlk zamanın tarihçileri eğer Kara Mustafa Paşa bırakılsa idi gelecek sene yapamadığını yapıp kayıpları telafi eylerdi derler. Paşa'nın hasımları ise askere güzel gö-

rünmek ve başka şeyler için öldürülmelidir diyerek idam ettirdiler. Ama öyle gayretli bir vezirin yerini kimin tutabileceğini asla düşünmediler. Yahut kendi arzularını ve şahsi menfaatlarını devletin maslahat ve faydasının önüne geçirerek ihanet ettiler. Vezirin Acelecilik yartılışı sebebiyle hatası olsada idamı daha büyük bir hata idi."

"Netaicil Vukuat (Olayların sonucu) isimli kitabta deniliyor ki:

"Nemçe imparatoru Viyananın korunmasını güvenilir Generallere verip ve kendisi Prag Şehrine hareket edip etraftan yardım toplamakla meşgul olarak yirmi dörtbin Leh ve otuzbeşbin Nemçe askeriyle kırkbin kadar diğer asker ve yardımdan meydana gelen bir ordu Lehistan kıralının kumandasında olduğu halde yardıma gelmiş ve (1094 senesi Ramazanının yirminci günü meydana gelen büyük savaşta Osmanlı askeri yenilmiştir.

Meşhur "Fındıklı Mehmet"Ağa tarihinde de şöyle kaydedilmiş:" Evvela: Bu seferde orduyu hümayunda toplanmış olan asker hiçbir zamanda görülmemiş derecede çok olduğuna ve Osmanlı memketinden çok uzakta bulunduğu için kuşatma müddetide bir ayı geçtikten sonra erzak, zahra ve mühimmat darlıgı meydana gelmeye başladı. Ve giderek askere yorgunluk ve usanma arız oldu. İkinci: düşman askerinin yaklaştığı duyulunca danışma meclisi toplanıp, toplantıda Erkan ve ümarenın çoğu"Kuşatmayı bırakıp metrislerde olan toplarıda alarak bütün ordu düşmana karşı gidip savunma tam gerçekleştikten sonra ku

şatmaya devam edilmesi görüşünü benimsemiş olamalarına rağmen, Sadrızam muhasarayı terk etmeyi uygun bulmayıp küçük toplar ve hafif asker ile karşılık verilmesini istemiş ve öyle yapılmıştır. Yenilgiden sonra orduyu hümayun merkezinde de tutunulamadı. Üçüncü olarak: Düşman Tuna ırmağını geçmek üzere olduğu haberi alındığında geçmelerini engellemek için Kırım Hanı Murat Giray Han Tatar askarleri ile gönderildiği halde, bu zatın sadrazamdan hoşlanmadığı için uzaktan düşmanın geçişini seyrettiği halde engel olmak için hiç bir şey yapmaması. Dördüncü olarak: Kuşatmanın başlangıcından bir ay geçmesinden sonra her ne zaman saldırılsa zafer kesin iken İçeride var olduğu sanılan malların yagma edilmemsi için sadrazamın kaleyi içindekilerin kendi istekleriyle aman dileyerek teslim etmelerini beklemesi ve bekledi."

Dikkat edilecek olursa devlet İkinci Viyana kuşatması bozgunundan sonra değil Nemçe, Macar velhasıl orta Avrupa'da fethettiği yerlerden el çekmeye başlamış ve Sultan dördüncü Mehmet en sonra bu hatasını - anladıysa- kendi tahttan indirilişiyle anlamıştır.

- 5 -

Kara Mustafa Paşa'nın Yanık kalede idam ettiği Budin valisi İbrahim Paşa Cellat önünde vasiyet ederek: "- Padişahtan rica ederim, Mustafa Paşa tedbirli, sözü dinlenir bir vezirdir. O beni bir maksat için idam ediyor ama devletin selameti için kendisine sakın

kıyılmasın" demişti. Sultan Mehmet ise kendisini kurtarmak bahanesi ve Venediklilerin Mora üzerindeki galibiyetleri acısıyle paşayı kestirdi. Halbuki diğer taraftan Papanın başkanlığı ve reisliği altında olarak Avusturya, Polonya, Venedik, Malta hükümetlerinden meydana gelen bir ondördüncü Haçlı ordusu üzerimize yürümeye başlamıştı. Bir aralık bu topluluk Moskova Çarı "Sofialeksifina"yı da beraberlerine alarak Kırım üzerine saldırdılar. Supiyeski Türkleri bu zamanda Avrupa'dan çıkarabildikse, çıkarırız diye bağırıyordu. Her taraftan bozguna ugruyorduk. Kara Mustafa Paşa'nın yerine Vezir olan Süleyman Paşa'da Osek'de yenilerek Vişgırad, Vac, Peşte elden çıktı. Budin kuşatıldı. Diğer bir ordumuzda Hırvatistan'daki Veruvic de bozuldu. Artık sırasıyla Uyvar, Sekdin (1097), Piçevi, Şakloviş birer birer düşerek en sonunda Budin bir daha dönmemek üzere Dük Dölorın'ın ordusu tarafından alındı.

Öyle bir hale geldik ki Buğdan, Lehlilerin tehdidi altına girdi. Diğer taraftan Kandiye kalesi kumandanı Meşhur (Françesko Moruzini) Güney Yunanistan'a musallat olarak (1094) Ayamavra adasiyle Prevezeyi, Gurun, Kalamata ve diğer müstahkem yerleri aldı. Bir sene sonra (Navarin), Mutun; Argus ve bir sene sonrada bütün Mora'yı alarak elimizde ancak birkaç yer bıraktı. Hatta Patras'ıda alarak İnebahtı Körfezini de almaya teşebbüs etti. Kurantı işgal ederek Atina üzerine asker gönderip Baruthane yapılmış olan Partanuna* bir top güllesi isabet ederek havaya uçmuştu. Eflak, İskılevanya ve Macaristan'ın geriye

kalanı, Hırvatistanın bir kısmı Avusturya'lılar tarafından işgal edildi. Sıra Sırbistana gelmişti.

Süleyman Paşa orduda meydana gelen karışıklık üzerine bırakıp kaçtı. Orduysa gittikçe karışıyordu. Asker bizzat Bosna valisi Syavuş Paşa'yı başkomutan tayin ederek Süleyman Paşa aleyhine kaleme alınan (Mahzarı) raporu padişaha yolladı. Süleyman Paşa Baş komutanlıkda, Sultan Süleyman'dan yüzelli sene sonra Mohaç'ta fena halde bozguna uğradığı gibi Askerde de manen bozgunluk getirecek Muamelelerde bulunmuştu. Raporda Osek ovasında Genel erzak verilmediği, onun yerine üçer akçe zam vaad ettiği halde yerine getirmediği, Estunyi Belgratta zahire ve erzak götürenlere verilecek beşer akçeyi gizlediği, kuşatma altında bulunan Budine yirmişer akçe zam vermeyi yazdığı serden geçtilerden pek çoğu şehit olduğu halde girmeyi başaranlara bir şey vermediği, Belgrat'ta da pek çok askerin isimlerini defterden sildiği velhasıl sancağı şerifi alarak Tuna donanması ile kaçtı ğı" bildirliyordu. Siyavuş Paşa'nın başkomutanlığı hakkında Sultan dördüncü Mehmet tarafından gönderilen fermana asker razı olmayarak dönmeye karar verildi. Fesat ve fitne günden güne artıyordu. Yeniçeri ocağı çavuşlarından Fetvacı Ahmet Çavuş, Sipahilerden küçük Mehmet, Mülazim başı Ahmet, Malatya Kethüda yarı Çolak Hüseyin, Tokat Kethüda yarı Ebu Yusufoğlu Hamza, Hacı Ali ve Kandilci ve diğer adlarda birtakım kışkırtıcılar, külah ve itibar kapmak hevesiyle Ordudaki Defterdar Mustafa Paşa'yı, Tezkire-i Evvel46 Muhtar, ikinci tezkire-

ci Lütfü, Defter Emini Acemzade Hüseyin, Sadri Ali Kapı Kethudası Abdullah Efendiler ödürüldüler. Ordu İstabnbul'a doğru yürüyordu. Sultan Mehmet Süleyman Paşa'yı buldurup kesik başını Filibe'ye varan orduya yolladı. Ve sadaret kaymakamı Recep Paşa'nında buldurulup kellesi yollanacağı hattı hümayun ile bildirdi ise de iyi tesir etmedi Zorbalar; "- Padişahımız bu hususu daha evvel düşünerek din ve devlete layık ve saltanatın namusuna uygun kareketi yapmalıydılar. Boş yere av ile vakit geçirdi. Neticenin böyle kötü olacağını düşünmesi gerekti. Artık vakit geçti." dediler.

Diğer taraftan Avusturya'lılar bütün bütün Erdele girdiler. "Mukaddes birlik" heyeti, devamlı Osmanlı memleketleri üzerine yürüyorlardı. Hırvatistanda Kostonoviçe'de, Sırbistan'da Niş ve Batunca'da bozguna uğradık. Niş ve Vidin düşman eline geçti. Sırp, Karadağ ve diğer Hristiyan tebealar isyanlarının ilan ediyorlardı. Orduysa, Edirne'ye ulaştı. Padişahı tahttan indirme sözleri güçlü güçlü söylenmeye başladı. Her ocak ikişer adam tayin ederek alimlere, Ayana ve Eşrafa gönderdiler.

Sadaret kaymakamlığında Köprülü zadelerden Mustafa Paşa bulunuyordu. Bu zat alimlar ve devlet adamlarını Ayasofya Camiinde topladı. Orada "- Padişahın işi gece gündüz av peşinde koşmak oldu. Düşman her taraftan sınırları çiğnedi. Devletin hayrını isteyen insanları sürdüler. Ortalığı fesada verdiler. Böyle bir Padişahın Şer'an tahttan indirilmesi lazım gelmezmi?" dedi. Hazır bulunanlar tasdik manasında

sustular. Bundan sonra hepsi kalkıp Sultan dördüncü Mehmed'in biraderi Süleyman Han'ı "Çemşirlik" denilen saray yerinden alarak Osmanlı tahtına oturttular (1099).

Kırk sene yedi ay saltanat sürmüştür. Tahttan indirildiğinde kırk sekiz yaşların da idi. Sultan Mustafa ve Sultan Ahmet adlarında iki Şehzadesi dünyaya gelmiştir. Tahta çıktığında gayet zayıf ve nahif bir sabi çocuk idi. Yirmi yaşından sonra orta halde şişmanlayarak kilo aldı. Omuzları, göğsü geniş, belinden aşağısı uzun olup boycada uzundu. Açık kaşlı Ela gözlü, seyrek sakallı idiyse de bıyıkları gürdü.

Müşarün ileyh, askeri karışıklıkların şiddetlendiği sırada Siyavuş Paşa Köprülü Merhumun kölesi ve damadı olmak sebebiyle Köprülü zade Fazıl Mustafa Paşa'yı Sadaret Kaymakamlığına (47) oturtmuş ve Paşa huzura girdği sırada: "Baban ve kardeşinin Sadrazamlığında çok rahat etmiştim, sana çok eziyet ve işkence ettim" diye özür dileyerek bu belanın kaldırılmasına hizmet etmesini söylemştir.

Yiriminci Bölüm

İkinci Sultan Süleyman

1099'da Osmanlı Tahtına oturmuştur. Tahta çıktığında kırk yedi yaşlarında idi. Sultan İbrahimin oğlu ve avcı Sultan Mehmet'in küçük kardeşidir.

Zamanın ilk mühim olayı asker zorbalarının ayaklanmasıdır. Kötü idare, askerlerin adet haline gitirdiği disiplinsizlik, devlete bela üstüne bela açıyordu. Belgrad da ayaklanma ve ihtilala sebeb olanlar yüz bulmuşlardı. Yeniçeriler "yeni odalar" önünde Sipahiler at meydanına toplanıp birleşmek için sözleştiler. Bu sırada sipahi tayfası elebaşılardan küçük Mehmet'i parçaladılar. Zorbalardan Çolak Hüseyin Türkmen ağalığını, Hamza Ağa Tokat, Kel Hasan Galata, Karamanlı Osman Mardin Voyvodalıklarını, Kel Piri adlı şahıs Orta Bayazıt Tevliyetini, Seyit Mehmet Kapıcılar Kethüdalığını Benimsediler. Zorbalar Şehirde Devlet adamlarından ve Zenginlerden olanları evlerinden kaldırıp Fazlı Paşa sarayında Zorla mallarını aldılar. Culus Bahşişi verilmediği için ayaklandılar. Dörtbin beşyüz elli yedi kese akçe bulunup bölüştürülerek dağıtıldı. Bu ayaklanmanın diğer ayaklanmalardan farkı vardı. Evvelki ayaklanmalarda sipahi ile Yeniçeri arasında Birlik bulunmuyordu. Bu defa beraberlik vardı. Sadaret kaymakamı Köprülüzade Mustafa Paşa'yı, Şeyhülislam

Debbağzade Mehmet Efendiyi Bir hafta evvel Yeniçeri Ağası olan Abdullah ağayı azl ettirdiler. Ağa, zorbalardan Meşhur Fetvacıyı adamlarından birine öldürtmüştü. Bu birleşik grubta Ağayı parçaldılar. Bunun peşisıra Defterdar Hüseyin Paşa'nın konağını yağma ve sadrazam Siyavuş Paşa'nın sarayın ada saldırdılar. İstanbul eşkıya ocağı kesilmişti. Sadarazamın konağını Pencere demir lerine varıncaya kadar kırdılar ve haremine taarruz ederek kendinide öldürdüler. "Gaza malımızdır" diyerek mallarını ve cariyelerini hammalların sırtına yüklediler. Paşa'nın ölüsü alkanlar içinde sokak ortasında kaldı. Padişahta hiçbir kuvvet ve kudret yoktu. Ertesi günü Şeyhülislam Feyzullah Efendi ile Rumeli ve Anadolu kazaskerlerini Ağa kapısına çağırıp devlet ile davamız vardır" dediler. Fakat zorbalar ne yaptıklarını bilmiyorlardı. Bedestanda Seyyidlerden (Sadat) (1) birinin dükkanından zorla eşya almışlardı. Dükkanlar kapandı. Seyyid bir sırık ucuna beyaz bir bez bağlayıp "Müslüman olan sancak dibine gelsin" diye bağırdı. Halk sancağı şerif çıkmış diye toplandılar. Bu hal ile saraya gittiler. Eşkıyadan kapıcılar kethüdası Mustafa'yı ve zorbalardan diğerlerini öldürdüler. Sadaret kaymakamı İsmail Paşa Sadrazam oldu. Yeniçeri Ağası Ali ile Siyavuş Paşa sarayını yağma edenlerden bir kaçı idam edildiler.

Bu iç karışıklık zaten sınır işlerinin yüz üstü kalmasına sebep olmuştu. Ordu ertesi sene ancak hareket edebildi. Fakat Nemçeliler Macaristan, Dalmaçya ve Bosna'da bir çok şehirleri zabtettiler. Girit'te Kandiye

komutanı olan Meşhur Moruzini Vedikliler adına intikam almak için uğraşıyor ve Morayı tamamen zabtetmeye çalışıyordu. Eğri Kaleside teslim oldu. Sadrazamın harbe gidecek gücü olmamasından şaşkınlık ve adamsızlık yüzünden Yeğen Osman Paşa adında bir türedi başkomutan oldu. Osman Paşa Anadolu yol kesenlerinden bir şaki idi. Anlayın ki devletin muhafazası kimin eline emanet ediliyordu. Fakat diğer taraftan bu uğursuz adamın ortadan kaldırılması düşünülmeye başlandı. Anadolu ise bütün bütün karıştı. Türedi tayfasından bir alay eşkiya Eskişehir taraflarında toplandı. Hükümetsizlik almış başını gidiyordu Bu aralık Avusturya'lılarla bir barış anlaşması yapmaya teşebbüs edilerek hatta bir elçi heyeti bile yollandı ise de Avusturyalılar vakit kazanmak için heyeti beklettiler. Çünkü müttefikleri olan Venediklilerle Lehliler bir kesin anlaşmaya temel olacak uyuşma başlangıcını şartlarını sormak mecburiyetinde idiler. Daha sonra meydana gelen müzakerelerde Avusturyalılar Osmanlıların tekliflerini mağrur bir şekilde reddettiler. Olah, Erdel ve Macaristan'nı tamamen terk edilmesini istediler. Hatta bizim Muarahhaslarımız "- İstanbul'u neden istemediniz? Şaşırdık!" demişlerdir.

Bu esnada "Seddül Bahir" Muhafızı Tekir (Tekfür) dağlı Mustafa Paşa çağrılarak Sadrazamlık verildi. İç karışıklığın kaldırılması için Macar başkomutanlığından azl edilen Yeğen Osman Paşa yerinde bırakılarak Anadoludaki türediler başına Sancak verildi. Kandiye'de bulunan Kapıkulu askeri de isyan ederek

Muhafız Zülfikar Paşa ile diğer Ümera ve Tamşuvarda da aynı ayaklanma meydana gelerek İbrahim Paşa öldürüldüler.

Yeğen Osman Paşa eski sadrazam İsmail Paşa zamanında azl edilerek Bosna valiliğine atanmıştı. Adı geçen bu muameleden kendisinin mahfının kesin olduğunu bilerek Belgrad Muhafızı olup Başkomutan tayin olunan Hasan Paşa aleyhine yürüdü. İstanbul'dan Hasan Paşa'ya gönderilen fermanı aldı ve Belgrad'a girdi.

Venedikliler Ağrı bozu kuşattılar. Mali darlık sebebiyle daha önce kaldırılan Şarap ve içki vergisi yenilendi yeniden kondu ve tütündende gümrük alınması uygun görüldü.

Her taraftan yeni bir bela meydana çıkıyordu. Fakat Nemçeliler oyluk, Peter varadan gibi şehirleri aldıktan başka Belgrat üzerinede yürüdüler. Sınırda bulunan Hristiyan ehalide ayaklanmışlardı. Yeğen Osman Paşa tam bir hain olduğu için bir gece "Semendere"ye kaçtı. Halk ve muhafızlar şaşırdılar. Nemçeliler Belgradı, Semendereyi aldılar. Devletteki zafa bakın ki Eskiden beri devlete karşı hiyaneti açık olan ve bu kerede Belgrad'ı kaçarak teslim eden Yeğen Osman Paşa'yı bir karışıklık ve gaile çıkarır korkusuyla yine sınır Başkomutanlığında bırakıldı. Paşa Vidine gidinceye kadar beraberindekiler etrafı yağmaladılar. Sultan Süleyman ilk baharda bizzat seferde bulunmak için Edirne'ye gitti.

Ne yazık ki Avusturya'lılar ilerliyorlardı. Sadarazamın başkanlığı altında toplanan bir istişare

meclisinde İstaunbul, Üsküdar, Galata ve civar kazalarda bulunan altı bölük halkı ile Dergahı Ali Yeniçerileri, Cebeci, Topcu, Züama ve Timar(2) Sahipleri zabıtaları vasıtasıyla toplanıp Edirne'ye yollandı ve İstanbul'dan da asker alınması kararlaştırılarak her nefere Yüzellişer kuruç verilmek üzere her haneden ikişer nefer tedariki uygun görüldü. Fakat İstanbul halkı bedel vermek ricası ve niyazında bulundular istekleri kabul olundu.

Kırım Hanı Selim Giray bizzat Edirne'ye geldi. Bu Han'ın kararı ile Yeğen Osman Paşa'nın ve Anadolu'daki Türedilerin ortadan kaldırılması karar altına alındı. Sarıca ve sekban adlarıyle, Mir-i Miran(3) ve Ümera, ve mahsallarla Mütesellimler(4) kapılarında bulunan ferdler ilga edilip kaldırıldı.

Kamanıçe de bulunan askerde Muhafız Ahmet Paşa'yı öldürdüler. Anadolu'daki Eşkıya Gedik Mehmet Paşa adında adında bir elebaşının emri altında bulunuyordu. Bu şakinin üzerine Bağdat eski valisi Ahmet Paşa gönderip Topluluğu perişan ve kendisi ile avenesi öldürüldüler. Yeğen Osman Paşa ile beraberinde kimi bey Kimi beyler beyi olmuş şakiler Arnavutluğa kaçmışlarsada "İpek" de yakalnıp idam olundular.

Yeğen Osmanın ortadan kalkması üzerine serasker tayin olunan Recep Paşa Belgrad önünde yenilerek Nemçeliler Nişi ve diğer palankalarıda zabtettiler. İstila öyle bir hale geldiki padişah Sofya'da oturamayıp Edirne'ye geri döndü.

Fakat bir mühim tedbir olmak üzere Köprülüzadelerden Fazıl Mustafa Paşa Sadrazamlığa getirildi. Düşman Nişten sonra Üsküp, Preştine, Köstendil taraflarını aldı. Hatta ora vatandaşlarından Karpuz Adında birine "Komanoh" Krallığını vererek başına kalpak giydirmişti. Bundan başka Vidin ve "Fethilislam" gibi Tuna kenarındaki şehirleri bile almıştı.

Veziriazam ilk iş olarak hükümetin halk üzerine tebelleş ettiği "İştira" "Sürsat (5) Nefiri Am (6) Bedeli Nezil (7) şarap ve rakı vergisi gibi şeyleri kaldırdı. Vilayetlere şiddetli ve adaleti emreden fermanlar yolladı. Bu esnada Fransız'ların Ren nehri taraflarından askeri harekatta bulunmaları Nemçelileri kuşkulandırdı. Bu esnada Mustafa Paşa mükemmel bir ordu ile Avusturya'lılar üzerine yürüyerek General Sekendorfu Dırağmanda yendi. Ondan sonra sırasıyle Nişi, Belgrad'ı, Semendereyi, Vidini aldı. Erdel taraflarında da başarılar görüldü. Ertesi sene yine Avusturya seferi için Belgrad'a ordu gittiğinde İkinci Sultan Süleyman da (istiska) Vücutta su toplanmak hastalığından vefat etti.

Üç sene Sekiz ay Saltanatta kalmıştır. Vefatında elli yaşlarında idi. 46 sene ömrünü haremde geçirmiş olduğu için tahta çıkarken çok tereddüt göstermiş ve padişahlığı biraderine bırakmak istemişti.

Yirmibirinci Bölüm

Sultan İkinci Ahmet

Sultan İbrahim'in oğludur. 1102 de tahta çıkmıştır. Tahta çıktığında 50 yaşların da idi. Köprülü Mustafa Paşa'yı sadrazamlıkta bıraktı. Bu esnada ordu Sofyada bulunuyordu. Fransa'nın yeni elçisi (Şatu-Nuf) Avusturya'lıları yalnız bırakmak maksadıyle devletin Lehistan hükümetiyle birlik yapmasına (ittifak) aracılık edeceğini ve bu suretle Avusturya hükümeti Ren, Tına, Morava havzalarından üç saldırıya maruz kalacağını sadrazama bildirdi ise de Paşa bütün bu hadiselerin müsebbibi olan Lehistanı bir türlü af edemediğinden olmalıdır. Meydana gelen bu teklifi kabul etmedi. Gelen hattı humayun okunup Padişahın tahta çıkışı ilan edildikten sonra hareket edildi. Avusturya'lılar iki yoldan Belgrad üzerine ilerliyordu. Karadan Zemun veya (zemlin) Saharsına, Tuna'dan da donanmasıyle Varadin kalesinden Belgrad'a doğru geçti. Veziriazam Avusturya'lıları ve müttefiklerini Sava ırmağının öte yakasına atmış, Erdel'de de Tukeli Zernaht denilen yerde Genaral Hezleri bozguna uğratarak Erdel pernsliğini ilan etmişti. Aynı zamanda Moradaki Rumlar da Venedik aleyhine ayaklanmışlardı. Çünkü Venedikliler katolikliği yayma teşebbüsünde bulunuyorlardı. Bu sene ordu Sava Nehri üzerinden geçti. Müttefiklerin ordusuna "Badmar gırafi

kumanda ediyordu. Salankemen yakınlarında meydana gelen savaşta galibiyet evvela Osmanlılarda görünürken Serdarı Ekrem bir kurşun ile şehit oldu. Kethüdasının boş boğazlığı yüzünden askere perişanlık geldi. Avusturyalılar, sipahi askerinin gayretsizliği sebebi ile piyadelerimizin arkasını tuttular. Savaş meydanında bir rivayete göre yirmi sekizbin şehit ve yüzelli top bırakarak Belgrada Ricat eyledik.

Avusturya'lıların geçen senelerde Nişe kadar saldırdıkları zaman dikkat edilecek bir hal vardı ki o da Sırp, Kara dağlı, Morlak gibi Hristiyan halkın isyan etmeleri idi.

Mustafa Paşa'nın vefatı üzerine Kaymakam Ohrili Ali Paşa Sadrazam oldu. Paşa Belgrad'a gitmeyip Koca Halil Paşa'yı Başkomutanlıkla yolladı. Salenkemen Bozgunluğu üzerine sınırdaki Hristiyanlar yine eşkıyalığa başladılar. Bu aralık Lehlilerde Kamaniçe üzerine yürüyorlardı. Şam'da, Basra'da uygunsuzluklar meydana çıktı. "Mühtedi Mustafa adında biri malının çokluğuna binaen Edirne'de öldürüldü. Sadarazam kime garazı varsa onları ortadan kaldırmak ile meşgul oluyordu. Fakat azl ettirdiği "Darüssaade Ağası İsmail Ağayı derhal saraydan çıkartmak için saraya araba ve ferman göndermiş ve bu ana kadar saray hademesi için dışarıdan ferman ve araba gönderilmesi adet olmadığından saraya müdahale manası çıkarılarak Paşa azl edilip, İsmail Ağa için gönderdiği arabaya bindirilerek Rodos'a sürüldü. Bin ikiyüz kese Nakit parası, Cevherleri, Gümüş takımları, eşyası, develeri, katırları, malları zabt edile-

rek el konuldu. Merzifonlu Hacı Ali paşa Sadarazamlığa geçti.

Köprülü Mustafa Paşa,Veziriazam ile vezirlerin, defterdar ve Yeniçeri Ağaları'nın bayramlarda padişaha hediye vermelerini yasaklamıştı. Verilmesine yeniden ferman çıktı.!

Biz bir taraftan savaşıyorduk, diğer taraftan da dört sene evvel İngiltere ve Felemenk elçilerinin yarı aracılığı ile gönderilen Zülfikar efendi ve Mavrokurtado adında bir zattan meydana gelen bir heyet Viyanada Leh, Nemçe, Venedik Murahhas azaları ile Barış müzakereleri yapmaya uğraşıyordu. Zülfikar Efendi muvaffak olamıyarak bu arada döndü. İngitere, Fransa, Felemenk elçileri devlet içinde ve yanında entrika çevirmekden boşdurmuyorlardı.

Sadrazam Hacı Ali Paşa doğru ve iş bilir bir adamdı. Doğruluğundan dolayı bir gün defterdarın azli meselesi hakkında padişaha sert sözler söyledi. Hatta: "- Siz Garaz ve kin sahibi kişilerin sözüne inanıyorsunuz, ben sadrazamlıkta kalamam!." diyerek mührü teslim etti. Yerine Bozoklu Mustafa Paşa tayin edildi. Bu da Kırım hanı Selimgiray hanın uygun görmesiyle Erdel üzerine sefer ilan etti. Paşa Ruscuga vardıktan biraz sonra Nemçe'lilerde Belgradı kuşattılar. Ordu tekrar buradan kalkarak Belgrada gitti ise de Nemçe'liler çekilmişlerdi.

Kalaylı Ahmet Paşa adında Asitane (İstanbul) Kaymakamı olan biri: "- Hiristiyan ve Musevilerin bundan böyle renkli çuha, kıymetli elbise, samur kalpak, Sarı mest ve papuç giymelerini, şehirde at ile

gezmelerini yasaklayıp siyah elbise, Kırmızı ve siyah mest ve papuç giymelerini, hamamlarda Nalinde giymeyip Müslümanlardan ayırdedilebilmeleri için ayaklarına çıngırak bağlamalarını ilan etti. Memleketimizin bu sıralarda ne garip ve acib bir şekilde idare edildiğini artık siz anlayın. Hükümet (1003) tarihinde de Hristiyanlarla Musevilerin mavi ve sarı tülbent sarmalarını yasaklayıp, siyah ve kırmızı çuhadan takke giymelerini emretmişti. Molla "Abdülkerim Efendi adında bir kazaskerde Musevilerin Portakal renginde sarık ile Mollalara benzeyen sarık sardıkları için sabah ve akşam karanlıklarında fark edilmediklerini bahane ederek kırmızı ve mor çuhadan takke giymelerini emretmişti.

İstanbul'da birbiri üzerine çıkan iki Ayazma yangını halkı çok şaşırtmış çapulcu ve eşkıyadan akşamları evlerden çıkılmaz olmuştu.

Bosna ve Hersek kıtaları asayişten mahrum olarak Venedikliler "Gable" kalesini donanma ile kuşatarak aldılar. İstanbul'da bulunan elçiler iki fırka olmuşlardı. Bir taraftan İngiltere sefiri "Pajet" ile Felemenk Sefiri "Hemişkarka" Avusturya ile barışa, diğer taraftan Fransa sefiri "Chateauneuf"la beraber Marki Ferriol oldukları halde Avusturya: Barış için Macaristan ile Erdeli, Lehistan, Kamniçe ile Podul Eyaletini, Venediklilerde Mora ile Dalmaçya'yı istiyorlardı. Bunun için barış yapılamıyordu. Bozoklu Mustafa Paşa bu teklifleri red etti. Biz ise Avusturya'nın batıdaki işgallerinden istifade edemiyerek savunma ha-

linde bulunduk. Venedikliler istifade ederek Sakızı Zabtederek aldılar.

Bozoklu Mustafa Paşa'dan sonra Veziriazam olan Sürmeli Ali Paşa da bu çeşit barış tekliflerini kabul etmeyerek Avusturya üzerine yürüdü. Varadını kuşattı. Fakat yağmurlardan yirimi gün sonra dönmeye mecbur oldu.

Sultan Ahmet'te bir müddet sonra vefat etti. İkinci Süleyman gibi üç sene sekiz ay, yirmi beş gün Saltanatta kalmıştır. Öfkeli biri idi.

Yirmiikinci Bölüm

Sultan İkinci Mustafa

\- 1 -

1106'da padişah olmuştur. Padişah olduğunda otuz yaşlarındaydı. Üçüncü günü Edirne'de Sadrazama hitaben bir hattı humayun yayınladı. Sultan bu hattı hümayunda:" Padişahların hangisi zevkü safaya, uyku ve rahata düşmüşse onların eli altında olan Allahın kulları huzur ve rahat görememiştir. Biz bugünden sonra Zevki safa ve rahatı kendimize haram eyledik. Düşmanlarımız Merhum pederimiz Sultan Mehmet zamanından bu ana kadar padişahların zevk ve safakları, ihmal ve tenbellikleri sebebiyle dört tarafımızı sardılar. Memleketimize girdiler. Bir çok Ümmeti Muhammedin rızıklarını yağma, Ehli ayalini esir ettiler. Bunun için Allahın yardımı ile onlardan intikam almak için kendim bizzat gazaya gitmek üzere tam bir şekilde niyyet eyledim." dedikten sonra sefere gitmesi hakkında devlet erkanı ile müzakere edilmesini emretti. Vekiller, üç gün üç gece müşavere ve müzakereden sonra harcamanın çok olacağı bahanesiyle gitmememsi tarafını tercih eyledilersede padişah israr etti. Derhal hazırlığa başlandı.

Kaptanı Derya Amcazade Hasan Paşa ile Mısırlı zade İbrahim Paşa sakızın zabtına giderek Venedikli-

leri iki deniz savaşında yendiler, adayı kurtardılar. Bin esir, bir kaç parça gemi, otuz kırk tunç Top, kilitli tüfek ve cebhane aldılar .Bu savaşlarda Kalyonlar kaptanı Mezemur Taha Hüseyin kaptanın son derece üstün yararlığı görüldü. Bunun üzerine bu zat Kaptanı Derya tayin edildi. Sadrazam Ali Paşa, padişahın sefere gitmesini geciktirmek için Cesur Mustafa Paşa da bulunan Yeniçerileri kışkırtarak Culus bahşişi ayaklanmasını çıkarttırdığını bizzata padişahın o yere girerek durumu anlaması meydana çıkınca azl edilerek öldürüldü. Elmas Mehmet Paşa Sadrazamlığa geçti.

Tatarlar Lehistanı yağma ettikleri gibi Orduda padişahla beraber Tamuşvara Yöneldi (1107). Lipöve kalesi alınarak Nemçe Genarali meşhur Viteran yenilerek öldürüldü. Bunun peşişıra Siş ve Luges adlı kaleler alındı. Bu savaşta Kırım Hanı Selimgiray da vardı. Kışın yaklaşmasından dolayı Edirne'ye geri dönüldü.

Anadoluda Sarıca ve Sekban adlarıyle türeyen Levent tayfası adeta eşkıya ocağı olmuştu. Bundan böyle Paşalar dairesine Levenler adına Bayrak açılmaması ve asılmaması emrolundu. Hatta evvela orduda bulunan Leventlerin (1) Bayrakları toplatılıp yakıldı. Devlet: Akdeniz, Mora, Macaristan ve Lehistan taraflarında son derece meşgul bulunuyordu. Ruslar bu halden istifade ederek Azak kalesini zabtettiler.

- 2 -

BÜYÜK PETRO: Devlet büyük Petro adlı Rus çarının tanzim etmekte olduğu yeni Moskova hükümetiyle ilk defa olarak çarpışıyordu. Petro Rusya'nın behemehal Avrupa medeniyetine girmesini, Avrupa adetleri ve geleneklerine sahip olması düşüncesiyle çalışıyordu. Çar, Avrupa'nın kuzeyindeki Akdenize Donanma yaptıktan sonra ve Volga ırmağı yoluyla Hazer denizi üzerine inmek niyetinde idi. Maksadı asyanın servetini Moskovaya çekmek idi. Diğer taraftan Rusya'ya nefes alacak bir kapı açmak istiyordu. Bunun için de Azak ve Karadeniz sahillerinden uygun yoktu. Kudsü Şerif Rum patriği Döziyetede büyük Petroya Osmanlıların fermanı ile Fransız'ların Rum Ortadoksları ellerinden Kamame kilisesini zabtetmek üzere bulunduklarını bildiriyordu ki memleketimizde ki "mukaddes yerler meselesi ile şark kavimleri meselesinin başlangıcıdır.

Büyük Petro 1107 de Azak kalesine otuzbin kişi ile saldırdı ise de başarılı ola madı. Felemenkli Jansen adında bir Mühendis çardan hakaret gördüğü için bizim tarafa geçerek tabyalarımızı düzeltti. Ve Rusları ric'ata mecbur etti. Fakat Petro Nemçelilerle Venediklilerden, Prusyadan, Felemenkten topcu, Mühendis, Lagamcı Cerrah, Bahrire subayları getirerek ve Don nehri üzerinde yaptığı tersanelerde yirmi altı bin amele çalıştırarak 1700 şayka, 300 top, 100 sal, yaptırdı. Ertesi sene yine Azak üzerine saldırarak Azak kalesini aldı. Moskovaya son derece debdebeli bir

şekilde döndü. Şehirde yapılmış zafer taklarında Osmanlı paşaları ile Tatar Mirzalarının ayaklar altında Çiğnendiğini gösterir resimler vardı. Çar derhal Azak'a üçbin Rus ailesi 4000 aile Kalamuk ve muhafız askerler göderdi. Yine donanma inşasına başladı. Mezemur Taha Hüseyin Paşa Akdeniz'de Venediklileri takip edip cezalandırmaktan hali kalmıyodu. Venedikliler ise biz Mora taraflarında rahat bırakmıyorlardı. Nemçe savaşıda bitmemiş ve padişah ikinci defa olarak sefere hazırlanmıştı.

Bu ikinci seferde büyük bir iş görülemedi. Ordu Belgrat'tan Paçova tarafına geçerek bir kaç palanga zabt, düşmanın dört kalyonunu yakıp, Tamşuvar taraflarındaki bir boğazda düşman ordusunu bozguna uğratarak geri döndü. Fakat ertesi sene tis nehri üzerinde Sente veya Zanta adlı yerde Nemçeliler Prens Ojen adında ki kumandanları ile ordumuzu fena halde bozguna uğrattılar. Sadarazam Elmas Mehmet Paşa, Mısırlızade İbrahim, Tamuşvar Muhafızı Vezir Koca Cafer Paşa, Yeniçeri Ağası velhasıl Sadrazamdan başka dört vezir, 13 Mirimiran ile yirmibin askerimiz şehit ve onbin kişi boğuldu. Hatta Sadrazamlık mührü ile paralar, eşyalar düşman eline geçti.

Ordu Tamuşvara döndüğünde Amcazade Hüseyin Paşa Sadrazamlığa getirildi. Fakat Sırbistan ile Bosna Avusturya'lıların istilasına maruz kaldı. Hrıstiyan halk yine isyan silahına sarıldı.

KARLOFÇA ANLAŞMASI: Devlet, onaltı seneden beridir dört hükümet ile savaşıyordu. Nemçeliler,

Lehliler, Venedikliler, Ruslar. Bu müddet içerisinde bazan galip bazan mağlup olarak kendi askeri güç ve haysiyetini gösteriyorsada Masraflar, harb yorgunluğu güç dışı çekilemez bir hale gelmişti. Bununla beraber Sadrazam Hüseyin Paşa yine ordu ile hareket ederek Reisülküttab Rami Efendi ile divanı hümayun tercümanı "Mavrukortatu" yu Sofya'dan Karlofçaya yolladı. Burada Nemçe'liler tarafından iki Leh kralı, Moskova Çarı ve Venedik reisi Cumhuru taraflarından birer Murahhas aza bulunuyordu. Yüzyirmi gün süren müzakereden sonra Nemçe'lilerle yirmi, Lehlilerle 11, Venediklilerle 16, madde üzerine barış yapıldı. Rus murahhaslarında tam yetki olmadığından İstanbul'da konuşulması uygun görüldü.

Bu anlaşma yirmi beş sene geçerli olup Tamuşvar eyaleti Banlığı Devleti Aliyyede kalmak üzere Erdel ile Macaristan Avusturya'ya bırakılıp, Unna, Sava, Drava ırmaklarıyla Tuna'nın Tis nehriyle birleştiği yere kadar olan uzunluğu sınır sayılıyordu. Kamaniça, Podolya ve Ukranyanın batı tarafı Lehistana kaldığı gibi Kerka ile Naranta arasında sıkışmış olan Dalmaçya parçası, Kornet (İnebahtı) Müstesna olmak üzere Mora kıtası, Egine ve Ayamora adaları Venediğe bırakılıyordu (1110)

Karlofça anlaşması Osmanlı devletinin istila politakasından dönerek gerilemek üzere ilk attığı adımlardandır. Fransa ile ittifak sağlansaydı belki bu derece kayba uğranılmazdı. Rusya ilede Azak kalesi onda kalmak şartıyle üç sene için Barış yapıldı.

Avusturya seferinin böyle bir anlaşmayla sonlanması hep bizim hatalarımızdan ileri gelmiştir. İkinci Viyana kuşatmasından sonra Kara Mustafa Paşa ile Üçüncü Savaş senesinde yenilen başkomutan Melek İbrahim Paşa'nın öldürülmesi, onlardan sonra tayin olunan komutanların cesaretini kırdığı gibi devamlı karada ve denizde savaş hali üzere bulunulması da zayıflığa sebep oldu. Bilhassa iş başında bulunan vezirlerin birbiri aleyhine dolap çevirmeleri Savaş senesinden evvel Sadrazam Elmas Mehmet Paşa'nın Tis Çayı bataklıklarına gidilmeyip Varadin kuşatmasıyle yetinilmesi hakkında sölediği doğru sözlerinin diğer vezirler tarafından Maksatlı olarak kabul ettirilmemesi ve benzeri kötü haller, Kanuni Sultan Süleyman zanmanında idaremiz altına girmiş olan en güzel kıtaların elimizden kapılması neticesini verdi. Bu uzun seferde Avusturya'lılar dokuz, Osmanlılar beş defa galip gelmişlerdi.

Karlofça Barış anlaşması Avrupa diplaomatlarının birinci defa toplanarak Osmanlı hükümetiyle olan ihtilaflarını çözdüklerini bildirir bir anlaşmadır. Bu mecliste iki tarafın vekillerinden başka İngiltere, Felemenk elçileri de bulundular.

Avusturya Murahhas azaları: Wolfgang d'oettingen, Léopold Schlick.
Venedik murahhas azası: Ruzzini.
İngiltere Murahhası Lord Paget.
Felemenk Murahhas azası: Collyer.
Leh Murahhas Azası : Stanislas Malachowski Posen
Rus Murahhas Azası: Procope Bohdaowicz.

Anlaşma yeri Karlofçanın en büyük meydanına yapılan yuvarlak bir kale olup yedi kapusu vardı. Bu kalenin ortasında yuvarlak bir masa bulunuyordu. Her kapının yanında o kapıdan girecek sefirin çadırı kurulup Murahhasların hepsi bir anda kapılardan girerler ve kapıların önüne konulmş olan iskemlelere derhal otururlardı. Bizim Murahhas "Bisat" Tabir ettiğimiz sedir üzerine otururdu. Anlaşma müzakeresine 1110 senesinin Receb ayının yirnni altıncı günü son verilmiştir. Rusya hükümetide birinci defa olarak böyle Avrupalı bir meclise giriyordu.

Bu anlaşma gereğince Avusturya, Lehistan Senelik vergi vernnekten kurtuldular. İngiltere ve Felemenk elçileri Belgrad'ta kalıp iki tarafın barış tutanaklarını alıp teslim ettiler.

Avusturya sefirinin sebep olduğu "Kurs Karalı" adıyle meşhur "Tukeli İmre" İstanbul'da fenerde oturnnakda iken Nemçe hükümetinin Aracılığı üzerine kendisi ne İzmit tarafında bir çiftlik verilerek oraya yerleştirildi.

Anlaşma sonunda Halk üzerinde kalan Üçbin seksenbeş kese vergi valilerin halktan aldıkları, Evler, Hıl'at zahza baha ve diğer yükümlülükler ile Tmuşvar, Belgrad ve Bosna eyaletlerinde kalan cizye borçları ve yüz on bir cizyesi (2) af olundu

Veziriazam Köprülü Hüseyin Paşa İslam ve Hristiyan halkın büyük bir yük altından kurtulmasına bu şekilde hizmet ettiği gibi İran, Kırım, Afrika, Mısır Arabistan taraflarında türeyen eşkıyayıda durdurdu.

Köprülü Mehmet Paşa'nın peşinden giderek Şeriat hükümlerinin tamamen yerine getirilmesi ve adaletin sağlanması maksadıyle şiddetli emirler yolladı. Hükümet idaresini düzeltmeye, ordudaki itaatsızlık ve disiblinsizliği yıkmaya, Hazine yönünden tam bir tasarrufa, deniz ve donanma işlerini düzenlemeye gayret ve himmet ederek Camiler, Mektepler, Pazarlar açılamasına,Yollar yapılmasına, Belgrat, Tamuşvar, Niş, kalelerinin sağlamlaştırılmasına çalıştı. Fakat Kaptanı Derya MezeMur Taha Hüseyin Paşa'nın vefatıyla büyük bir yardımcı, büyük bir hamiyet perver arkadaş ve azadan mahrum kaldı. Bunu üzerine Şeyhülislam "Feyzullah" Efendinin entrıkaları yol aldı. Hüsyin Paşa Rum eli kasaba ve köylerinde bulunan ehli islamın okuma yazmadan mahrum olanlarına Savm Salat, Hac ve Zekat ve diğer lüzumlu maddeleri öğretmek için dört koldan dört şeyh göndermek gibi o zaman için güzel terbiyeyi öğretecek güzel ve doğru tedbirleri bile almış ve Feyzullah Efendiye mensup olan Denizlioğlu ileri gelenlerinden Eyüboğlu Adlı Zalimi öldürtmüştü. Bağdaddaki Mukataat Nizamname ve yönetmeliğini aslına göre tanzim ederek oradaki zülumleride ortadan kaldırttı. Fakat daha sonra istifa ederek ayrıldı. Köprülü'nün istifası yine eski ve yolsuz bir politikanın Padişah tarafından ele alınmış olmasından doğuyordu. Karlofça anlaşmasından sonra Paşa'nın nüfuzu büyümüşdü. Bunu kırmak için evvela Paşa'nın himayesinde olan Çavuşbaşı Mustafa Ağa ve sonra Pir Sultanla ilgi kurmuştır diye Darüssaade Ağası Nezir

Aga tarafından meydana gelen bir ihbar üzerine yeğeni Kapıcılar kethüdası Kabalalızade Ali Bey öldürüldü. Padişah üzüldü ve kırıldı. İstifadan sonra eski kötü adetlerden olduğu üzere Padişahın isteğine meydan vermeden ahırındaki atlardan otuz tanesi ile sadrazamlık müddeti içinde gerek padişah tarafından verilmiş ve gerek diğer taraflardan gelmiş ne kadar cevherleri varsa hepsinide alel acele geri yolladı.

İstifası Feyzullah Efendi'nin nüfuzunu artırdı. Hatta bu zat bu nüfuzu ile Bağdat Valisi Daltaban Mustafa Paşa Sadrazam oldu. Dal Taban Edirne'ye geldiğinde Feyzullah Efendi'nin elini öpmek ve Çergesinin(3) (Çadırının) önünde ki binek taşında inmemek gibi tavazu ve minnet eserleri göstermiştir. Fakat daha sonra Haşin ve sert bir adam olduğu için muamelesini değiştirdi.

Kırım Hanı Selim Girayın meydana gelen arzu ve istidası üzerine Hanlığı büyük oğlu Devlet Giraya verildi.

Lehistan, Rusya, Venedik, Avusturya taraflarından elçiler geldi. Devlet Giray kardeşleriyle uyuşamayıp ve anlaşamayarak mücadelelere başladı ve devlete isyan eder gibi hallerde bulundu. Bunun üzerine Selim Giray tekrar çağrılarak dördüncü defa Kırım Hanlığı verildi. Daltapan, Rusya ile savaşı istemekteydi. Diğer taraftan devlet Girayda azli üzerine isyan etti. Kırımın durumu karıştı. Şeyhülislam ile Reisülküttab Rami Paşa ve Mavrukurdato biçare Sadrazamın aleyhine iftiralarda bulunarak dört ay sonra öldürttüler. Yerine Rami Paşa geçti. Hristiyan ve Ya-

hudilerin sarı ayakkabı ve kırmızı çuha kalpak giymelerini yasaklayarak, Müslüman kadınların geniş elbise ve kalın yaşmak(4) kullanmalarını emretmiş, Venedik tercümanı tenbih edilen şeylere aykırı harekette bulunduğu için döğerek cezalandır mıştır.

Köprülü Mehmet Paşa merhumun Biraderi Amca Hasan Ağa zade idi. Kendisiyle beraber köprülü hanedanından Sadrazamlık makamını dört zat işgal etmişti.

Rami Paşa Kırım meselesini düzelterek bir müddetten beri vergi vermeyen Gürcülerin üzerine asker yolladı.

- 2 -

Sultan Mustafa'nın Tahttan İndirilmesi: Sultan Mustafa Edirne'yi sevmiş ve orada av ve avcılığa dalmıştı. Avusturya sefirinin ulaştığı durumdan başka Şeyhülislam Feyzullah Efendi'nin zorbalığı alimler tarafını kuşkulandırmış, Daltapan Mustafa Paşa'nın öldürülmesi de Rami Paşa aleyhine askeri uyandırmıştı. Paşa, askeri işlere vakıf değildi. Sultan Mustafa üç kızını Köprülü zade Nuğman, Maktul zade Ali, Silahtar Çorlulu Ali Paşalara nişanlamış ve her biri için birer saray yapılmasını emretmişti. Bundan padişahın uzun müddet Edirne'de oturacağı anlaşılıyordu.

Feyzullah Efendi Padişahın hocası meşhur Vanı Efendi'nin damadı olup her ne kadar üstün vasıfları var idiysede Makam hırsı oduğundan dört oğlunu Kazaskerliğe çıkarmış ve bununlada kanaat etmeye-

rek kendisi vefat edecek olursa Büyük oğlu Fethullah'ın Şeyhülişlamlık makamına getirilmesini de temin etmişti. Bunlardan başka Amcasının oğlu Mehmet Efendi'yi de çabuk bir vaziyette Rum eli Kazaskerliğine ve damadı Köprülü zade Abdullah Bey'i vezirliğe yükselttirmesi ve daha nice akrabalarını üst makamlara geçirmesi ve Daltapan Mustafa Paşa'nın öldürülmesi de askere ve halka pek çok tesir ederek Rami Paşa durumu usulune göre Padişaha anlatmıştı. Bu esnada Gürcistan'a yollanan ikiyüz nefer Cebeci Ayasofya yakınındaki Cebe hanede toplanarak ertesi günü içerde kalan harcırah ve alacaklarını istediler. Asitane kaymakamı Feyzullah Efendi Damadı Abdullah Paşa ocak Kethüdasını gödererek nasihat ettirdiysede cebeciler, Rami Paşa'nın bir ay evvel özellikle yolladığı Cebeci Başı İbrahim Ağa'dan ders aldıklarından kendilerine on ulufeleriyle yirmi kese de Bahşiş verildiği halde kabul etmeyip Bayrakları açtılar. At meydanına gittiler. Kendilerine ayak takımı aşağılık insanlarda katıldı. Abdullah paşa, Ülemayı ve diğer devlet ileri gelenlerini ve zabıtaları toplayıp Yeniçeri'lerle Bostancıları silahlandırıp Sancak çıkararak üzerlerine saldırmak düşüncesinde bulunduysa da muvaffak olamadı. Dükkanlar kapandı. İhtilalcılar Abdullah Paşa'nın sarayını bastılar. Bu sırada içeriden atılan bir tabancadan cebecilerden biri öldü. Bunun üzerine Sekban başı ile Şeyhülislamın damadı İstanbul kadısı Mehmet Efendi'yi yakalayıp habsettiler. Sancağı şerifi istediler. Sekban başını öldürdüler. Saraya saldırarak sancağı aldılar. Orta cami meydanına

gelerek ekmekçi, kasab ve manav dükkanlarının açılmasını ve diğer esnafın toplanması hakkında dellaller bağırttılar. Bu toplantıda Şeyhülislam ile oğullarının azlini ve padişahın İstanbul'a gelmesini ve gelmediği takdirde kendilerinin gideceklerini beyan eden bir dilekçe ve rapor yazıp alimlerden beş zattan ve her ocak ve esnaftan seçilen ikişer kişiden meydana gelen bir heyetle yolladılar. Cuma Günü "Padişahın adaleti olmadığı gibi üzerinede Huruç (5) "meydana geldiği için Na mazın terkedilmesi kararlaştırıldı. Karataş, Turucanlı Ahmet gibi bir takım fitneciler ihtilalın başı oldular.

Durum Edirne'den duyulunca Şeyhülislam'ın konağında bir toplantı yapıldı. Gelen mebusların tutuklanmasına karar verildi. Kul kahyasıyle asker gönderilerek gönderilenler eğri derede yakalandılar.

Velhasıl Padişah, Feyzullah Efendi ile Oğullarını azl etti. Fakat İstanbul'da toplanan elli altmış bin kadar asker gurubları Edirne üzerine doğru yürüdü. Rami Paşa da seksen bin asker toplayarak bunları dağıtmaya geldiysede Babaeskide her iki taraf gizli bir haberleşme sonunda birleştiler. Rami Paşa ordudan kaçtı. Padişah'ta Edirne'ye döndü. İhtilalcılarda İstanbul'dayken Geçici Şeyhülislam Paşmakçı zadeden aldıkları fetva üzerine Sultan Mustafa'yı Tahttan indirib (Hal) yerine üçüncü Ahmedi geçirdiler.

Dokuz seneye yakın saltanat sürmüştür.40 yaşında iken vefat etti. Rami Paşa ile devlet adamlarından bir çok kişi gizlendiler. Nişancı Ahmet Paşa Sadrazam, İhtilalcılara imam olan Mehmet Efendi Şeyhülislam

ve ortada iş gören Yeniçeri Ağası Çalık Ahmet vezir oldular.

Devlet yine bu esnada büyük bir gaile içine daldı. Eğer Karlofça anlaşmasının peşisıra reforumlara ve askeri teşkilata ehemmiyet verileydi o esnada İspanyada dördüncü Filipin tahta çıkmasından dolayı meydana gelen miras savaşları esnasında Avusturyadan intikam alına bilirdi. Diğer taraftan mali durumumuz çok bozulmuştu. Halk uzun savaşların getirdiği yüklerle adeta soyulmuştu. Belki devlet yine Avusturya aleyhine dönebilirdi. Fakat Fransa'nın Dersaadet elçisi Ferriol Divane meşreb biri olup, resmi kabullar dışında olarak huzura kılıçla girmek istemek ve Padişahı taklit ederek boğaz içinde saltanat kayığı yaptırarak Osmanlı padişahlarının kullandıkları kırmızı Şemsiye açmak gibi densizliklerle itibardan düşmüştü. Ferriol Tukeli İmrenin yanında olarak yedi savaşımızda bulunmuş, Lakin memelekti adına bir şey elde edememişti. Halbuki İngiliz sefiri Paje Karlofça anlaşmasındaki arabuluculuğu kendisine saygı kazandırmış, ayrıca ısrarlı bir adam olmadığından her türlü isteği yerine getiriliyordu. Şu halde dış işlerinde Fransa politikasını benimsemedi. İngiliz politikasını kabul edip terviç etti. Ta büyük Petronun saldırı ve tecavüzüne kadar yerinden bile kımıldamadı. Bir haleti ruhiye, bir tenbellik hali hükümeti savunmaya çekmiş ve atmış bir çeşit yorgunluğunu, zafını hisseder dereceye getirmişti. Bari şu müddet içinde iç islahata ehemmiyet verilseydi. Ne gezer? Tersine Sultan Mustafa hükümetsizliğe doğru genişçe bir kapı açtı.

Yirmiüçüncü Bölüm

Sultan Üçüncü Ahmet

1115 de tahta oturdu. Tahta çıktığında 35 yaşlarında idi. Edirne'ye kadar gelen bilinen İstanbul ordusu şımarık ve hükümeti dinlemeyecek derecede azgın idi. İhtilalciler Şeyhülislam Feyzullah Efendi ile Darüssaade Ağasını, hazinedarı velhasıl altmış kişinin kendilerine teslimini istediler. Feyzullah Efendi oğullarıyle Erzuruma sürülmüş iken geriye çevrildi. Karakaş Mustafa (Sipahi), Durucanlı Ahmet (Yeniçeri), Küçük Ali (Cebeci) ve diğer cellatlar üçgün habsederek burnunu, kulaklarını, dudaklarını kestiler. Üçüncü gün kendisini bir hammal beygirine ters bindirerek Edirne (BAT!) pazarına getirip işkenceyle öldürdüler. Ayağına ip takıp zorla üçyüz kadar Hristiyanın eline vererek önlerinde ayin yaptırarak Yeniçeri ordusuna getirdiler. Oradanda Tunca ırmağına attılar. Feyzullah bizde öldürülen Şeyhülislamların üçüncüsüdür. Ayıp ve rezaletin ne kadar büyük olduğunu elbette anladınız. Kimse bir şey diyemiyordu. Çünkü sadarazam Ahmet paşa, Şeyhülislam Mehmet Efendi, Yeniçeri Ağası Çalık Ahmet ihtilalcilerin tayin ettiği adamlardı.

Sultan Ahmet bunların hertürlü arzularına uymakla beraber tedbir almaktanda boş kalmıyarak evvela Ulufe istemek üzere toplanan saray bostancılarını çı-

kardı, ikinci olarakta Yeniçerileri azl edip sürgüne gönderdi. Ve her hafta fitneciler den birinin kaydını görınek politikası meydan aldı. Sekiz sene zarfında Enişte Hasan, Kalaylı Ahmet, Baltacı Mehmet, Çorlulu Ali, Köprülü zade Numan Paşa'lar sadrazamlığa geçtiler.

Ruslar Kırım ve Uzi suyu taraflarında faaliyet gösteriyorlardı. Karlofça anlaşması esnasında da görüldüğü üzere devlet, yeni meydana çıkmış (Nevzuhur) bir düşman karşısında bulunuyor, gözü önünde gidiyordu. İçtede gönlü rahatlatacak bir düzelme ve düzenleme yoktu. Fakat Rusya da "Pansılavizm" adiyle yeni bir fikir yayıldı. Bu fikrin mucidi "Krianitch"adında Hırvatistanlı bir sırp idi. Bu zat katolik papazı olup Moskova da dilinin sertliğinden dolayı yakalanmış ve Sibirya'ya sürülmüştü. Orada çalışarak Islavlara vicdani siyasetlerini, aralarındaki milliyet bağlarını bildiriyordu. Hatta yazmış olduğu kitabda:" (Sılav ırkı altı kabileye ayrılmıştır. Ruslar, Lehler, Çehler, Bulgarlar, Sırplar, Hırvatlar Zanıyle bunların hepsinin hükümdarları vardı. Bugün yalnız Rusların hükümdarı vardır. Diğer beşi ecnebi boyunduruğu altındadır. Islav ırkının henüz bir tarihi,ve tarihçisi yoktur. Almanlar bilhassa Ruslar için türlü türlü iftiralarda bulunuyorlar.") demiştir. Kırıyaniç Rusya çarı Alaksiye Islavları Alman ve Osmanlı idarelerinden kurtarınak için gayret sarfetmesini tavsiye eylemişti.

Bir müddet sonra Ruslar Çar Feodor zamanında Osmalılarla Tatar'ları dış düşman olarak tanıdılar.

Hatta meşhur Leh kralı Supiyeski ile beraber "Mukaddes bir lige bile girdiler.

Büyük Petronun Azak kalesine saldırıp aldığını biliyoruz. Petro Rusları Avrupa medeniyetine sokmak için elinden gelen gayreti esirgemiyor, memleketinde Bele di, toplumsal, askeri, sanayi, medeni her türlü yükselmeye tam hareretle sarılıyordu. Avrupa'ya seyahat ediyor, alimlerini ve kültür sahiblerini çağırıyordu. Hatta yayınladığı bir beyannamede: "ecnebilerin Rusya'da her türlü cangüvenliği ve rahatı, yardımı, seçkinliği, mezhep özgürlüğünü bulacaklarını ilan" etti. Kara ve deniz subayları, mühendisler, gemi inşacıları, gemiciler, sanatkarlar, doktorlar, Mekteb hocaları, alimler getiriyor, ilimlere fenlere, hukuka, ziraata, sanayi-e dair kitablar tercüme ettiriyor. Aynı zamanda Avrupa'ya Rus talebeler yolluyordu.

Biz ise aynı zamanda (onun bu işlerle uğraştığı zamanda) İç ihtilaller çıkarıyorduk. O zamana tesadüf eden tarihlerimize bakacak olursanız Eski Darüssaade Ağasının sürgünü, Vali Tayini, Eyalet Tevcihi, Donanmanın gelmesi, Makamların değiştirlmesi, azl edip öldürmek, Silahtar olan İbrahim bey, Yeni köşk yapılması, Tersane gemisiyle Padişah gezintisi (Naklıhumayun Be Bağçe-i Tersane), Esirlerin salıverilmesi, Hazineden alacakların çıkarılması, elçilerin gelmesi, Bayram tebrikleri, Sadrazamın ziyafet sofraları, kese çıkarmak, Yüce doğum (Viladeti Aliyye), yangın çıkması, zelzele olması, Evlilik ve nikah kıyılması gibi şeyler görürsünüz. Büyük Petro Mülki ve İdari kanunları, Polisi, Çiftçilerin hayat seviyelerinin

yükseltilmesi, Rus Toplumsal hayatının Medeni bir topluma değişmesini, Mali işlerin düzenlenmesini, dolayısıyle bir memlekette sanat ve ticaretin can damarı (Mabihil hayat) olduğunu, anlayarak ona göre fikirlerini geliştiriyordu. Azak kalesine saldırdı ğında 4 alay Muntazam piyadesi varken sonraları 210500 kişilik Muntazam bir ordu çıkardı. Petro bu maksadlarını ileriye götürmek için en büyük şiddetlere bile kalkıştı. Kendi hanedanına, Kız kardeşlerine, Karısına ve ondan sonra oğluna bile cezalar verdi. Bu suretle Rus dalgınlığını gidererek hükümeti ve ahaliyi kımıldattı.

Bu esnada Avrupa'nın ve bizim durumumuz şöyleydi: Güney Avrupa (İspanya) Taht mirası kavgasıyla yanmakta, kanlar dökülmekte iken birde kuzey savaşı meydana çıktı. Bu savaş birini takip eden Rusya, İsveç, Lehistan ve Osmanlı savaşlarının toplamı idi. Rusların Azak'ı aldıkları sene Lehistan kralı Supiyeskide vefat etti. Lehistan kralı halk tarafından seçiliyordu. Büyük Petro para gücüyle Sakıs prensi Ogusti kral seçtirdi ki bizim tarihlerde "Sakıs Herseki Nağlıkran"diye meşhurdur. Bu ikinci Ogust 1108 savaşında Nemçe askerine Başkomutan olmuş ve hizmetleri görülmüştü. Avusturya'lılar da onu tuttular. Ruslar ilk defa olmak üzere Avrupaca Büyük bir siyasi başarı kazandılar. Hatta bu cerayanla Karlofça Anlşmasını yaptırmağa bile çalıştılar. Diğer taraftan Balkan Şebe adasının her tarafında bulunan Hristiyan halk Büyük Petro'ya başvurarak Osmanlılarla savaşmaya teşvik ediyorlardı. Boğdan beyi Kantemir, Eflak

beyi Joraj Kastiriyüt Rus ordusunun Tuna üzerine inmesini istediler. Fakat mukaddes birlik üyesi olan Lehistan, Venedik ve Avusturyalılar beraber olmadılar.

Karlofça Anlaşmasında Rus azası olan Vosniçin (Vosnitsyne) üç senelik bir ateş kese imza koyarak diğer azalardan evvel memleketine döndü. Fakat büyük petro daha sonra Okrayçuf (Oukraintsof) adında bir sefirini Don Nehri kızakların da yapılmış Kırk toplu ve tabya Forteresse adındaki kişiyle İstanbul'a yolladı. Gemi saray önüne durupta topla selamladıgı zaman Sultan ikinci Mustafa fena hal de korkmuştu. O zamana kadar Rusların Karadenizde gemi yaptıkları haber verilmemiş veyahut gemilerinin Don nehrinden çıkamıyacağı temin edilmişti. Sultan Mustafa bu gemiyi ziyaret etmiştir. Dikkat ediliyor mu? Bu zamana kadar Karadeniz'de Osmanlı bayrağından başka hiç bir hükümetin bayrağı açılmamıştı. Petro bu esnada elçisine yazdığı bir mektubta Ya savaş ya barış demişti. Çünki İsveç ile savaşa girmeye niyetlenip karar vermişti. Bizimkilerde telaşla otuz sene için mütareke yaptılar. Ruslar bu mütarekede Tatarlara vergi vermekten kurtuldukları gibi Azak'ı da aldılar. Bu savaş ara vermesinden (Mütareke) sonra Büyük Petro Azak denizinin ve Akdenizin kendi hükümeti menfaatına, işine yaramadığı için Baltık denizi üzerine gözünü dikti. Bu denizin doğu kıyıları ise İsveç hükümeti elindeydi. Lehistan kralı İkinci Ogust büyük petroya bir elçiler heyeti gönderip ittifak yaptı. Bizimle azak anlaşması biter bitmez Ruslar İsveçlile-

re düşmanlığa başladılar. İsveçte On ikinci Şarl tahta çıkmıştı. Danimarkalılarda İsveç aleyhine harekete geçtiler. İşte kuzey savaşı. Büyük Petro, On ikinci Şarl ile Boltava denen yerde yaptıgı savaşta galip geldi. Şarl yaralı olarak kaçarak Dinyer ırmagında bulabildiği bir sandal ile karşı yakaya yani osmanlı topragında bulunan Bender şehrine geçebildi. Bu savaş Avrupa'ya Rusya adında yeni bir büyük devlet olduğunu tanıttırdı.

Bu zamanlarda etrafımızda dönen yabancı olayların en mühümleri bunlardır. Gelelim bize;

Azak anlaşmasından beri Ruslardan emin degildik. Hatta 1115 de Rusların Azak denizinde bir çok gemi yaptıkları haber alınarak Temrek denilen yerde bir kale yapılmaya başlanmıştı. 1116 da da Kırımdan gelen bir raporda Rusların "Tay gan"da bir kale yaptıkları, ve Kamania kalesini tamir ve Vazkurda gemi inşa ettikleri bildirildi. Ruslar büyük toplar döktürerek boltova savaşında isveç ordusunu buların ateşleriyle mahvettikleri halde Sultan üçüncü Ahmet burada ok atmakla meşgul oluyordu. Hele Kalaylı Ahmet Paşa gibi ceviz bekçiliğinden gelme birinin Sadarazamlık makamında bulunması bu zamanın İdari işlere ne kadar ehemmiyet verdiğini bildirir. Kalaylı Ahmet Paşa ki - birgün saray burnunda karaya düşen büyük bir Morina balıgından bahsedildiği sırada: "- Ben Akdenizde kaptan iken bir balık çıktı ki buradan (Sarayburnu'ndan) Eyüb'e kadar varırdı", gibi mubalağa ve yalanlarla ülfeti vardı- Siyasetimizin en nazik bir zamanında bulunuyordu. Bununla beraber

çok duramayıp kaptanı deryalıkta bulunan Baltacı mehmet paşanın hilesine kapılarak azl edildi. Yerine Baltacı Vezir azam oldu.

Baltacı, sadarazamlık makamına hile ile ulaştığı halde yine hileyi bırakmadı. Sadrazamlığının peşi sıra bağımsız kalmak hevesiyle Padişahın yakınlarından (Mukarrib) İbrahim Efendi ile Silahtar Ali Ağanın kovulmalarına çalışmış hatta saray dilsizlerinden biriyle devlet adamları hakkında padişaha iftiralar taşıyan bir Jurnal verdirerek kendisini sureti haktan göstermiş ise de bu hal meydana çıkarak azl edilip yerine Çorlulu Ali paşa tayin edildi. Bu aralık Basra'da Şeyh Magamis ihtilalı çıkarak kötü idareden dolayı oralarda karıştı. Fakat Yeni sadrazam, Şeyhül İslam Esseyyid Ali Efendinin kendinden evvel üç sadrazamı azl ettirmeye muvaffak olduğunu bilerek buda onu azl ettirmeyi başardı. İstanbul'da Edirne olayında dahil olupta kurtulanlardan aralık aralık fesat toplulukları meydana çıkıyordu. Zamanın ahlakını biraz anlatmıştım. Bu defada Çorlulu Ali Paşa Edirne vakasında eli olan payı olan (zi Medhal) Rumeli valisi Hasan Paşayı hile ile Sofya'dan İstanbul'a getirterek öldürttü.

Bununla beraber Akdeniz donanması bu esnalarda yine İspanya ile Mayorka adaları tarafında geziniyordu.Hatta kaptanı derya Hacı Mehmet paşa bu taraflara yirmi kadara kalyon ile gidip Yagma yaparak ganimet almıştır.

Bu esnada Fransa eçisi Feriol Babı aliye tebligatta bulundu. İspanya. İtalya, Venedik, Lehistanı tarafsız kalacakları için Osmanlılarında Avusturya üzerine

yürüyerek eski yerlerini zabtetmelerini,ve şimdilik bir Mukaddes birligin mümkün olamadığını bildirdi ise de sarayda barış fikri galip geldiğiden kabul edilmedi. Meğer biz Rusya ile karşı karşıya gelecek, sebebde İsveç kıralı on ikinci Şarl olacakmış.

Poltova savaşının neticeleri Rusyanın meydana çıkmasını kolaylaştırmış ve o zamanlar Avrupa'da bulunan meselelere başka bir şekil vermişti:

1- Kuzey savaşlarını idare eden isveç ordusu kısmen mahv, kısmen de esir olmuştu. On ikinci Şarlın yenilmesi, Fransa kıralı Ondördüncü Lüi'nin ümidini yok etti.
2- Lehistan kıralı İstanislas tahtından düşerek ikinci Ogust kıral oldu.
3- Rusyada büyük petronın yeni hükümete,yeni ordu adlarıyla olan mühim islahatların karşı olanlar susmayı tercih ettiler.
4- Polonya'da aciz, Bohamya'da, Hırvatistan'da, İslavvanya'da Avusturya'da, Sırbistan ve Bulgaristan'da Osmanlı hükümetine tabi kalan islav ırkının bir şubesi birden bire dirildi. Büyük petro, bu galibiyyet üzerine: "Allah'ın inayetiyle şimdi Petesburgun temeli atıldı." diyebildi.

Demek Lehistan, İsveç tebaiyyetinden bir çeşit Rus tebaiyetine geçti. Ruslar bu başarı ve zaferle bir taraftan Almanlar diğer taraftan bizimle temas ettiler. Diğer taraftan Osmanlı memleketlerinde bulunan Hiristiyanlara da bu yüzden bir ümid geldi. İki akım meydana geldi; Çarın düşmanları bizi, Osmanlı Hıristiyanları Çarı savaşa teşvik ediyorlardı. Fransa elçi-

si Avusturya'dan memnun olamayan Macarlara sekiz on bin kişi ile yardım edilmesini ve Tatarların Lehistan Kıralı Ogust üzerine saldırılmasını istiyordu. Çorlulu Ali Paşa bu fırsatı kaçırdı. Tedbirsizliği ile İsveç kıralı Şarl devletin hamiyet kucağında ağır bir yük oldu. Üçüncü Ahmet, Ali Paşa'yı daha sonra azl ederek yerine Köprülülerden Numan Paşa'yı tayin ettiyse de Köprülülerin adelet sesine ve paşanın fazilet ve kemaline vakıf olan ve: "Ah! Numan Paşa bir kere vezir olsa da din ve devlet işlerine düzen gelirdi." inancında bulunan halkın Numan Paşa vezir olmuş diye yirmişer otuzar yıllık davalar için etraftan gelmesi, paşanın dış işlerinde bilgisizliği, zamanın ahlakı nümünelerinden olan adamların mal toplama teşebbüsleri Sultan Ahmed'i paşanın azline yönelterek Mahut Baltacı Paşa ikinci defa Vezir Azam oldu. Bununla beraber paşa Bosna-Hersek Valiliğine tayin edildi. Adı geçen Karadağlıları fena halde zedelemiştir.

- 2 -

PRUT ANLAŞMASI: Boltova savaşının Osmanlı Hıristiyanları arasında büyük ümit uyandırdığını yazmıştık. Bu kayıt ve tesbite gayet dikkat etmeli. Zira Rusların bundan sonra Osmanlılarla yaptıkları savaşların hepsinde bu ümid en birinci hareket ettirici sebeb olmuştur. Bu savaş, Osmanlı hükümetini de endişeye düşürdü. Hatta Rusya'nın dersaadet elçisi Tolstoy Mülteci İsveç kıralı Onikinci Şarlın

Bender'den kovulması, Lehistan sınırına kadar Osmanlı askeri tarafından gönderilmesi, oradan da Rus askeriyle İsveç sınırına sevki hakkında bir anlaşma yaptı. Fakat o zamanın adetince serhatlardan gelen raporlarda Rusların mühim hazırlıklarda bulundukları ve 1112 senesinde yapılan barıştan beri türlü türlü hile ve diseselere baş vurdukları, şimdiden hazırlıkta bulunumazsa neticenin vahim olacağı bildirildiği için durum Suffa köşkünde "Bütün vezirler, Alimler Ocak Ağaları, Hacegan, Divan ve yazıcılar, ve ocak İhtiyarları"ndan meydana gelmiş özel bir umumi toplantıda hatırlanıp incelenerek Sultan Ahmet Tostoy ile yapılan anlaşmayı geçersiz kıldı. Hakikaten Ruslar Kırım serhaddinde bulunan Uru kalesine on iki saat mesafede Kamanşka adiyle bir kale, Samarcık suyunun (Uzi) Dinyester ırmağıyle birleştiği yerde Samarcık adıyle bir Palanga ve Osmanlı hududu üzerinde bazı noktalara mustahkem yerler inşa ederek ayrıca Azak kalesine kırk mil mesafede Taygan limanını saglamlaştırıp, bu denizde Donanma hazırlayıp, Aksu ile Turla nehri arasında bulunan ve Lehistan'a adeten verilmiş olan Ukranya kıtasını istila, Bender'e sekiz saat mesafede Raşko'ya asker yerleştirip, Buğdan'ın baş şehri olan Yaş şehrinin karşısında İstalin; Hotin ve diğer yerleri zabt, Kral on ikinci Şarl'ın devlete sığındığı sırada sınırdan kırk sekiz saat içeriye girerek Aksu Nehri kenarında bulunan üç yüz İsveç askerini yakalayıp daha sonra Boğdan'da bulanan Çarnarç Kasabasında bulunan yediyüz kadar İsveç askeri üzerine altı bin askerle saldırarak bunları da

öldürüp esir etmiş ve Kırım tarafların da da ufak tefek saldırılara teşebbüs etmişti.

Hakikaten Ruslar Bugdan ve Kırım sınırları üzerine yaklaşmışlardı. Durum bu özel umumi mecliste incelenerek Paşmakcızade Esseyyid Ali Efendi fetvasıyle Rusya aleyhine harb ilanına, yeni olarak otuzbin yeniçeri, onbin cebeci, yedi bin topçu yazılmasına, Donanma kalyon ve çekdirilerin (1) den başka Azak denizi ile sığ yerlere uygun Galita, Fırkete, Velik gibi gemiler yapılmasına, Vezirler ve umara ve askeri reislere ilk baharda Edirne Ovasında toplanmak için emir verilmesine karar verildi. Fakat Kırım Hanının çekememezliği yüzünden Babadağ Muhafızı Yusuf Paşa gibi dirayetli bir vezir "Kılburun" Kalesine sürüldü, Buğdan Voyvodası İskerlit oğlu Nikola gibi devlete sadık bir kişinin azl edilerek Küçük Kantemiroğlu adlı hain onun yerine tayin edilmek gibi tedbirsizliklerde beraber yapıldı. Biz böyle idik fakat Ruslar ne halde idi?

Ruslar, İsveçlileri yenmekle beraber onlarda endişe içindeydiler. Büyük petro daha evvelce kuzeyde "Rıga"yı, Finlandiyada Reyburgu ve Alman sınırındaki İsveç memleketlerini zabtetmekle beraber İspanya veraset davalarında, Avusturya, İngiltere Felemenk birleşik topluluğuna yenilen Fransa'ya da el uzatmıştı. Bununla beraber Büyük Petro kendi siyaseti bakış noktasından İsveç Osmanlı hükümeti ile hesabı temizlemeyi tercih etmişti. Hatta bu işin başlangıçlarını daha önce hazırlamıştı. Bir takım gizli adamaları Rumların yerleştirildiği Osmanlı şehirlerine

göndermiş ve Amsterdam'da çizdirmiş ve kazıtmış olduğu resmini dağıtmış idi. Bu resmin üzerinde "Rus ve Yunanlıların İmparatoru Birinci Petro" yazılıydı. Yine o zamanlarda Rumlar Rusya'nın müdahalesini istemişlerdi. "Veviç" adındaki Sırp elebaşısı Osmanlı şehirlerinde ve Avusturya'da oturan Sırplar adına sözler vermiş, ve Buğdan Papoviç adında bir Sırp'ta Boltova savaşının peşisıra Moskova'da Petro, Devleti Aliyyeye verdiği ültümatomu müteakip bir beyanname yayınlamıştı. Bu beyannamede kendisini Hıristiyanlığın koruyucusu saydığı için Osmanlı memleketinde bulunan: "Hıristıyan koyun sürüsünün Osmanlı kurdunun elinden çekdiği" zülümler ve şikayetler yazılı idi. Beyanname Rumlara Rumca, İslavlara da İslavca yazılarak dağıtıldı.

Şu esnada dikkat edilecek bir hadise daha var; Karadağ'a ait bir olay. Karadağ - Kosova meşhur savaşında Osmanlı saldırısından kaçan Sırplılardan meydana gelmiş şöyle bir beylik idi.- Burada Danilev Petroviç adında bir elebaşı hükmediyordu. Büyük Petro bu zata Rusya hizmetinde bulunan iki sırplı subay vasıtasıyle bir mektub gönderdi. Elebaşı, hem askeri hemde ruhani reis idi. Bu herif sekiz sene evvel yakalanmış, kurtuluş fidyesi alınarak serbest bırakılmış iken bir kaç ay sonra İsa'nın doğum yortusu gecesi verdiği emir üzerine Karadağlılar Ehli İslam üzerine saldırarak dinlerini değiştirmeyenleri boğazladılar! Hakikaten Danilav bir kaç sene sonra meydana gelen Osmanlı saldırılarından kurtuldu. Petro'nun mektubu

üzerine halkını silahlandırarak Bosna-Hersek üzerine yürüdü.

Sadrazam Baltacı Mehmet Paşa Orduyu humayun ile kaptanı derya Mehmet paşada donanma ile harekete görevlendirildiler. Kırım Hanı da Savaşa katımasını bildiren emri almıştı. Baltacı Tuna nehri kenarında bulunan İsakçı mevkiinde kurulan köprüden geçerek Kartal (Kagoul) ovasına vardığı esnada Ruslar da Buğdan'da bulunan Çuçura'ya gelmişlerdi. Bu haber üzerine ordu ilerliyerek Purut nehri kenarında kifalcı geçidine vardı. Köprü inşasına başladı. Büyük Petro ilk iş olarak Tatar hanının saldırılarını def etmekle meşgul olarak Osmanlılardan evvel Bugdan ve Ulah içinde bulunmak istiyordu. Fakat ordu Tuna'yı geçtiği sırada onlar Dinyester nehrini geçememiş idiler. Osmanlılar, Ulah beyi Prankuva'nın hilesini anladılar, Ugursuz yakayı ele verecegini anlayınca Ruslar için hazırladığı zahrayı bize verdi. Bugdan'da Kantemir'de tehlikeli bir vaziyette kaldı. Büyük Petro Dinyester Irınağı kenarında bir askeri meclis toplayarak sonunda: "Zar-ü giryan ve her türlü savunma araçlarından mahrum Hıristiyanları ümitsiz bırakmamak" sözüyle ileriye gitmek aleyhinde bulunanları dinlemedi. Purut Nehrini aştı. Yaş'a girdi. Bugdan'da çekirge zuhur etmişti. Rus ordusunu besleyecek zahire bulunamıyordu. Kantemir onbin Bugdan askeri yerine bir iki çete ancak toplayabilmişti. Bilinen on dokuz bin Sırp gönüllüsünden de bir haber gelmiyor, Rumlar ayağa kalkmıyorlardı. Rus ordusu otuz yedi bin kişi kadardı. Erzak ve zahiresiz-

di. Ebrail'e kadar yolladığı bir süvari müfrezesi Türklerin Falcı üzerine yürüdüklerini haber verdi. Korkusundan Purut üzerine dönmeye karar verdiyese de bir taraftan Osmanlı ordusu diğer taraftan Tatarların zincir kuşatması arasında kaldığını anladı. Stanélitché de meydana gelen savaşta savunmada bulundu ise de açlık, susuzluk ile beraber büyük bir ordu karşısında nehri geçmek pek çok tehlkeli idi. Ağırlıkları yaktı, hazineyi gömdü, ertesi günü için süngü ile bir yol açmak ve yahut tamamen telef olmak üzere karar verdi. O gece pek müthiş idi. Hatta büyük Petro zaten kendisinde var olan Sar'aya tutuldu. Ama hanımı Katarina'nın cesareti orduyu da, Petro'yu da kurtardı. Petro'ya baktı, heyacanını yatıştırdı. Mevcut olan durumu soğuk kanlılıkla muhakeme etmesini tavsiye etti. Diğer taraftan Osmanlı askeri de fazlasıyle zedelenmiş, Karadağ, Sırb, Arnavutluk ihtilalleri devleti düşündürmeye başlamıştı. Baltacı Rus Ordugahını sıkıştırıyor ve bu umutsuzları bütün bütün bozguna uğratacağına inanamıyordu. Katarina ordugahta ne kadar cevher, Akçe, (Yüzellibin kadar) bulduysa Baltacı'ya yolladı. Baltacı ilk başta tereddüt etti. Hatta Rusların reis vekilini yollamalarını istedi. Petro "Şafiruf"i yolladı. Ona: "İsveç meselesi için Livavni eyaletini geri vermeye razı ol. Ama Petesburg içinde bulunduğu için "İngari" için ısrar et, İstanislas'ın Lehistan kıralı tanınmasında da gayret göster, Azak ve diğer yerlerin Türkiyaya geri verilmesini kabul eyle. Yalnız Türkler İsveç'e arka ve sahip çıkmasınlar. Bir de teslim omaya asla

rıza gösterme, ölmek daha hayırlıdır." talimatını verdi.

Şafirof Baltacı ile karşılaşıp da tekliflerinin:

1. Çar Azag'ı geri verecek, Osmanlı sınırları üzerinde bulunan Taygam ve diğer müstahkem mevkileri söküp kaldıracak.
2. Bir daha Lehistan'ın işlerine karışmayacak.
3. İsveç kıralının serbestçe dönmesine müsaade edilecek.
4. Rehin olarak Şafirof ile Şerementif'in oğlunu verecek."

şeklinde olduğunu anlayınca derhal anlaşmayı imzaladı (1123) senesi Cemaziyül ahire M. 1711 23 Temmuz.

İşte Purut anlaşması adıyle tanınan anlaşmanın esaslı dört maddesi budur. İslam esirlerinin iadesi, Rusların İstanbul'da elçi bulundurmamaları gibi teferruatta vardır. Petro İsveç hakkında hiç bir teklif içerilmemesinden dolayı azak ve diğer şeyleri terk etmeyi canına minnet bildi. O zamanlarda sadrazamlar barış ve anlaşma yapmaya yetkili idiler. Gerçi barış müjdesi padişahı ve İstanbul halkını sevindirdi ise de Baltacı'nın muhalifleri: "Moskova Çarı bu kadar güçsüz durumda iken esir almayıp ve padişahın tarafına bildirmeyip böyle büyük bir fırsatı kaçırdı" diyerek üçüncü Ahmed'i Baltacı aleyhine yönlendirdiler. Hatta İsveç kıralı Şarl bizzat Baltacı'nın yanına gelerek kendisine çok kızmıştır. Mehmet Paşa Edirne'ye döndüğünde kendisine adet olduğu üzere kaftan giydirildi (2) ve ertesi günde sadrazamlıktan azl edilerek Limni'ye sürüldü. Yerine yeniçeriağası Yusuf

Paşa sadrazam oldu. Baltacı Mehmet Paşa'nın Kethudası Osman ile Mektupcu Ömer Efendi'nin Purut anlaşması düzenlemesine paşayı teşvik ettikleri için idamlarına karar verilerek yerine getirildi.

Bununla beraber Ruslar anlaşma hükümlerine riayet etmeyip uymadılar. Bunun üzerine tekrar Rusya aleyhine savaş yapılmak üzere İstanbul'da bulunan Rehinler bir iki ay daha mühlet istediler. Aradan yedi ay geçtiği halde Ruslar hala Azak'ı teslim etmedikleri gibi Lehistan'da da Rus askeri olduğu anlaşıldı. Yusuf Paşa'nın bu hususta rahaveti ve aldırışsızlığı anlaşılarak azl edilip yerine Nişancı Silahtar Süleyman Paşa tayin edilerek Rusya Çarı tarafından bazı hediyelerle gelmiş olan elçi beraberindekilerle beraber yedi kulede habse atıldı. Ertesi gün Üçüncü Ahmet Edirne'ye gitti. Burada ikiyüzbin asker tarafından resmi geçit yapıldı. Damat Ali Paşa'nın ve Şeyhül İslamın görüşleri üzerine Ruslar ile üçüncü bir anlaşma daha yapıldı. Rusya Lehistan'dan askerini çekecek, Devleti Aliyye de on ikinci Şarl'ı memleketine gönderecekti. On ikinci Şarl gitmek istemedi. (Teallül gösterdi) Bender'de üzerine varılıp yakalandı. Dimotoka'ya getirilip habs edildi. Fakat halk arasında: "Bir devlet müsafiri habsedilemez." diye dedikodu çoğalınca fetva veren Şeyhül İslam Abdullah Efendi ile sadrazam Süleyman paşa azl edildi. Kaptan İbrahim Paşa ve üç ay sonra da İznikli Damad Ali Paşa sadrazam tayin olunarak Şarl da bir müddet sonra memleketine gönderildi. (1714-1126).

- 3 -

VENEDİK, AVUSTURYA SEFERİ: Purut anlaşmasından sonra Büyük petro Bogdan beyi Dimitriyos Kantemir'i devleti Aliyyeye teslim etti. Ulah beyi Pranko van ise hem Büyük petronun yanında kayb etti,hemde Devleti aliye yanında.1126 dagönderilen Mustafa Ağa adında bir memur Prankovanı sarayında yakalayıp otuz milyonluk servetini müsadere ederek alıp,kendisinide İstanbula ulaştırdı.Bu kişi yedi kulede habsedilerek öldürüldü.Yerine prens olan "Etiyen kanta küzen" de iki sene sonra yakalanıp idam olundu.Ulahta en son yerli prens bu idi. Devlet bundan sonra Ulah ve Bugdana Fenerlilerdan yani Rumlardan Ulah beyi tayin etmiştir."Nikola Mavru kurdato"nun tayini 1123 senesi olaylarından olup Rumla rın Ulah ve Bugdan beyliklerinde bulunmaları bir asrı geçiktir. Rusların Purut'dan dönmelerinden sonra isyan etmiş olan Karadağlıları yola getirmek için gönderilen Ahmet paşayı müteakıp Bosna - hersek Valisi olan Köp rülüzade Numan Paşa Karadagı baştan aşagı çiğnedi.Hayatta kalanlardan bir kısmı "Kataro" dağlarındaki mağaralara sığındılar. Bir kısmı Prensle beraber Venedik idaresinin altında bulunan Dalmaçya'ya kaçtılar. Devlet mültecileri istedi ise de Venedikliler vermediler. İşte bu ve bundan başka Rusya savaşında Karadağlıları isyana teşvik etmek, Osmanlı Askeri elinden kaçanları korumak, Kalyonları ile Akdenizde korsanlıkta bulunarak Osmanlı gemilerini vurmak gibi hallere teşebbüs edip yeltendiklerinden aleyhleri-

ne harb ilan edildi.Ordu sadrazam Damad Ali paşa kumandasında olarak Edirneden, Donanmada Canım Hoca Hacı Mehmet Paşa kumandasında olarak İstanbuldan hareket etti. Sultan üçüncü Ahmet Mora seferi Başlagıcında Evvela kur'anı kerimden Ondan sonrada "Meşarıkı Şerif" isimli hadis kitabından ve serdarı ekrem Ali paşada Hafız şırazi divanından Refe'ül ve teyemmün etmişlerdir. Evvela dört yüz seneden beri venedik elinde Bulunan İstendil (Ténos) adası feth edildiği gibi, orduda Morakastel'i kuşattı. Ondan sonra Anapoli (Nauplie), Kördes, Kurun, Navarin, Morakasteli, Meton, Çuka, Eğne adaları, Preveze birer birer alındıgı gibi Anaboli ile kurun arasında Manya dagı halkı Mainotes de itaat altına sokuldu.Bu esnada yedi kulede habsedilen Venedik Balyosu tercümnı Patista casusluktan dolayı Parmak kapıda asıldı. Bu söylenen fetihlerin te'siri ile Giridin Suda, İsperlonga (Spira-Longa) Limanlarıda birbiri ardınca Osmanlının eline geçti.Velhasıl Mora Venediklilerin elinden tamamen çıkmış oldu.

Mora seferinden evvel ve sonra Avusturyalılar Dersaadette bulunan Kapı kethüdası aracılığı ve vasıtasıyle Savaşın çıkmaması için aracılık etmek gibi Kapalı kapalı hareketlerde, teşebbüslerde bulunuyorlardı. Avusturyaya harbin başlangıcında Özel memur gönderilerek devleti aliyyenin Komşu hükümetlere karşı hiç bir kötü niyyeti olmadığı bildirilmiş ve anlatılmış isede Avusturya baş vekili Prens Ojün Hazırlığı tamamladıktan sonra Babıaliye ültümatom şeklinde bir mektub yolladı. Bu mektubda Osmanlı

hükümetinin Karlofça anlaşmasını bozdugunu Büyüklük taslayan bir dille bildiriyordu. Eyübde Valide sarayında Bir vekiller ve ayanlar meclisinde Avusturyalının İstekleri ilanı harbe sebeb olarak kabul edildi. Sadrazamın o sene için Kurfo Kuşatmasına gitmeyip Nemçe seferine hareketi karar altına alındı.Korfaya Mustafa paşa Baş komutan tayin edildi.

Ordu Belgrada ulaşarak Sava nehri üzerinde yapılan köprüden geçtikten sonra Petrovaradin de Nemçe ordusuyla karşılaştıki Sol tarafından bir bataklığa, Sağ tarafındanda bir tepeye dayanmıştı.Osmanlı askeri Kırk bini yeniçeri, otuz bini Sipahi, Geriye kalanıda tatar, Ulah, Arnavut, Mısır askeri olamak üzere yüz elli bin kadardı. Nemçe kumandanı Prens Ojen evvela yeni çerileri ezerek Altmış bin kişiyle koca orduyu bozguna uğrattı. Serdar Ali paşa alnından vurularak şehit oldu. Bu savaşta 114 top, 150 sancak, ve altı bin kişi gayb ettik. Bu korkutucu haberi müteakip Korfodanda Başarısızlık ve bozgun haberi geldi. Yeni Veziri azam Belgrat Muhafızı Arnavut Halil Paşa tuna sahiline varmadan evvel prens Ojen Tamuş varı ve Tamuşvar eyaletini zabtetti. Nemçe ordusunda bulunan Sırp mültecilerin bir kısmı Bükreş üzerine yürüyerek Voyvoda Nikola Mavro kurdatayı esir ettiler.

Ertesi sene Prens Ojen Belgıradı kuşattı Halil Paşa savunması için koşup gayret ettiysede on bin kişi şehit verdi.Ve yüz seksen top kayb etti.Prens Ojen bu Savaşta yaralanmıştır. İki gün sonra Belgrat teslim oldu. Bosna ve Hersek Valisi Köprülü Numan paşa

nemçe istilasının önünü almaya ileri gürüşlü gayretler ve eserler gösterdi. Halil Pşanım yerine sadrazam olan Nişancı Mehmet paşada ne yapacağını şaşırdı. Belgrat bozgunu ve yenilgisi üzerine Rum elinin durumu karıştı. Tarih diyor ki:" (Mehmet paşa İngitere elçisinin aracılığını kabul etmeye mecbur oldu. Osmanlılar yenilmişlersede nemçelilerde ondört sene İspanya tahtı mirası kavgalarında dolayı bitik halde bulunuyorlardı. Sadarazamlık makamına geçen Damat İbrahim paşanın tedbiriyle Pasaroviç veya Pasaroviçe (Passarovitz) de 1717- 1130 da bir anlaşma yapıldı. Müzakere esnasında Prens Ojenin israrı üzerine Venedik üyeleride bulundu.Venedik Moradan el çekmekle beraber Dalmaçya, Arnavutluk, ve Hersekte zabtettiği yerleri korumak ve Belgratla beraber Kuzey Sırbistan, Semendire, Tamuşvar, Eyaleti ile Tuna nehri arasında "Küçük Ulah" diye bilinen kıt'a Avusturyalılara kalmak şartıyle barış anlaşması yapmaya karar verildi. Osmanlılar İspanya tahtının veraseti meselesinde Avusturyalıların üzerine saldırmamaları hatasını çok pahalıya ödediler. Eğer İspanyollar Sicilya adasına asker çıkarmayaydılar. Daha fazla pahalıya oturacaktı. Artık Osmanlı hükümetinin Avrupayı titrettiği devir geçti. Gerçi Osmanlılar karşısında bulunan venedik ile Leh hükümeti çöküyordu. Fakat karşısına iki düşman daha dikildiki bunun biri bundan sonra Macaristan ve Erdel hükümdarı olan Avustuya, Diğeri Osmanlı tebaasın dan olan Ortadokslar Mezhebinde oldugu için daha tehlikeli olan Büyük Petronun diriltttiği Rusyaydı.

- 4 -

Cibalide çıkan bir yangın tam yirmi yedi saat devam ederek büyük zarara sebeb oldu. Bir taraftan Morada yazım işleri yapıldı.Venedikliler Pasarofça anlaşması esnasında düşmanlığı bırakmayıp Ulgun taraflarında savaşa devam ettilersede yenildiler.Yemende Avrupalı tüccara kahve satılması yasak edildi.Mühim medeniyyet eserlerinden olarak İbrahim Müteferrika adında Macarlı bir müslümanlığı kabul ederek hidayete ermiş kişinin himmet ve gayreti ile ilk matbaa açıldı. (1139) İlk defa olarak VANKULİ isimli lugat kitabı basıldı.

Rusya tarafından Dersaadete yollanan sefiri ile devamlı anlaşmalar yapılarak Tatar Hanına verilen verginin kaldırılması, Rusyanın İstanbulda devamlı elçi bulundurması ve Lehistanda kanunların ve düzenin korunması için her iki tarafın asker göderebilmesi maddeleri tesbit ve tayin edildi.

Barıştan sonra Devleti aliyyenin Pasarofçada baş azası olan (Murahhas) Defterdarı Şıkkı Sani Silahtar İbrahim ağaya Rum eli beylerbeyi Rütbesi verilerek Büyük elçilik ile Nemçe Çasari Yanına yollandı.Elçi gönderilmesinde öteden beri Tantana ve mukafatlar ve ihsanlar istenirdi,bu defada Bu zata:"(Emanet olarak hazineden orta kıymette ve hurda ikiyüz elmas ile süslü çerkez kabza bir hançer, Üç yakut ile altın zencirli ve zümrüt ile incili bir tirkeş,yedi adet mükemmel gümüş At örtüsü, Gümüş Reşme, üçtane gü-

müş üzengi, Yedi gümüş Gaddare, (iki tarafı da keskin uzun bir çeşit hançer),Yedi som kadife eyer, yedi sırmalı işlemeli çuha eyer örtüsü, (zeynpüş) ve bir kaç "harcıraht ve yaygı" ve mehterhaneden iki direkli nakışlı iki çirke,iki kat mumlu ve iki kat ber oba,Bir sayaban,dairesi halkına yetecek derecede çadırlar ve mükemmel döşemelşerle beraber harcırah olarak otuzbeşbin kuruş verildi. Nemçe Çasarına (İmparatoruna) verilmek üzerede mum renginde yarısınna kadar girme alacalı ve pervazlarının iki yüzü nakışlı ve sütün ları sedefkari, ve tavanları yaldızlı gümüş süzeni nakış ile süslü, İç pervazı turun ci İstanbul epeği sekiz hazineli bir parça Uba, İki acem keçesi, Astarı mavi atlas iki penbe minder, Astarı sırma bükme sarı atlas İstanbul dibası yastık, Som sadefleri dört poplu ikiçift trabzan,Yaldızlı ve pullu ceviz tahtasından bir döşeme tahtası, Büyük, orta, küçük, parça yetmiş elmas ile Murassa ve kırmızı, yeşil Mina ile şebekeli zemini altın üç tabanca, bir parça balıkçıl sorguç, Alınlık, Başlık gerdanlıgı ile beraber gögüsbagı büyük, orta dörtyüz doksan elmas ile süslü kırmızı ve yeşil laciverdi ve beyaz minekarı zemini altın bir parça altın binek takımı büyük ve orta parça yüzelli beş elmas,orta ve parça ondört la'l ile süslenmiş ze mini laciverdi ve yşil çiçek ile mikarı bir parça altun beylan,Bir som şerit, yirmi parça elmas,ve yüz altmış parça La'ile süslenmiş, taş araları altun ile şebekeli yaldızlı bir çift gümüş üzengi,som toplu bir adet gümüş dizgin, halkalı gümüş som tabgur(bir nevi kolon çeşidi),Bir gümüş dizgin,iki adet üç güllü sırmalı ka-

dife tekelti, Büyük ve orta seksen zümrüt ve seksekiz La'l ve yakut ile süslü, hanesi sırma ile işlenmiş taşları gümüş ve taş araları altun bir eyer, Bir som kuskun, beyaz İstanbul ipegi üzerine som sarı sırma ile işleme püskülleri parça mercanlı som sırma ve kalabdan ile süslü üç güllü gül penpe atlas astarlı bir "zeynpüş", Al saye çuhası üzerine sarı ve beyaz sırma ile işleme sarı atlas astarlı bir Pa puk, Büyük, orta, üçyüz yetmiş yakut ve üçyüz dört zümrüt ile süslü zemini yeşil, beyaz, ma-i minekarı ve başlık ile gögüs bagı şebekeli altun bir divan rahtı, elli sekiz parça orta ve küçük yakut ve otuz sekiz zümrüt ile süslü taş haneleri altun kaplama reşmesiyle bir yaldızlı beylan, büyük ve orta öndört yakut, yirmi üç zümrüt ile murassa yeşil ve beyaz ma-i, minekarı altun ve bagları som bir parça enselik, Büyük ve orta ve küçük elli iki la'l ve yakut ve seksen yedi zümrüt ile süslü, kabzası kalemkarı bir adet altın topuz, ipek üzerine sarı som sırma ile altın işleme inci ve yirmi iki zümrüt ile murassa, halkası gümüş bir parça"Debusluk", sim yaldızlı üç toplu çifte zencirli gümüş gem,sim halkalı bir adet som tapkur, toka topları yaldızlı bir gümüş som dizginyeşil ve beyaz minekarlı güllü ,yaldızlı bir sim eyer,ortası al ve etrafı siyah çu üzerine hint karı renkli çiçekler ile süslü ve kırbir la'l ve yüz yetmiş iki zümrüt ve dalları inci ile süslü zemini parça altın pullu ve saçaklı ve üç toplu incili mercan ile som işleme al atlas astarlı bir aba ye, İki kaşı sim yaldızlı ve hanesi som işlemeli br eyer,üç sırma güllü tekelti,zemini som ve zemani nakış ile süslü dört kaliçe, büyük sim damgalı

bir setil, atları solakları büyük kerdel,sim damgalı bir peyvent, sim damgalı bir köstek, kırmızı atlas üzerine sarı kılabdanlı bir şerit, kılaptanlı elvan çiçekli yirmi iki top İistanbul dibası, ve altun baş yüz elli adet hünkari sarık (destar),on beş adet nakışlı Uaşk seccadesi, otuz sekiz parça badi zehri Mari, yirmi müşk misk göbegi, iki adet turunci cezayır ihramı, dört top elvan çiçekli agır zerbeft iki top, agır istanbul deymi dibası, üçyüz on miskal anber, on iki baş At hediye yollan mıştır.)"

On ikinci Şarl bu esnada öldürülmüştür. Erdel kralı meşhur Rakoci Avusturya seferi esnasında güya macar devlet ileri gelenleri ile birleşerek devlete Avusturyayı işgal etmek üzere yardım eder fikriyle davet edilmişti. Pasarofça anlaşmasında Rakoci ve benzerlerinin sınırdan uzak yerlerde yerleştirilmesi şart kılınmış olduğu için Tekirdağında (Tekfür dagında) kalamaya memur ve mecbur kılındı (1132).

Lale sefahati Sadrazam Damat İbrahim paşanın meydana getirip açtığı bir devirdir.

Paşa üç sene içerisinde üç dörtyüzbin kese kadar tasarruf ederek bununla yalnız Belgırada bedel Vidin ve Niş kalelerini yeniden yapmış, ve geriye kalanı ile de Kagıthane, bogaz içi mesirelerinin imarına, Surların tanzimine, Nev bünyad, Mirabad ve Bag-ı Ferah ve diğer adlarda kendisinin ve avenesinin köşk, konak inşasına tahsis ederek kışın helva sohbetleri, baharda Lale Çıraganı - ki lale tarhlarına mum ve kandil dizerek hatta kaplumbaga sırtlarına bile mum dikip onlar yürüdükçe geceleyin hoş manzara meydana gelmek-

ten ibaret bir eğlenceydi. Hatta bu zamanda kıymetli bir Lale soğanı sonderece pahalı idi. Tertip ederek zevk ve sefa ile meşgul olmuştu. Halkta kendisine uymuştu. Fakat yine bilinen dedi kodular meydana çıkıyor, sefahat ve israf devlet adamlarına ve idarecilere sirayet etti deniliyordu.

İRAN SEFERİ: Kırımdan gelen haberlerde Büyük Petronun Hazer denizi etrafındaki memleketleri, Dağıstanı zabtettirdiği ve devleti aliyye bu hallere karşı eli bağlı duracak olursa Rusların Asyada bulunan Osmanlı memleketlerini tamamen istila edecekleri son derece telaşlı bir şekilde bildiriliyordu.

Hakikaten İranın durumuda çok karışıklık kazanmıştı. Safavi hanedanının sonu olan Şah Hüseyin, İranın doğu ve batısında çıkan ihtilalleri bastıramamış ve Kandaharda Afganistan Valisi olan Mir Veysi bağımsızlık ilan etmişti. Bir müddet sonra Veysinin Yeğeni Mir Mahmut, Veysiyi öldürerek İsfahanı da zabt edip Şah Hüseyini yakalayıp bir sarayda habsetti. İşte Ruslar Bu karışıklıktan istifade ederek Şah Hüseyinin Oğlu Tahmasb'ı tahta çıkarmak bahanesiyle İranın kuzey vilayetlerinden bazılarını istila ettiler. Mir Mahmut, Zalim ve kandökücü bir adam olup şah Hüseyinin gözü önünde üç Amcasıyle onbir kardeşini, yüzden fazlada oğullarını kesmiş sonunda kendiside yeğeni Mir Şerif'in emriyle boğularak vucudu ortadan kaldırılmıştır.

Rusların İranda İlerlemeleri üzerine Osmanlı askeride Ermenistana, İran Gürcistana girdi. Ruslar, Bu

esnada Kafkasyada idiler. Dağıstan taraflarında bulunan Sünniler devlete tabi olduklarını bildirdiklerinden içlerinden Dayut Han adında biri Şirvan Han'ı tayin edilip ve tiflis taraflarınada asker gönderildi. Zabt ettikten sonra "Dadiyan"lardan "Şehnüvaz "han buralara Han tayin olundu. Lakin Ruslar bu esnada derbent ve Bakü kalelerini almışlardı. İki taraf bir hale geldiki azkaldı savaş ilan ediliyordu. Çar Fransadan yardım taleb etti. İstanbulda bulunana Fransa elçisi Döbuva aracılık ederek her iki tarafın fethettiği İran Eyaletleri kendilerinde kalmak üzere bir anlaşma yapıldı. Bu anlaşmada Derbend ve Bakü ve Dagistanın bir takım yerleri Rusyaya verilmek ve Şirvan Hanı Şamaki de ikamet etmek ve gerektiğinde devlet tarafından asker gönderilmek kararalaştırılarak halk arasında Sünniler Moskoflara bırakıldı diye şayi-alar çıktı. Bu anlaşmanın içerdiği maddeler İranlılarca kabul edilmeyince Hemedan, Erivan,Tebriz istila edildi. Bu muamele haklı değildi. Adeta Zebunkeşlik idi. Fakat İbrahim Paşa göz boyamak için Bunun örnegi geçmemiş büyük fetihlerden oldugunu ilan edip eğlenceler ve merasimler yaptırdı.

Velhasıl hükümetsizlik İranı bitirdi. Şah Hüseyinin oğlu Tahmasb kendisini Şah tanımak şartıyle İrandaki fethedilmiş eyaletleri terketmeye razı oldu. Babıalide bu hususta müzakere devam edereken Mir Eşref Hemedan Başkomutanı Ahmet paşa kumandasında bulunan altmışbin kişilik ordumuz üzerine on yedi bin kişi ile saldırarak Bozguna ugrattı.Fakat Mir Eşrefde evvelce Şah Tahmasbın razı oldugu şartları kabul

ederek şahlıgını tanıttırmak istedi isede kendisinin Sünni olmasından dolayı (iki emirülmü'minin arasında Hint okyonusu kadar bir deniz olamadıkça kabulü) caiz görülmeyerek elçisi red edilmişti.

Bu aralık Rusya Çariçesi Birinci Katarine büyük petronun ölümünden iki sene sonra vefat etti.Bununla beraber ertesi sene Mir Eşref fethedilmiş vilâyetlerin Osmanlı tarafında kalmasına razı oldu. Şah Tahmasb Horasana sıgınmıştı. Orada Nadir Kulu ile birleşerek onun topladığı askerle Isfahan üzerine yürüdü. Mir Eşref yenildi. Kaçarken Bölücistan kabileleri tarafından öldürülerek kellesi Tahmasb'a gönderildi. Tahmasb böyle bir rakibden kurtulduğu için isfahana döndü. Bunun Peşi sıra dersaadete bir elçi yollayarak zabtedilen vilayetlerin geri verilmesini istedi ve aynı zamanda ordu ile Tebriz üzerine hareket etti.

Payi taht yine karıştı.Sultan Ahmet savaş taraftarı degildi. Hatta yerinden bile kımıldamak istemiyordu. Dedi kodu çoğaldı. Şahın Tebrizi istila edip, Osmanlı askerini yendiği haberleri büyüdü. Tarih diyor ki:

"İbrahim paşanın hem kendisi hem oğlu genç Mehmet paşa ile yeğenleri Ali ve Mustafa paşalar padişahın damatları ve kendisinin büyük damadı olan Kaymak Mustafa Paşa ise Kaptanı derya ve küçük damadı Mehmet paşa ise Rumeli Beylerbeyi payesi ile Kethüda olup diğer kalan devlet erkanı da dairesi hükmündeydi. Bu kadar İkbali payeyi ve faydaları devletin bir kişiye ve etrafındakilere tahsis etmesi halini ve keyfiyetini kimse çekemez. İyilik görmüşler bile elindeki bu devletin yok olmasını temenni edi-

yorlardı. Bilhassa Helva sohbetlerinin ve Lale çırağanlarının altında bir takım fuhşiyatlar iş lendiği rivayet ediliyor, ve İbrahim paşanın kâğıt hanede kadınlara altın atıp yaşmaklarının içine düşürmekte olan mahareti görünen şeylerdendi. Hatta İstanbul kadısı Zülali Hasan efendinin karısına bir takım hilelerle taarruz ve tecavüz ettiği yayılmıştı.

Bununla beraber savaş hazırlığına başlanarak Sadrazam İbrabim paşanın Halebde ve Padişahın Bursa veya Üsküdar da kışlamaları kararlaştırılarak asker Üsküdar'a taşındıysa da on yedi kişi evvela Beyazıt meydanında kaşıkçılar kapısından çıkarak eskiden beri bizde halkı ayaklandırmak için en tesirli yol ve yöntem olan:"- Davamız şer'idir, Ümmeti Muhammet olanlar bize gelsinler." diye çarşılıyı alel acele velveleye verdiler. Dükkânlar kapandı. Bunlar divan yoluyla Atmeydanına kadar yolda pek çok taraftar topladılar. Evvelâ kul Kethüda sının ortası olan birinci bölüğün kazanını çıkardılar (kazan kaldırdılar)(5) Bu esnada Tellak Arnavutlar zümresi arsında Meşhur Patrona Halil bir bölük ile Ağa kapısına girerek yeniçeri Ağası Hasan ağanın kaçması üzerine mahpusları serbest bırakarak ve cebehanede bulunan Beşinci bölüğün kazanınıda çıkararak çarşıda, bat pazarı dükkanların da buldukları silahları, elbiseyi yağma ettiler. Saraç haneyi kapattılar. Acele bir şekilde toplanan vekiller meclisinde gerekli tedbirlerin alınması istendi.İsyancılar öteden beri örneklerini gördüğümüz şekilde iki saate kadar Sadrazam ile Şeyhül İslam ve

kaptan paşa ile Sadrazamlık kethüdasının başlarını istiyorlardı.Velvele, dagdaga büyüdü.

İsyancılar kendi kendilerine hükümet teşkil ederek yeni çeri efendisi Süleyman efendiyi reis, Saraç Mehmet adında bir derbederi sekban başı,Sahan mü derrisi Deli İbrahim adında ki şuursuz bir cerciyi (6) de İstanbul kadısı tayin ettiler.

Orta çadırlarını Üsküdardan taşıyarak At meydanını Yeniçeri ordusuna dön dürdüler. İkinci gece devlet adamlarının, ve bölük bölük bayraklar tayin ederek diğerlerinin evlerini yağmaladılar. Devlet erkanı ile padişah Sultan Ahmet ne yapacağını şaşırarak en sonra eşkıyanın Şeyhül İslamın öldürülmesinden vaz geçmesi üzerine diğer üçünü teslim etmeye razı oldu. Diğer üçü sarayda boğularak Horhor çeşmesi önüne Kaptan paşanın, At meydanı kapısı yakınındada Mehmet Kethüdanın cesetleri atıldı. İbrahim paşanın cesedide beygire bindirilerek türlü türlü hakaretlerle babı humayun kapısına yollanıp padişaha geri verildi. Parça parça edilmişti. Hatta ölüsünün bir kaç parçası bulunarak yalnız onlar gömülmüştür. Fakat şımarıklık arttıkça arttı.

Yirmidördüncü Bölüm

Sultan Birinci Mahmut

1143 de tahta oturdu. Dördüncü Muradın oğludur. 30 yaşındaydı.

Gece saat üç buçukta Sultan üçüncü Ahmet onu Mabeyn kapısı yanında kendisinin oturduğu yere getirerek alnından öpmüş, Sultan Mahmutta taç sahibi amcasının elinden öperek evvela Sultan Ahmedin emri üzerine Şehzadeler Biat etmiştir. Sultan üçüncü Ahmet şehzadeleriyle saradaki yerine çekilmiş, kendisi doğruca Hırka-i şerif odasına giderek tahta oturduğunda başına sorguçlu Destarı(1) Mutalla(2) giymişti. İlk iş olarak Damat İbrahim paşanın güçlü zamanında edindiği malikaneleri kaldırdı.

Ne garip devirler geçirmişiz. Durup dururken İstanbul kadısı olan bir hane harab, altı yedi senedenberi kağıt hanede inşa edilip etrafı baglar ve bahçelerle süslenmiş olup devlet adamlarının bazılarının mülki olan yüz yirmi kadar köşkün yakılmasını emetti. Bu zatın bu emri ve görüşü eşkıyadan bazı serden geçti ağalarının keyfine ve hoşuna gittiği, padişaha arz edildi oda:"- Yanmasun, rızam yoktur. Ağyara gülünç oluruz. ancak yıkılsın." diye irade çıkardı.

Maksad, öldürülen Sadrazam İbrahim paşanın kağıthanedeki sefahetlerinin intikamını almaktı. Der-

hal Münadiler çıkmış,köşklerin üçgünde yıkılacagı ilan edilince, İstanbulda ne kadar haşarat varsa sadabada yürüyerek oraları dümdüz ettiler. Serden geçti (3) ağalariyle zorbalara yan bile bakılamıyordu. Hatta kılıç alayında devlet adamlarının ata bindiklerini kıskandılar. Onlarda ata binmek istediler. İşi Sadrazam Silahtar Mehmet paşaya anlattılar. Sadrazam işi anladı. O gece Gümüş takım ve mükellef zeynpuşlar ile süslü yörük atlar, karahisar takımları, sade çuha kesmeli atlar tedarik edip ertesi gün onlara Hıl'at giydirdi. Bir kere söz ayağa düşmesin! Ağalarının iltizamlarıyle Vezir Ahmet paşa Kaptanı derya oldu. İbrahim paşanın sürdüğü kimseler af edildi. Eşkıya, hasım oldukları baş Kapı Kethüdası Kara Mustafa ile Uzun Abdi adında ki birini At meydanında iki gün habsedip işkence ettikten sonra parçaladılar. Fakat zorbalara her neden ise bir korku gelerek Şeyhül İslama muacaat ederek kendilerine bir şey yapımayacağına dair teminat alıp çadırlarını yıktılar. Yağma sebebiyle kapalı olan dükkanlar açıldı. Bakın hükmetin zafı ne kadar artmıştı! bunula beraber eşkıya yine ilim adamlarından bir kaç kişiyi sürdürüp evlerini basarak yağma ettiktan sonra kendilerini yine af ettirdiler. Öyle bir durumki bir elebaşı birini sürdürüyor, diğeri serbest bıraktırıyordu. Patrona Halil, Rüstem paşa adında birini vezir yaptırarak İran Seraskeri yaptırdığı gibi diğerleride Canım Hoca Mehmet Paşayı: "yiğittir yiğide yardım eder" fetvasıyle kaptanı deryalığa getirdiler.

Eflak Voyvodası "İskerlitzade Nikola" vefat ederek yerine oğlu Kostantin Mavrokurdato tayin edildi. Kostantin başına Kokasını giyerek Eflak'a gittikten bir ay sonra babasının düşmanları tarafından öldürüldü.

Eşkıyanın cür'etleri o dereceye kadar arttiki devlet makamları hep ellerinde idi. İşlerine geleni tayin ediyorlar, gelmeyeni azl ettiriyorlardı. Hatta bir gün olur, bizi cezalandırmaya kalkışırlarsa kendisine sığınırız inancıyle Bursada kalan Kaplan Girayın Kırım hanlığına tayini hususunda israr ettikleri için Han Bursadan davet olunup, Menikli han'ın yerine üçüncü defa olmak üzere Kırıma Han tayin edildi.

Zorbalar bir takım Obaş, Arnavut, Tellak, Kaldırımcı Hammal, deveci ırgadı gibi kimselerdi. Develet adamalarını ve ötekini berikini korkutarak, Memuriyete tayin ettirerek mal, para alıyorlardı. Patrona Halil Kendisine veresiye et vermiş ve paraca yardımda bulunmuş olan "Yanaki" adında bir kasab yazıcısını Boğdan voyvodası Kıganın yerine tayin ettirmesi ve birinci bölüm Defterdarı Ali beyi Evin den biz oturacağız diye çıkartması, Arkadaşı Muslu Beşenin sakal salıvererek kırk gün içinde Kul kethüdası olması, İstanbul kadısı olan Deli İbrahimin yeni odalardan 79. cemaat oda(4) sını mahkeme yapması, devlet adamlarının tahammülünü aştı. Darüssaade ağası Beşir Ağa, Sadarazamın gevşekliğini görerek Mısır kethü dalıgın da bulunmuş olan tecrübe sahibi İbrahim ağa ile gizlice müzakereye girişti. Ve zamanın akıllılarından çoğunuda elde ederek sonunda Kırım Hanı, Patrona

Halili Rumeli eyaleti ve vezirligi ile avudarak Saraya getirmeyi başardı. Halil ertesi gün ayak takımlarından Yeniçeri ağası Saraç Mehmet, Muslu, Sekban başı boynu vurulu, ve serdengeçti ağalarının söz sahiplerinden beş on kişi ile geldi. Güya mecliste İran seferi Müzakere ediliyordu. Sonunda İran seferi kararlaştırılarak Patrona Halile Rumeli eyaleti vezirliği verildi. Uğursuz:"- Kürk giymem" diye karşılık vererek sadrazama çok kötü davrandı. Hulasa bu zorbalar hile ile sarayda bastırılıp hepsi ve meydanda gezinen ayak takımları da "hil'at giydirilecek buyurun" davetiyle birer birer yakalanıp idam edildiler. Leşlerini Babı hümayun karşısındaki Çeşmenin önüne serdiler.

İstanbul kadısı deli İbrahim ile eşkıyanın işlerinin müdürü olan Zülali zadeye uzaklaştırıldılar. Fitne ortadan kaldırıldı zanedilirken Silahtar Mehmet paşa sadrazamlıktan azledilip yerine Kabakulak İbrahim paşa nasb edildi. Fakat geriye kalan eşkıya birleşerek hem öldürülenlerin intikamını almak ve hemde bütün alimler, devlet erkanı, ve erbabı ticaretten olanları öldürerek ortalığı yagma etmek düşüncesiyle bir gece yeniçeri ağası Abdullah paşayı bastılar. Sipahı pazarı ve Bat pazarı ile Veznecilerdeki dükkanları kırıp açarak ne buldularsa yagma ettiler. Bunun üzerine seher vaktinde sancağı Şerif çıkarıldı. Şehir halkı zaten eşkıyadan nefret etmişti. Silahını kapan saraya toplandı. Sadrazam sancakla bayazıda geldi ğinde eşkıyadan zeynel adında biri kurşun attı. Halk karşılık vermeye girişerek eşkıyayı mahv-ü perişan ettiler.

İşte her padişah cülusunü takip eden bu çeşit fitnelerde gösteriyorki memleket içinde ki inzibat bir iki evbaşın tesiriyle bozulacak derecede zaifti. Bununla beraber Sultan Mahmutta azil ve sürgün işiyle bir müddet meşgul olarak bu arada esir olan İran hanlarından Rikabdar Hüseyin Hanı idam, İran elçileri Rıza Kulu Han ile Veli Mehmet Han'ı mardin kalesinde habsedip, tahta çıkış tebrikine gelen Veli mehmet Kulu Hanıda adamlarıyle beraber bozca adaya sürdü. Geriye kalan eşkıyanın kurdukları diğer bir fesadı ve ayaklanma fitnesinide bastırdı.Hacı İbra him paşayı azl edip ve ağrıboz Muhafızlıgına göderek yerine Osman paşayı Veziri azam tayin etti.

İRAN SEFERİ (1144): Diğer taraftan İran ile savaş ilan edilmişti.Bağdat Vali si Ahmet paşa ilk iş olarak Kirman Şah taraflarını, daha sonra Erdilan eyaletini çiğnedi ve Hemedan yakınlarında meydana gelen savaşta bizzat Şah Tahmasb'ı yendi. Tahmasb Şah bu savaşta Balyemez, Şahi tolarla Zenberek denilen toplar, Çarkı felekler Humbara Havanları kullanmıştır. Topların hemen çoğu ile Zenberekler Osmanlı eline düştü. Hemedan zabtetdildi. Diğer taraftan Tebriz baş komutanı Ali paşa Urumiye ve Tebrizi birer birer aldı.Tebrizin fethi üzerine Sultan Mahmuda Gazi unvanı verildi. Bunun peşisıra İran Şahından Barış isteğini bildiren haberler geldi. Ordudan iki Akıncı fırka ayrılmış, biri Kaşan taraflarında Şahi takip ediyor, diğeri İsfahan taraflarına doğru sarkarak ortalığı yağma ve tahrib ediyorlardı.

İran Şahı Barışı istemek mecburiyetinde kaldı. Bağdat Valisi Ahmet paşa ile İran Murahhas azası Mehmet Rıza Kulu arasında:"(Azerbeycan tarafından Aras Nehri, Irak tarafından Derene, Dertenk ve diğer eski sınırlar ayırıcı çizgi olarak tutularak Gence, Tiflis, Revan, Kaht, Kartil, Şirvan, Şemahi, Dağıstan eyaleti hepsi tabileri ve katılanlarıyle devleti Aliyyede, Tebriz ile Erdilan, Kirmanşah, Hemedan, Huveyze ve Laristan eyaletleri İran Hükümetinin idaresinde kalmak üzere kararlaştırılan Barış esasları İncili köşte Padişahın huzurunda toplanan mecliste yapılırken Tebrizin iadesine Sultan Mahmut itiraz ederek geri çevirdi. Bu meclis, en büyük bir istişare heyeti idi. Üyelerinin isimleri aşağıdadır:

1. Sadrazam Osman paşa
2. Şeyhül İslam Damatzade
3. Nakibül Eşraf
4. Rum eli ve anadolu kazaskerleri ve azl edilmiş olanları
5. İstanbul kadı efendisi
6. Tevki'i Numan paşa zade Ahmet paşa
7. Ve diğer devlet adamları

Bunların hepsi ehramlara oturmuşlar ve padişahın karşısındada Silahtar, Sipahi ağaları, Cebeci başı, Topcu başı, Top arabacı başı ağaları ve ocak kethüdaları ve belli başlı Subaylar ve çavuşları ve son safta çavuş Başı Süleyman ağa ve Yeniçeri ağasının altında defter emini Ruznamçe-i evvel,(5) ve Vaka'a nüvis yerlerini almışlardı.

Padişah biraz sonra sadrazam ile Şeyhül İslamı azledip ve tebriz başkomutanı Hakim zade Ali paşayı Sadarazam tayin etti.

Aradan biraz müddet geçer geçmez Şah Tahmasb'ın devletçe güvendiği Tah masb Kulu Han bağdat tarafında Dereneye saldırdı.

İşte Nadir şah bu zamanda meydana çıkıp olayların içinde görünmeye başlamıştır. Bu zat Tahmasb'ın Revan ve Şirvan devleti Aliyyede ve Tebriz ile Hemedan İranlılarda kalmak üzere anlaşma yapmaya razı olduğunu kendi içinde beslediği niyyetler için uygun görerek Afganistan taraflarından çabuk bir vaziyette İsfahana gelmiş ve şahı tahttan indirerek (Hal) yerin daha çocuk olan oğlunu oturtarak şah vekili adıyle İran tahtına oturmuştur.Nadir,azm ve himmet sahibi bir kişiydi. Kalabalık bir askerle Bağdadı kuşattı. Erzurum valisi Topal Osman paşa Başkomutan olarak üzerine giderek (1146) da Nadiri yenerek yaralı olarak kaçma ya mecbur etti. Bağdat alındıysada Vali Ahmet paşa Serasker Osman paşayı küçük görerek istiskal edip soğuk davrandıgından paşa az sayıda askerle döndü. İşte bu esnada Nadir Şah yaralı yaralı Osman paşaya Kerkük taraflarında yetişerek Osmanlı askerini perişan ve paşayıda şehit etti. 1147 de İran başkomutanı tayin olunan köprülü Abdullah paşayıda Revan tarfında bozguna uğrattı. Abdullah Paşada şehit düştü. Gence Tiflis, ve Revanı istila etti. Bağdat valisi Ahmet paşa Baş komutanlık göreviyle barış müzakeresi için görevlendirildiysede Nadir bulunamadı. Hulasa İran memleketlerinden

aldığımız yerlerin hepsini geri aldı. Şehri Zuru, Gürcistanı çiğnedi. Bir bayram günü Magan ovaşında düzenlediği bir umumi toplantıda: "Bundan sonra İran tahtına Safavi sülalesinden kimsenin geçmesine Müsaade edilmeyecegini ve şiilik Mezhebinin terk edilecegini" açıklayarak her kesten söz, biat ve misak aldı. Bunun peşi sıra Şahlıgını ilan etti (1148). Genç Ali paşa müzakere için Tiflise gitti. Safaviler zamanında olan sınırlar üzerine anlaşmayı yenilemek, Sülük ettiği caferi mezhebinin devleti aliyye tarafından tasdik edilmek yani sünni tanınmak, haremi şerfte dört mezhep erkanı gibi bir Rükün tahsis edilmek, İran hacılarına hac emiri tayin olunmak, esirleri karşılıksız olarak iade edilmek şartlarıyle barış yapmaya izinli elçiler yolladı. Devlet, Caferi mezhebinin beşinci mezhep olarak kabulunü bid'at olacağı gerekçesiyle red ederek diğer şartlar tadil ederek kabul eyledi. Bunula beraber barışın temeli saglam değildi. Mezhep meselesi açıkta kalmıştı. Fakat Nadir Şah Cihangirlik ve bunun neticesi olarak Hindistanı zabtetmek hayalini kurmuş olduğu için Ordu gahını bizim sınırdan kaldırarak Hint sınırına taşıdı.

- 2 -

RUSYA -NEMÇE: Ruslar 1134 senesinde çerkez ve nogay kabilelerini kısmen kendi tebeiyyetin de tanıdığını ve biraz sonra gönderdiği mahzardada bunları kazak göstererek üzerlerinde hakimiyet hakkı olduğunu bildirmişti.

Topal Osman paşanın şehadeti üzerine İranlılar Kerküke kadar girince Kırım hanı Kaplan giraya İran üzerine Hareket etmesi emredildi. Kalgay Fethi giray han, tatar, Nogay, Kıbçak ve çerkez insanlarından meydana gelen bir ordu ile yürü yerek yol esnasında Kalmuk ve Kabartay Emirlerini itaat altına aldı. Ruslar buralarla Couban nehri taraflarının kendi memleketleri olduğunu iddia ederek hatta Ceresli dağının geçit yerindeki köprüyü tahrip ettiler. Kalgay ordusuyla Dağıstanı dolaşmak üzereyken yolunun üzerine bir Rus Ordusu çıktı. Ruslar yenil dilersede İstanbuldan gönderilen emir gereğince Kalgay döndü. Devlet İran savaşı varken Ruslarla harbe girişmeyi istemiyordu. Hatta Ruslar Lehistanada asker sokmuşlardı ki yalnız bu madde savaş ilanı için yeterli idi. Hatta Fransa elçisi devletin Rusya ve Nemçeye birden savaş ilan etmesini gerektirecek teşviklerde bulunuyurdu. Fransa, İsveç ve devleti Aliyye arasında bir birlik yapılmasından dem vuruyordu. Diğer taraftan Ruslar Osmanlı sınırının Şirvanda olduğundan bahsederek Sultan üçüncü Ahmet zamanında Dagıstan islam halkının himaye ve koruma talebinin ret edildiğini, Rusya ile İran arasında devamlı barış olup bunun için kendi arazilerinden asker geçirilmesine müsaade etmeyeceklerini; Tatar Hanının Koban sahiline kadar inip Padişahında harb hazırlıgında bulunduğu için kendilerininde Tatarlara karşı sevkiyatta bulunduklarını birer birer açıkladıkları gibi 1148 de Azak, Uzi kalelerine de üç koldan saldırdılar.

1736-1149'da Rusyaya savaş ilan edildi. Bir taraftanda İran Problemi ile uğraşılıyordu.Yukarıda yazdıklarımız meselenin dış yüzüdür. İç yüzüne gelince; Ruslar tam yirmi beşe seneden beri Purut Anlaşmasını yırtmak için çalışıyorlardı. Varçovada Yani Lehistanda kendileriyle, Avusturyalıların emrine tabi prens oturtulmasını başardıktan sonra her iki hükümet adamları Osmanlı memleketlerini taksim etmeyi kurdular. Bu Prens, Ölen kral İkinci Ogust'ün oğlu idi. Lehistanda yapılan Milli seçimde ise Lezcenski adında birinin hükümet kurması gerçekleşmişti.

Dersaadette bulunan Nemçe kapı kethüdası Talman, Rusların Varşovaya girmeleri Lezcenski lehinde olan Fransız Nüfüzünü kırmak maksadına dayandığını bildirdi isede Lezcenskinin maslahat güzarı da durumu açık bir şekilde anlatınca Babıali Lehistanın Bölünmez bütünlüğü ve bağımsızlıgı adına Rusya baş vekili Golowkine içeriği sert bir protösto gönderdi. Ruslar karadenize inmek istiyorlardı. Bu istek onlara Deli Petrodan kalmış bir arzu idi. O esnalarda Dersaadet sefiri olan Vişniyakof: "Türkler, Rus askeri sınıra yaklaşır yaklaşmaz bir iç ihtilal ve karışıklıktan korkuyorlar, İstanbul Rumları paradan başka ne din tanır nede kanun, Birtakım namussuz çapkınlardır. Türklerden fazla bizden nefret ediyorlar. Fakat vilayette bulunan Rumlar, bahusus Bulgarlar, Ulahlar, Buğdanlılar ve diğerleri haşmetli zatınız için canlarını feda etmeye hazırdırlar. Sizi kurtarıcı olarak tanıyorlar.Şimdi ise bu kanunsuz ırkın (Türklerin) değil burunlarını kırmak, kalblerinden vurmak için en

uygun zamandır."diye yazmıştı. Avusturyaya gelince: İtalya savaşlarında yenildiysede Purusya tarafından şıkıştığı için Bosna-Hersek üzerine doğru kaybettiğini kazanmaya hazırlanıyordu.

Ruslar yukarıda yazıldığı gibi Tatarların Loban suyu taraflarına gitmelerini bahane edindiler. Bu tarafa yolladıkları, Meşhur General Münnich'in kumandasındaki büyük ordunun öncüsü idi.

Dikkat edilirse pek ala anlaşılır ki Ruslar ilk saldırılarını Azak kalesine yönelttiler. Bu hamle Purutteki rezil yenigiyi kaldırmak içindi.

1736-1149 da General Lasi Azak önünüde birden bire çıkıverdi. Rusya savaş ilan etmeden azakı zabtederek Kırımı istila etti, Kırım hanlarının payi tahtı olan Bahçe sarayı tahrib edip oralardaki sarayları yakıp, ortalığı yağma edip çekildi.

Bizimkiler gaflet uykusunda idiler. Aleyhimize kurulmuş ve birden bire meyda na çıkmış olan bu birleşik hileyi ne sezmiş, ne haber almış, nede bir tedbire davra nabilmişlerdi. Bu olayları haber alır almaz birinci defa olarak durumu (Hristiyan millet) lereyani Avrupa hükümetlerine bildirdiler. Sadrazam Esseyyid Mehmet paşa Avusturya İmparatoruna, Fransa Kıralı onbeşinci Luinin vekili Kardinal Fölöriye, İngiltere Kıralına, Hollandaya, Venedik cumhuriyetine mektuplar yazarak durumu açıkladı. İngiltere ve felemenk elçileri aracılık yapmak üzere sadarazam yanında girişimde bulundularsada başaramadılar.

Avusturya İmparatoru derhal aracılık yapabileceğini bildirdi. Fakat bu aracılığı Rusya ile uyuşduğu

planı daha fazla genişletmek maksadına dayanıyordu. Babıaliye ağır şartlar teklif ederek kabul edilmediği takdirde her ikisininde birlikte hareket edecekleri tehdidiyle işe girişmek düşüncesindeydi. Faransızlar, Avusturyalılara Nasihat veriyorlar, Rusyanın büyümesine hizmet etmemesini tavsiye ediyorlardı. Fakat Avusturya İmparatoru, Rusya çariçesi Anna ile uyuşmuştu.(anlaşmıştı).

Sadarazamda Fransızların nasihatını dinlemedi. Evvelce Avusturyanın dersaadet kapı kethüdası iken şu ara Murahhas aza tayin edilen Dalaman'a kandı.

Esseyyid Mehmet paşa bir ordu ile Tuna üzerine yürüdü. Fransızlar ihtiyaç olduğu zaman Osmanlılara yardım etmek üzere alargada durdular. Çünki Fransanın doğuda pek çok ticari menfeatları olduğu gibi Kapitilasyonlarlada güçlendirilmişti. Özellikle Fransızlar o zamana kadar Türklerin ortada meydana getirdikleri dengenin, Hristiyanlık menfeatlarına uygun olduğuna inanmışlardı. Bunun için idi ki bölünmez bütünlüğümüzün (Tamamiyyeti mülkiyemizin) taraftarı oldular. Rusların Karadenizde Gemi inşasına, işletmelerine rıza göstermemeye karar verdiler, Ruslar Karadenizde böyle bir imtiyaza malik olacak olurlarsa daha sonra Akde nize kadar aşarak Fransa ticaretine çok zarar vereceğini gördüler. Hakikaten Çari çe Anna sade azak kalesini almakla yetinmeyip Karadenizde harb gemisi bulundurmayı istiyordu.

Fransızlar 1149 da köken itibariyle Macar olup hizmetlerinde bulunan Baron Totteyi Dobrucadaki babadağ ordugahına yolladılar. Sadrazam tarihlerimi-

zin de ittifakla açıkladıkları gibi" silahtarlıktan birden bire sadrazamlığa çıkmış acemi,ve devlet ahvalinden habersiz" olup, bütün işleri kethüdası Osman Halisa efendinin elindeydi. Etrafını Avusturya imparatorunun adamları, hileleri almış olduğu için Avusturyanın tarafsız olduguna kanmış, onun aracılığı ile kabul edilebilir teklifler le barış yapılabilecegine inanmıştı. Kethüdasıda aynı fikirde idi. Hatta Uzi, Bender, Vidin taraflarında bulunan kumandanlar tarafından savaş mühimmatı istendikçe, Rusların saldırmaya ve nemçelilerin hazırlıga başladıgı bidirildikçe:"Yakında ba rış yapılacaktır. Devletin malını telef etmek reva değildir!" diye cevab veriyorlardı.

Dalaman çevirdiği entrikalarla ve Rusların saldırmayacaklarına namusu üzerine yemin ederek Osmanlı ordusunun Tunayı geçmemesini başardı. Hatta Osmanlı azalarını (Murahhaslarını) beraber alarak kongreyeri olarmak üzre tayin edilen Lehistanda bulunan Niyemirof'a gitti. Hilesi meydana çıkınca kendisine su-i kast yapılacağından korkuyordu.

Sadarazam isakçada kongre müzakerelerini bekleyip dururken Avusturya askeri müfrezelerinin devletin tebeıyyetinde bulunan Ulahta meydana çıktıklarını, bu rayı fethedilmiş memleketleren sayarak vergi toplamakta olduklarını haber aldı. Niyemirofta yapılan müzakerelerde Avusturya gösterdiği arabuluculuk sıfatını terk ederek adeta isteklere başladı. Ruslar, Karadenizde gemilerinin serbest dolaşımını elde etmesiyle beraber Kafkas eteklerinden itibaren Tuna ağızlarına kadar uzayan sahilleri, Buğdan ve Ulahın

bağımsızlığını istiyor, Nemçelilerde arabuluculuk bedeli olarak İzvornik, Behke, Yenipazar'ı istiyorlardı ki bu üç yerle Bosna kendi gözetimi ve emri altına girmiş olacaktı. Osmanlı Murahhas azaları bu ağır ve şiddetli teklifler karşısında hayrette kaldılar. Bunun peşi sıra Avusturya İmparatoru savaş ilan ederek Pasarofça anlaşmasından beri kuzey tarafları kendisine katılmış bulanan Sırbistanda ilerledi. Bulgaristanın kuzey taraflarına doğru yayılıyordu. Hatta Nişe girdiler. Ruslar ise, yukarıda yazıldığı gibi Kırımda tahribattan başka bir iş yapamıyor tersine kıtlıktan dolayı geri çekilyordu.

Bu ikili saldırı Sultan Mahmudu uyandırdı. İlk iş olarak Sadarazam Esseyyid Mehmet paşayı azl edip,ve kethüdası Osman Halisa efendiyi idam etti. Bender Başkomutanı Muhsin zade Abdullah paşa sadarazamlığa geçti. Ruslar, (Azak, Uzi, Kılburun kalelerini almışlardı. Kefeye İstanbuldan asker gönderildi. Bosana Valisi Eski sadrazam Hakim zade Ali paşa da nemçelilerin büyük bir ordusunu bozguna uğrattığı gibi Vidin taraflarından gelen bir kolunuda Vidin başkomutanı Ivaz Mehmet paşa tepeledi. Rum ili valisi tayin edilen Köprülüzade Ahmet paşada Niş'i Nemçelilerin elinden geri aldı.

Kışın gelmesi üzerine ordu İstanbula geri döndü. Savaşın ikinci senesi sona ermişti. Yeğen Mehmet paşa Sadarazam oldu. Ordu düzensiz idiysede asker çoktu. Her taraftan gönüllüler geliyordu.

Devletin en fazla nazarı dikkatine Avusturyalılar çarpıyordu. İlk baharda yine savaşa başlandı (1150).

Fakat İmparator yedinci Şarl'ın kumandanları Valbis, İskenderof, Naypürg, birbirlerine rakip kesilmişlerdi. Bosna Sırbıstan, Kuzey Bulgaristan savaş meydanları idi. Rusyalılarda Kırım ve Bender taraflarına iki ordu gönderdiler. İlk iş olarak da Ur (Précope) kalesini zabtettilerse de Kırım Hanı Menikli Giray Kefe Başkomutanı Mehmet Paşa ile birleşerek hareket edip Rusyanın bir ordusunu bozguna uğrattılar. Rus Generalleri Lasi ve Monıh de muvaffak olamıyorlardı. Memleket sıcak olduğu için Ruslar ilerliyemiyorlardı. Genarel Monıh bu arada dünyada bir benzeri görülmemiş bir vahşeti kendi askerleri hakkında reva görmüştür. Hasta olmayı yasakladı. Kim hasta olursa diri diri gömeceğini ilan etti. Hatta ordugahın karşısına bir çukur kazdırarak yürümekten aciz kalan üç neferi içine attı. En sonunda Tatarların saldırılarından bizar kalarak ordusunu Ukranya Eyaleti içine çekti. Bender Başkomutanı Numan Paşa da düşmanı Turla ırmağının öte tarafına püskürttü. Bunun için Ruslar evvelce zabt ettikleri, Uzi ve Kılburn kalelerini boşalttılar.

Diğer taraftan Vidin başkomutanı Ivaz paşa Tuna'nın karşı tarafına geçerek Mehadiye ve Harşuva taraflarındaki Nemçe ordularını bozguna uğrattığı gibi Ada Kalesi'ni de kuşatarak fethetti. Fakat Oçakofta askerimiz Ruslar tarafından büyük bir yenilgiye uğradı. Fransızlar da parlak galibiyetlerimiz üzerine zaten düşündükleri arabulucuk teklifini meydana çıkardılar ise de sadrazam Yeğen Mehmet Paşa gayretli ve cesaretli bir zat olduğu için Fransa sefirini avudarak Belgrat kalesinin fethi için gerekli hazırlık-

lara başladı. Fakat 1151 de birden bire azl edilerek Vidin baş komutanı Ivaz Paşa sadrazam oldu. Bununla beraber eski sadrazamın planı değiştirilmedi. Ordu İstanbul'dan çıkarak Edirne'de sonraki sadrazama katıldı.

Ruslar da kuzeyde uyanan röllerden korkmaya başladılar. General Monıh Besarabya üzerinden geçerek Ulah ve Buğdan'a girmek istediği halde İsveç hükümeti ile Fransa arasında meydana gelen yakınlaşma, Fransızların Baltık Denizine donanma yollamaları Rusları düşündürüyordu. Hatta onikinci Şarl'ın Osmanlı memleketlerinde kaldığı müddet esnasındaki hesaplarını görmek üzere dersaadete gelen Sinclair (senklar) adındaki İsveçli bir subayı, yanında gizli mektub var zannıyle Saksonya içinde Namburg'da Ruslar öldürdüler. İsveç hükümeti devlete bir parça Kalyon, otuz bin süngü ve tüfenk yolladı ise de kalyon yolda battı. Yerine başka bir kalyon ile onbir bin süngü ve tüfenk ve bir miktar eşya teslim olundu. Geriye kalan otuzbin süngü ve tüfeğin de tamirine söz verildi. Senkların öldürülmesi bütün Avrupa'da kötü tesir uyandırdı. Çariçe katili Sibirya'ya gönderdi ise de Stakholm'da bulunan Rus sefarethanesi katiblerinden birinin öldürülen Senklari: "Seni güzel bir kız seviyor, resmini istiyor" diye aldatarak fotoğrafını aldığı, Rus katillerininde bu fotoğrafla Senkları teşhis edip öldürdükleri meydana çıktı. İsveçliler de hazırlığa başladılar. Ruslar Avusturyalılar bu sefer Fransızların arabuluculuğuna başvurdular.

Rusların taarruzlarından biri Leh Cumhuriyeti ile devam eden münasebetimiz Karlofça anlaşması hükümlerini korumaktan ibaretti. Hatta birlik ve çabuk bir vaziyette asker toplamak için üçbin kese borç alıması bile teklif edilmiştir. Bu esnada Fransa sefiri Vil Nevu da arabuluculuk teklif etti. Dersadetten Tantana ve debdebe (Alayu vala) ile çıkarak orduya gitti. Ivaz Mehmet Paşa, Yeğen Mehmet Paşa'dan daha fazla barışa meyilli görünüyordu. Belgrat yirmi seneden beri Avusturyalıların ellerindeydi. Alman mühendisleri bu kaleyi iyice sağlamlaştırmışlar ve Avrupa'da en birinci müstahkem mevki haline koymuşlardı. Orduyu Hümayün Belgrad'a yaklaştığında seksen bin kişilik bir Avusturya ordusunun istihkam içinde bulunduğu haberi alındı. Bizim tarihlerimizin beyanına göre 1152'de ordu Belgrad'a beş saat kala Avusturya ordusuyle musademe ederek General Valbis yaralanmış ve iki gün devam eden savaştan sonra Avusturyalılar dış istihkamı terk ederek kaçmışlardır. Osmanlı ordusu Pazarcık ovasından sonra Belgrad'ın kuşatmasına itina ederek sıkıştırmaya devam ettiği sırada Fransa elçisi de Niş'den gelerek vazifesini yerine getirmeye başladı. Avusturyalılar zaten korkuyorlardı. Hatta Rusya'dan başka olarak barış yapmaya razı oldular. General Nayburg Ordugaha gelerek Sıbıstan ile küçük Ulahya'yı, İrşova'yı hükümeti adına vermeyi teklif etti. Hatta istihkamları yıkılmak şartıyle Belgrad'ı da geri vermeye razı oldu. Fakat sadrazam Belgrad'ın olduğu gibi teslimini teklif ederek ısrar etti. En sonra Belgırat, Sırbistan ve bezce

Çasar eflaki diye meşhur olan küçük Ulahya'yı, İrşova'yı terk edip teslim etmek şartıyle barış yapıldı (1739 - 1152).

Pasarofça Anlaşması'nda Avusturya'nın Surbistan'dan, Bosna'dan, Batı Ulah'tan almış olduğu yerler tamamen Osmanlı Devleti'ne geçti. Tuna ve Sava nehirleriyle Tamuşvar Eyaleti dağları iki hükümet arasında sınır kabul edildi.

Ama Ruslar, yetmiş seksen bin kişilik bir ordu ile Purut nehrini aştı, General Monıh, Bender başkomutanlığının savunmasını zorluyordu. İstavuçana denilen yerde Uzi Valisi Genç Ali Paşa yanlış hareket ederek Bostancı erlerini kuşatma altında bıraktırmaya sebeb oldu. Kendisi de kaçtı. Bu haber, orduyu ric'ata mecbur kılarak Ruslar Hotin kalesine girdi ki bu kale, Buğdan'ın anahtarı idi. Romanyalılar, Genarali kurtarıcı adıyle karşıladılar. Yaş şehrinin kapısını açtılar. Rusların ön bölükleri Tuna yalılarında göründüler.

Nemçe İmparatoru yedinci Şarl bu haberi alınca yaptığı anlaşmadan dolayı pişman oldu. Hatta dönmek fikrinde bile bulundu. Yetkisi üstünde Türklere yardımda bulunduğundan dolayı Kont Dö Nayberg'i habsetti. Fakat Ruslar da bu akınlardan istifade edemediler. Çünki Avusturyalılar kendilerinden ayrılmış, İsveçliler hazırlığa başlamışlardı. Bunun üzerine Ruslar da Belgırat'ta barış yapmaya razı oldular. Rusya Çariçesi, Fransa sefiri Vil Novey'i yetkili aza tayin etmişti. Bu Barış anlaşması gereğince:

1. Azak kalesi tamamen yıkılıp 1113 de çizilen sınırı ile iki tarafın tasarru fundan çıkarılarak iki devlet arasında boş ve ayırıcı nokta olarak kalması,Ten suyu üzerindeki Çarkaski adasında Rusların,Koban sınırının Azak tarafında Osmanlıların birer kale inşa etmeye yetkileri olması, Ruslar tarafından Taygan kalesiyle tekrar Azak ve Karadeniz'de gemi inşa olunması.
2. Büyük ve Küçük Kabartay denilen Kafkasya eyaletlerinin serbest kalması, yani ne develete ne de Rusya'ya tabi olmayıp ara bölge olmaları
3. Rusyalı rahiplerin Kudüs-ü Şerif ve diğer ziyaretgahlara varmalarının caiz görülmesi, bunlardan cizye ve vergi alınmaması.
4. Moskova Çariçesi'ne İmparator unvanı verilmesine.

Ve daha bazı çeşitli maddeler karar altına alınmış, fakat Rusya'nın Lehistan'da asker bulundurmaması hakkında Purut Anlaşmasında mevcut olan madde kâle alınmamıştır.

Fransa sefiri iki hükümetle barış yaptırmaya muvaffak olduğu için İstanbul'a döndüğünde hakkında padişahın iltfatı vaki oldu. Vilenvu bu bahane ile kapitülasyonları toplayıp bir ticaret anlaşması şekline koydurdu. Fransa'nın ticari faydalarını artırarak Katolik Ruhani müesseselerinin yeniden Fransa'nın himayesine konulması ve Latin rahiplerinin Kudüs ve Filistin'de kaldıkları mabedlerin uhdelerinde kalması kararlaştırıldı. Vilanvu dış işlerindeki maharetini bu şekilde isbat etti ve bugünkü bütün Avrupa'nın Türkiye ile diplomatik münasebetlerini tayin eden böyle bir imtiyazlar bütünü meydana getirdi. Yani bütün Avru-

pa bu anlaşmalar mecmuasıyle ticaret ve diğer hususlarda kazandığı halde Osmanlılar tersine zaman geçtikçe siyasi zarara uğradılar.

Velhasıl bu savaşın neticesi ne Avusturya'ya, ne de Rusya'ya faydalı oldu. Yalnız Fransa barışa aracılık ettiğinden dolayı diplomasi nokta-i nazarından kazandı.

Bu esnada yine Vilanvu'nun aracılığı ile İsveç hükümeti ve devleti aliyye arasında Rusya'ya karşı bir ittifak yapıldı ki devletin bir hıristiyan devleti ile yaptığı ilk anlaşma budur. Bu birlik Rusların hoşuna gitmedi. Hatta Rusya elçisi Vişnekof bir taraftan Reisül Küttab olan zata, diğer taraftan da Vinlavu'ya rüşvetler teklif ederek bu ittifakın yapılmamasına çalışmıştır.

Sulhun sonunda İspanya tarafından "Kavalyar Pujufayana" adında itibarı olan biri gelerek bir ticari anlaşma da yapmış ve bu zat sefir olmadığı için sadrazamın huzurunda ehrama diz çöküp oturarak kendisine yalnız bir kahve ikram edilmiştir.

Moskova Çariçesi Anna kadın olduğu için gönderilecek name-i hümayunun sefir emini paşaya padişahın huzurunda teslimi caiz görülmeyerek sadrazam sarayında verilmiş ve sefir olan bu zat delil ve gönüllüler erlerinin heyetleri ve üç yüzden fazla ağaları ve yedi adete gümüş kalkan ve ağır at takımları ve yaygılarla süslü yedek atları ve düzenli mehterhanesiyle padişahın huzurundan geçmiştir.

Bu esnada İstanbulda aylarca yagmur ve kar yagmasından ve fırtılardan dolayı pahalılık meydana

gelmiş ve bunu fırsat bilen haşarat bir karışılık çıkararak dükkanları yağma ederek, bazı kişileri öldürerek Ortalığı velveleye vermişlerse de yakalanıp cezalandırılmışlardır.

Nemçe İmparatoru Yedinci Şarl ile Moskova Çariçesi Anna bu tarihte (1153) vefat ederek Avusturya İmparatorlugu makamına Mari Terez ve Rusya Çarlıgına da henüz beşikte bulunan Altıncı İvan oturmuştur.Çarın çocuk olmasından dolayı o zaman Rusyada Nüfüz sahibi olan Alman fırkası dük dokurlandı yani Biren'i hükümet Naibi tayin ettirdiler. Çariçe anna Büyük petronun vasiyetlerini yerine getirmede büyük bir gayret göstermiştir. Rus hanedanı İmparatorlugunu (1732- 1145) tarihinden beri Moskovadan Petesburga taşımış ve burasını Payitaht edinmişti. Fakat bir müddet sonra meydana gelen ihtilalde vekillik Büyük Petro'nun kızı Elizabet adındaki sefih, ayyaş, müsrif bir kadının eline düştü.

Onbeş seneden beri divan tercümanlığında bulunan Aleksandır'ın casusluğu, ecnebi elçilerin konuşmalarını tahrif ederek Belgrat'ta yapılan Nemçe barışının tutanaklarının yazılmasında ihaneti olduğu meydana çıkınca öldürülerek malları müsadere edildi. Devlet bu çeşit tercümanların yüzünden çok kere zarar görmüştür.

Faide 166: Osmanlı Tarihi Numunelerinden Masal Ve Samur Merakı

Eyüp'de oturan Voyvoda kızı derler falcı bir kadın var idi. Pek güzel konuşur ve fevkalade ustalıklarla hikaye anlatırdı. Hasekilere kendini beğendirerek onları hikayeleri ile hayran bırakmış, bu hal Sultan İbrahimin de kulağına ulaşmıştı. Yanına getirtip her gece hikaye anlattırmaya başlamıştı. Bir gece neşe üzerindeyken (657) zamanın evvellerinde şöyle bir padişahın, elbisesi, yatağı ve yastıkları, perdeleri tamamen samurdan imiş diye meçhul padişahı methedmeye başlamış. Padişahda bu anlatılanların temini hususunda emirler verdi. Vezir ve ulemanın mazul olsun görevde olanları olsun, şeyhülislam ve kazaskerlerin her birisinden samurdan yapılmış elbise-i şahanenin "Sultan İbrahim içi dışı samurdan yapılmış bir nevi elbise yaptırmıştı" birisi rikab-ı hümayuna hediye edilmek üzere ferman buyruldu. Gücü bulunmadığını söyleyenlere divan çavuşları tayin olunup, zorla tahsil ettirildi. Galata Kadısı şeyhülislâmın oğlu Mehmed Çelebi, ilmi ile amil olarak tanınmış ve hakikaten nasiplenmiş bir zat-ı kemâldi. Bir boğçaya bir aba hırka,bir mevlevi külahı koyup, vezirin sarayına vardı. Önce tezkerecievveli Şamizadeye: "efendi ben kürk vermeye kudret sahibi değilim. Şu hırka ile külahı giyib mansıbı makamımdan vazgeçerim." Şamizade bu isteği vezire ilettiğinde, veziriazam Çelebiyi huzuruna getirtip: "efendi, niçin böyle sert davranırsın? Padişahı bilmezmisin? Baban dahi

verdi. Sen niçin inat ediyorsun? "Dediğinde (658) "Babam mansıbı makamı elinden gidecek korkusundan vermiş.Ben bugün Galata'ya nâib göndermedim. Benim sultanımdan ricam odurki, benipadişahın yanına götürünüz. Ona da aynı cevab ile bu yolla ulemayı müsadere ululemre münasib değildir. Bunun sonunda bana üç halden biri isabet eder. Eğer beni katlederse şehadet canıma minnettir. Eğer sürgüne gönderirse biliyorşunuz ki iki aydır İstanbul zelzelesiz gün geçirmiyor, böyle giderse bir gün yerin dibine geçer, böyle olunca da bu şehirde bulunmamak ganimettir. Eğer azil ederse bu gün ben nâib göndermedim, şu hırka ile bu külahı giyerim" cevabını verdi. Pederim merhum serdar Mehmed Ağa naklederki:"Girid'den gelen Kara Murad Ağa ki; görünüşü ve kıyafetiyle bir korkunç adam, 500 kişiden fazlada kendisine bağlı adamı var. Ayrıca yeniçeri ocağıda sözünü ikiletmez mert bir kimseydi. Bir gün meclisinde bulunuyordum. Defterdar tarafından bir baki kulu gelip eteğini öptü ve eline divan tezkeresini verdi. Bu nedir? Diye sual ettiğinde: Sultanım hazretlerinden matlup olan iki samur kabanice ve şu kadar anber ve şu kadar nakit kese hazineye yardım etmeniz için gönderdiler. Lutfedip bir (659) gün evvel teslim buyurun. Dediğinde Kara Murad'ın gözleri faltaşı gibi açılıp, sinirli bir sesle cevap verdi.Var defterdar efendiye söyle ben Girid'den geldim.İnce perdaht barut ile yağlı kurşundan gayrı bir nişanım yoktur. Samur ve anber adını biz elden işitiriz. Görmemişiz, akça derisen, borç alıp, harç ediyoruz. Bizden selâmla böyle söyle. Dedi. Ba-

ki kulu tekrar cevap edeyim sandı, çık diye bir haykırdıki, odaya zelezele vurdu." (Nâima)

Faide 167: Bir Vezirin Katli Hikayesi

Venedikliler Bosna hududundan 30 parça kale ve palanga aldıkları gibi donanmanın (660) boğazdan dışarı çıkamayışı açıkça rüşvet almak, halkı korkutmak için asık suratlı durmak, hemence cezalandırmak, şeklinde davranışlar veziriazam Hezarpare Ahmed paşa için aleyhinde cereyan başgöstermişti. Bu paşanında Arnavut kethüda Ahmed, tezkireci Şâmizade Mehmed, çavuşbaşı kejkerdan Turak, selam çavuşu sarı Mustafa gibi arkadaşları vardı. Bu adamlarda ahaliyi döğer, iş erbabına işkence eder, hatta zenginleri müsadere ederiz sözleri ile korkuturlardı. Ahmed paşa, Sultan İbrahim tahttan indirilmesinden bir gece evvel ağalarla, ulemanın toplanacakları haberini alınca ne yapacağını şaşırarak yazıcısı Abdi Çelebi'yi ve adamı Halil'i yanına alıp, götürebilecekleri kadar bir kaçbin floriyi yedlerine koyup, tebdili kıyafetle akşamdan yola düşdüler. Önce Süleymaniyede oturan bir dostunun hanesine gittiler. Ancak orada kabul olunmadılar. Deli birader Ahmed Ağa'nın evine vardı. Ağa sakladıysada, paşanın sarayındaki uşaklarının kendi evinde olduklarına ait bilgileri olduğunu anladı, oda başından savdı. Paşa buradanda Uzun Ali Ağa menziline gitti. Ali ağa söz pehlivanı bir herif olduğundan: "Sizi saklarım ama muhibbiniz olduğum herkesçe bilinir. İlk önce benim

hanemi ararlar, o sebebden tehlike içinde olursunuz" sözleri ile atlattı. (661) Çaresiz zavallı bu sefer Murad paşa türbesi önünde oturan Hacı Behram isimli hiylekâr adamın evine gitti. Behram,misafirlerini ağırlarken öte tarafdan da yeni veziriazam Mevlevi Sofu Mehmed paşaya haber uçurdu. Sadrazam 40-50 kişilik bir gurup yakalatmaya muvaffak oldu. Adamları ve altunlarıyla birlikte eski sadrazamı yanına getirtti. İlk önce güzel davranış gösterdi. Hezarpare Ahmed paşaya; babacığım bana kıyma çoluk çocuğum ile birlikte beni Kâbe'ye gönder diye yalvarmaya başladı. Sofu'da: Elem çekme inşaallah bir şey yoktur. Kul taifesinin böyle hareketleri eskidenberi olagelmiştir. Hemen ilacı bunları paraya mala doyurmaktır. Dedi ve karısı olmadığından, eski veziri harem dairesine gönderdi. O sırada da müftüye göndermiş bulunduğu haberle fetva sordurdu ve çok gecikmeden fetva erişdi. Ahmed paşa vehimli bir adam olduğundan durmadan aşlama su içmekteydi. Bu sıradaydıki, sadrazamın kethüdası Mehmed ağa gelerek eski sadrazamın eteğini öptü. Kendisine: "Sahibi devlet babanız selam ederler. Elem çekmesinler, muradımız onları (662) bu vartadan kurtarmaktır. Ancak kul kısmı bundan mal mülk almadan razı gelmez. Kendileri için uygun olan malları varsa bunları feda edip,hepsini bir defter yapıp versin" dedi. Ahmed paşa'da hemen kâğıd kalem isteyip üçyüz keselik mal yazıp hepsi bu kadar diyerek, verdi. Mehmed ağa kurnaz: "Benim sultanım, üçyüz kese daha pek yakında toplattığınızdır. Bununla olmaz. Bu konuda saklamak doğru ol-

maz. Malınızı canınıza siper ediniz" dedi. Ahmed paşa bu sözler üzerine üçbin keseye çıkardı. Mehmed ağa biraz daha israr etti. Paşa, koynundan bir kese ile bin, Abdi ve Halil'den öncekinden üçbin, sonrakinden de üçbin flori çıkarıp "Sahibi devlet babamıza hediye olsun. Artık bir akça daha vermeye gücüm yoktur. "Diye yemin etti. Mehmed kethüda'da: "Yok sultanım paşa babanız kendi için bir habbe istemez. Onun yegane muradı askerin çıkardığı sıkıntıyı ortadan kaldırmaktır. Bunu da yazınız" deyip, yazdırdı. Mehmed paşa defteri aldığı esnada, fetva da gelmişti. Biçare eski veziriazam haremde devamlı(663) buzlu su içip, başındaki hartavi destarını kafesini sardırmak gibi şaşkınlık alametleri göstermekteydi. Halil ile Abdiye siz yorgunsunuz, yatınız dedi. Kendisi esneyip, göz açıp yummak ile meşgulken, kâtip ve potur Ali isimli biri dizini dürttü. Paşa gözünü açınca dizini öpüp: "Buyrun sultanım" dedi. Ahmed paşa heyecan içinde sıçrayıp: "Nereye?"dedi."Asker sizi istiyor. Paşa baba aranıza girip sizi kurtaracaktır."Çaresiz kalan Ahmed paşa, zulüm ile toplamış olduğu malı düşmanlarına kaptırdıktan sonra günah ve vebalde boynunda kalmıştı. Merdivenden indiğinde sağ koluna bir adam girdi. Dönüp baktığında gördüğünü tanıdı. Cellât kara Ali'idi."Hey kâfir kahbeoğlu" dedi. Cellad gülerek:"hay benim devletli efendim"diyerek eğilip göğsünü öptü. Paşanın sol koltuğuna da celladın talebesi Cemal Ali girip, sarayın ahırı kapısına (664) döndüklerinde paşa bir kere irkildi. Durdu. O zaman Kara Ali kendi başında olan kırmızı fes takkeyi çıkarıp beline

soktu. Vezirin sarığını başından kapıp kendi başına geçirdi. Zor kullanarak ahır kapısından içeri sürüp, kafasına bir yumruk vurdu. Ahmed paşa dizleri üzerine çöktüğünde, hazırlamış olduğu kemendi belinden çıkarıp, halkasını biçarenin gerdanına taktı. Uçlarını kendisi ile talebesi birlikte çekip sıktılar. Paşa o esnada bile "hay kâfir kahbeoğlu" sözünden başka bir şey söylemedi. Cellâd, silkeledikten sonra arka üstü yatırıp, işini bitirdi. Sonra cellad, elbisesini soyup ölüyü uzunlamasına bir beygire bağladı. Talebesi beygiri önden yederek, kendisi arkadan beygiri kamçılıyarak sürdülerde At meydanında bulunan meşhur çınarın altına getirdiler. Teşhir olundu. Sabahleyin meşhur (665) rüşvetçilerden Rumeli kazaskeri Muslihiddin dahi gerek şeyhülislam gerekse diğer ulema tarafından verilen gelme şeklindeki nasihatlara rağmen Sultanahmed Camiine gelmeden edememişti. Burada kendisi ile bazı ulema arasında meydana gelen münakaşa esnasında askerden bazıları üşüşüp parça, parça ettiler. Hatta yüzü koyun yatırıp görülmemesi icab eden yerlerini açtılar. Daha sonrada sürükleyip, Ahmed paşanın cesedinin yanına bıraktılar. O devrin insafına veya insafsızlığına bakınki, insan yağı romatizmaya iyi geliyormuş diye halk arasından çıkan bir şayia diğer bir rivayete göre yeniçeri kıyafetinde olan bir herif, Ahmed paşanın ki pek şişmandı etini yağını parça parça kesip, her bir parçasını 5 er-10 ar akçeye satmış. Bu sebebden müteveffaya hezarpare yâni bin parça denilmiştir. Naima bu manevi ceza için:

"Ahmed paşa, makam ve mansıbı halka parayla satardı "Diyor.(666)

Faide 168: Bir Padişahın Hal'i ve Katli

Vezir Hezarpare Ahmed paşa sadaretinin sonlarına doğru, İstanbul bütün bütün karışmıştı. Halkın bıkkınlığı, vaziyetin gittikçe göstermekte olduğu vahamet, iş başında bulunanların nazarı dikkatini celbetmiyordu. Bu sırada ise acem şahına bir namei hümayun yazılarak, iki fil, beşyüzzarif sersar kumaş sipariş verilip adedlere aykırı olarak bostancılarla gönderildi. Sultan İbrahim valdesi Kösem Sultanın nasihatlerinden sıkılarak kendisini İskender Çelebi Bahçesine sürgün etti. Hatta Rodos'a göndermeğe kalkıştı. Sarayın harem dairesinde hoşnutsuzluk alıp yürümüştü.(667) Padişah, kızkardeşleri olan Ayşe ile Fatıma ve Hanzade sultanlar ile kardeşinin kızı Kaya sultana kızıpta kötü muamalede bulunarak hepsinin mal ve mülkünü mücevherlerini almış, nikahlısı bulunan Hümaşah sultan isimli Telli hasekiye bunları cariye gibi kullanma selahiyeti vermişti. Hatta, haseki yemek yediğinde sultanhanımlar hizmet makamında dururlar idi. El yıkama gerektiğinde Kaya sultan sabun verip, diğerleri ibrik tutup leğen verirlerdi. Tarihlerimizin vermiş olduğu bilgilere göre bu günlerin ahvali ruhiyesini anlayabiliriz. 1055/1645 senesinde meydana gelen küsuf yani güneş tutulmasından beliren korku, arkasından 1058/1648 senesindeki zelzele ahali arasında "zeval, katil yani ölüm ve ihti-

lal"alametleri olarak kabul edildi. Bunların üzerine, ulema ve sülehadan bazı kimselerin görmüş oldukları rüyalarda binince, artık ahaliyi menfi duruma getirebilmek için bundan daha uygun telkin düşünülemezdi. Naima dahi, müneccimler gibi hükümler ileri sürüyordu. Yoksa padişah Sultan İbrahimi hal ve katl bu işaret-i semaviye değildi.(668) Sadrazam Ahmed paşanın oğlu olan Bâki bey'in, merhum Mustafa paşanın kızı ile evlenme merasimine davetli olan meşhur Ocak ağalarından Bektaş Ağa, Koca Muslihiddin, Kara Murad, Kara Çavuş ve arkadaşları, sadrazamın samur kürk meselesinden dolayı düğünde bastırıp idam etme arzusunda bulunduğunun farkın daydılar. Bu sebebden katılmış oldukları düğüne tedbirli olarak gitmişlerdi. Paşanın Recep isimli ağası gizlice gelerek: Ne oturuyorsunuz? Devletlunun sizlere suikasdı var. Evlerinizde bile oturmayın. Dedi. Murad Ağa'da: Ya öylemi? Biz kolay kolay ölmeyiz. Artık bizde kabahat kalmadı. Deyip, çekildiler. İşte zayiçede yâni yıldızların göstermiş olduğu bu olayların toplanmasıydı. Hakikaten Murad Ağanın başında toplandılar. Hep birlikte yemin ettiler. Orta Camiie gidip ocak ağalarıyla ve ihtiyarlarıyla (669) odabaşlarını topladılar. "Padişaha fesad öğreten vezirdir. Onu ortadan kaldırıp, doğru yolda giden birini bulalım "kararını verip, vaziyeti şeyhülislama da aynen bil-dirdiler. Cuma günü ağalar ve yeniçeri tertib ve düzen içinde Orta camiide toplandılar. Ulemaya, kendi aralarında Sultan Fatih camiinde toplanıp görüşmeleri için tezkere yazdılar. Kazaskerler, mollalar, müderrisler de

toplandılar. Ocak ağaları tamamen silahlı olarak, oda çorbacıları, odabaşıları ile camiin içine doldular. Sipahilerde geldiler. Müftü veziri çağırttı. Padişah ise bir ağa gönderip cemiyetin sebebini sordurdu. Ardından dağılsınlar diye emir gönderdi. Müftü ise; bu emre karşılık, "veziri bize versin. Yoksa bu cemiyet dağılmaz. Bizim şer'i ile sözümüz vardır. "Dedi. Bundan sonra Kara Çavuş, ulemayı orta camiye davet etti. Burada Ahmed paşa müfsiddir, katli vacibdir kararı alındığı gibi Defterdarlıktan mazul Mevlevi Mehmed paşayı (670) zorla getirip elini öperek, sadareti kabul ettirdiler. Bu sırada padişahın tarafından musahip Tavukçu Mustafa paşa gelerek:"cemiyeti dağıtsınlar. Meseleleri ne ise tarafımızca kabul edilir. Müftü ve yeni sadrazam seçilmiş olan Mehmed paşayı istettiği haberini, söyledi "Mehmed paşa yalnız başına padişahın yanına girerek, zorla sadarete seçtiklerini söyledi. Padişahın, kendisine Ahmed paşa damadımdır, nasıl vereyim. Dediğini kendisini senden isterim ifadesini serdettiğini camide bulunanlara anlattı. Cevaben bunun olamayacağını alan Mehmed paşa büyük bir korku içinde padişahın yanına tekrar durup, vaziyeti bildirdi. Hiddete kapılan Sultan İbrahim: "Bre köpek, büyük vezir olmak için askerin tahrik olmasını sağladın. Hele cemiyet dağılsın ben senin hakkından gelmesini bilirim" diyerek bir kaç yumruk vurdu. Sofu Mehmed paşa evine giderek, mührü hümayunu camide olan cemiyete gönderdi. Vaziyetide haber etti. Bektaş ağa ile Koca Muslihiddin Mehmed paşanın sarayına gittiler. (671) ve kendisine: "Bizim gibi ihti-

yarlar din uğruna ölmekten başka neye yarar, kalk, bu işi başaralım"diyerek yine gayrete getirdiler. Valide Sultana, şehzadeleri iyice muhafaza etmesi hususnda tezkere yazıp, gönderdiler. Kapıağası ile bostancıbaşı'ya "biz, Ahmed paşayı katl, Sultan İbrahim'i hâl ve şehzadeyi ekberi culüs ettirmek için yemin ettik" şeklinde haber gönderdiler. Cemiyet, rüşvetin kalkması, hasekilerin padişahın yanından gitmeleri, vezir Ahmed paşanın teslimi, daha bir takım şeyler istiyordu. Bunun karşısında sarayın bahçesine toplar çıkartan Sultan İbrahim, bostancıları, kılıç ve tüfenk ile teçhize başvurdu. Cemiyet o geceyi camide geçirdi. Ahmed paşanın idamı o gece vukubuldu. Sabahın seher vaktinde müftü, ulema, müderrisler, ocak ağaları ve bütün asker veziriazam seçmiş bulundukları Sofu Mehmed paşanın önüne düşüp, At meydanına vardılar. Yeniçeri askeri tamamen silahlıydı. Şehirde bulunan çeşitli şeyhlerde hazırdılar. Dükkanlar kapandı.(672)

Camide herkesin ittifakıyle Mekke-i Mükerreme Kadısı Beyazi Hasan Efendi'yi saraya gönderdiler. Padişah: "İşte vezirimi öldürdüler. Daha ne isterler? "Deyince: Hasan efendi" Padişahım sizden şikayetleri vardırki bunca devlet hazinesinin ısrafına sebeb oldunuz. Bosna hududuna düşman girdi. Gavurun gemileri hala boğazın önünde, donanmamız dışarı çıkamıyor, İstanbul dahi artık muhasaraya düştü." Dedi. Padişah: "Yalan söylüyorsun. Düşman bir klise almış. Boğazdan ise gemiler çoktan gitmiştir."Cevabını verdi. Hasan Efendi: "İşte vezir sizi böyle aldatmış. Bizler,

padişaha yalan söylemeyiz. Vezirler, alimler askerler padişahımızı görmek isterler."Dedi. Bu sözlere padişah bir cevap bulamadı. Beyazi Hasan Efendi, padişahın yanından döndü. Sonra, Mısır Kadısı Esad, sahnısâman medreseleri mensubundan Aşikizâde Fasih Çelebi, valide sultana gönderilip, herkesin (673) kararı ile padişahın tahttan indirilmesine karar verilmiştir. Bu karar cumhurun kararıdır ve muhalefet câiz değildir. Büyük şehzade Sultan Mehmed'e biat olunacaktır. Camiye gönderilsin, dedirttiler. Valide sultanda şimdiye kadar camide biat merasimi yapılmamıştır. Saraya gelsinler diye haber gönderdi. Bostancıların silahlı bulundukları halde sarayda oldukları haberi gelince Medine Kadısı Sirkezade Abdurrhman Efendi saraya gidip bostancıbaşıyı yola getirdi. Hatta yanında alıp getirdi. Bütün cemiyet hep birlikte saraya yürüdüler. Babuhumayundan girip Şeyhülislam ile kazaskerler, Muslihiddin ve Murad Ağa harem-i hassa dehlizine kadar gittiler. Valide sultan başına siyah ibrişimli başörtü örtmüş, bir siyahi hadım yelpaze sallıyordu. Hepsi el bağlayıp, durdular. Valide Sultan, önce ağalara hitaben "Her biriniz bu hanedanın sevdiği kimseler değil misiniz? Böyle fitne uyandırmak insafmıdır?" Sorusunu ortaya atınca, ihtiyar kurt Muslihiddinde ağlar gibi bir sesle lafa başladı: (674) "Benim devletlu sultanım. Gerçek söylüyorsunuz. Bendeniz ve hepimiz bu devlet-i âliyenin pek çok nimetine mazhar olmuşuzdur. Bilhassa ben, bir kızıl aba ile geldim. Yaşım seksene dayanmıştır. Bu devletten hesaba gelmez nimetlere mazhar olmuşumdur.

Bu nimetin şükrünü eda üstümüze vacibdir. Hanedanın ihtilasına takat getiremiyoruz. Keşke bu günlere görmeyeydim. Böyle hususlarda ön ayak olmayı benmi isterim? Neye tama edip, kime ihtiyacım vardır? Ne rütbe nemakamda gözüm vardır. Her şeyden el çekip devlete dua etme hizmetindeyim. Amma benim devletlu sultanım hepimiz müslümanız. Padişahımızın harekat tarzı ve mesleği şeri ve aklı aşdı. Aleme ihtilal geldi. Bu hal ilaç kabul etmez hale geldi. Düşman hertaraftan baş kaldırdı. Hâla boğazın önünde dev gibi 70-80 harp gemisi durmakta. Akdenize açılan kapılar kapalı. Padişah ise, bunlardan habersiz, gafil, zevkinde mal, israf ve rüşvetle meşgul.(675) Rüşvetle âlem yıkıldı. Hazine büyük bir ısrafa duçar oldu ulema ise, bu vaziyet karşısında fetvalarını verip, geldiler. Elhamdülillah şehzade tahta layıktır. Tahta geçiş vaziyeti gerçekleşmedikçe cemiyet dağılmaz. Kan da dökülür. Lütf edip fesada sebeb olacak vaziyetlerden uzak olunuz. Emir şer'i şerifindir. Valide sultan her ne kadar padişaha uğradığı muameleden dolayı kırgındıysa da, yine annelik damarı ağır bastığından evladı koruma hisleri harekata geçti ve olanları unutturup, barıştırma yolunda giden cevaplar vermeye başladı. Kötü idare meselesinde Hanefi efendi ki, Anadolu kazaskerliğinden ayrılmıştı. Sözü aldı: "Müsadere ve rüşvetle devlet nizamı elden gitti. Padişah, heva ve hevesleriyle meşgul, işlere tedbir aramakta atıl, şer'i adaba riayetkâr değildir. Davul, zurna, çenk, şeştar seslerinden Ayasofya minaresinde müezzinler ezanı şaşırıyor. Kim-se kimseye nasihat

veremez, herkes ırz ve can korkusundadır. İnsafdan hariç (676) salgınlar bedestanı basıp, tüccarların malını gasbetmeler, nahak yere öldürülenler, avratlara tasallutun her yeri sarması bunun zamanında aşırı hududlara ulaşmıştır. Hiçmi hiç ıslah işareti vermemektedir. Kendine yakın olan iyi kimseleri öldürttü. Kara Mustafa gibi kıymetli bir veziri, onun isteklerine uymadı diye tepeledi. Hanya fatihi Yusuf paşayı sen bana Girid'den hediye getirmedin diye boş yere katlettirdi. Bütün bunları gören bundan böyle nasıl emin olup da, kendisine yaklaşıp nasihat etmeye cüret etsin? "Dedi. Valide Sultan yine: Fakat 7 yaşındaki masumun saltanatı nice mümkündür? Dediğinde, Hanefi efendi: "Mezhebimizin imamları olan ulema-i Hanefiye; aklı muhtel olan büyüğün saltanatı caiz olmayıp, akil sabiin caizdir buyurmuşlardır. Bu görüşler ışığında fetvalar verilmiştir. Masumu tahta çıkarın, vezir işlere bakar."(677)Dedi. Sultan Kösem hazretleri biraz sükuttan sonra: "Varayım, sarığını sardırayım, çıkarayım" deyip, gitti. Her zaman olduğu gibi babüsaade kapısı önünde tahtı Osmani kuruldu. Şehzade Sultan Mehmed, başında mücevveze olduğu halde, etrafında arz ağaları bulunduğu gibi kuşhane kapısından çıkıp 1058/1648senesinde 4.Mehmed ünvanıyla tahta oturdu. Şeyülislâm ondan sonra vezirler ve ulema ve kübera etek öpüp, töreni daha uzatmayıp, izdihamı engellediler. Biat merasimi ifa olunduktan sonra devlet büyükleri sultan İbrahimin bulunduğu mahalle gittiler. Silahdar ağa, bostancıbaşı, Çukadar ağa herkesin önüne düşüp, eski

padişaha: "padişahım; ulema ve ayan reyleri üzere içeri buyrun" dediler. O ise bağıra bağıra: "Bre hainler. Bre nankörler. Bu ne iştir? Ben, her birinize ihsanlar etmedimmi?(678) Şimdi arzularınıza tabi olmadığım için beni tahtımdan indirdiniz ben padişah değilmiyim? Bu ne demektir?" diyordu.

Karaçelebizâde de cevap vererek: "Hayır. Padişah değilsin. Şer'i işleri ve diniye'yi uygunsuz davranışlarınla cihanı harap ettin. Vaktini boş ve gaflet içinde geçirip, rüşveti ortaya faş, yeniçeri ağası etmedimmi? Gibi sözler söylemeye başladı. Karşılklı cevablardan sonra beddua ederek: "Başımda yazılan bu imiş, emir Allah'ın"diyerek yürüdü.

Eski padişahın girdiği oda demir pencerelerle çevrili taş bir odadan ibaretti.(679) Penceresinden verilecek yemekler sığacak kadar bir yer bırakılmış, diğer tarafları tamamen örülmüştü. Kapısı önüne varınca: "Elhamdulillah, hele bir cemaatin başı oldum."Bu sözleri ile şimdiden sonra gelecek padişahlar benim torunlarım olacaklar demek istedi. Kendisini bu yapının içine 2cariye ve bir miktar malzeme ile koydular. Demir kapıyı çekip,üzerine kocaman bir kilit vurdular.Kurşun eritip, kilide akıttılar.

Artık Sultan İbrahim'in kapatılmış bulunduğu bu fecii yerden gece ve gündüz devamlı olarak feryad ve figanları duyulmağa başladı. Enderun ağaları arasında dedikodular alıp yürümeğe yüz tuttu. Hep bir olup,yeniden tahta çıkarmak teşebbüsünü konuştukları, sipahi taifesinin bu hâl işine muhalif olduğu hususundaki bilgiler, vezirlerin kulağına erişti. Mademki eski

padişah hayattadır, aleme nizam vermesi nasibi olmayıp, hükmü havfcandan halas bulmak ihtimali yoktur. Zararı ammeden zararı has tercih oluna gelmiştir. Şeklinde karar verilip, Müftü Abdurrahim efendi fetvasıyla, sultan ibrahimin öldürülmesi şekli seçildi. Şeyhülislâm, sadrazam Sofu Mevlevi Mehmed paşa, (680) kazaskerler yeniçeriağası Murad ağa ve Karaçavuş cemaat olup saraya vardılar. Sarayın içhalkı çeşitli yönlere savuştular. Cebehanenin kapısını vezir ve müftünün hizmetkârları yıktı. Saray ahalisinde bu işe elini süren kimseye rastlanmadı. Sultan İbrahim: "benim ekmeğimden yiyipde bana merhamet edecek kimse yokmudur? Beni göz göre göre bu zalimler katlediyorlar "Diye feryad etmekteydi. Cellat Kara Ali'yi vezir getirmişti. Ancak o da kaçtı. Vezir Kara Ali'yi buldurup, kafasına gözüne vurarak tehdidlerde bulundu. Çaresiz kalıp yardımcısı hammal Ali ile içeriye girildi ve üzerinde atlas kumaştan bir entari, kırmızı çakşırının uçkurları dışarıda, başında bir külah olduğu ve bir elinde musha fışerif bulunduğu halde, müftüye: "Ey Abdurrahim. Yusuf Paşa senin için bir fettan dinsizdir, tepele demişti. Seni ben öldürmedim. Meğer beni sen öldürecekmişsin. İşte kitabullah. Beni ne hüküm ile öldürürsünüz? Zalimler."Dedi. Ancak daha sonra celladlar kement atarak boğdular. (Mizancı Murad bey, bu boğma işinde celladların kaçarak iştirakleri bulunmadığını, ipin bir ucunun sadrazam Mehmed paşa ile Müftü Karaçelebizadenin öbür ucunun çekmesi sonunda

tamamlandığını ifade eder. (Tarih-i Ebul Faruk saltanat-ı nisvana bölümü.M.H.) (681)

Fâide 169: Bayraklar

3 numaralı faide de alem hakkında bir miktar malumat vermiştik. Bu arada biraz daha malumat verme lüzumunu gördük. Beyaz bayrak ilk zamanlarda paşaların önünde de çekilirdi. Daha sonraları renkli bayraklar çekilmeye başlanmıştır.(682) Paşa sancağı: ortası ile kenarları sarı sırma ile süslenmişti. Bunların üzerinde hilal olamyıp, kelime-i şahadet, veya kelimei tevhid veyahutta âyet-i kerime yazılı bulunurdu. Ocaklara padişah tarafından, tuğ ile beraber âlem'de verildiği olurdu. Bunlar şekil bakımından biribirlerinden farklı olurdu. Yeniçeri Ocak sancağı: Yarısı yeşil diğer yarısı kırmızı renkde olup, kenarları sırma harçlı ve üzerinde de yine sarı sırma ile işlenilmiş bir zülfikâr (Hz. peygamberin, Hz.Ali (K.V)e, hediye etmiş bulunduğu iki ağızlı meşhur kılıç) resmi vardı. Bu ocak sancağından başka her ortanında ayrı ayrı ve alametli bayrakları vardı. Topçu Ocağının sancağı: Zemini kırmızı, ortasında beyaz klabtan ile işlenmiş (683) bir top ve bunun ağzında bir, gerisinde üç gülle şeklini andıran ve kenarları sarı sırma işliydi. Humbaracı sancağı: Topçu sancağını pek andırıyorsada, ortasında beyaz sırma ile işlenilmiş yalnız bir havan resmi vardı. Bunlardan başka kapıkulu suvarisinden silahdar bölüğünün bayrağı sarı, sipahi bölüğünün bayrağı ise kırmızı renkteydi. Her

ikisininde ortasında beyaz sırmalarla işlenmiş 2 şer hilal bulunurdu. Bu bayraklar sebebiyle silahdar bölüğüne sarı bayrak (684) sipahi bölüğüne kırmızı bayrak âlem olmuştu. Alaca bayrak ise kapıkulu suvarisinden "bölükat-ı erba yâni 4.bölük" olarak adalmış bulunan, sağ ve sol ulufecilerle sağ ve sol gureba bölüklerine âlem olarak seçilmişti. Topraklı suvarisi denilen, tımarlı sipahilerin bayraklarının yarısı yeşil yarısı kırmızı olup ortasında sırma ile işlenilmiş bir zülfikâr ile 4hilal bulunurdu. Bu bayrağın uç tarafında yırtmaçı bulunurdu. Deli denilen delili askerinin kırmızı ve yeşil, gönüllü suvarisinin de kırmızı ve sarı renkde birer bayrakları vardı.(685)

Fâide 170: Târik-i İlmiye (İlim yolcuları)

İstanbul'un fethinden önceki döneme kadar Bursa, ulema, fuzelâ ve şuara (şairlerin) toplandığı merkezdi. İstanbul'un fethinden sonra bu şeref adı geçen şehire geçti. İlim ve fen çok geçerli hale geldi. Dünyanın bir çok yerlerinde şan ve şöhret kazanmış olan kıymetli kimseler İstanbul'a geliyorlardı. Çok kısa zamanda ne mükemmel medreseler vücuda getirilip, bu ilim ve fen adamlarına tahsis olundu. Medreselerde bulunan talebelerden biri "danişmend" yâni medreselik yolunu tutma şıkkını seçse, önce ulemadan bir zata müracat ederek, hariç derslerini yâni giriş dersleri ilmini tahsil ettikten sonra o zatın delaletiyle, medreselerden birine gidip, dahil derslerini görür ve sonra da sahn derslerine devama liyakat ederdi.

67.faide de (686) bu hususda bilgi verilmişti. Şimdi gördüğümüz lüzum üzerine biraz tafsilata dalacağız. Sahn derslerine dahil olabilmek için onların idadisi yâni bu günkü lise muadili olan medreselerde lazım gelen ilmi tamamlamak icabedi yordu. Bunlara "Muvassala-i sahn"deniyordu. Sahn medreseleri Fatih camii şerifinin iki tarfındaki kâgir ve kurşunlu sekiz medresedir ki, sahn-ı sâman adı verilmiştir. Bu medreselerde oda sahibi olanlar talebe-i ulema ve fudeladan zatlardı. Çok güzel eserlerin sahipleriydiler. Bunların eski olanlarına müeyyid denilirki bunlar medreselerde müzakerecilik ve bu medreselerin arkalarında ve idadileri makamında bulunan sekiz tetimme medresesindeki talebeye hocalık ederlerdi. İşte talebe-i -Ûlum bu medreselerde ilmini tamamlayıp, ondan sonra mülazım olarak adları ruznamçe-i hümayuna kayd olunur, bu mülazımların içerisinde kendilerini adamakıllı isbat etmiş bulunanlar, yâni eski tabirle mümtaz olanlar, "kadvetül ulemail muhakkikiyn"denmeye şayan olanlar önce, haric-i ibtidai raddesinde olan medreselere, sonra sırası geldikçe rütbeside yükseltilerek dahili idadiye ve sahn (687)ı âliye medreseleri müderrisliği reisliğine nâil (olurlar, müderris olamıyanlar, târik-i kazaya yâni kadı olmak yoluna giderlerdi. Sahn-ı seman medreselerinin bütün ulemasının başüstünde yeri olup, havas ve avamın yanında pek büyük itibarı vardı. Müderrisler, medreselerin dershanelerinde derslerini verirlerdi. Kazaskerlik ki, kadılar'ın kadısı demektirki, İstanbul, Edirne gibi büyük şehirlerin kadılık vazifesi

müderrislere verilirdi. Kadılar ve mollalar sebeb gösterilmeden azl edilemezler, uzun zaman bulundukları memuriyetlerini muhafaza ederlerdi. Kazaskerler ise, on-onbeş sene mansıblarında duruyorlardı. 67.faide de yazmış olduğumuz gibi, Sultan Kanuuni Süleymanda kendi adını taşıyan caminin civarında 4 büyük medrese yaptırıp riyaziye (hesap ilmi) ilminin tahsil edilmesine pek çok önem vermiştir. Bu medreselere bir takım medreseler idadiye, yâni hazırlık medreseleri seçimi yapılıp, bunlarada "muvassala-i süleymaniye" denildi. Bu vaziyet karşısında medreselik rütbesi 12 dereceye yâni 12 rütbe olarak itibara alındı. (688) Bunları yazalım. 1-İbtidai haric, 2-hareket-i haric ibtidaileri, 3-ibtida-i dahil, 4-hareketi dahili rüşdiyeleri, 5-Muvassala-i sahn, 6-muvassala-ı sahn-ı sâman, 7-ibtida-i altmışlı, "burada yazar 8 demeyip 9 a geçmiş, biz ona riayet ediyoruz." 9-Muvassala-i Süleymaniye, 10-Hamis-i Süleymaniye, 11-Süleymaniye, 12-Darülhadis. Muvassala-i Süleymaniye ile üst tarafında bulunan medreselerde müderrislik bu günkü tabir ile profesörlük edenlere, kibar-ı müderrisin denilirki bunlar mevleviyyete namzettirler. Süleymaniye-i muvassalanın alt tarafında bulunanlarda 2 sınıftır. Mülazemet günlerinde yani perşembe günleri müderrisler, şeyhülislam efendiler ile görüşmeye gittiklerinde sahn-ı sâman ile ondan yukarı decelerde bulunanlara mahsus bir odada otururlar ama, muvassalai sahn ile ondan aşağı olanlar sofada beklerler, heyetçe şeyhülislâmın yanına girdiklerinde darülhadis müderrisi hepsine reis olur. Bu

müderris diğer müderrislerin en eskisidir. Dört Ssüleymaniye medresesinin dört müderrisi vardır. Hamis "beş" bu 4 medrese (689) ile muvassala-i süleymaniye arasında başkaca 5 medresedir ki; önceleri 5 müderris bulunurdu. Daha sonra çoğaltılma yoluna gidilmiş, havamis kelimesi hamise'ye çevrilmiştir. Hala hamse-i "5" süleymaniye denir. Sahn-ı sâman medreseleri de 8 tanedir. İşte mevleviyyet ile kazaskerlik bu zatlara verilir, İstanbul kadısı, Anadolu ve Rumeli kadılıkları denen kazaskerlikler bu hususta ancak vükela meşveretlerine dahil olurlardı. Bir zaman şeyhülislam yövmiyesi 750, işbaşındaki Rumelikazaskeri 572, işbaşındaki Anadolu kazaskeri 562, bu iki görevin eskileri olan mazullar 250, İstanbul kadılığından alınmış bulunanlar 120 bazende 200, Mekke ve Medine yâni Haremeyn, Edirne, Bursa, kadılıklarından alınmış bulunanlar 100, diğer mevleviyet mazulları 80-90 akça alırlardı. Müderrisler, medreselerin vakıflarından geçinirlerdi. Fakat, kazaskerlerle kadıların haric-i mevasıkdan (yeminler-alamat) kuvvetli gelirleri vardı. 10.ve 11. asr-ı hicri arasındaki zaman miladi olarak düşünürsek 1550-1590 seneleri arasında bir akçanın kıymeti, 35 paraydı. (690) Eşyaya nisbetinde ise 100 para kıymetini bulurdu. Daha sonra şeyhülislâmlarla, sudura yani kadılara ve mevaliye, daimi masraflarını karşılamak üzere arpalık adı altında ayrıca tahsis yapılmıştır. Bu mahsusa birer ikişer kaza hakimliği olup, arpalığı olanlar buraya naib/vekil gönderirler ve hasılatın bir bölümü naiblere verirler artanı kendileri alırlardı.

Şeyhülislamlar bu arpalıktan başka birde "boğça baha" diye memurin-i şer'iye tevcihinde muayyen bir para alırlardı. Ağaları ayrıca aidat ismi altında ayrıca ziftlenirdi. Beyazıd medresesi müderrisliği ve evkaf idaresi de şeyhülislamların idaresindeydi. Rumeli kazaskerlerinin senede 3-4 bin "2 milyonkuruş" ve Anadolu kazaskerlerinin, 1500-2000 kese "1milyon kuruş" hasılatı olurdu.(Tarih-i Cevded-Hülasa) (691)

Fâide 171: Fakiler

Memleket dahili ve harici meselelerle hırpalanmakta, ahali padişahların, paşaların, ümeranın, zorbaların ve savaşların, haydutlukların, yangın ve benzeri belaların zulmü ve dehşeti ile yanıp kavrulmaktayken ulema arasında da çeşit çeşit uygunsuz haller meydana gelmekte, böylece büyük fenalıklar olmaktaydı. Özetlersek, Kadızâde namı ile şöhret bulmuş biri, ahalinin başına umulmadık şeyler çıkarmıştı. Bu zat zahir ulemasından olup, tarikat erbabı aleyhine ifadeler söylüyordu. Doğanizâde Mustafa Efendi adında birinin oğlu olup, adı da Mehmed idi. İstanbul'da Murad Paşa camiinde verdiği vaazlar ve derslerle şöhret bulmuştu.(692) Eskidenberi halk arasında hal edilmemiş ve yekdiğerini düşman eylemiş 16 bahis vardırki, şunlardır: 1-Eşyanın hakayikinden bahseden akli ilim ve riyaziye tahsili meşrumu, değil mi? 2-Hızır Aleyhisselâm, sağ mı? Değilmi? 3-Ezanlar, naatlar ve saire makamla okunmalı mı? Okunmamalı mı? 4-Dervişlerin dönmeleri ve zikirleri esnasındaki

hareketleri raks mı? Değil mi? 5-Tasliye ve tarziye "salallahü aleyhi ve sellem ve radiyallahu anha demek" bahsi 6-Tütün ve kahve haram mı? Değil mi? 7-Hazreti peygamberin anne ve babası. 8-Hazreti Musa ile savaş yapan firavun iman ile mi öldü. Yoksa imansız mı? (693) 9-Şeyh Muhiddin Arabi hakkındaki ihtilaflar. 10-İmam-ı Hüseyin'i şehid eden Yezide lânet câiz mi, değil mi? 11-Bidat 12-Kabirler ziyaret edilmeli mi? Edilmemeli mi? 13-Nafile namazlarla, kadir, berat ve regaib namazları kılınmalı mı? Terk mi edilmeli? 14-Büyüklerin eli, ayağı, eteği öpülmemeli mi, öpülmeli mi? Selam verirken eğilmek câiz mi, değil mi? 15-Emr-i bil maruf ve nehy-i anil münker "iyiliği emredip, kötülüğü yasaklamak" bahsi. 16-Rüşvet. 4.Murad'ın tütün ve kahve yasağına haram dolaysıyla kail olan Kadızade'nin reyiyle nice bin adamın hayatına son verdiği bilinmektedir. Kadızade, tütün ve kahve her ne kadar Cenab-ı Hak tarafından haram edilmemişse de, padişah yasaklamıştır. İçenlerin katli vacibdir. Hükmü ile padişahın gözüne girmiştir. Çünkü, 4.Murad'ın iç siyaseti böyle bir fetvaya muhtaç idi. Görüyorsunuzki, din namına (694) bir şahsın işkembeden söylediği sözlerle binlerce adamın kellesi yuvarlanıyor. Padişah kesmekte olduğu kelleler hususunda kadızade ve benzerlerinin reylerini ileri sürerek haklılığını ifade etmekteydi. Kadızâdeye mukabil, Halveti tarikatı şeyhlerinden Şemseddin Sivasi Efendi vardı. Bu da onun aksini söylerdi. İşte bu iki şahsın müridleri ve taraftarları bunların vefatından sonra İstanbul'da taraf taraf oldular. Kadızâde yolu

şiddetli bir taassup göstererek padişahlara yaranıyorlar, haram olmayan şeylere haram deyip, erbabını küfr ile itham ediyorlardı. Regaib ve kadir namazı kılanları, makamla ezan okumayı, cuma namazlarında essalat verilmesini yasaklayarak, naat okuyanları fasıklıkla, suçlayarak velhasıl peygamberimiz zamanından sonra beynel islâm olarak ne yapılmışsa onlara bidat deyip yapan kâfirdir demekteydiler. Dervişlerin sema ve devranlarına raks hükmü vererek kâfir ettiklerinden, cahil ahali mevlevilere, (695) Halvetilere ve diğer tarikat mensublarına düşman oldular. Tekkelere mensub olanlara kâfir dediler. Sultan 4.Mehmed zamanında Kadızâdeliler büyük şöhret sahibi oldular. Görünüşte zahid ve sofuca ancak içte rüşvet vasıtası oldular. Emlak ve evkafdan çalmağa başladılar. Saraydaki baltacılarla, bostancıları ve kapıcıları ele alıp, hatta Üstüvani Efendi adlı birini saraya evliya diye bildirdiler. Fakat saraydan gizli gizli keselerle paralar alırlar, ahaliyi dolandırırlardı. Bu vaizlerin söylediği her hangi bir ifadeye hatadır demek asla kabil değildi. Memurların azil veya tayini ile ilgili işlere bakmaya daldılar. Vaka-i vakvakiyede kesilenler bunların mağdurlarıdır. Gerçi Boynuyaralı Mehmed Paşa sadaretinde bunlar düştülerse de, Bozca Ada ve Limni'nin Venedikliler tarafından zabtında: "zalim ve rüşvetçi çok, şer'i şerif icra olunmuyor" tıpkı 31/Mart gibi halkı biz şeriat isteriz demekle kandırıp, ulema kıyafetli heriflere benzerler. Osmanlı ülkesi bidatle doldu. Vezirler, müftüler ehl-i tarikin himayedarı oldular diye söylendiler. Hatta bir Cuma Fatih Cami'inde mü-

ezzinler mahfilinde "naat-ı resulullahı" (696) makam ile okumakta olanlara karşı gürültü çıkardılar. Ahaliyi, nerede, ne kadar tekke varsa yımağa, topraklarını denize dökmeğe teşvikte bulundular. Ümmet-i Muhammed'den olan yarın silahı ile Fatih camiine gelsin diye, tellâllar bağırttılar. Maksadları, dediğimiz gibi tekkeleri yıkmak, imana gelmeyenleri katl etmek, büyük camilerin bir minareden fazlasını kaldırmaktı. Köprülü bu maksadı haber alınca vazgeçmeleri hususunda uzun uzadıya nasihatlarda bulundu. Ancak dinlemediklerini görünce, elebaşı durumuna gelmiş görünen şeyh Üstüvani'yi, Türk Ahmedi ve Divane Mustafa'yı yakalatıp, Kıbrıs'a sürdü. Bunların tesis ettiği cemiyetleri tamamen dağıtıp, müslümanları bu taassup belasından kurtardı. İşte bunlar tarihimizde fakiler diye meşhurdurlar. Menfaat için dini âlet etmek yolunu seçerek, müslümanları idlâl edenlerin hepsine lânet olsun. Biz bu alçaklığın millete ne kadar büyük bir zulüm olduğunu Sultan 2. Abdülhamid devrinde gördük. Çektiğimiz musibetlerden sonra anladık.(697)

Fâide 172: Padişah İltifatı

Osmanlı Devletinde rütbe olarak mülki idarede mansıb mevcud değildi. Rütbe denince yalnız vezirlik akla gelirdi. Hele nişan hiç yoktu. Hem rütbe hem de nişan yerine geçmek üzere, hilat, sorguç, murassa hançer ve saire gibi şeyler vardı. Bunların ihsanında yazılan bir hattı hümayunu buraya aynen size duyur-

mak üzere alıyorum: "Sen ki; veziriazam ve serdarı ekremim Ahmed Paşa'sın. Selâm-ı encamı padişahanem ve peyam-i meserret rasen mülükânem ile teşrif buyurduğumdan sonra biinayetillahil mülük ül fettah, kala'i Uyvarı bend kemend teshire giriftar olup küffar-ı düzeh (698) kara-ı envaı huzlan ile dilhavahı hümayunum üzere akubat olunduğu müjde haberi rikab-ı hümayunuma meserret bahş oldukda dergâh-ı vehhab-ıl ataya'ya enva-ı hamd ve sena kılınmıştır. Fihamden sümme hamden bu fütühat-ı celile tabama ferahbahş ve zihn-i lâtifeme meserret nakş olmuştur.Hazreti hallak-ı lâyezelden tazarru ve niyaz olunurki, daha nice nice fütühat-ı celile vücuda gelip daima küffarı düzeh karar, neküsar-ı hafire-i nâr olmaktan hâli olmayalar. Sana ve ol sefer-i zafer-i eserde ağvar-ı din ve devletimde taş yasdanup, toprak döşenip gazi ve mücahid kullarımın vazii şerifine ve sagir ve kebirine nan ve niğmetim helâl olsun. Cümleniz berhudar olasız. Temam-ı dilhavah-ı hümayunum üzre hizmet ve rıza-i mülükânem üzre say ve dikkat eylediniz. Cümleniz duay-ı hayr-ı eser-i hüsrevaneme mazhar düşdünüz. Can ve başla ağvar-ı hümayunumda çalışan kullarım hakkında inayet ve ihsanım mebzuldür ve haliya avatuf-u âliye-i mülükânemden seni bir murassa sorguç ve bir kabza şemşir aduvetdemir sahibkıranı ile ve hassa kürklerimden sersera kaplı bir kürk ile ve bir kaftan ile teşrif buyurup, haliya kapıcılar kethüdam ile irsal ve ihsan eyledim. Vazaif-i şükr-ü adâdan sonra din ve devletime ve arz-u namus-u saltanatıma lâyık olduğu üzere

hareket ve gayret ve himmet edip, fetih olunan kalenin taamir ve termimi babında bezl-i makdur eyleyesin."

Faide 173: 1075/1664 Senesinde 2 Hükümdar Arasında Yazışma

Nemçe (Avusturya) kapı kethüdası, Çasar'ın mektubunu getiripde serdar-ı ekrem hazretlerine yâni Fâzıl Ahmed Paşa'ya teslimi ve tavassut eylediği yeni bir hizmetle, sulh-u salahı tamamlamayı düşündüğünden önce yazı ve aded haline gelmiş olan ahidnameyi hümayun ol meclisde kapı kethüdasına ihsan olunması tasarlandığından namei hümayun tanzim için bütün vezirler ayak üzerine kalkıp saygıda kusur etmeden vazifeyi yerine getirmek üzere kapı kethüdasına teslim etmelerinden sonra misafire bir samur kürk, elbise ve donatılmış bir at hediye olunup, kendisiyle gelen kimselerede hilatlar hediye olundu. Çasar'ın Mektubu (Nâmesi) Biz, "Leopoldoş" Allah'ın inayeti ile Roma imparatoru daima Agustos ve Alaman ve Macar ve Çek ve Dalmaçya ve Hırvat ve Sloben ve daha nice memleketlerin Çasarı ve Avusturya ve Burgondiya, Birnayçebe ve İstirya ve Krantiye ve Karnibole, Moravya vilayetlerinin verasen hakimi ve Eyşeveya ve yukarıki ve aşağıki Silezya ve Virtomburğ ve Limborğ (701) ve Luksenburğ ve yukarıki ve aşağıki Lozaçye ve Hasburg ve Tironi ve Goriçeye, Feruta, Fiborki ve Fladerya vesair daha nice memleketlerin imparatoruyuz. İş bu değerli mektubumuzla bütün

halka ilân ederizki ebedi anılıp hatırlanmak için bildiririzki bundan önce meydana gelen cenk ve savaş ve kıtalden nâşi, şevketlu, azametlu padişah hazretlerinin "yâni Sultan Mehmed" ve bizim aramızda ve islâm padişahlarının ve bizim geçmişlerimiz arasında 58 senedenberi devam eden sulh-u salâh ve güzel davranışlar ortada kalakalmış, münasebetler bozulmuştu. Şimdi yukarıda saydığımız dostluğu yeniden yürürlüğe koymak için iş bu mübarek senenin, muharrem ayının başlangıcında iki ordu arasında bundan sonra gelecek 20 seneye kadar devam olunması teklif ettiğimiz barışı her iki padişahın kabul etmesi üzerine iş bu maddeler yazılmıştırki, her biri aşağıda yer almaktadır. İlk on madde bu yerde noksansız yazılmıştır. Şimdi biz dahi bahsi geçen bu maddelere müteallik olanların hatırlarını hoş için zikrolunan madde ve şartlar lafız lafız nasıl yazılmışsa tarafımızdan kabul edip, mukabil ve uygun sayıp iş bu yüksek olan mektubumuz (702) herbirini yazıldığı şekilde kabul ederiz. İmparatorluğumuz din-i ve kelâmı üzre yemin ederizki kendimiz ve vârisimiz olan haleflerimiz bu maddeleri, sadakat içinde korur ve yerine getiririz. Aksi davranışlara cevaz göstermeyiz. Bize tâbi olanlara da göstertmeyiz. Hepsi gereğini yerine getirmek üzere uygulanır. Mademki yine şevketli islâm padişahı tarafından bütün maddeler makbul ve riayet olunur bulunup, iş bu yazı üzerine değerli mektubları ibkayı kararlaştırıp, değiştirilecekleri ve hakikat ile her birini icra eyleyele ve ettireler. Bir vecihle kendi vükelaları ile diğer taraftan idareleri kendisine bağlı kullar hal-

kına hareket edip, hiyle ve bahane ile aksinin yapılmasını yaptırtmayalar. Bizim tarafımızdanda yukarıda zikrettiğimiz gibi korunalar. Bu durumun beyanı için iş bu mektubumuz kendi el yazımız ve Çasarlık mührümüz ile müşerref olup yazılmıştır.(703)

Padişahın Mektubu

Hamd-ü senâ bihâd ve kıyas ruz-u efzun ve sitayiş-i tevhid nemune-i temcid-i mazmun-u hüda-i müteal ve hüdavend ve ahbelamâl celle şanühü anişebih velmisal hazeratına olsunki; itaatu ve emr-i ve nevahi ve şükr-ü gayr-i mütenahisi berekatıyla hilafetmeab saltanat-ı nisab azam-ı selâtini ruyu zemin ve babı saadet iktisab-ı madalet-i intisabım melce-i havakiyn evrenginişin eyledi. Vesselâtü vesselâm cem'i enbiya-i âzam, alel husus evvel-i fahr-i âlem mefahirül Rasuliekrem, şef'iy-i rüz-i kıyam Hz.Muhammed Mustafa (sallallahu aleyhi ve sellem) hazretlerine olsun ki siyanet-i şer'i mutahharaları ve ianet sünen-i setüde eserleri temerrat-ı ile zât-ı setüde-i sıfat-ı kâmbahş-i ve kâmyabım, mesned-i aray-ı dar ül mülk Cemşiyd ve Kayser ve varis-i Keyhüsrev ve İskender eyleyüp taht-ı tasarruf-u kabza-i sahib kıranım ve dahl-i havza-i hükümet-i hidivâne-i saadet (704) ünvanım olan mesakin-i aktar-u memâlik ve diyardan eşraf-ıl beldan ve el amakin ve ebren el medayin vel mesakin, kıble-i cümle-i âlem ve teveccühü amme-i imam olan, Mekke-i Mükerreme ve Medine-i Münevvere ve Kudüs-ü şerif mübarekât-ı hâdimi ve

hasrat ül mülük olan bilâd-ı selase-i muazzama ki, İstanbul ve Edirne ve Bursa'dır. Şam cennet-i hişam ve Bağdad darüsselam ve Mısır nadirat-ül Mısır biyehmeta ve külliyen ikliym-i Arabistan ve Halebüş şeheba ve Irak-ı Arab ve Irak-ı Âcem ve Basra ve Lahsa ve Deylem ve Rakka ve Musul ve Şehrizor ve Van ve Diyarıbekir ve Zulkadiriye ve Kürdistan ve Gürcistan ve vilayat Erzurum ve Sivas ve Adana ve Karaman ve Mağrıb-i zemin ve Habeş ve Tunus ve Darülcihad Cezayir ve Trablus ve Cezire-i Kıbrıs ve Rodos ve Akdeniz ve Karadeniz ve Cezayir sahili ve diyar-ı Anadolu ve Memalik-i Rumeli ve hususa Memalik-i Tatar aduv-u şikâr ve deşt-i Kıpçak ve vilayet Kefe ve Azak ve diyar-ı Bosna (705) ve Kanije ve Zigetvar ve İstoni Belgrad ve Eğri ve Tamışvar ve dar-ül mülk Engürüs olan Budin ve ona tâbi kal'a ve hasun-u memalik Erdel ve Eflâk ve Buğdan ve tarif ve tavsifden müstağni nice kal'a ve beldenin padişah-ı kişver-i küşası ve şehinşah-ı memleket arais-i saltanat ibn-i sultanül hakan, ibnü-l hakan essultan Mehmed han ibnis sultan İbrahim han ibn-i sultan Ahmed han'ım ki, menşur-u bahir el zâhir saltanatım ve şan-ı saata'a elnur hilafetim anane-i sultan ül berreyn ile mainun ve zeyur-u sultan ül bahreyn ile müzeyyen eyledi. Şükran lahzai naim, şeybe-i kerime-i âba ve ecdad-ı memalik-i ve sağir ve bilad-ı ve himayat-ı reaya ve fukarai ibada zimmet-i himmet-i şahaneme lâzım ve raifet-i ve şefkati mülükâneme sezaver ve mahmi olmağın bilfiil asakir-i encem-i şimâr nusret-i şiarımla serhadi engürüs ve tevabiatı

aktarına serdarı seyhsalar zaferi iştimal-i taayyün ve irsal olunan düstur-ül ekrem, müşir-i ifham, nizam-ül âlem-i nâzım-ı münazımı alamam, müdebbir umür (706) el cumhur bil fikri sakıb, mütemmim-i meham-ı ül nam-ı rey-i üs saib, memhud-u bünyan ol devlete velikbal, meşiyd-i erkân-ı üssaadet vel iclâl, mükemmel namus-u saltanat-ı uzma, merkab-ı meratib-i elhilafet-i ekberi fatih-i ebvab-ı elcihad, kâr-ı şevket-i erbab-ı il anad, elgazi fisebilillah, livechillah, elmahfuf-u bisunuf avatıf ülmülük üs samed vezir-i âzam-ı asaf-ı şeym ve vekil-i mutlakı sadakat-ı âli serdar-ı ekrem Ahmed paşa "ademallahu iclalehü ve zaafe iktidareh" asakir-i mansure ile hizmet-i hümayunum itmamına takayyüd üzere iken iftihar ül ümerail izam-ıl iseviye, Muhtarül kübera-i eltaifet-i Mesihiye, vilayat-ı Alaman ve Çek ve Macar ve sair nice diyarın hakim ve kavii iktidarı ve millet-i nasraniye mülükânının ulusu ve hürmetlisi Roma imparatoru Leopoldos hitmeti avakibe bilhayr ile 58 seneden beri mabeynde münakd ve payidar olan mebani-i sulh ve salah, bazı vaka-i ihtilal sebebi ile münkati ve zâil olup, mabeyninde harb ü kıtal ve cenk ve cidal suretnüma olmakla ve mevacib-i asayiş ahali-i bilâd' ve mevrus-i araiş-i rağbet fıkara-i ibad olan (707) sulh ve salahı müceddeden ve tecdid ve hukuk dostu ve civar-ı kadimin kavaidine temhid ve teşbit olunmasını irade ve iltimas ettiklerin orduy-u hümayunu nusret-i mukavirinde olan kapıkethüdasına mutemet-i ademiyesi gelüp, ol dahi tecdidi esas yek ciheti ve temhid-i mebani-i ahd-u desti edip mevad-ı

sulhu söyleşib fasıl verecek mertebe kendüye vekaletname geldiğini bildirmeyin orduy-u hümayunumda biddefaat mükaleme ve müzakereden sonra 10 madde üzerine karar verip vükela-i tarafeyn rızaları ile işbu sene humsusebun ve elf (h.1075/m.1664) de 20 sene tamamına dek müddet tayin olunup, sulh ve salah bağlanıp canbeyinden mamulbih olmak üzere temessükler verilmek lâzım geldikte müşarileyh serdar-ı zafer-i iktidarım dahi taraf-ı bahr-i şerif-i hüsrevanamemden vekil-i mutlakım olduğu hasebiyle vech-i meşruh üzere 10 maddeye temessük verdiğin ve verilen mevad kâğıdı mazmununu müeyyid (708) ve müekkid Çasar tarafından orduyu hümayunuma mektubu gelmek üzere karar verildik de, pâye-i seriri eâlime arz ve telhisnâmesi geldiğinde taraf-ı hümayunumdan da sulh ve salaha müsaid olunup, nâme-i şevket-i mukarinim verilmesinin tazarru ve niyaz eyledikte refahiyat-ı fikara-i tarafeyn ve raht-ı acize-i canibeyn-i için rica ve niyazı huzur-u feyyaz-ı mülükânemizde makbul tutulup vükelâsının temessüklerinde mestur olan on maddeyi mutazammın ve taraf-ı hümayun şehinşehanemizden dahi mezbur-u muteber ve makbul tutulduğun muhbir ve müştemil hatt-ı hümayun nusret-i makrunemiz sadır olmağın işbu tuğra-i garray-ı cihan âramız ile müşerref nâme-i hümayun saaded-i makrunemiz inayet ve erzân kılınıp, cümlei umuru sulh nokta benokta riayet ve kabul ve yeryüzünde mahfuz-u ve mukabil olmak için on maddedirki ayniyle zikrolunur. Şimdi fimabaad dahi vechi meşruh üzere tecdid ve temhid

olunan sulh ve salah müstevcib ül felâh mukarrer (709) ve muteber tutulup, yerlerleri ve gökleri var eden Hazreti Allah-u celle şanühün ism-i şerifini yâd ve peygamberimiz hatemül nebiyyin vel fahrelmürselin Hz.Muhammed el Mustafa (s.a.v.) hazretleinin mucizat-ı kesret-i berekâtlarını irad edip şemme-i kerime-i hüsrevan sadakat-ı mutad ve fâide-i tacdaran vefa istinad üzre ahdu misak ederizki, zikredilen mevad şurut ve kuyuduna ve sulh ve salâhın mevasık-ı ve ahudine kemâl-i mertebe riayet olunup mademki ol canibden hilafına vaz-ı ve haraket sudur ve zuhur bulmaya taraf-ı hümayun-u şahanemizden ve ikab-ı insablarımızdan ve vüzera-i kiram-ı âl-i makam vesâir-i mirmiran ve sahib-i ihtişam ve ümeran-ı zil ihtiram ve umumen asakir-i nusreti encam-ı ve zafer peyamımızdan ve cümle ubudiyetimiz ile müşerref olan tavaif-i hüddamdan bir ferd hilafına müteallik hareket eylemeye.Vesselâm-ı alâ men ittiba'a el hüdâ. (710)

Fâide 174: Padişah Hediyeleri

1063/1653 senesinde Hind padişahı Şah Cihan'a elçisi Seyyid Hacı Mehmed marifetiyle gönderilen padişahın hediyeleri: 1- Zümrüd kabzalı bir hançer. 2- 20 tane güzel cariye. 3-Mükemmel bir pusat ile donanmış bir raht (eyer) "bunun doksan kese kıymetinde olduğu tahmin olunuyor." Elçiye ise: 1- 2 bin altun. 2- Birtane kürk. 3- Bir tane mükemmel bir at. (711). 1066/1656 senesinde elçilik görevi ile Hindistana

gönderilmiş bulunan Maanzâde'ye ulaştırması için teslim edilmiş hediyeler: 1- Yekpâre büyük zümrüdlü bir sorguç. 2- 4 tane çok güzel küheylan. Üçünün üzeri seraser kaplı olup, pek süslü eyerlerini altın zincir ve özengiler tamamlamaktaydı. 4.nün eyerinin her tarafı mücevher ile süslenmişti. 1067/1657 senesinde gelen acem sefiri ile İran şahına yollanan hediyeler: 1- 2 tane küheylân, birinin eğeri mücevherlerle süslenmiş, diğerinin murassa ve abaye ile örtülü olduğu biliniyor. 2- Bir kaç bohça firenk diba ve çuka ve fahur cezayir ihramları. 1075/1664 senesinde Avusturyalılarla yapılan sulh antlaşmasının hükümlerini doğrulamak babında eskidenberi adet olduğu gibi bostancılar odabaşısı Kara Mehmed ağa, Viyana'ya büyükelçi tayin edildi. Mehmed ağa hediye olarak 800 bin akça ve Rumeli (712) beylerbeyi payesi ile paşa edildi. Mehmed paşa, Rikâb-ı hümayun kaimakamı Mustafa paşa aracılığı ile huzura kabul edildi. Ayak öpdükden, sonra padişah 4.Mehmed kendisine: "Hizmetine bir hoşça bağlı ol. Irz-ı saltanatımıza zarar getirecek hususlardan çekin, dedikten sonra hilat-ı fahire de denen bir kürklü elbise hediye etti. Daha sonra aşağıda adları yazılı hediyeleri Avusturya (Nemçe) Çasarına götürmesi emrini verdi. 1- Murassa sorguç. 2- Bir tane direkli otağ. 3- 20 tane seccade. 4-Acem haliçesi denen 5 tane küçük halı. 5- 100tane sarık. 6- 40tane hilat. 7- Bir kıyye "1250 gr. Civarında" anber. 8- 12 tane güzel at. 9- 2 tane tam donatılmış mükemmel at. (713) 4.Mehmed'in acem elçisi Pir Ali'ye şaha verilmek üzere teslim ettiği he-

diyeler: 1- 2 tane küheylan at, biri murassa eyer ve mücevher eyer ve abayi süslü örtülüydü. Bir kaç bohça firenk diba ve çuka, fahur cezayir ihramları. Sultan 2. Mustafa'nın tahta çıkışını tebrik münasebetiyle İran şahı tarafından gönderilmiş bulunan elçisi Kehrasan hakimi Ebu'l Mas'um, bir fil ile her birinin sırtına birer ibrişim örtülü mahmül, bir kaç katar İran devesi getirmişti. Mukabil olarak şu hediyeler verildi. Elçinin kendisine: Padişahın ahurundan gümüş zincir donanmış, gerduneli, zümrüd ve yakut ile süslü ve altun kaplamalı divani eyer. Ve bu eyer'e yaraşır bir at. 3- topuz. 4- Zerrin örtü. 5- eyeri gümüş süslü ve üstü abaye ile örtülü çok gösterişli bir at. Şaha ise: 1-Altun zincirle donanmış eyer. 2-Yakut ve zümrüd ile süslenmiş murassa altun eyer. 3-zümrüd ve elmasla süsülenmiş topuz. 4-Murassa altun gaddare (büyük bıçak). 5-Elmas ile süslenmiş sorguç. 6-Yakut ve elmas ile süslü yaldızlı özengi takımı. 7-İnci ve zümrüd ile süslenmiş kadife eyer. 8-İnci ve zümrüd ile işlenmiş sarıdiba kumaştan abaye (715) 9-Kırmızı atlas astarlı kırmızı çuka sırma işlemeler. 10- Altın işlemelerle donanmış bir at. 1109/1697 senesinde elçi olarak İran'a giden Rumeli beylerbeyi Payeli Mehmed bey vasıtasıyla İran şahına yollanan hediye-i şahane: 1- Mücevherlerle süslü bir sorguç. 2-Bir tane murassa hançer. 3-Altun kemerli, incili tirkeş, bir mısr-i keman (yay) 4-Bir deste yaldızlı ok. 5-Murassa çevgan. 6- 2 tane elmaslı koyun saati. 7-Büyük necef aynalı çalar kalkan saat. 8-Bir tane mercan tesbih (716) 9- 7 tane boylu cezayir tüfengi. 10- 4 tonluk bir çeşit İs-

tanbul kumaşı. 11-4 tonluk yeni çıkmış çiçekli frenk kumaşı. 12- 12 tonluk frenk dibası kumaşı. 13- 5 tonluk telli İstanbul bürünceği. 14- 12 tonluk telli İstanbul sandalı dedikler bir çeşit kumaş. 15-10 tonluk elvan şalı çuka. 16- 10 tane frenkpesend yastık.17- 3 kıta şami şekabend.18- 3 kıta som şami zinpuş. 19- 3 kıta som ağır şami dikdiği. Osmanlı devleti ile Nemçe çasarları arasında imzalanan sulhu salah muktezasınca nevruz-u firuzda (mutlu gün) iki tarafda büyük elçiler yollamış ve eskiden beri devam eden (717) adet üzere ona riayetle Osmanlı devleti tarafından eski sadrazamlardan Ali paşa kethüdası denizci komutanlardan İbrahim paşa gönderilip, 1111/1699 senesinde kararlaştırılmıştı. Nemçe Çasar'ı için eski kaide üzere tertib olunan hediyeler İbrahim paşaya götürmesi için teslim olunmuştur.: 1- Süslü at donanımı ve özengi. 2- Bir tane topuz. 3- Çok süslü at eyerî. 4- 1 Zerendoz zinpoş. 5- 1 mücevherli sorguç. 6- Sub cedid, seraser kuşaklık hilat. 7- 100 kıta dühzari destar. 8- 50 kıta sehezari destar. 9- 15 tane Uşak seccadesi.(719) 10- 2 küçük, 2 büyük acem halısı. 11- 1 tane ibrişim halı. 12- 350 miskal bir şemareh anber. 13- Bir miktar misk. 14- 15 aded padzehr. 15- Topları ve sayebanı ile bir kıta mükemmel otağ. 16- Murassa at donanımı, gümüş özengi, gümüş eyer, gümüş zincir, ağır kumaşla örtülü bir at. 17- Yelkendest. 18- 2 Pars.(720)

Fâide 175: Hazine-i Amire Bütçesi

Avcı Sultan Mehmed devri: Bu devirde hazine-i âmirenin gelir ve giderini anlatan bir bütçe sureti elimize geçmiştir. Bu suret, Eyyubi Kanunnamesi ile meşhur bir risalecikde bulunmak-tadır. Eserin sahibi bu bütçeyi"divan-ı hümayun kalemi defterinden kopya etmiş bulunduğunu bildiriyordu. Bizde kısaca buraya alıyoruz.

1071/1661 Senesi emvâl-i mukarrere müfredatı Muhasebe-i evvel kalemine tabi senelik gelir 3380, 5 kese 4666 akça. Muhasebe-i cizye giran kalemine senevi gelir 2793 kese, ile 3479 akça (721) kese Akça Haremeynişerefeyn muhasebe kalemi senevi gelir: 370,5 9533 " " mukatta " " " 450,5 0537 Mevkufat kalemine senevi gelir 2757,5 9764 Mukatta-ı e.kalemine " " 1073 1550 " madeni cizye-i Buğdan ve Eflâk kalemine " " 165,5 4920 Bursa Mukattası kalemine " " 304 3279 Mukatta-i mensuhe " " " 444,5 4507 " İstanbul " " " yük 270 14780 " Avlonya " " " 0259 15890 " Ağrıboz " " " 0054 1334 " Haslar " " " 326,5 31750 " Kefe " " " 1705 18599 Muhasebei Anadolu " " " 3,5 18150 Mukattai cedidei evveli " " 67 14232 " ağnami " " 295 1096 Bütün yekün bütün seneye aid. 594.370.828 anakçai tefavüt emvali mukarrereimezkur 7.000.000

Mümteni husul rumeli ve anadolu vilayeti 601.370.828 2.000.000 581.370.828 beşbinsekizyüzonikiyükyetmişbin kese, sekizyüzyirmisekiz akça.
-Not: bir yük, yüzbin demektir.(723) Bu gelir her sene hazine-i âmireye teslim edilmek üzere ruz namçe-i hümayuna kayd olunur. Bu gelirin her kırkbin akçası bir kese hesabı üzerine 14531, 5 kese ile 10 para eder. Kanunname burada diyorki: "Kanun-miriye bir kuruş-u kebiri,s eksen akçaya alınır. Ve her 1250 guruş akça olur ve her bir kese 500 er kuruş olmak üzere hesab olunur." Kanunname:Tefavüt akçasını da şerh edip diyorki:"emval-i mukarrerenin her bin akçasından eskiden olduğu gibi alınan 14 akçadırki başta görülen 70 yük (yâni bir yük 100 bin akça olduğuna göre 7 milyon) akça 594,370,828 akçalık emval-i mukarrerenin bindiği 14 lerinden müteşekkil-dir."(724)

Hazine Masarifi: Kanunname diyor ki: (senede 6 kere 100 bin altun gelir. Padişah âlempenaha cep harçlığı tayin olunmuştur. Bir mevacib "maaş" defteri yekünü "mukabele-i piyade Mevacib" (maaş) kese Akça Dergâh-ı âli yeniçerilerine 3711, 5 17020 Bunlar 20 asker olup, yevmiyeleri 4 yük 17890 akçadır. Ve bir kıst (bölüm) mevacibleri (maaş) 371 yük 19255 akçadır. Bu senede 4 defada demekki, her 3 ayda bir bölümü veriliyor. 1484 yük 77020 akça ederki, kese hesabı üzere yukarıda yazılıdır.) (725) İstanbul ve Gelibolu Hizmetlilerinin (4102kişi) 4 bölüm maaşları

3.160.000 Defterdaran saray-ı atik-i ile tabahan ve haluciyan-ı hassa-551 kişi 1.044.100 Bostaniyan-ı hassa ile Edirne bostancıları- 947 kişi 7.162.200 Cebeciyan-4180 kişi 7.705.692 Topçular-2026 kişi 5.397.080 Top arabacıları-282 kişi 551.724 Istabl-ı âmire saraçları-2398 kişi 7.629.404 Mehteran Hayme-i hassa-1082 kişi 1.937.372 Mubah-ı âmire hizmetlileri-1370 kişi 2.536.056 Ehl-i huruf-735 kişi 1.368.032 Hayatiyyin-i hassa ve hilat düzen-217 kişi 490.996 Mehteran-ı âlem-i hassa-102 kişi 464.976 Sakayan-ı divan-35kişi (726) bunların bölüm hesapları yok.Yalnız 260 akçadan ibaret olan yövmiyeleri var. Mukarrerleri yâni her üç ayda bir verilen bölüm hesabları yanlış yazılmış. Azak kalesi muhafızları-116 kişi 2.044.480 Tersane-i âmire 6.000.000 Saray-ı âmire hizmetlileri 6.400.000 Mukabeleten piyade yekünü: 75976 kişi Mevacib-i mecmuu (maaşların tamamı) 202.769.048 akça Küçük ruznamçe icmâli-4 bölüm mevacib (maaş) Akça Kazasker-2 kişi 3.037.320 Rikâb-ı hümayun ağaları- 66 kişi 30.307.320 Dergâh-ı âli müteferrikaları- 630 kişi 6.610.000 Meşahir-i haveran-27 kişi 120.600 (727) Kâtib-i defterhane- 6 kişi 46.440 Zevakiyn-i hassa-22 kişi 316.800 Mütekaidin-56 kişi 1.279.800 Ehl-i huruf ağaları-2 kişi 66.660 Katiban-ı divan-ı hümayun-36 "her birinin" 5.860 Dergâh-ı âli çavuşları-693 kişi 3.866.388 Şakirdan-ı hazine-i âmire-69 kişi 366.200 Etibba-i hassa (hekimler)-14 kişi 223.727 Müezzin-i has-

sa-15 kişi 58.960 Hazinedarân-ı birün-18 kişi 189.100 Hassa peykleri-60 kişi 99.720 Memuran-ı hassa-40 kişi 161.600 Şakirdan-ı şahinciyan-ı enderun-16 kişi 17.280 Etibba-i yehudiyan derhassı (yahudi hekim)-4 kişi 45.400 Bunların hepsinin yekünü 1794 kişi olup, maaşları ise, A. Rasim bey'in yazdığına göre 87.308.020 olup, biz hesap makinası ile yazdıklarımızı toplayıp: 46.817.575 olduğunu gördük. Umarız yanlışlık bizdedir. (728) Yemin ve Yesar ulufeciler-488 kişi 1.936.012 Gureba-i yemin-410 kişi 1.967,176 " yesar-312 kişi 1.414.584 Mukabeleten suvari defterleri icmali mevacibince ceman 15,246 kişi olup, bir senede 4 taksit mevacibleri (maaşları) 82.822.416 akça ederki, kese hesabı üzere iki bin yetmişbuçuk kese ile 12.436 akça eder. Atlı mukabelesi icmali üzere dergâh-ı âli kapıcıları ile bâb-ı hümayun bevvabları 1962 kişi olup, 4 taksit maaşları, 5.785.664 akçadır. Kanunname diyorki: Bu vaziyette bütün kapı kullarının asita ne-i devlet'de mevcud olanlarla hudud boylarında bulunan islam muhafızları ve sefere memur olunmuş bulunanların hepsi 94 bin 979 kişi olup, yövmiyeleri, 834.775, buçuk akçaya varıp, birinci taksit mevacibleri 77.173.393 akçadır. Bir senede (729) 4 defa ödenen mevacibleri: 308.693.568 akça ve kese hesabı ile 7717 kese ile 3567 akça eder. Bundan başka rikâb-ı hümayuna "dubre, venedik, ragüza "hazinesi malından 12500 aded sikke-i hesna teslim alınır. Saray-ı âmirenin bazı mehamatı ve enderun-u hümayun hizmetlileri maaşları ve eski sarayın hizmetlileri

nafaka ve ma'kulatları ve bazı tadil ve tamirlere sarf edilmek üzere şehremini kullarınada 17.632.674akça teslim olunup, onun emin olduğu işlere sarf olunur. 1080/1669 senesinde şehremini vazifesinde bulunan Mustafa efendinin muhasebesine bakılırsa kese hesabıyla 690 buçuk kesedir. Tersane-i âmire ve donanma-i hümayun mühimmatı için ocaklık kürekçiden ve bazı ocaklık keresteden gayri tersane eminine de bir senede 24.588.198 akça verilir. Kese hesabı üzere 614 buçuk kese ile 8898 akça eder. (730)

Mutbah-ı âmire için Mısır tarafından gelen irsaliye zahireden başka et, şeker vesaire ihtiyaç bahası için, mutfak eminine 44.341.765 akça veriliyorki, kese hesabiyle 1100 buçuk kese ile 1765 akça eder. Bu hesaplar, hazine-i âmire ağası Mustafa efendi tarafından yapılan hesaptır. Istablı âmire yâni padişahın ahırları için, tavla arpası ocaklığından ve bazı kışlak ocaklıklarından başka arpa, saman, bahariye, kasmiye ve diğer lüzumlu şeyler bahasına bedeli arpa eminine senede 18.815.379 akça verilir. Kese hesabıyla 295 kese, 16.379 akça eder. "Bermevacib-i muhasebe emini Mehmed efendi". Odun parası için İstanbul Ağasına"adı Ranazan imiş"senede 41yük akça. Donanmanın peksimet ihtiyacı parası olarak "peksimed ağası Hacı Osman ağa imiş" 50 yük yâni 125 kese akça.(731) Bakır bahasından başka Tophane-i âmire ihtiyacı için (Mustafa ağa) 57,5 kese. Bunun hepsi için teslim olunan miktar 10.898.716 akçaddır. Şam-ı şerif tarafından her sene Hac-ı şerif tarafına giden bazı menzillerin beygirleri ile orta cami vakfına

10.898.778 akça. Yeniçeri ve bostancı çuka ve astarları parası 1.890.501 ve dersaaded'te bulunan yeniçerilerle cebeci, topçu tayfasının lam ve hanta bahalarına 25.562.130 akça. Mütekaidiyn ve duacılara ve bazı camii şerif ve küçük mescidlerin hizmeti" burasını okuyamadık. Ahmed Rasim"13.622.400 akça. Rumeli ve anadolu bulunan hudud boyundaki kalelerin askerlerinin maaşlarına ve ocaklılarıyla gayriden 57.024.220 akça. Edirne sarayındaki hizmetlilerinin yiyecek ve giyeceğine 1.600.000 akça. Ümera-i derya" denizci komutanlar, Kırım Hânı, Sultan Klagayı, Nureddin'in ve bazı çerkeslerin salyanelerine 17.352.000 akaça. (732) Rumeli ve anadoluda bulunan çeltikler" pirinç tarlaları "memleha" tuz çıkan yer" harklarının temizlenmesi ve bazı iskeleler ve miri takebler için eskiden olduğu gibi ihracat masrafları için senede 9.097187 akça. Celbekşan ağnamından yeniçeri meydanı ve saray-ı âmire kasaplarına bedeliye olarak senede verilen 52 yük ve 2 akça. Padişah hazretlerinin nefsiyçün, enderun-u hümayun yakalıklarına mübayaa olunan atlas, çuka ve levazımat-ı sairesine ve hazine-i âmire için alınmış bulunan samur kürkler ve çeşitli seraserden hilatlar parasına senede 10.562.359 akça. Ülkenin etrafından rikab-ı hümayuna gelen elçilerin ihtiyaçlarına" teşrifat defterim ucibince "1.000.000" akça. Bütün bunların genel masraf yekün senede 163.630.077 akçaki kese hesabıyla 4090,5 kese ile 10 bin 77 akça eder. (733) Senede 5936 yük 4361 akça masraf olurki kese hesabına göre 14840 kese ile 4361 akça eder. Açıklanmış

bulunduğu gibi yukarıda yazılmış olan hazine-i âmire geliri bir senede 581.270.828 akça ki, kese hesabına göre 14.531,5 kese ile 10 bin akçe olur. Açık Halihazırda hazine geliri, masrafı karşılaması için 308kese ile 3533akça lazımdır. 1064/1653 tarihinde yapılıp "Tarhoncu layihası" ismiyle tanınmış bulunan (734) bütçe teklifinde gelir, 14 bin 503, masraf ise 16.400 aradaki açık da,1900 kese gösterilmiş ve bir senelik gelirin gecikmiş olduğu bildirilmiştir. Bu bütçenin iyice anlaşılması için Galib bey merhumun "Takvim-i Meskükat-ı Osmaniye" adlı eserinden şu cümleleri alıyoruz: "Metni kitabda okuduğumuz vecihle bu zamanda meskükat-ı Osmaniye pek ziyade karışık ve kötü ayardı: Bu asrın eskive yeni usul altunları ayarca tamam olup fakat vezinleri (ölçü) ekseriyetle devri sabık misâli ikiden dört habbeye kadar noksan tutulmuştur." 1066/1656 da riyal kuruşlar 80, Esediler 70 akçaya geçerdi. Kuruşlar ekser maksus (kırpılmış) ve para ve akçalarda kötü ayarda ve züyuf idi. Makşuş yâni bozuk akçaların yapılışında 1/3'ü gümüş, 2/3 ünde kalay varmış. Tarihçi Hammer, yarı (735) yarıya gümüş ve bakırdan olduğunu söylemiş. Nâima ise sarı-bakır akça diyerek bozukluklarının derecesini hatırlatmaya çalışmıştır. 1102/1690 tarihinde fiat cedveli şöyleydi;

Nakit Cinsi	Hakiki kıymeti	Muvazaalı kıymet
Kuruş	120	160 akça
Şerif altunu	270	260 "
Yaldız Altunu	300	400 "

Para	00	4	"
Mangır	2	1	"

Not: Hazine-i âmireye gelir olarak tahsil olunan nakit eskiden olduğu gibi kıymet-i hakikisiyle hazineden sarf edilip ödenecek ve tedavülde bulunacak çeşitli nakit paranın kıymeti muvazaa yani anlaşarak rayici emir ve tenbih olunmuştur.(736)

Faide 176: Çadırlar:

Çadır; Osmanlıların ilk ev vazifesi gören, ilk saray yerine geçen tahtgâhıdır. Böyle olmuş bulunduğundan eskiden Osmanlı çadırları hem mükemmel hem de pek hoşdu. Devlet ancak kapı kulu denilen vazife başındaki askerin çadır vesair gibi levazımını naklettiriyordu. Eyalet askerleri ise kendi beylerbeyleri ve sancak kumandanlarının çadırlarını kullanırlardı. Bu çadırlar; yağmur, rüzgâr, kar ve sıcağı geçirmeyecek şekilde sağlamca olan pamuk bezinden imâl olunurdu. Eski Osmanlılar, halı, kilim ve alçak kürsüler üstünde oturmakta yeğlediklerinden çadırlarını da fazla yüksek kurmazlardı fakat kumaşın sık dokunması sebebiyle bir hayli ağır olurdu. Genellikle bir direkli olup, mahruti yâni konik bir şekildeydi direği tutturmak için (737) ip ve kazıklar vardı. Üstleri bir kat bezden olup, paşalarla ümera ve muavinleri için 2 direkli ve iki kat bezli çadırlarda kullanılırdı.(738) Helâ çadırları dahi olurdu. Çadırların içine koyun postekisi, genelliklede halı serilirdi. Dayanmaya, oturmaya uygun hale getirmek için çuka kaplı yastıklar

ve minderler sökülür ve düzülür, kürsüler bu çadırların ayrılmaz parçasıydı çeşitleriyse şöyle idi: a) Kapı kulu piyade bölüklerine mahsus çadır. b) Suvari askerine ve toraklı denilen vilayet suvarisine mahsus çadır. c) şekilde görülen çdaır içinde askerler koyun postları üzerine oturup ve kırmızı deriden bir sofra etrafında yemek yerlerdi.(739) d) Büyük çadırda göreceğiniz gölgeli şeylere post denip, direğin dibindeki gölge de sofra'dır. e) Direğin başlık bölümünde gördüğünüz balık resmi yeniçeri ortasının alametidir. Her ortanın kendine özel bir alameti vardı ki; askerlerde bu alametleri kollarına dövme yaptırmak suretiyle vücudlarında taşırlardı. Çadırlarına, başlıca odalarının kapılarına da nakşettirirlerdi. Başlıca alametler; deve, çatal, kılıç (zülfikâr), iki hilâl, servi ağacı, top, bayrak, el, merdiven, şamdan, fil, çiçek, sukabağı, kuş, iki minareli câmi, balta, gemi lengeri, 2 vav, tüfenk, ok, süpürge, çifte balık, tekerlek, hurma ağacı, arslan, bayrak çeşitleri, bacak, N-ün harfi (N), sehpa, köpek, sade vav, avuçiçi ve sairelerdi. (740) f) başlıklı, başlıksız markiz çadırlar. g) Ortasında çadır direği olmayan kurba adı verilen çadır. (Hamam çadırı olacak) h) 4 aded bez eteklikten yapılmış helâ çadırı. ı) Ön tarafı tamamen açık gölgelik denilen çadır. i) Bir direkli ve kenarları açık başlıklı çadır ki; burada cezaya layik olanların cezalara uygulanırdı. Etrafı açık olduğu için tatbik olunan ceza her tarafdan görülürdü. j) Otağ-ı asafi veya divan çadırı: Bu çadırlarda serdar-ı ekremler ve sadrıazam resmi kabul yaparlardı. Savaş müzakerelerini yaparlar, yemek yerlerdi. (741) k)

Halvet çadırı: Sadrazamlara mahsus olup, burada uyurlar, istirahat için buraya gelirlerdi. Bu çadırların soğuk havalara mahsus, tok bezden yapılmış çeşitleride bulunurdu. Sırma işlemeliydi. İçerisinin dişarıdan görülmemesi için beyzi yâni oval, dışı çevreleyen etekliği önünde bir de kapısı vardı. l)Tatar Çadırları: Tatarların bir de çadırlıkları vardı. Beş tahta çubuktan meydana gelmiş olup, bunları istedikleri yerlerde kurarlar ve üzerlerine yağmurluklarını örtüp, hemencik bir çadır haline koyarlardı. Üzerine öküz derisi gerili çaprazlama olarak biribirine bağlanan iki çubuktan yapılmış bir çeşidi daha vardı.(742)

Faide 177: Meskükât (Para)

Akça gümüş para demekti. Orhan gâzi zamanında kesilen akçaların dördü, daha sonra üçü bir dirhem kesilerek üç akçanın ağırlığı, bir dirhem gümüşe eşitti. Sultan 2.Süleyman döneminde 6 dirhem ölçüsünde kuruş kesilmiştir. 3.Ahmed zamanında 23 ayarında ve 1 dirhem 5 buğday ağırlığında kesilen fındık altınlarının ikisinin tamamı yüzlük mecidiye altununa eşitti. Kuruş ilk çıktığında 90 akçanın muadili idi. Zevletenin ayarı, ağırlığı daha sonra bozularak Sultan 2. Mahmut zamanında 35 paraya indi.(743) Sonra da kaldırıldı. Para 3 akçaydı. Mangır ise, sultan Süleyman zamanında kesilmiş ve ilk zamanlarda bir kıyye bakırdan, 800 mangır kesilip her üçüne daha sonraları her ikisine bir akça rayiç konulmuştu. Sultan Fâtih devrinde altunun bir dirhemi on akça etmekteydi.

Ayar doksandı. Fakat 2.Bayezid zamanında 85'e indi. Yavuz Selim'in tahta çıktığı esnadan vefatına kadar: karaguruş yâni karamis 40 sultani denilen düka 50 idi. Macar ve Osmanlı altunları 2 florin ve 15 karaser yâni 60 akça idi. 1akça nemse (Avusturya) parasıyla 2 karaserden biraz fazlacaydı. 3.Murad zamanında gümüş sikkenin ayarı değiştirilerek, yüz dirhem gümüşden, 400 akça kesilecekken 800 ve bin akça kesilerek akçanın kıymeti pek fazla düşürüldü.(744) 40 akça olan kuruş bu devirde 50 akçaya, altunun dirhemi 120 akça oldu. Sultan 3.Mehmedin zamanı saltanatında 1006/1598 tarihlerinde 1dirhem gümüşün 8 akçaya geçmesi emrolundu. Ancak bu hüküm pek geçmedi. Bilakis altun 120 akçaya çıktı. Bu düşüşe debdebe ve gösterişin sebeb olduğu zanedilerek, çavuşlarla komutanları ve memurları sırma işlemeli ve gümüşlü eyer, örtü, elbise giymemeleri emrini verdilerse de, bunun hiç bir faydası görülmedi. Altun 160 kuruş 110 akçaya çıkıp esnaf altunu 110 a kuruşu 60 akçadan fazlaya almadı. Sadrazam Yemişçi Hasan paşa devrine kadar akçanın kıymeti indi. Hatta altun 220 akçaya geçer oldu. Paşa halis ayar altun kestirdikten sonra altun 120 ye kuruş da 80 akçaya indi. Tarih 1009/1601di.(745) 1050/1640 senesinde altun 250 ve kuruş 125 akçaya indi. Yine bu tarihi müteakip sadrazam Kemankeş Kara Mustafa paşa sikkeyi düzeltti. Altunu 160 ve kuruşu 80 akçaya indirdi. 1050 tarihine kadar yâni 1640 lara kadar osmanlı altunları bozulmamış ancak müşkilat-ı maliye hasebiyle ayara halel geldi. Hatta Melek Ahmed paşa za-

manında Arnavutluk ile Belgrad'da züyuf kuruş kestirilip, bunun her birine 118 akça kıymet konuldu. 1060/1650 lerde sadrazam olan Murad paşa devrindeyse akçanın durumu tamamen bozuldu. Çingene ve meyhane akçasıda denilen kızılakça geçer oldu. Sarraflar bu sebebden ayar sikkeyi adi gümüş gibi tartıp almaya başladılar. Çınar veya Ağalar vakası ki; malumunuzdur bu mesele yüzünden ortaya çıkmıştır. 1101/1690 larda 1akça bu günkü rayiç ile 7 para olması lâzım gelir. 1138/1725 lerde akçanın rayiç fiatı tekrar tashih ve tesbit olundu. Cedid (yeni) İstanbul altunu 400 Mısır zincirlisi 330 Mısır tuğralısı 315 Cedid (yeni) kuruş 120 Cedid nısf-ı (yarım) 60 Cedid çeyrek 30 Ecnebi sikkelerden yaldız altunu 378 Macar altunu 360 Atik esedi (eski aslanlı) kuruş 144 Sekizbuçuk dirhemi bir danik gelen riyal kuruş 186 Dokuz " " " " kara kuruş 181 Atik Zolete " 88 Sekizbuçuk dirhemi " " " poliye " 173 İki " " büyük lapor 24 bir " " küçük " 10 akçaya gitmesi ve kırkılmış paranın geçmemesi ve İran ülkesinden zabt edilen yerlerde paranın padişah namına basılması için Abbasinin vezni 7 danik olanının 16 ve onun yarısı 8 paraya rayic olması onun yarısı 4 paraya rayic olması üzerine tuğra basılarak sultani adıyla tedavüle çıkarıldı. Vezni yâni ölçüleri tam olmayana padişah tuğrası vurulmaması ve yeni zincirli altun kesilip, bunun 24 kırat halis altundan her yüzü, 110 dirhem gelmek ve her biri 400 akçadan olmak üzere basılması emrolundu.(747) 1152/1739 da

eski paranın her dirhemi 130 akçaya hükümet tarafından değiştirilerek halka tam ayar kuruş akça dağıtıldı. Yine bu zamanda Zermahbub ve Cedid-i İstanbul altunlarınada rayiç bedel kondu. Tuğralı zermahbub 330 Mısır zincirli altunu 110 Mısır tuğralısı 105 Kuruş 40 paraya gitmesi emredildi. 1185/1771 de: zermahbub 120 Fındık altunu 160 oldu. 1.Abdülhamid devrinde kesilen ikilik kuruşlardan 3 kuruşunun şimdiki 50 kuruşa eşit olduğu söylenmektedir.(748) Aşağıya aldığımız cedvel paranın rayici hakkında bir fikir verebilir: Tarih cinsi rayici Bir dirhem gümüş akça Şimdiki değ. 900980 Yaldız altunu 60 3 40 para 1003 " " 120 6 20 " 1002 " " 160 8 15 " 1050 " " 250 12 10 " 1101 " " 400 20 6 " 1138 " " 400 30 6 "
(Meskükât-ı Osmaniye kataloğu) (749)

Faide 178: Emlak Tahriri (Mülklerin sayımı)

Elde bulunan malumata göre 2. Selim zamanında İstanbul kadısı Zekeriyya efendinin bir emlâk sayımı yaptırdığı anlaşılıyor. Ancak, 4. Murad zamanında yapılan emlâk sayımının mükemmel olduğu anlatılır. Bu kayıd işi üç ayda tamamlanmış ve evsaf-ı Kostantiniyye adı verilmiştir. Bu kayıtlara göre İstanbul, Eyüb ve Galata ile Üsküdar mevleviyetlerinde (kadılık bölgesinde): 680 tane şer'i mahkeme, 74 büyük camiide denense 13 atin cami, 1985 veziriâzam

camii, 6990 mahalle mescidi, 6665 ayan ve zenginlerin yaptırdığı mescid ve camiler. 19 tane imaret. 9 hastahane. 1993 sübyan mektebi. 55 dar 'ülkurra.(750) 135 dar'ülhadis. 557 tane hankah. 6000 zaviye ve dervişan. 91 misafirhane. 979 kerbansaray. 556 ticaret hanı. 686 bekâr hanı. 9990 islâm mahallesi. 304 Rum mahallesi. 957 Yahudi mahallesi. 17 Frenk mahallesi. 27 Ermeni mahallesi. 68900 vezir, ayan ve ulema konağı. 14536 vezir saraylarına mahsus hamamlar. 4000 vezir ve ulemanın yaptırdığı çeşmeler. 90 tane sur içinde genel ve hususi hamam. 65 tane sur dışındaki hamamlar. 7989 su musluğu. 200 sebil. 100 tane tatlı ve tuzlu ayazma. 600 binsu kuyusu. 55 tane susarnıcı. 3000 mahzen hanı. 3 tane İstanbul ve Galata bedesteni. 37 tane un ve diğer maddeler deposu. 35 tane devlet kantarı. 25 tane kahve deposu. 1 mizan-ı harir. 1 şemahane emaneti (mum deposu). 1 tane kömür deposu. 1 pencik çardağı.(751) 1 tane Karagümrük emaneti 1 yağkapanı emaneti. 1 balık emaneti. 1 tuz emaneti. 1 peksimet emaneti. Şerab ve müskirat emaneti. 1 baruthane imareti. 1 barut kâr-hanesi. 1 esirhane emaneti. 1 darbhane-i sultani. 1 çuka anbarı. 1 buğday anbarı. 1 odun anbarı. 1 mutbah emini. 1 pastırma emini. 1 salhane emaneti. 1 şehir emaneti. 1 çardak emini. 1 cebehane hazinesi. 1 tersane emaneti. 1 at pazarı emaneti. 1 dakik (un ve diğerhububat) divanhanesi. 1 hasotluk anbarı. 1 İstablı has (padişahınahırı). 1 tane İstabl-ı bab-ı ahur. 1 vefa meydanı ahırı. 1 tane esir zindanı. 4 tane borçlular zindanı. 3 tane devletin balık dalyanı. 3

tane devlet karlığı (buzhane). 600 tane ekmek fırını. 300 at değirmeni. 2 tane Kuruçeşme yakınlarında sudeğirmeni. 1 Nuzül (iniş) emini 1 şırahane emini. 1 koyun emini. 162 eski yeniçeri odaları, (752) yeniçeri haneleri ve sekban yeniçeri odaları. 1 acemi oğlanları haneleri. 1cebehane. 1 kalafathane. 1 marangozhane. 1 terane. 1 humbarahane 4 mevlevihane. 1 devlet yoğurthanesi. 1 battal kağıdhanesi. 1 devlet arslanhanesi. 70 tane devlet şişehanesi, boyahanesi. 10 tane gümüşhane. 1 tüfenkhane. 1 sebzehane. 1 çartlakhane. 1 silahhane. 51 tane yedikule'de pastırmahane. 1 kurşunhane. 1 kalenderhane. 1 mutribhane-i hassa (çalgıcılar) 1 sazende mehterhanesi ve köshanesi. 1 mehterhane-i hayme (çadır). 1 peykhane. 1 nakkaşhane. 1 doğramahane. 1 sakahane. 1 suyolcuhane. 1 dökmeci hane. 1 terzihane. 1 toparabası kârhanesi. 1 fişenkhane. 1 yeniçeri talimhanesi. 1 yeniçeri samsunhanesi. 1 yeniçeri zağarcı (köpek) (753) hanesi. Bostancı samsonhanesi (Turnacı). 1 doğancılar kârhanesi. 1 yeniçeri tazıhanesi. 1 kapıcıbaşı kârhanesi. 1 Damgacıbaşı kârhanesi. 1 kargancıbaşı kârhanesi. 1 dökümcübaşı kârhanesi. 1 saraçbaşı kârhane-i kebiri. 1 camcıbaşı kârhanesi. 1 mimarbaşı kârhanesi. 1 doğramacıbaşı kârhanesi. kürekçibaşı kârhanesi. Bazirganbaşı. Akdeniz ve Karadeniz ve ehl-i kıble başı. 1 sirkecibaşı kârhanesi. 1 turşucubaşı. Burada ne kadar hane ve kârhane yazılı ise tamamı devlete aiddir. Bunları okumakla 11. asırda evvelâ İstanbul, Yedikule, Eyüb, Kağıdhane, Sütlüce, Piripaşa, Hasköy, Kasımpaşa, Galata, Tophane,

Beşiktaş, Boğazhisarları, Beykoz, Çengelköy, Kuzguncuk, Üsküdar ve Kadıköyünde ne kadar hane (754) dükkan, bostan ve o zamanın devlete aid sanayii hanesi olduğu hakkında bir miktar malumat alırsınız. Teessüsat-ı belediyeden imaret ve hastahane, tımarhaneler, misafirhane ve kervansaraylar, hanlar, mahalleler, hamamlar, çeşmeler, sebil, musluk, sarnıç, bedesten, bulunduğu ve rusumat emini namına mevcud kapanlar ile çartak (dört köşe çadır), karagümrüğü, anbarların ne miktarda olduğu görülüyor. Esirhane emaneti ile padişah esirleri, medyunlar (borçlular) zindanlarıda ayrıca nazarı dikkati çekiyor.

Faide 179: İslahat-ı Tarihiye Margraf

Uçbeyi ve Hudud muhafızı veya kuvveti manasınadır. Margrave eski Almanya zamanında" marş" denilen hudud vilayetleri komutanları.(755) Sahib-i devlet sadrazamlara aid ünvandı. Şıkkı evvel ve şıkkı sani makamlarının izahı şöyledir. Asıl defterdara başdefterdar denirdi. Osmanlı devleti toprakları genişleyip, maliyesi büyüdükçe anadolu ve rumeli için birer defterdar daha tayin olundu.Bunlar başdefterdarın muavini olup, rumeli defterdarının şıkk-ı evvel, anadolununkinin şıkk-ı sani defterdarları denildi. Bunlar başdefterdarlık yanında paye gibiydi. Vaka-i hayriye yani yeniçerinin ilgasından sonra bunlarda kaldırıldı. Mansıb-ı sitte (6 makam): Nişancılık, defterdarlık, reis'ülküttablık (hariciye nazırlığı), defter eminliği, şıkk-ı sani (2.defterdar) ve şıkk-ı salis

(3.defterdar) memuriyetleridir. Özengi Ağalıkları: Miralemlik, mirahorluk, kapıcılar kethüdalığı ve kapıcı başılık gibi eski memuriyetler.(756) Daniya: Danimarka hükümeti. Üsera: Esirler demektir. Eski dönemlerde gemiler kürek çeki lerek yüzdürülür ve gitmeleri sağlanırdı. Bu vazifeyide kürekçi denilen deniz lisanında forsa olarak söylenen mahkumlara yaptırırlardı. Forsa kelimesi italyanca forzato kökündendir. Seferlerde ele geçirilenlerin çocukları saraylara ve acemioğlanları kışlalarına verildiği gibi, yaşları 20-30 arasında bulunanlarıda tersane ve gemi kürekçiliklerine koyarlardı. Karadeniz sahillerini yağma için Özi suyu yani Dinyeper nehrinden çıkan kazaklarla Akdeniz korsanlarından tutulanlar, tersane gemilerine verilip, zincirle bağlı oldukları halde, kürek çektirilirdi. Bu adet sade bizde değil, Venedik, İspanyol, gemicilikte ilerlemiş ülkelerde de vardı ve biz onlardan görüp tatbik sahasına koyduk. Bu gün mahkemelerimizin kürek cezası dedikleri bu adetten kalmadırki Allah saklasın mahkumlara (757) meşakkat dolu işler gördürürler. Yürük: vaktiyle Rumelide yürük, Anadoluda muazzam ölçüsünde müsellim adıyla 50 bin kadar bir çeşit askerimiz daha vardırki, bunlara bir çiftlik yani 80 er, 100 er dönüm, arazi verilmiş ve o arazinin şer'i öşürü de askeri hizmet bedeli olarak kendilerine bırakılmıştı. Bunların zabitanına Miryorigan ve Mirimüslüman denirdi. Savaş dönemlerinde yol açmak hendek kazmak gibi hizmetlerde de kullanılıyorlardı. Erbab-ı huruf: Sanat sahibleri demektir. Vaktiyle orduyu hümayun ile be-

raber gider, yolda ve merkezlerde top ve tüfenk ve diğer silahlarla hayvan ve çadır takımları gibi sefer levazımını imal eder veya tamir ederlerdi. Bunların subay ve er olanlarıda vardı. Ulufeli yani maaşlıydılar. Bizim şimdiki tüfenkçi ustası, kamacı dediğimiz sanatkarlar. Kılıç hakkı: Her tımarın 3 veya 6 bin akçasına verilmiş addı. Zeame: Timarlıların büyüklerine verilen isim idi.(758) Umera: Zeamed'den büyük timarlılara verilen isimdi. İrsaliye: Vaktiyle Mısır'da türemiş olan Kölemen beylerinin senede devlete gönderdikleri muntazam vergi.

Faide 180: Draüssade Ağalığı ve Silahdarlık

Darüssade, padişahın evi demektir. Hürmet hasebiyle bu unvan ile anılır. Ata tarihinden okuduğumuza göre Sultan 2. Murad harem hizmetlerinde Akağalar kullanılmasını ve bunlar içinde kapıağalığı, hazinedarbaşılık, (759) saray ağalığı, kilercibaşılık, memuriyetlerini bir silsile yolu içinde ihdas eylemiştir. Akağaları padişahın sarayı kapılarının muhafazası vazifesiyle iştigal ederlerdi. Kapı ağalığı yani darüssade ağalığı enderun memuriyetlerinin en büyüğü olup, Sultan 3. Murad zamanına kadar Akağalara mahsus olan hazinedarbaşılık ve saray ağalığını 990/1582 tarihinde İstanbul'da çarşamba pazarı semtinde cami, mekteb, sebil, çeşme, hamam ve İsmapal mevkiinde bir kale yaptıran, Habeş tavaşi (hadım) Mehmed Ağa ele geçirip, dokuz sene darüssade Ağalığı etmiş vefatında yerine zenci hadım ağalarından

Server Ağa gelmiştir. Server Ağa sarayda geçinemediği için Mısır'a sürülmüş ve yerine bu defada Akağalardan saray ağası Bosnalı Hacı Mustafa ağa geçmiştir.(760) Mısır, zenci darüssade ağalarının sürgün yerleriydi. Ağalık 1003/1594 tarihinde yani 3.Mehmed'in tahta çıkışında tekrar Akağalardan, zenci ağalara intikal ederek, Haremeyn yani Mekke ve Medine vakıflarının en mühimleri bunların nezaretine verilmiştir. Bu yönden darüssade ağalığı, babüssade ağalığından üstün bir vazifeydi. Böylece harem-i hümayun darüssade ağalığınca bakılmıştır. Zenci bir hadım, haremi hümayun hademesi mesleğine girdimi, ona en aşağı derlerdi.(761) Evvela darüssade ağası huzuruna çıkar, ondan sonra oda lalası ile bundan itibarca sonra olan Hasıllı'ların en eskisi olan başkapıgulamı ağaya gönderilir, deftere kayd olunur, ondan sonra da, Hasıllı veya ortancaların içinde muteber bir lalaya el öptürürlerdi. Bir yen ağa daha yazılınca önceki enaşağıyada acemi ağa denirdi. En aşağı haremi hümayun kapısını bekleyen 5 kişi nöbet kalfalarının emri altında kalır, acemi ağa olsa dahi kendinden eskilerin hepsine hizmet ederdi. Abdest ve namaz vakitlerinden başka kapı beklemek hizmetinden ayrılamazdı. Burada acemilik demek, yeni olmaktan kurtulmak demektir. Acemilerinde en eskisi nöbet kalfası olurdu. Nöbet kalfalarının hizmeti: Haremi hümayun kapıları anahtarlarını darüssade ağasından sayarak almak, lüzumuna göre kapıları açıp kapayarak, yine sayarak darüssade ağasına teslim etmektir. Nöbet kalfalığından sonra ortancalık (762)

mansıbı vardır. Ortancalar 4 kişi olup, bunlar sıraları gelince Hasıllı olurlar ve bunların eskileri nöbetle kapı nöbetçilerine nezaret ederler. Mesuliyet bunlardadır. En eski hasıllı'da sıra gelince yayla başkapı gulamı rütbesine çıkar. Sonra yenisaray başkapı gulamı olurki, ocak silsile-i mansıbını tamamlamış demektir. Enaşağı ağa sabah namazı vaktinden 2 saat önce kalkar. Kapı nöbeti tutmak için neferleri ve 3. nöbet kalfasını sonra başnöbet kalfasıyla ortancayı kaldırır. Hepsi abdest alırlar. Birlikte saraydaki hamam külhanının olduğu yere giderek, fenerleri, şamdanları yakarlar. Sonra darüssade ağasının dairesine gidip ağanın oda nöbetçisini ve onun marifetiyle ağayı kaldırırlar. Ağa abdest aldıktan sonra kapı anahtarlarını sayıp memurlarına verir. Bu memurlardan biri, s-Àre-i feth şerifi okur. Evvela mabeyn-i hümayun kapısına (763) gelip açarlar. Yine okuyarak diğer anahtarları kapının yanındaki çivilere asarlar. Yemek vaktleriyle doktor girmesi için kapının açılmasına luzum görünen zamanlarda açarlar ve geceleyin padişah hareme gidince sure-i mülk okunarak, kapıyı kapatıp, anahtarları darüssade ağası dairesindeki nöbetçi ağaya sayarak teslim edilir. O da, ağaya takdim eder. Ağanın oda nöbetçisi üç kişidir. Bu nöbetçilerden başka hiç kimse uykudan uyandıramaz. Akşam namazından sonra, kapılar civarında ve ağalar koğuşlatında yabancı kimse kalmaması için ortanca veya hasıllı ağalardan biri "hu" diye bağırır. Ondan sonra halvet olur. Bunlarda birde musandaracı ağa vardırki, taharet ve nezafete yani titiz bir temizliğe, abdest aldırtıp,

namaz eda ettirmeğe, ayrıca ağaların camie devam etmelerini ve vazifeli oldukları işlerin güzelce yapılmış olmasına ve tamamlanmasına nezaret eder.(764) Darüssade ağası, Silahdarağa ve Babüssade ağası velhasıl sarayın bütün adamları sadaret ve meşihat'tan sonra en büyük mansıb idi. Önceleri başlarına Selimi ve alaylarda yani geçit törenlerinde sırtlarına dört yenli seraser kaplı ağır sırt samur, yaz mevsiminde bu biçimde kakum (sansar) kürkü, mevsimlere göre karsak (sincab) kürkü giyerler. Bellerine som mücevherli ak ve bu akve kelimesi lugatde evin önündeki açık meydanlık, avlu manasına geliyor. Burada farklı bir manada kullanılmış. (M.H.) tabir olunan altun köstekli bir bıçak takarlardı. Silahdar ağa, darüssade ağasının eteğini öperdi. Darüssade ağasının esas vazife ve hizmet alanına Haremi hümayun işlerine nezaret.b Haremeyn-i şerefeyn vakıflarına nezaret. Surre alayı onların nezaret ve marifetiyle gönderilirdi. Vaktiyle eski (765) ve yeni sarayda bulunan baltacılarla, zülüflü baltacılarında amiriydi. Yine eskiden huzura girecek sadrazam ve şeyhülislamlar kapıağası odasında bekletilirken sonradan darüssade ağası odasında bekletilir olmaları bu ağalığın itibarını arttırmıştır. Umumi vakalara baktığımızda bu ağalar devlet işlerinde müdahil olduklarında ne büyük fenalıklara sebeb olup zarar verdiklerini görebiliriz. Hadımlık, tavaşılık ki bir erkeğin tenasül uzvunun iptaliyle onun zürriyet sahibi olmasının istidadını yok etmektir. Eski devirlerden beri bu işlem vardır. Çok çok eski zamanlardan kalmadır bu hadımlık. Eski romalılar dev-

rinde bunlar sınıf sınıftılar. Bilhassa şark (doğu) da pek fazla miktardaydı. Asuriye ve Babilonya kraliçesi Semiramis'inde hadımları vardı. Bizdeki hadımlar iki gurup olup, beyazlarına akağa, siyahlara hadımağa denir. Bunların da hükümet işlerine müdehale etmeleri pek eski sayılır. Çok çok eski zamanlarda Mısır firavunları yani hükümdarları (766) yanında bile politik işlere karışmışlardır. Yalnız şurasına dikkat etmeliki bunların müdehale ettikleri yerler, halkın canı, malı bir müstebidin, bir amirin keyfine tabi olan yerler ve hükümetlerdir. İskender-i Kebir yani büyük İskender ve onun halefleri hadım kullanmışlardır. Bunlar Yunanlılardada pek mühim roler oynamışlardır. Vaktiyle bazı mutaassıp Hristiyanlar güya kendilerini dünya lezzetlerinden mahrum bırakarak sırf ahrete nefislerini vakfetmek maksadıyla kendilerini hadım ederlerdi. Bunların içinde Orijen adlı İskenderiyeli bir akaid alimi vardır. Kurun-u vusta (orta çağda) da Valezziyen de-nilen dünyaya nesil getirmeyi günah kabul eden garib bir mezhep müntesiplerini hadım eder, kendilerinide bu ameliyenin dışında tutmazlardı. 1128/1715 senesinde Sultan 3.Ahmed zamanında sadrazam damad Ali paşa, Mısır valisi ve kadısına bir emirname göndererek "saray-ı saltanatı tavaşi adına havaşiden" kurtarmak için tenasülaletini iptal aletini kullanmayı kaldırıp men eylediğini bildirmiştir.(767) Darüssade ağalarının azledilmesinde eskiden bir usul vardı. Ya cuma günleri padişahın gitmiş olduğu camide ve yahud biniş yerlerinde birdenbire vukubulurdu. Padişahın gazabına uğrayanlar

balıkhane kasrı denilen dairede küçük bir odaya indirilirdi. Eğer idam kararı çıkmaz ise, Mısır'da Kahire'ye mecburi ikamete gönderilirdi. Normal azillerde umumiyetle Hicaz'a göndermek yoluna gidilirdi. Bir de, surre alayının çıkarıldığı gün, surre devesinin gümüş dizginini (768) büyük mirahor, darüssade ağasının eline verir, ağa deveyi 3 kere dolaştırdıktan sonra imrahor dizgini istemezse ağa kendisinin azil edildiğini anlar. Mirahor dizgini ver talebinde bulunursa ağa görevinde ipka olunduğunu anlar. Derhal yer öpüp padişaha şükranlarını belirtmek üzere huzuru hümayunda yüz sürerek seraser kaplı dört yenli samur kürk hediye edilerek görevinde kalmış bulunduğu ilan edilirdi. Bunların içinden, muttaki, salih, afif, hayırsever bir çok kimse yetişmiştir. Silahdarlık: Sultan 2. Mustafa zamanında silahtarlığa tayini yapılan Çorlulu Ali paşa ki, sultan 3.Ahmed zamanında sadrazam olmuşturki, daha sonra Damad İbrahim paşanın gayretiyle Midil-li adasına sürgün edilip, orada idam olunmuştu. Padişahdan çıkan iradelerin ve babıaliden gelen maruzatın silahdar ağa vasıtasıyla arz ve tevbliğ imtiyazını elde ederek başmabeyincilik usulünü ortaya çıkarmıştır.(769) Silahdarlar darüssade takımından başka babüssade ve enderunu hümayuna bağı olan bütün işlerin yapılması ve yapanlarının nezaretçisiydiler. Vaktiyle kurena ve arz ağaları şunlardı: Darüssade, silahdar, babüssade, çukadar, rikabdar, tülbendçibaşı, anahtar, başpeşkir ağalarıyla hazine, kiler, seferli kethüdaları, sırkatibi, başçukadar, tüfenkçi, kahveci, müezzin, berber sarıkçı, başlala'lar.

Paşadan evvel silahdarlık, rikabdarlık ile çukadar ağaların vazifeleri geceli gündüzlü padişahın hizmetinde bulunmak şeklindeydi. Ali paşa çukadar ve rikabdarın, silahdar ağalığına mülazemetini yani bağlı olmasını temin etmiş ve çukadarlığın silahdar ağa muavinliği, rikabdar ağalığının zilyedliği, tülbend ağalığının bunun mevsulluğu yani birleştirilmesi sıra tertibine konulmasına yardımcı olmuştur. İşte mabeyncilik bu zamandan başlar.(770) Daha sonra ocak yolu beklenilmeden kestirmeden mabeyincilik memuriyeti kurularak hane-i hassadan veya aşağı koğuş ağalarından padişah her kimi isterse mabeyinci tayin ve nasbederdi. Mesela; hem mabeyinci hem de, kahvecibaşı, berberbaşı olunabilirdi.

Faide 181: Kıyafet ve Merasim Elbisesi

Birinci cildde gerek padişah,gerek vezirler ve gerekse komutanlara ait elbise hususunda perakende olarak epeyice bilgi vermiştik. Bu mevzu tarihe bakış açısından önem arzetmil bulunduğundan burada bir miktar daha malumatı uygun görüp yazıyoruz. Dikkat edilmesinde fayda vardır.(771) Samur kaplı, cevahirli padişahlara mahsus, murassa zırh ve cevher astarlı deri post (kürk kaplı zırh demektir) ve mücevherli tirkeş ve murassa kılıç yine padişahlara mahsus serpuş yani başlık yeşil şal destar (sarık) çifte sorguç. Yine kabaniçe denilen kolsuz bir çeşit kürk ki, önünde çaprazvari kaytanlı olup yakası genişti. Kürk omuzlara kadar gelir, omuzun dışarısına da biraz kürk

konurdu. Düğmeleri murassa, yine samur kapaniçe üç tane sorguç ile süslü posefi destar. çiçeklerle kaplı mücevher güneş şeklinde, büyük yakalı kürk. Kırmızı ruba (elbise) Sultan 1.Ahmed yeniçeri ve sipahilerin ulufe serkeşliklerinde sabah karanlığında kırmızı elbise giyerek gazab içinde Sultan Bayezid köşküne (772) gitmiş ve orada yeniçeri bölük ağaları ile katip ve ihtiyarlarını azarlamıştı. Samur kalpak, samur kürk, murassa sorguç, kılıç ve samur kadife kaftan, murassa sorguç, murassa şemşir (kılıç), bunlar Kırım hanlarına mahsus olup, padişah tarafından verilirdi. Onbirinci asırdaki kıyafetlerimiz hakkında malumat tek tük olarak bulunmaktadır. Mesela Evliya Çelebi, Kasımpaşa ahalisini 3 guruba ayırıp diyorki: Bir sınıf-ı asker-i taifesidir ki, Kaptanlar, Azablar, Vardiyanlar ve Resenbaz (ipcambazı), Keştiban (gemici) kimselerdir. Hepsi Cezayirli elbisesi ve kırmızı fes üstüne kafes destar ve sırtlarına burnos ve demirkoparan! Kapuda (kaput), g-Ànagun (çeşit çeşit) dolamalar giyerler, bellerine çatal pala bıçakları takarlar, ayaklarına tomaklar giyip, bazıları baldırı çığlak gezerlerdi. Galatalılarda Cezayir biçimi giyerlermiş.(773) Üsküdar ahalisinin kıyafetinde de kapama, havme, dolama, kraçe'yi zikrediyor. Tophaneliler tüccar ve sanatkar olup kara elbise, kadınları uzun ferace kullandıkları gibi tülbend, yüzlerine kıl örtü geçirirler ve selamiye denilen kumaş takye giyerlermiş. 11.asr-ı hicride nakışlar işlenmiş eldivenler mevcuttu. 1144/1731 senelerinde Sultan 1.Mahmud tarafından çıkarılan bir irade-i seniyede İstanbul kadınlarının çoğunun fes ve

serpuşlarına (başlık) ondeğirmiden, 20 değirmiye kadar ricale mahsus olan destardan uzun nakışlı yemeniler bağlayıp, ince yaşmak ve makremeleri altından göründüğü ve yakaları iki arşın miktarı (120 cm) atlas zencaklı harasof ve çukadan sıkma feraceler giydiklerinden bu kıyafetin yasaklandığı ilan edilmiştir. Sultan 3. Osman zamanında 1168/1754 senesinde kadınların yine şal ve büyük yakalı elvan (renkli) feraceler giymemeleri emrolunmuştur.(774) Sarıkamış Hatmanına: Bir hilat, bir topuz, bir tam donanımlı at. Serdar-ı ekrem tayin merasiminde: Eskidenberi de vam eden adet üzre, serdar büyük bir alay ile otağ-ı hümayuna gider ve orada eline süslü kılıç, selimi destar üzerine mücevherli sorguç, samur kürklü elbise hediye edildikten sonra pey-gamber sancağı padişahın eliyle serdar-ı ekreme verilir. Kırım Hanı tayini merasimi: Rodos adasında bulunan Selim Giray Han'ın Kırım'a Han olarak tayin olunması üzerine adıgeçen zatın yanına İmrahor-u ula gönderildi. Edirneye yakın bir yere gelindiğinde eskiden beri tatbik olunan kaide icabınca karşılanıp sadrazamın konağına misafir edildi. Sadrazam iki gün üstüste büyük ziyafetler verdi. Padişah Avcı Sultan 4. Mehmed, Edirne'de İmadiye kasrında kendisini kabul etti. Han ve sadrazam atlarla köşke girerlerken rikab-ı hümayun ağaları (775) mücevvezeleriyle karşıladılar. İlkönce veziriazam iskemle üzerine indi. Daha sonra Han padişaha mahsus olan binnek tahtası üzerine indi. Orada darüssade ağası karşılayıp, han sadrazam ve darüssade ağasının ortasında yürüdü. Veziriazam Selimi destar ile huzura

girince handa davet edildi. Darüssade ağası han'ın önüne düşüp kasrın ön tarafına çekilen perdelen-miş kapısına kadar getirdi. Bostancıbaşı ve diğer rikab ağaları ve burdan sonrada silahsar ve çukadar ağalar koltuğuna girerek huzur-u padişahiye çıkardılar. Padişah öpmesi için elini uzattı. Fakat, Han tahtın ayağını öptü. Döşek haline getirilmiş olan üzeri örtülü bir sedire padişahın emriyle oturdu. Ama yine kalkarak işere dair bazı konuşmalarda bulundular. Daha sonra darüssade ağası önce sırtına kırmızı kadife ile kaplı kabaniçe samur kürk, silahtar ağa beline mücevherle süslü bir hançer ile pek süslü bir kılıç, diğer arz ağaları da başına 2 adet mücevherli sorguç taktılar. Binaltun ihsan olunmak adetken (776) iltifatın gereği ikibin altun ihsan olundu. Han, bir kaç gün sonra azimet ettiği sırada sadrazam vasıtasıyla padişah tarafından kendisine altun bir çerkes kılıcı, altın kabaralı bir zırh incilerle süslenmiş, ok kabı denilen tirkeş, üç tane adeta uçma hızına ulaşacak at hediye olundu. Buğdan voyvodası tayini merasiminde: Kuka; bir çeşit başlık, süpürge, kadifeyle kaplı samur kabaniçe kürk verilir. Ayrıca cevahir benzeri şeylerde hediye edilirdi. Tarihlerimiz bu mevzuda tafsilata maliktir. Hilat verilen merasimler aşağıya alınmıştır. a) Mevlid-i şerif kıraatı. b) Sürre alayı çıkışında.(777) c) Ulufe ödemesinde. d) Donamma çıktığı vesairede. Elbise merasimlerine elçilerde dahildir. Huzura çıktıklarında, babıaliye geldiklerinde hilat (kaftan) giydirilirdi. Elçilerin tercümanı, sırkatibi ve muteber adamlarına da hilat giydirilirdi. 1078/1667 Kandiye'nin

fethedilmesi münasebetiyle bütün devlet erkanına hilatlar ve elbiseler hediye olunmuş, zamanın sultanı saray içinde bulunan meydana bakan yeni kasır yanında bulunan tahta oturarak sağ ve solunda vezirler, ulema bir nizam içinde saf tutmuş olarak oturmuşlar böylece merasim-i liba saiye icra olunmuştur. 1122/1710 tarihinde de, ordunun bütün kumandanlarına hilatlar yollanmıştır. (778)

Faide 186: 12.Asr-ı Hicride Geçim ve Sünnet Düğünü

Sür-u hümayun yapılacağı, ülkede bulunan bütün vezir, mirmiran, mevali ve nam sahibi kimselere sadrazam tarafından yazılmış mektuplarla bildirilirdi. Hüner sahibi kimselerin marifetlerini göstermek üzere tenbih edilmesi söylenirdi. Bir düğün yöneticisi seçilir, bu kimseye sadrazamın huzurunda hilat giydirilirdi. Sultan 3.Ahmed, sünnet edilecek 4 şehzadesinden her biri için boyları 13 zira (takriben 10 metre) boyunda ve 5 tablalı, 4 tanesi büyük ve 40 tanesi küçük 44 nihal ile 6 şar zira (takriben 5 metre) boyunda 2 şer zira (170 cm civarında) genişliği olan 4 şeker bağçesi inşası emretti. Büyük nihaller (döşemelik tahta) için tersaneden uzun (779) direkler ve büyük yelkenler getirtilmiş, yeni sarayda büyük nihaller için yelkenlerden ayrı ve büyük genişlikte bir çadır kurularak, neccar, çıkrıkçı, mücellid, nakkaş ve demirci esnafından icabı kadar işçi getirtilmiştir. Bunlar (enderun oğlanları hastanesi) yakınında bir yere top-

latıldı ve üzerlerine bir nezaretçi tayin olundu. Bu sünnet düğününde verilen ziyafetler için tedarik edilenler şunlardı: 3/1 küçük, 3/2'si büyük 10 bin ağaç tepsi. Tekfurdağı (Tekirdağ), Şehirköyü, İnecik, Gölcük, Yenice, Taraklı, Gölpazarı taraflarından: 7900 tavuk. 1450 hindi. 3000 piliç. (780) 2000 güvercin. 1000 ördek. Şeker konmak için 100 mevlid tablası. Düğünün yapılacağı eski saray meydanına süsleme için: Onbeşbin şişe kandil. 10 bin mahya kutusu. İçilecekler için onbin kavanoz. Hasbahçe'de Yalıköşkü kapısı içinde bulunan bir yerde hanende ve sazende yani söyleyenler ve çalanlar. (781) çengiler ve canbazlar vesaire tedarik edilmiştir. Düğün alanında hücum ve izdihamı önlemek için 120 davulcu, bu surdaki (düğün) tulumcubaşının kafasında beyaz yaldızlı şebkülah, sırtında sarı yaldızlı cübbe, elinde beyaz yaldızlı asa, önünde 2 davul, 2 zurna, 2 nekkare, 5 def, arkasında yensiz şalvar şeklinde uçkuru boyunlarına bağlı, alaca basmadan elbise giyinmiş 15 çocuk vardı. Bunlar sadrazam huzurunda tuhaflık etmişlerdir. Beşbin fakir çocuğa elbise verilmiştir. Düğünün sonunda yine sahiplerine iade edilmek üzere büyük siniler, baklava tepsileri, yeniçeri, cebeci topçu ocaklarından büyük kazganlar, imaretlerden bakır takımlar getirtilmiştir. Otağı hümayun ile diğer vezirlerin, vekillerin, devlet adamlarının çadırları Okmeydanına (782) nakil edilerek harem-i hümayunda yapılacak şenlikleri seyretmek içinde kemankeşler tekkesi tahsis olunmuştur. Otağ ve çadırların kurulmasına bizzat sadrıazam nezaret eylemiştir. Sünnet olacak diğer

çocuklar için, düğün mutfağının yakınında bir yere yeterli miktarda çadırlar ve etrafına da 150 tane kadar cerrah çadırları kurulmuştur. Bu bölgeye 30 kadar top nakli yapıldığı gibi toplar ile otağ-ı hümayun arasında 30 arşın (takriben 18metre) boyunda bir direk dikilip, bu direğe tırmanıp alacak olana mahsus olmak üzere içi bir hayli akça ile doldurulmuş maşraba konulmuştu. Meydandaki musalla yakınındaki ağacın etrafına taştan ve genişçe bir set yapılıp, üstüne padişah için ağaca bitişik bir adalet köşkü yapıldı. 3. Ahmed, düğün günü sabah namazından sonra beyaz diba kumaşdan kabaniçe yakalı kürk giymişti. (783) Yeniçerilere pilav ve zerde pişirilip yağma ettirilmiştir. Bu düğünde yalnız kadınlara bin sofra pilav zerde ziyafeti çekilmiştir. 157. faidede bahsettiğimiz hokkabazlıklar ve tuhaflıkların hepsi bu düğündede vardı. Fazla olarak da Enderun ağalarının cirid oynamaları, tulumculardan otuz kırk kişinin 2 şer 2 şer meydana gelerek deve kuşu oyunları, tekerlek üzerinde bir köşk içinde destarları acemane, üç dört def çalar suret ile 6 aded diğer oğlan suretinin araba yürüdükçe def çalıp oğlanların raks etmesi belinden yukarısı insan, aşağısı at, diğer bir suretin elinde yalın bir kılıç olduğu halde meydanda marifetlerini sergilemesi, sehpa şeklinde 3 sırık üzerinde bir halkaya asılı fişenklere ateş verilmesi gibi oyunlar vardı. (784)

Faide 183: Kelimat-ı Tarihiye

Bölüklüler-Kanuni Sultan Süleyman devrinde yeniçeriler 165 orta iken, sonradan 196 ortaya yükselmişti. Bu 196 orta da 3 kısma ayrılmıştı. a) 61ortaya ağa bölükleri. 101 ortaya cemaat. 34 ortaya da sekban bölükleri adı verilmişti. Bunlardan ağa bölüklerine sadece bölüklüler de denirdi. Yayabeyler: 101 ortadan meydana gelmiş bulunan cemaat ortalarının genel adı. (785) Seymen-Sekban adının galatlışmışı. Şatraban Ağa Yayabeylerin 1, 2, 3, 4, 5, 8, 33, 39, 40, 46, 56, 57, 86, 87, 97. ortalarının müşterek isimleri. Deveci-29.orta. Buna atik (eski) şatraban ağa da denirdi. Haseki-yeniçeri teşkilatında 14,49,66,67. cemaatin müşterek ad. Bunların efradı ağa ünvan-ı fahiresini haizdi. Zağarcı- 64.cemaat ortasının adı. Başlarına zağarcıbaşı denirdi padişahın av köpeklerini korumaya memurdular. Bunlardan 34 kişi suvari olarak bir ellerinde köpekler olduğu halde padişahla beraber (786) avda bulunurlardı. Zağarcıbaşı mukarriblerden (yakınlardan) sayılırdı. Her birine günde on akça ulufe, bir okka et ve 6 tanede fodla (ekmek) verilirdi. Turnacı- 68.ortanın ismi. Samsuncu, Sensunsu, sansuncu- 71. cemaat. Bunlar ayı avlamaya mahsus köpeklerin muhafazasına memurdular. Lehçeye göre sansun, cenk ve harp köpeğidir. Büyük ziyafetlerde ortaya bir ayı çıkartılarak üzerine bu sansunlardan salıverilip eğlenilirdi. Hatta 1152/1739 tarihinde Avusturya sefirine Kağıdhane'de sadrazamca verilen ziyafette bu eğlenceye işaret edilmiştir. Solak- 60, 61, 62, 63. cemaat ortalarının adı. Solaklar bu cemaatlardan alınırdı. (787) İmam ortası, İmam-ı Hazreti Ağa-

28. orta. Mahzar ağa ortası- 27. orta. Kethüdalılar- 23. orta. Katib-i Sekbanan- 18. sekban bölüğü. Kethüda-i Sekbanan- 20. sekban bölüğü. Avcı- 33. sekban bölüğü. Bunların amirlerine Ser Şikari denirdi. Mahzar ağa- Yeniçerilerin vezir kapısında kapı çukadarı idi. Vazifesi yeniçerilerin kapı tarafından görülecek işlerinin kolayca yapmak, itham altında olanlarını veya tutuklularını ortalarına ulaştırmaktı. Büyük, küçük haseki- Orta amirlerinden alelade yeniçeri ağasını temsil eder mahiyetteydi. (788) Bunlar kumandanlık ile hududlara, vilayetlerde yeniçeri ocağına aid bir mesele çıktığında tahkikat yapmakla vazifelendirilip gönderilenlerdedi. Kul kethüdası- Yeniçeri ağalığından sonra 3. derecede bir makam sayılırdı. Bununla yeniçeri ağalığı arasında sekbanbaşılık var idi. Ağa muavini demekti. Bir rivayete göre kethüdalık yeniçeri erkan-ı harbiye riyaseti idi. Kethüda yeri: Kul kethüdasının vekili ve yeniçeri ağasının nezdinde bütün ocağın kapı çukadarıydı. Daima ağanın yanında oturur ve onun emirlerini katibi vasıtasıyla kaleme aldırır askeri kumandanlara (serdarlara) tebliğ ederdi. (789) Yeniçeri katibi- Ocağın kütük denilen künye defterini tanzime vazifeliydi. Katar Ağalığı- Kethüda yeri, orta çavuş, zağarcıbaşı, sansuncubaşı, turnacıbaşı, kul kethüdası sırasıydı. Yeniçeri töre ve nizamı üzerine ağa azil edilince Kulkethüdası ağa nasb olunurdu. Tarih-i Cevded'de ise yeniçeriağası azil olunduğunda silsile ile yerine kulkethüdası ve onun yerine zağarcıbaşı, ondan boşalan yerede samsuncubaşı onun yerine turnacıbaşı, tayin olunur, diyor. Fakat bu ni-

zam-ı usul zaman zaman değişikliğe uğramış, hatta Yavuz Sultan Selim miralem Yakup ağayı- ocağa mensubiyet sahibi olmadığı halde- yeniçeri ağalığına tayin etmişti. Meydan-ı Lahm-Et Meydanı. Ağa kapısı- Bu gün Şeyhülislam kapısı dediğimiz, Süleymaniye camii yakınındaki bina. (790) Tekeli Köşkü- Yeniçeri ocağının müşterek olarak müşaverede bulunduğu binadırki, şeyhülislamların şimdi arz odasıdır. Yeniçerilerin kaldırılması sırasında ağa kapısı, meşihat dairesi yani şeyhülislamlık olarak seçilmiştir. Üçerli, dörderli, yedişerli denen ve isimleri gibi ulufe akçesi alan neferler. Zemistani- Yeniçerilere kışlık adıyla verilen akça. Pirpiri- Salma askerlerinin sırtlarına giydikleri kırmızı çuka cübbe. Meydanbaşı- Yeniçeri ortalarında çorbacıdan sonra gelen subay. Yeşillikçi ocağı- Bostancıbaşı emrinde bir ocak olup içlerinden (791) 6 kişi gidiş vukubulduğu takdirde ok takımlarını taşır idi. Bunlara avadan bostancılarıda denirdi. Ağababası ocağı- Saray hamalları nezareti. Bunların başlarına ağababası denirdi. Bölüğe el öpmek- Yeniçeri ağalığı boşaldığında açılacak katar ağalığına (çorbacılık) mahrec (çıkış) olurdu. İşte bu çorbacılığa bölük el öpdü tabiri kullanılır ve bir miktar belli olan caiz verilerek terfi olunurdu. Mukaddem-Tersane çavuşlarının fesleri üstüne sardıkları sırma ve klabdandan yapılmış kenarları saçaklı kavuk çeşidi. (792) Kalafat-Aşağısı dar, yukarısı geniş ve birbirine mehzi destarla sarılmış bir kisve, bunun çatal sarıklısına da, çatalkalafat denirdi. Kavuk-Boyu kısa eni geniş, bir alametin etrafı-

na 2-3 parmak sarık sararak meydana gelen giyecekti. Mücevveze ve Selimi-Mücevveze, Selimi denilen kisvenin aynı olup, ancak bunun üstünde kırmızı fes gibi bir şey vardı. Yavuz Sultan Selim'in kullanıp yadigarı olan selimi ise, bir endaze (60cm.) boyunda, üstüvani (silindir) şeklinde bir külah olup üzerine beyaz ince tülbend sarılırdı. Selimi'nin İran hükümdarlarından meşhur Keyhüsrev'in tacına benzediğini Yavuz Selim sohbet ettiği musahiblerine söylemiş imiş! Padişahlarımız yeniçeriliğin kaldırıldığı döneme kadar bunu tac edinmişerdir. (793) Üsküf- Sultan 1. Murad'ın beğenip koyduğu bir yadigarıdır. Siroz veya Apolonya kalelerinin fethinden sonra tesadüfen icad olunan bir başlıktır. Apolonya savunmaya geçtiği için padişah hisarı ele geçirmek için muhasara yaparak kendisi Karadeniz taraflarına gitmişti. Bir ağaç altında otururken bir müjdeci Apolonya kalesi duvarlarından birinin yıkıldığı haberini getirdi ve padişah gölgesinde oturduğu bu ağaca devletlü kavak adını verdi. Lala Şahin'i yolladı. Lala Şahin bu hisari zaptetti. Pek çokda ganimet ele geçmişti. Hatta bir sipahinin eline bir altun tas geçti. Halktan bu tası saklamak için başına koyup, üstüne bir destar (sarık) sardı. Sultan 1.Murad nasılsa bunu gördü. Vaziyeti anladıktan sonra bu tası sipahiye iade etti. Şeklinin başlık olarak kullanılmasını ve yaldızlanmasını emretmişti. 90 santimden biraz uzun olanın yarısı arkaya doğru sarkıtılırdı. (794) Haftan- Ham ipek ve pamuktan ve aralarına sarı ipek karıştırılmış dört kollu bir çeşit elbise.

Seraser ve Ferace- Yarım kollu ve ayaklara kadar uzun bir çeşit haftan (kaftan)

Faide 184: Devlet Erkanı

Köprülü Mehmed paşanın sadareti zamanında İstanbul'da genellikle vezir bulundurulmaması kaide olarak benimsenmişti. Bu usul giderek sağlamlaştırıldı. Bu yüzden kubbealtı vezirlikleri boş kaldı. Bilindiği gibi bu kubbealtı vezirliği meclis-i vükela (795) memuriyetiydi. Dereceleri ise 1.ile başlayıp, 2.3.4. diye devam ederdi. Bu vazifenin kaldırılmasından sonra İstanbul'da vezirlerden yalnız sadrazam ve kaptanpaşa bulunur, nadirende sultan hanımların kocaları paşalar bulunur ve devlet erkanı bu paşalarla beraber, şeyhülislamlar, kazaskerler, İstanbul kadısı, vezir kethüdası, defterdar ve reis-ülküttab efendiden meydana gelirdi. (796) Vaktiyle saraya alınan devşirme çoukları talim ve terbiyeden sonra sipahi, silahtar ve ulufeciyan ve gurebayi yemin ve yesar denilen suvari bölüklerine çıkarılıyor, sarayda kalanlar bölüklerin ağalıklarıyla yahud özengi ağalıkları tabir edilen miralemlik, mirahorluk, kapıcılar kethüdalığı, kapıcıbaşılık vazifelerine tayin edilirler. Daha sonraları mirlivalık veya mirmiranlık ile taşra'ya (797) gönderilirdi. Bu bakımdan adab-ı hizmet-i saltanat ve idare-i umur-u devlet yani saltanata hizmet usulü ve devlet işlerinin idaresi hususlarını da öğrendikten sonra taşrada ve kumandanlar yanında gerek idari işlere gerekse askerlik işlerinde bilgi ve tecrübe sahibi

olduktan sonra güzel hizmetleri göze batarsa ve şansı iyi giderse vezir rütbesine yükselirdi. Sonraları naz ve nimetler içinde büyüyen vezir ve ileri gelen kimselerin çocukları padişahın sevdiği kimseler olarak saray-ı hümayuna alındılar. Bunlardan, silahtar, çukadar, rikabdar ve padişah mirahoru olupda padişahın gözüne girenler defaten vezaretle şereflenip nam salmaya başladılar. Hatta; nişancılık çoğunlukla bu gibi sonradan çıkan vezirlere ihsan oluna geldiği gibi, yeniçeri ağalığından, nişancılıktan, kaptanpaşa dahi tayin olunur hale gelindi. Defterdarlara da vezirlik verilmesi kaide haline girdi. Taşra da, valilik ve beylerbeylikleri vüzera kethüdalıklarında bulunanlara ve mültezimlikte servet sahibi olanlarada tevcihat yapılmaya başlandı. (798) Fakat vezirliklerin sayısıda devri istibdadda olduğu gibi- çoğaldığından Rumeli, Budin, Bağdad, Şam gibi büyük makamlara vezirler vazifelendirildiler. Çok küçük sebeblerle beylerbeyiler vezaret rütbesiyle taltif olundular. Vezir kethüdaları ilk zamanlarda sadaret hizmetinde bulunurlarken sonraları devlet adamlarının ileri gelenlerinden seçmek adet halini aldı. Böylece hacegan ve ağalık mansıblarının çok üstünde itibar görmeye başladı. Mamaafih, padişahın bizzat başkanlığını yaptığı yüksek meclisine katılanlardan değildi. Bunun için ne merasim ve teşrifata ve nede tevkilik (nişancı), defterdarlık, riyaset ve defter eminliği gibi mansıb-ı sitte'e dahil değildi. Ağa efendimiz tabiri, veziriazam kethüdalığının kendine has ünvanı olup, şeyhülislamlara da veli-iniam tabiri alem olmuştu. (799)

Devletin 2.derecede itibar sahibi mansıbı, çavuşbaşılık, darphane, mutfak amirliği, şehremaneti, tersane ile gümrük emanetleri idi. Bu memuriyetler, kapıcıbaşılarla, hacegan yani kalem zabitlerine tevcih olunurdu. Büyük, küçük mirahorluklar ile kapıcılık kethüdalığı, bölük ağalıkları, topçu, cebecibaşılıkları da kapıcıbaşılara verilirdi. Miralemlik sahibi haklara verilirken, daha sonraları kapıcıbaşıların en eskisine tahsis olunmuştu. Bu memuriyet bütün kapıcıbaşıların zabit (subay) ve reis olmak şerefini kazanmaya intikal etmişti. (800) Nişancılık ve defter eminliği nöbetleşe şıkk-ı sani ve şıkk-ı salis defterdarlarının işleri pek hafif ve nadir hükmünde bulunduğu için bu memuriyetler kayd-ı hayat yani yaşadıkça üzerinde kalmak şartıyla devlet adamlarının ileri gelenlerine verilirdi. Münavebe Mansıbı: Başmuhasip, büyük ruznamçe, Anadolu muhasebesi ve diğer kalem haceganılıklarıydı. Bu memuriyetler birer senelik olmak üzere boş (mazul) kalmış, devlet adamı ve haceganlara ihale olunurdu. (801) Devletin erkanını izah ettiğimiz şu malumatların kaynağını teşkil eden Netayic-ül Vukuat isimli pek kıymetli tarih eseri diyorki: "Her sene ramazan bayramı ortasında tevcihat-ı umumi yerine getirilip, bütün vezirler ve devlet adamları ile askeri kumandanlar, kapıcıbaşı, hacegan mansıbları ya aynen yerlerinde kalır, yahutta yenileri göreve başlatılır ve münavebe mansıbının başmuhasebe, büyük ruznamçe, Anadolu muhasebesi gibi büyükleri vezir kethüdası, defterdar ve reis-ülküttap mazullarına verilirdi. Küçükleri hacegana

dağıtılıp, bunlardan da mahrum kalanlara atiye (hediye) verilirdi. Kapıcıbaşılk ve haceganlık rütbesi sahiplerinin sayısı 30-40 kişi arasındaydı. Münavebe mansıbı kalem hocaları demekti. Her kalemin özel bir hizmeti varsa da kesedar ve mümeyyizleri marifetleriyle idare olunur (802) ve mansıb sahibi evinde oturup, kesedar efendi mühürlenecek veya temize çekilecek olursa götürüp icabını yerine getirirdi. Her kalemde görülen işlerden harc alınmak ve hisse itibarıyla mansıb sahibine ve kesedara ve mümeyyizlere (803), mevcud ulemaya rütbelerine göre taksim edilmesi uygulanan kaidedendi. Bu münavebe mansıblarına erişebilenleri böyle geçindirmek asrın usulündendi. Baş muhasebe denen kalem, devlet hazinesinin bütün kanun ve nizamlarının ve bütün maliyenin ders alma merkeziydi. Bu çok önemli kalemin kesedarları zamanla ekseriya defterdarlığa tayin ve nasb olunurdu." (Netayic ül Vukuat-Hülasa)

Faide 185: Kiler-i Amire

1071/1660 senesinde "Kiler-i amire"ye tayin olunan eşya ve maddeler hakkında "Eyyubi kanunnamesi" adı ile elimize geçmiş bulunan el yazması bir risalede aşağıdaki tafsilat verilmektedir: "12. Asırdaki (m.1688den sonrası) saray maişetini (yiyecek) tavir eden olduğu için bu eşyanın bilinmesinde tarihi bakış açısından ciddi faydalar vardır. Yazılan maddeler mutbah-ı amire eminlerine (804) hazine tarafından verilen nakit ve Mısır irsaliyesi ocaklığıyla başka

yerlerden her sene kiler-i amireye teslim edilirdi. Zaten, Mısır eyaletinin senelik vergisi -irsaliye adı ile meşhurdur- padişaha cep harçlığı olmak üzere tahsis edilmişti.

Mısır pirinci 36.000 kile
Şekeri 42.600 "
Nohudu 2.500 "
Mercimeği 2.500 "
Biber 334 kıyye
Şariyesi 900 "
Mısırı 347 "
Hanasi 252 "
Demirhindi, vehbülaziz ve tütün miktarı yazılmamış. (805)
Tarçın 324 kıyye
Zencefil 180 "
Mısır hıyarşenbesi 252 "
Nişadırı 900 "
Sinameki 72 "
Keşan kazası nohudu 300 kile
Bozludan Zafiran 75 kıyye
Eflak'dan şem'iaslızerd 900 "
Bal 15.000 "
kelle tuz 400 tane (806)
Yenişehire tabi yerden şemaaslizerd 666 Kıyye
Bağdad'danşemaaslizerd 9.000 "
Bal 1.000 "
Hemşindenşemaslizerd 3.000 "
Mardin'den elvay-ı has 670 "

Betvan	70 "
Ahiyoludan Tuz	2.295 kilo
Tarhana	1.500 kıyye
Bursa'nın Koçhisartuz	2.000 "
çokparça buz ve kar	780 deve yükü (807)
Gelibolu'dan Paris anberi	30 kıyye
Yanbolu'dan Zeyt-i enva-i	5 kavanoz
Osmancıktan şükufeiköynere maa şah	80 fıçı
Limon büyük fıçı Beresteranki	20 "
Bursa'dan taze nişasta	12 "
tatlı nar	6.000 tane ekşi 6.000
halissirke	70 fıçı
zeyt gavre	30 varil
Bursa Teke dağı tavuğu	19.900 tane
Geliboludan Hindi	3.000 "
Kuru soğan	600 kantar (808)

Buraya alacağımız 809.sayfa ve 810.sahife metin içinde yani 82.sahifeye girmesi lazım. meydana çıkarak 19 bin sırplının çarın emrine girmeye hazır olduğunu bildirmişti. Ulah bey'i Brankovan paralarını yabancı bankalara transfer ederek Rus askerlerini beslemek ve 30bin kişi ile yardım etmek maddeleri hususunda anlaştılar. Buğdanda Kantemirzade (Mihal Rakoviç) de Büyük Petro ile uyuşarak, hatta 12.Şarlı (Demirbaş Şarl) Bender'den kaçırma sözüde vermişti. Mihal'in bu hainane harekatı haber alındı ve derhal yedikule'de haps edildi. Ondan boşalan mevkie yeğeni Nikola Mavro Kordato tayin edildiyse de, yukarıda belirtildiği gibi o da, Kırım hanı tarafından yapılan

çalışma sayesinde azledildi. Küçük Kantemir oğlu Dimitriyos getirildi. Ancak bu da, Volga nehri üzerinde bulunan Yaruslav'da Rusya ile Buğdan'ın Besarabye da dahil olduğu halde Turla (Dinyester) suyunda bulunan eski hududuna kadar bitişip olması, Rus hakimiyetinin tanılmasını, savaştan sonra Rus askerinin çekilmesi, vergi verilmesi, Buğdan beyliğinin Kantemir'in çocuklarına, Buğdan beyinin Ortodoks mezhebini terkle veya ona ihanet (809) etmedikçe azledilmemesi, Ruslar başarılı olamadıkları takdirde Dimitrios Kantemir'in Rusya'da araziye ve Moskova'da iki ikametgaha sahib olması şartıyla bir antlaşma imzaladı. Bundan başka Ruslar, Lehistan kralı 2.Ogüst ile yine Yaruslav da, Rus askerinin, gerek Osmanlı hududunda yahud Bomeranya yani Alman hududunda kendisine tam manasıyla yardımcı bulunacağı hakkında yeminli bir imza verdi. Artık Deli Petro, kendisini Osmanlı idaresinde bulunan ve yaşamakta olan Hristiyanların kurtarıcısı saymaktaydı. 12.Şarl'ın Osmanlı devleti tarafından görmekte olduğu himaye Petro'nun arzu-u emeline uygun gelmediğinden, Osmanlı padişahına bir ultimatom verdi. Bu ultimatomda, 12.Şarl'ın üzerinde bulunan himayenin kaldırılması ve hudud dışı edilmesi, bu yerine getirilmediği takdirde müttefiki Lehistan kralı ile birlik olarak Osmanlı devletine savaş açacaklarını bildiriyordu. Tarih 1122/1710'u göstermekteydi. Zaten bizimkilerde işi anlamıştı ve bunun karşısında Rusya'da bulunan Osmanlı tüccarlarının selamet içinde memlekete

dönmelerini sağlama almak gayesiyle elçileri Tolstoy'u Yedikule elçilik zindanına koymayı unutmadı.

Faide 186: Matbaacılık ve İbrahim Müteferrika

Osmanlı milletinin hizmetine giren macarlardan iki zat büyük hizmetlerde bulunarak baştacı olunmaya hak kazanmışlardı. Bunlardan birincisi topçu Urban, diğeri de matbaacı İbrahim Müteferrika'dır. Urban kendi arzusuyla Türklerin yanına gelip, Sultan Fatih Mehmed Han'ın toplarını döktü. İstanbul fethinde şehrin surlarında meydana gelen büyük yıkıntıları temin eden büyük toplar Urban ustanın marifetinden istifade edilerek meydana getirilmişti. İbrahim Müteferrika ise kendi arzusuyla değil vakaların tabii sevkiyle Osmanlı hizmetine girmiştir. Bu zatın Hristiyan mezheblerinden Kalvinist denen bir mezhebden ve fakir bir kimse olduğunu biliyoruz.(811) Macar bir ailenin mensubu olarak 1085/1674 senesinde Macaristanın doğu bölgelesindeki Kolujvar şehrinde dünya'ya gelmiştir. 1104/1692 yılında ortamacar kralı Tökeli bey, Osmanlı ordusuyla birlikte Avusturya aleyhine açılmış savaşta İbrahim Müteferrika esir düşmüş, kurtulmak için gereken fidyeyi ödeyememiş, esareti devam etmiştir. 2sene sonra yani 1106/1676 yılında İstanbula esir olarak getirilmiş ve burada satılmıştır. Esareti esnasında kaba ve zalim bir adamın eline düşerek köleliliğe tahammül edemediğinden müslüman olarak İbrahim ismini aldı. İbrahim efendi, "Risale-i

İslamiye" adlı bir eser yazmıştı. Kitabın muhteviyatı islam dinini savunmaya münhasır ilmi makalelerden olması daha sonra sadrazam olan Damad Nevşehirli İbrahim paşa'nın nazar-ı dikkatini çekmiş ve bu risalenin yazarını koruması altına almıştır. 1128/1715 de Avusturya ile meydana gelen savaşta Belgrad'da toplanan macarlara tercümanlık vazifesiyle memur edilerek 1129/1716 da orta macar kralı meşhur (812) Rakoçi'de İstanbul'a gelerek, bu vaziyet karşısında Müteferrika bu kralın yanında kalmaya başlamıştır. Hatta Rakoçi'nin Tekirdağındaki ikameti dönemi esnasında da İbrahim efendiyi beraberinde tutmak istemişse de Müteferrika zamanının çoğunu İstanbul'da sadrazam İbrahim paşanın yanında geçirmekteydi. Macaristanın faziletli tarihçile-rinden olan Doktor Karaçon bütün bunları yazdıktan sonra derki: Sadrazam, Osmanlılar arasında ilim ve fen ile Avrupa medeniyetinin yaygınlaştırılması arzusunu gösterir ve bu hususta hazırlıklar yapmaktaydı. Fransa sefaretinden dönen 28 Mehmed Çelebi ile oğlu Said efendi daha sonra bu Said efendi sadrazam olan Said paşadır Nevşehirli İbrahim paşayı bu hazırlıkları çoğaltmaya teşvik ederlerdi. İbrahim Müteferrika, adaşı sadrazama maksadına nail olabilmesi için bir matbaa kurmasını ve bunun kurulması için Said efendi ile birlikte müracaat etti. Sadrazam bu talebi tasvib edip, gerekenin yapılmasını emretti. Bu iş için İbrahim efendiye (813) yeterli miktar parada verdi. İbrahim efendi Viyana'dan hakkaklar ile harf dökmecileri ve matbacıları getirip, işe başlamak istedi. Ancak bir muhalefetle

karşılaştı. Bu vaziyete dair İbrahim efendi, dostlarından Dö Sasor'a şunları yazıyordu: "Bu memlekette ilim yolunun adamları çok saygı değer olduklarından bu işe bir türlü cevaz (müsaade) ver-memektedirler. Matbaanın müslümanlar arasında kullanılmamasını sadrazama defalarca arz ettiler. Luzumundan fazla kitabın ortalıkta dolaşıp, genel asayişi ve dindeki malumatın bu icad ile tehlikeli duruma düşeceğini ileri sürdüler.! "İstanbul da o zamanlar yüzlerce adamın geçimlerini yalnız kitabların istinsah (bakarak suret çıkarma) yazma bilmeyenlerin mektublarını yazma suretiyle temin ederlerdi. Bunlar da, matbaanın kurulmasından zarar göreceklerinden ve geçim vasıtalarını kaybedecek olduklarından (814) bu işten hoşnud olmadılar. Ancak bu adamlar, sadrazamın matbaanın kurulmasını istemekteki ısrarını görünce güya din-i mübin'in muhafazası bahanesine sığınarak ahaliyi matbaa aleyhinde teşvike başladılar. Bir miktar patırdı ve epeyice dedikodu oldu. Artık bunlarla taraftarlarını teskin edebilmek için şer'i şerife uygun fetvası alınmayan hiç bir kitabın basılmayacağı hususunda vaadler verildi. Böylece matbaa 1139/1726 senesinde İbrahim Müteferrika'nın kendi evinde faaliyete geçti. İlim ve fenlerin her çeşit medeni düşüncenin hızla yayılmasında hizmeti bulunan yeni icad-ı mühimmeden biride matbaacılık dediğimiz sanattır. Bu sanatın ilk icadcısı Gutenberg isimli Harlem şehri ahalisinden bir zattır. İcad tarihi 844/1440 yılıdır. Fakat bizdeki faaliyete geçişi pek çok sonradır. Osman Ferid bey, "Tevasil-i Osmani" isimli eserinde

diyorki: (815)" Osmanlılarda arab harflerini basımda kullanıp ilk tatbik edenler daha sonra sadaret makamına yükselen ve 1180/1766 tarihinde vefat eden Said Mehmed paşa ile Dergah-ı Ali kapıcıbaşılarından Müteferrika İbrahim ağadır. Divan-ı hümayun kaleminden olan ve onların ileri gelenlerinden bulunan 28 Çelebi Mehmed efendi, Paris'e elçilikle gönderildiğinde oğlu Said Mehmed efendiye (paşa) kethüdalık hizmetiyle yanında götürmüştü. Said Mehmed efendinin bu seyahatinde en ve ilk dikkatini çeken husus Paris'in matbaacıları oldu. İstanbul'a döndüğünde bu husustaki gördüklerini ve düşüncelerini İbrahim Müteferrika'ya anlattı. (816) İbrahim ağa "Vesilet il Tabia" isimli bir risale yazarak, bunda baskı sanatının faydalarını saydı. Bu eser zamanın sadrazamına takdim edildi. Eseri okuyan veziriazam yazılanları takdir edip, devrin ileri gelen ve fazilet sahiblerinden meydana getirilen bir heyet kurup işi müşavereye başladılar. Bunun gerçekleşmesi için şer'i şerife uygun olduğunu ilan eden ve kolaylık temini için şeyhülislama sorulması şeklinde görüş belir-di. Şeyhülislam mevlana Abdullah efendi de fetvayı verdi. Birde takriz yazdı. Ulemadan pek çok zevatda takrizler yazdılar. Vesilet ül tabia meclis-i meşveretin mazbatası ve fetva-i takriz-ler ile beraber Sultan 3.Ahmed Han'a arz olunarak, bir hatt-ı hümayun ile Said Mehmed efendi ve ortağı Müteferrika; İbrahim ağaya matbaa kurması ve kitab basabilmesi için izin ve ruhsat verildi. (817) Bunun üzerine bu iki ortak baskıyı hazırlamak ve tamamlamaya gayret

gösterip, ilk Osmanlı matbasını Sultan Selim civarında İbrahim ağanın evinde ve 1140/1727 senesinde ilk basılanda Van Kulu adlı lügattırki, "Sıhah-ı Cevheri" isimli lugatın Türkçe tercümesidir. Bin tane basılmıştır. 1141/1728 tarihini taşır. İkinci basılan kitab, Katib Çelebi'nin "Tuhfe-il kibar fi esfaril bihar" isimli denizcilik tarihidir. 3. ise, Tercüme-i Tarih-iSeyyah, 4. sü, Tarih-i Hind onu 5.olarak Tarih-i Timur Kürkan, 6. Tarih-i Mısır-ı kadim ve Mısır-ı cedid. 7. Gülşen Hulefa. 8. Usulül ahkam-ı fi Nizam ül İmam (İbrahim Müteferika'nın) 9. Füyuzatı mıknatısiye. 10. Cihannüma olup meşhur Katip Çelebinin. 11. Naima Tarihi 1. cild. 12. Naima Tarihi 2. cild. (Tarih-i Raşid cild 1-2)

Faide 187 Sefirlerin Karşılanmsı ve Ziyafet

1152/1739 senesinde Belgrad'da imzalanan Osmanlı Avusturya Rusya arasındaki sulh antlaşması üzerine Avusturya imparatorluğu tarafından gönderilen elçinin hududdan,huzura kadar karşılanması: Osmanlı devleti tarafından Viyana'ya gönderilen elçi Ali paşa ile Belgrad'da bulunan hudud başında Avusturya sefiri mübadele (değiştirme) edildikten sonra elçiliğin malzemesi her ne ise tamamlandı. Yolda yenen ve içilenleri vergiden mahsup edilmek üzere vilayet halkı tarafından karşılandı. Diğer masraflar, mihmandar tayin edilen dergah-ı ali kapıcıbaşılarından Bekir ağa tarafından tesviye olunarak, Belgrad'dan Edirne'ye kadar gelinceye kadar mirmiranlar ve kapıhalkı ve

mehterhaneleri karşıladılar. Edirne'nin yakınlarına gelindiğinde Edirne bostancıbaşısı karşılama törenini üzerine alıp yerine getirdi. Çorlu'ya yakın yere gelindiğinde, Cesararkine'ye kadar teşyi, orada Yapağiçe üstesi tarafından bütün maiyetiyle karşılayıp, Küçükçekmece'ye ulaştırıldı.(820) İstanbul'a varışdan önce Davudpaşa yakınlarında yemeklik hazırlanıp, sabaha karşı çavuşbaşı ağa ve çavuşlar emini ile bütün serhengan (yasakçılar) divanı hümayun tarafından karşılanıp ve alışılmış hal üzre önüne düşüp alay ile Galata'da önceden tahsis edilmiş ikametgaha ulaştırıldı.

Elçiye Sadrazam Ziyafeti: Bir iki gün önce Sadabad'da cedulsim tabir olunan nehir kenarında Otağ-ı ali ve çok sayıda oba ve sayeban denilen gölgelikler kuruldu. Sadaret kethüdası idaresinde ziyafet hazırlıkları yapılıp, tamamlandı. Ertesi gün sabahın erken vaktinde elçi mihmandarı tayin olunmuş bulunan dergahıali kapıcıbaşılarından Bekir ağa, elçiyi Yeniköy'den alarak denizci kumandanlardan İsmail paşanın çekdirisine bindirdi. Hasköy'de bu gemi yolculuğu tamamlanmış oldu. Orada defterdar efendinin yedi çifteli denilen kayığına binildi. Maiyeti de diğer kayıklara bindirildi.(821) Sadabad iskelesinde kayıklardan inilip, daha önceden hazır-lanmış bulunan atlara bindiler. Önlerinde çavuşlar emini ve katibi ile bir miktar serhengan bulunduğu halde, sadrazam otağının yakınlarında elçi için hazırlanmış olan gölgeliğe ulaştı-tıldı. Kethüda bey burada hemen bir kahve ikram

edip, hatırları soruldu. Bir saat kadar geçtikten sonra sadrazam ve dairesi halkı, ileri gelenlerle birlikte Mirahor (ahırcıbaşı) köşküne gitti. Alay halinde gidilmesi için gösterişli ve çeşitli elbiseli görüntüde bulunanlar atlarına bindiler. Sadrazam önünde gedikli zuema ve müteferrikan ve serhengan ve tüfenkçi, mataracıbaşılar ve mahzar ağa sorguçlarıyla yanında bütün mahzar ağa neferleri önde ve kafalarında ve onların arkasından da, düzenli ve şık giyimli enderun ağaları ve mükemmel mehterhane olduğu halde, elçinin önünden geçip gittiler. Otağın yakınından meydanın sonuna varıncaya kadar saf halinde bulunan defterdar, ayan-ı hacegan divanı, ağayan ve seyirciler selam verdiler.(822) Kethüda bey'in ayakta beklemekte olduğu sayebana geldiğinde reisülküttap efendi, çavuşbaşıağa ve tezkereci efendiler atlarından inip ve hızla yürüyüp öne geçerek sayebana girdiler. Önde defterdar, kalem efendilerinin ileri gelenleri, ayakta ve düzgün bir sıra halinde bulunduklarından onlara iltifatlar etti. O esnada da kapıcılar kethüdası ağa, elçiyi çadırdan otağa getirip, sadrazamın karşısına düşen yere konmuş olan iskemleye oturmasını temin etti. Elçinin gelmiş olduğu haberi üzerine Rumeli ve Anadolu kazaskerleriyle, reis efendi (hariciye bakanı) çavuşbaşı, tezkereci ve mektub-i defteri önlerine düşerek kethüda bey olduğu halde, etrafa selam vererek otağa doğru gittinde elçiye çeşitli iltifatlardan sonra sadrazam teşrif etti. Serhengan hemen alkış tuttular. Kazaskerleri yanına çıkararak, reis efendi, çavuşbaşı, tezkereci, defterdar ve diğer ileri gelen zevat etek

öpdükten sonra her biri çadırlarına çekildi.(823) Bütün divan ricali ve diba kaftanlı, yekpare elmasdan kuşak ve hançer ile süslü elbişeler giymiş iç ağaları elleriyle çok tertibli bir tarzda hizmetlerde bulundular. Sonra eskiden olduğu gibi elçi yüzünü sadrazam tarafına çevirerek hal ve hatır sorup bazı konuşmalar oldu. Elçi otağın tefrişatını hayran hayran seyrederken çadırın ortasına konmuş olan tabla tabla meyve ve şükufelere bakıyor şaşkınlığını gizliyemiyordu. Bir kaçyüz enderunlu ve biruni denilen dışarı hizmet erbabı muntazam hareketleriyle elçiyi şaşırtıyordu. Gelen kahve ilk önce sadrıazama, sonra sudura (kadılar) sonra elçiye verildi. Daha sonra oyunlara geçildi. 1-İç ağalar ve gedikli ağalar tarafından mızrak oyunu.(824) 2- Cirid oyunu: Hemen bir peşkire birkaç bin altun konulup, 2 enderun ağası tarafından tutulup sadrazam huzurunda ciridi isabet ettirenlere bahşiş olarak verildi. Böylece çeşit çeşit oyunların gösterileri yapıldı. 3-Vakt-i zuhurda (öğle zamanı) sofra kuruldu. İki kadı (kazaskerler), sadrazam ile dizdize olarak elçinin karşısına oturdular. Defterdar ve reis efendiler önlerine konan ehramlara oturdular. Yemek esnasında 40-50 kadar çalgı çalan vardı. Yine bu sırada çeşit çeşit hünerveran marifetlerini göstermekteydi. Çok bol çeşitten meydana gelmiş yemekleri yemek bir saat kadar sürdü. Eller yıkandı. Sonra od ve anber yakılarak (825) dimağlar kokulandı. Namaz vakti girdiğinden, elçi kendine tahsis olunan çadırına çekildi. Namaz bittikten sonra elçi ile yeniden otağda bir araya gelindi. Gösteriler yeniden başladı: 1-Top nişancılığı.

2-Dergahıali yeniçerileriyle, cebeci ve diğer onlara bağlı olan kimselerce tüfenk atışları (testilere nişan almak) yapıldı. Her nefere birer altun ve bayraktarlarına iki altun verildi. 3- Ayılar sansunlar (köpekler) meydana getirilip birbirleriyle tutşturuldu. İki köpek bir ayı ile kapışmayınca yeni bir köpek daha salıverilince seyir tamam oldu. Kapışma gerçekleşti. 4- Bir kaçkol çengi, 20 kişi civarında gayet süslü ve gösterişli elbiseleri giymiş olarak oynadılar. Güreşçiler güreş atarken, mukallidleri ise bir çok taklit gösterdiler.(826) Akşam vakti geldiğinde yine yemekler ikram olundu. Bu sırada sadrazam, elçi ile latife yaparak: Eğerki dosta harb aleti vermek yasak olup, lakin itibar olunduğu gibi esirgenmemeli dedi. Bundan başka bir de gayet ağır ve kıymetli bir eyer takımı, mükemmelde bir at verdi. Çuka ile kaplı pek güzel ve samur bir kürkde hediye edip, geldiği yoldan ikametgahına gönderildi. Yapılan sulh müzakereleri esnasında Hristiyan hükümeti tarafından gönderilen büyükelçilere sadrazamdan başka kibar-ı rical denen devletin ileri gelen kimseleri tarafındanda ziyafet verilmesi (827) devletin usuli dışında değildi. Hatta bunlar zaman zaman olmaktaydı. Böyle bir ziyafet Yeniçeri ağası tarafından da verildi. Avusturya elçisine bu ziyafette pek güzel ve süslü bir at ile kıymetli elbiseler hediye olundu. Tırnakçı sahilhanesinde Bektaşi uslübunda bütün çorbacıağalar samur kürklerini giymiş olarak ve bütün ortaların sembollü elbiseleriyle giyinmiş aşçıları, gümüşi libaslarıyla karakullukçular hizmetlerde bulundular. Bir hafta sonra sada-

ret kethüdası"çırağan sarayının bulunduğu yerde" sadrazam sarayında yine bnir hafta sonra defterdar efendi, Boğaziçinde körfez denilen Kanlıca köyünde bulunan Mehmed (Hüseyin) ağanın yalısında, reisülküttab da, bunlardan sonra bir ziyafet verdi.(828)

Faide 188: Çeşitli Bilgiler

Sadrazam Tahsisatı: 11.asırda yani 1590 lardan sonra Kıbrıs, sonrada Aydın sancaklarından mahsus olan haslar, senede 4-5 yüz keseye kadar mültezimlere verilir ve Sultan Fatih, Selim ve Süleyman vakıflarının idareleri sadrazamın üzerinde bulunduğundan masarif de bir-iki yüz kese hasıl olurdu. Vezirlik verildiği esnada ve bilhassa eflak ve buğdan voyvodalıkları değişikliği olduğunda sadrazama, kethüdasına, mektupçu ve teşrifatçıya sarazamlık dairesinde vazifeli olanlara aidat verilirdi. Mısır Bağdad, Şam ve Halep valileri de hediye (829) yollarlardı. Netayicül Vukuat adlı eserin tahminine göre bu tahsisat senede 20 bin keseye yani onmilyon kuruşa varıyordu. Sadrazamlar dairelerinde çalışan adamlarına aylık verilmezdi. Ancak sadaret dairesinde çalışan sayısı 3-5 yüz kişiden meydana geldiğinden ayrıca amedçi, mektupçu, teşrifatçı ve kethüda katibi kalemleri hulefasına sadrazamlık kilerinden tayınlar verilirdi. Sadrazamlar, bayram ve nevruz'da padişaha hediyeler verirlerdi. Fetva kapısına, tersaneye, yangınlara ve tebdil-i kıyafet dolaştığında avuç avuç altun saçmaları

usuldendi. Bunların masrafları bazen azile denk gelir makamı borçlu olarak bile bırakırlardı. Devlet Kalemi-Devletin aslında üç tane kalem dairesi vardı. Divan-ı hümayun, hazine-i amire ve defterhane-i hakani kalemleri denirdi. Bu kalemlere iki-üçyüz kadar zeamet tahsis edilmişti.(830) Amedi ve mektubi kalemleri ve diğer dairelerde sonradan kuryulmuş bulunan kalemler memuriyet olarak adlandırılıyordu. Bunlara tahsis olunmuş zeamet yoktu. Velhasılı kelam bütün devlet adamları ve çalışanları katibleri ile hizmet edenleri tertib olunmuş avaid denilen gelir, harac ve mutad rüsum ile geçinirlerdi. Divanı hümayun kalemiyle amedi, mektubi ve kethüda katibi, defterdar mektubçusu odaları katiplerinin bazı ileri gelenlerine haceganlık rütbesi verilmesi usulü vardı. Bunlara münavebe mansıblarından uygun bir mansıb verilirdi. Tekaüdiye: Vezirlerden ve ileri gelen görev sahiplerinden tekaüde sevk edilen kimselere nadiren İstanbul civarında ve ekseriya Bursa, Gelibolu, Tekirdağ gibi yerlerde ikamet etmeleri söylenenlere gümrüklerden 5 eryüz, biner kuruş miktarında maaş verildiği gibi bazı hasta ve ihtiyar katibe ve muhtacınada yine gümrüklerden tekaüd ulufesi adıyla bir miktar akça tahsis olunurdu.(831) Mukattaalar: Vaktiyle padişah has'ı olmak üzere ayrılmış bulunan bir hayli arazi vardı. Aşar'ı devlet hazinesine aiddi. Daha sonraları vezir ve kumandan hasları derece derece kaldırılıp, padişahın havaslarına katıldığı gibi, paralı zeametler ve timarlarda sahipsiz kaldıkça başkalarına verilmeyip, devletten zaptedilip, buna da mukattat-ı miriye denil-

di. Yazmış olduğumuz mukattalar zaman geçtikçe çok büyüdü. Bunlardan başka zaman zaman şehirlerde kantariye ve kiyyeliye yani kile ile satanlardan alınan rüsum (vergi), bac, pazar, karagümrükleri, müskirat rüsumları gibi bir takım vergiler de meriyete konarak hepsi mukattat-ı miriye'ye katıldı. 1100/1688 tarihinden sonra maliye memurlarından bazılarıyla, mültezimler bu mukattatı bir nihayet ençok 2 senelik olarak üzerlerinde tutabildiklerinden, imar edilmelerine dikkat ve himmet sarfetmediler. Yalnız kendi zamanlarının hasılatının çoğalmasına çalışarak ahaliye gadrettiler.(832) Durumun böyle olması yeni bir arayışı getirdi. Bedel fiyatları muayyen bir miktarda tesbit edilip sene besene, hazineye ödenmesi ve ilkönce muaccel adıyla bir miktar peşini alma yoluna gidilip, yaşadığı sürece verilmesi kararı alındı. Bu halede malikane mıkatta-ı adı verildi. Mukattaların bazıları hazineden mültezimlere, bazıları valilere, mirlivalara verildiği gibi, malikane mukattatınıda bazen sahibleri idare eder ve bazıları susturulurdu. Bunlara kalemiye adı verilmiş bulunan eski bedelleri kuruş hesabı üzere olduğundan daha sonra paranın miktarı yükseltildiğinden bedelleri az bir seviyede kalmıştı. Bu vaziyuet karşısında mukatta sahipleri çok kar etmiş oldular. Hazine de boşalan yerleri satarak istifade etti. Daha sonraları ise nüfuz sahibi kimseler, iradei padişahi çıkartırtarak, bu mukattatlarını vakıflarına katmışlardırki, bundan iki çeşit kötülük meydana gelmişti. Birinci olanı, mukatta boş kalmıyor, ikincisi ise hazine kazanamıyordu.(833)

Faide 189: Hediyeler

Padişahlarımız diğer hükümdarlara hediyeler gönderdiği gibi, onlara da diğer hükümdarların elçileri vasıtasıyla göndermiş bulundukları hediyeler gelirdi. Şimdi bu gelen hediyelerin bazılarında nümune bildirelim."1048/1638 yılında Hind padişahı Hürrem Şah'dan gelen ve elçisi Mir Nazif eliyle: 1-O zamanın kuruş hesabıyla 150 bin kuruşluk bir mücevherli kemer. 2- Fil kulağından bir kalkan ki, üzerine gergedan postu kaplanmıştı. 3- 1051/1641 de (834) gelen acem sefiri, Mukan hakimi İbrahim han eliyle iri atlar, ibrişim nakışlı küçük boy kaliçe de denen halılar. 1054/1644 de gelen Avusturya elçisi eliyle gelen hediyeler yanında en dikkat çekici olanı iyi bir sanatkarın elinden çıkmış olan gümüşden bir şadırvan vardı ki, kum saati gibi çevrilince aşağıdan yukarı su sıçrayıp tavanı döğer ve bir saat analıtarı gibi anahtarlarla burulup, fıskiye ve lüleleri konduğunda bazen bir, bazen de üç, beş, on ve onbeşten fazla su sıçrayıp, akardı. İçindeki su tükenince ters çevrilir su hemen o sanatlarla sıçrar damlası kayıp olmazdı. Kurulur ve büzülürdü. Bu şadırvanın burma mıhlarla (vidalar olacak.A.R) saat şeklinde zabt ve rabıtaları vardı. Bundan başka 30 tane gümüş sahan altun işlemeli.(835) bir sini, bir leğen ve bir ibrik bunların hepsi gümüş olup, kılıflar içindeydi. 1063/1652 de Hind padişahı Şah Cihan tarafından gelen Seyyid Hacı Mehmed eliyle çok kıymetli Tehf (o zamanki kıymeti

3 bin kuruş tahmin olunmuş.) Sorguç ve üzerinde gayet kıymetli bir elmas vardı. Bir hançer. 1067/1656 da gelen İran elçisi eliyle, bir miktar el armağanı (ne olduğu an-laşılamadı.A.R) bir kaç katar deve, bir fil. (836) 1093/1682 de gelen moskof elçisi eliyle: 1198 tane samur. 20 balık dişi. 10 tane kuş kanadı. 1103/1692 de 2.Ahmed zamanında gelen İran elçisi eliyle: bir fil, İran bölgesine mahsus beygir 5 tane, 45 tane İran devesi, bir mücevherli kalkan, bir kıymetli taşlarla süslü kılıç ve diğerleri. (837)

Faide 190: Çeşitli Bilgiler

Dua-Meşhur Cinci Hoca'nın okuduğu dualar, serahbad, kenzülarş, isimli dualardı. Zindan-Tersanede Sanbole isimli bir zindan varmış. Bu zindanın (838) zemini kat kat mermerle döşeli bulunduğundan lağımla (patlayıcı) ile atmak kabil değilmiş. Rivayete göre Kanuni Sultan Süleyman devrinde Galata kalesiyle, tersane zindanlarında çeşili cinsten 31 bin kadar esir varmış. Baba Cafer zindanı vaktiyle İstanbul hapishanesi olup, katil, hırsız ve diğer mahkumlar buraya gönderilirdi. Daha sonra burdakiler boşaltılıp, sadece borçlular denilen medyun-u mahpuslara tahsis olundu. Tomruk dairesi daha sonradır. Yiyecek ve İçecek: 11. asr-ı hicride yani 1592 den sonra İstanbul'un çeşitli muhitlerinde. Has ve beyaz kurabiye gevreği, beyaz simid, yağlı çörek, kaymaklı yoğurt, has ve beyaz francala, yaz helvası, baharatlı simid, Adana balı şerbeti, darı bozası, hoşab, has pi-

de, gerde, tennur kebabı, kaymak, karanfilli üzüm şerbeti, şekerciler çarşısında çeşitli renklerde miskli ve anberli şekerler satılırdı. Şenlikler: Şenlikler bazan genele bazan de hususi olarak tanzim edilirdi. Şehzade doğumlarında, askeri zaferler vukubulduğunda yapılırdı. Genel şenlikler bütün ülkeye (839) gönderilen fermanlarla emredilir, hususi şenlikler ufak başarılar akabinde yalnız şehirde yapılırdı. Bir kaç misal verelim: 4. Murad'ın şehzâdesi Sultan Mustafa'nın doğumunda 7 gün 7 gece umuma, Kandiye fethinde ordu içinde 7 gün 7 gece hususi, bütün ülkede 3 gün 3 gece umumi Kamaniçe fethinden sonra 3 gün 3 gece umumi, Sultan 1.Ahmed'in doğumunda makarr-ı mevakip sultani olan Hacıoğlu ile müştay-ı orduyu hümayun olan Babadağında ve üç vilayet denen, Edirne, İstanbul ve Bursa'da üç gün 3 gece. Sultan 1. Ahmed'in oğlu olan Osman'ın doğumunda 1013/1604 de İstanbul, Galata ve Üsküdar'da 3 gün 3 gece şenlikler yapılmıştır. (840) Esirler Tarih-i Askeri diyorki; Fatih Sultan Mehmed Hân, meşhur Uzun Hasan'ı mağlub edince zaferinin şükran nişanesi ve sadakası olarak "ne kadar esirim varsa azad olsun" diyerek kırkbin kişinin esaretten kurtulmasını temin etmişti. Bilindiği gibi savaşlarda ele geçirilen esirlerinde aynen ganimetler gibi 5/1 padişahındı. Kırkbin esir padişahın olduğuna göre islâm gazilerinin ellerinde bulunan esir sayısı demekki 160 bin rakamına dayanmaktaydı. Yine bu ölçü içinde padişahın hissesine düşen esirlerin bir kısmı acemi oğlanları bölüğüne gönderilip yeniçeri olmak üzere yetiştirilirdi. Diğer

bir bölümüde saray hizmetlerinde kullanılmak üzere ayırlırdı. Esirleri azad eylemek için yeniçeriler orta sandığından akça alırlardı. Orta sandığına tas parası adı ile ulufe dağıtımı esnasında yüzde alınan üç, beş kuruşla, vefat etmiş bulunan yeniçerilerin mallarıda konur, bunlara % 10-12 ile faiz işletilirdi.(841) Esir azad edileceği zaman satın alınacak esirin bulunduğu yere köçek getirilir saz ve sohbetten sonra kahve ile şerbetler içildikten sonra ortaların mensuplarından biri esir düştüğü ve azad olmak için şu kadar akça lâzım geldiğini yoldaşlar beyan ederlerdi. Bu hale yeniçeri düğünü denirdi. Her bir yeniçeri gönlünden kopanı üstü çuka kumaşla kaplı ve alt tarafı akça alması için delik olan bir tasa atar, toplanan akça ile esir azad edilirdi. Tarih-i Raşid'de gördüğüm bir ifadede çekdirilirde bulunan esirlere "uçurına" tabir olunurmuş. 1. Murad zamanında rumeliden alınan esirler çok olduğundan esir fiatları pek düşükmüş. Bu yüzden her esire 25 akça rüsum-u pençik (hums) verilmesi karar altına alınmış.(842)

Faide 191: Kelimat-ı Tarihiye

Yazı-Has, zeamet, timar, yurtluk, ocaklık gibi tahsisat-ı askeriyenin senelik gelirinin kaydı. Baş Muhasebe Kalemi-Vaktiyle tahsis olunandan fazla masraf yapılmamasına ve devlet dairelerinin senelik muhasebelerinin rüyetine yâni hesaplarına bakmağa ve kontrola vazifeliydi. Bu kalem Netayic ül Vukuat adlı esere göre hazine-i âmirenin asıl merkezi olup, devle-

tin bütün gelir ve giderlerini kanun ve nizam-ı maliyesi, hatta enderun-u hümayun ve has ahır (padişah ahırı) hazinelerinde bulunan her çeşit eşya ve mücevheratı yoklamada vazifeliydi.(843) Bahse konu ettiğimiz kalemin bir kesedar ve 6 bölüme ayrılmış, 6 hocanın idaresi altında olduğu her hoca, tophane, tersane, mutfak, zahire ve haremeyn hazinelerini idareye vazifeli olduklarından aralıksız, gelir ve masrafları tetkike gayret ederlerdi. Hangi hazineden olursa olsun uygun kimselere verilecekleri mutlaka başmuhasebeden verilir ve adı geçen şubelerin vazifelileri ve hazine kethüdası ve mirahor değiştirildiğinde hesaba bakılıp, kayıtlarla karşılaştırılırdı. Muhasebe-i Evvel-Başmuhasip kalemi zabiti ki; vezir kethüdası defterdar ve reisül küttab gibi ileri gelen kimselerden seçilirlerdi. Yapılan işlerden alınan harçlardan kalemin talebe ve kâtiplerine dağıtıldıktan sonra başmuhasebecilere senede 120 bin kuruş kalırmış.(844) İç Hazine-Her sene devletin gelirlerinden arttırılan ve savaş zamanlarında kullanılmak üzere ayrılmış bir yedek hazineydi. Devletin normal masrafları için para lazım geldiğinde sadrazam ile defterdarın padişaha müraacaat ederek şu kadar günde yerine koyacaklarını belirttiği miktarın karşılığı müştereken taahhüd ederlerdi. İç hazineden para alınabilmesi ancak böyle mümkün olabilirdi. Ayak Divanı-Padişahın bizzat katıldığı divan, meclise verilen isimdir. Mukaddem-Kıyafetkülah üstüne giyilen bir fes'den ve bu fes'in üstüne sarılan ucu saçaklı bir "poşu" dan ibaretti. Kalyoncular bu giyecek ile beraber

sırtlarına kolsuz kısa bir salta elbise giyerlerdi. Kalyoncu sınıfı 1093/1682 senelerinde kurulmuş ve başlı başına bir ocak sayılmıştı. Bu (845) sınıf tam arma ve yelkenli büyük gemilerden meydana gelirdi. Kasımpaşa meydanında Kalyoncu Kışlası denen bir kışlaları vardı. Levend-i r-Àmi-Levend donanmamızın eskiden beri silahlı ve tüfenkçileriydi. İçlerinde Rumlardan kimselerde bulunduğundan bunları ayrd edebilmek için verilmiş samur levendler başlarına kırmızı başlık, sırtlarına yine kırmızı ve kenarları siyah bir yelek, bacaklarına mavi ve kısa bir şalvar, ayaklarına kırmızı yemeni giyip, bellerine sarı kuşak sararlar ve yelek altına da beyaz bir gömlek giyerlerdi. (846) Çıplak-Tersaneye mensub olup "Küçük Hüseyin Paşa Çıplakları" adlanmış olan müfreze neferleriydi.(847) Başlarına mavi püsküllü bir fes giyip, sırtlarına kenarları sırma harc ile süslü kolsuz kısa bir salta ve bacaklarına kısa ve parçaları kırmızı harçlı bir şalvar giyer, bellerine kırmızı renkli kuşak sarar, kuşaklarında bir çift tabanca ile uzun bir bıçak taşırlardı. Baldırları ve omuza kadar kolları daima çıplak bulunurdu. Bunlar gurub olarak 1206/1791 senesinde Kapdanı Derya olan Küçük Hüseyin paşa zamanında kurulmuştur. Kalgay-Fatih Sultan Mehmed'e iltica eden ve Kırım'ın Osmanlı devleti himayesine girmesine sebeb olan meşhur Mengli Girayın bir gün akın için çıktığında "Kırım'a kim kaimmakam bırakıyorsunuz? Diye sormuşlar. O da: Oğlum Mehmed Giray kalsın diyeceği yerde, tatarca gereği, oğlum Mehmed Giray kalgay. "Demiş. Mehmed Giray babasının a-

kından dönmesine kadar Kırım'da hükümeti yönetmiş. Babasının dönüşünde de hükümet etmenin lezzetinden tamamen mahrum kalmaması için (848) kendisine Kalgay Sultan ünvanı ile tuz ve gümrüklerden bir gelir tayin edilip, Akmescid hükümetinin merkezi olarak verildi. Hatta Karasu ve bağlı yerleride oraya kattılar. Ondan sonrada Kalgaylık Kırım'da bir mansıb olarak kaldı. Kırım hanlığına gelen kendisine bir Kalgay tayin ederdi.

Alyokorniş-İtalya'da Toskana'ya bağlı Lakorna ismindeki ticaret şehri. Taman, Kuban-Kuban nehri 2 büyük kısma ayrılır. Biri karadenize, diğeri azak denizine dökülür. Bu iki ayrı kol arasında bulunan adaya Toman ve oradan yukarı nehir boyunca Kabartay'a kadar uzayıp giden geniş bölgeye Kuban denirdi. Kuban'ın çok eski ismi Vardanos olup, Çerkesler (Karasu) manasına pesihce derler.(849)

Faide 192: Eski Evrak ve Tarihi Vesikalar

Bir devletin mazide kalan hayatının vesikaları olan eski ve resmi evrakın tari ilmi açısından çok büyük kıymet taşıdığı herkes tarafından kabul edilmektedir. Ecdadımız devlet işleri ile ilgili muamelelerde kullanılan gerekse lüzumsuzda olsa hiç bir kâğıdı yırtıp atmamışlardır. Halbuki şimdikiler senelerden beri birikmekte olan ve devredilen evraklara muhafaza hususunda pek himmet göstermemektedir. Eski evraklarımızı 4 büyük kısma ayırmak kabildir.

1. Babıâliye vedivan-ı hümayuna aid evraklardır. Antlaşmalar, mukavelena-meler, padişah adına verilenfermanlar, beratlar, menşurlar. Hattı hümayunlar, ordu ve donanma kumandanları ile yapılan haberleşme, ahkâm defterleri, mevacibdefterleri, vilayetler ile yapılan haberleşmeler, hergün yapılan çalışma ve muamelelere müteallik sekiz çeşit evrakdan ibarettir. Hattı hümayunlar Abdülmecid zamanına kadar, bizzat padişahlar tarafından yazılmış arz tezke-tezkerelerinin notları dahi padişahların elinden çıkmıştır. Ahkâm "hüküm" defterleri divanı hümayundan çıkmış olan hüküm ve emirleri kapsamakla hem divanın zabıtnameleri hemde devlet-i aliyenin kanun ve nizamatı mecelleleri hükmündedir. Mevacib defterleri, ulufe alan, yâni doğrudan doğruya devlet hazinesinden vazife dolaysıyla nakdi ücret alan askeriye sınıfının maaşlarını gösteren toplu vesikadır. Mevacib, yeniçerinin kaldırılmasına kadar "mısır, recic, rişen, leziz" adlarıyla senede 4 taksitiyle belli olan miktarda üç ayda bir verilmekte olan her taksitin ölçüsü miktarında defterdarlık tarafından tanzim olunan defter icabınca atlas kese içinde sadarete takdim (851) olunur ve o gün paşa kapısında "babıâli" çalışanları resmi elbisleriyle hazır bulundukları halde icmal resmi yapılırdı. Sadaret makamı devlet idaresinin merkezi olduğundan kadılardan, ordulardan. Vilayetlerden hatta iş sahipleri tarafından sadaret makamına müracaat zamanın adetleri arasına girmişti.
2. Defter-i Hakani evrakı ise; her kıta emlak ve arazinin, kazasını, köyünü, mahallesini, dörtbir hududunu, mutasarrıfını, ferağ ve intikalini, gösteren kayıtlardır. Bu kayıtlar mülkiyet hukukunun esasını teşkil eder.

3. Devletin muhasebe ve maliye işlerine aid evrak ve dafterdir devletin gelir ve giderine, hazineye aid mukattalar ve çiftliklerin idaresine defterdar (852) bulunan kimse tarafından bakılıyorsa da, yeni bütçe usulünce tahsisattan yâni ayrılan miktardan fazla masraf yapılmamasına ve dairelerin muhasebelerinin bakılmasına vazifeli bir de baş muhasebe kalemi vardı. Başmuhasebenin derkenarları "ikaz yazıları" maliye hükümlerini aksettirdiğinden maliyemizin kanunlarını maliye tarihi açısından aksettirmekle gayet mühimdir.
4. Mahkeme-i şer'i sicilleri-Kadılar çoğunlukla bulundukları kazaların mühim hadiselerini kayıt ve tescil ederlerdi. Bundan başka geçen asrın ortalarından beri kurulmuş bulunan nezaretlerin evrakı dahi birikmiştirki,en mühimleri hariciye ve har-biye dairelerinin evraklarıdır. Evkaf nezaretinin kurulmasından sonra muamelat ve vakıf kayıtları orada toplanmıştır. Yeniçerinin kaldırılmasından sonra öncelik, askeri evraklarda babı ali evrakı gibi mühimdir. (Vakanüvis Abdurrahman Şeref-Hülasa) (853)

Faide 193: Çeşitli Malumatlar Kıyafet-Elbise-i

Şahane: 1- Samur kaplı, nücevher çaprastlı kürk 2- Altun ve mücevherle çaprastlı deri postin ve mücevherli tirkeş, süslü kılıç. Serpuş (başlık) yeşil şal destar, çifte sorguç. Binek hayvanı: mücevher işlemeli ve saçaklı. Kandil ve aydınlatma: Netayic-il İzhar adlı kitabda minareler-de kandil (854) yakılmak adetinin 3. Murad zamanında yani 985/1577 de başladığı yazılıdır. O sene Sünbül efendi tekkesinde şeyhlik vazifesine başlayan Hasan efendi isimli bir zatın,

mevlidi nebevi gecesini ihya etmek için caminin minarelerine kandiller astırıp onları yaktırmış. Bu işlemi haber alan padişah pek beğenip, hoşnudluğunu bundan böyle her kandilde ülkenin her tarafında böyle davranılmasını istemiş. Evliya Çelebi "Seyahatname" adlı kıymetli eserinde şöyle bir kayıd düşmüş: "Süleyman han Kanuni devrinde camilerde ve mescidlerde tersane gözlerinde, dükkanlarda ve evlerin kapılarının önlerine gece vakti birer kandil koymak kanundandı. "Hırsızlar ve Cinayet suçluları (katiller): Yine Evliya Çelebinin Seyahatnamesindeki notu şöyledir: "Gerek yedikulede (855) gerek Kasımpaşa'daki debbağhanelerden birine bir kanlı veya hayırsız iltica etse yâni sığınsa o suçluyu hakime teslim etmezler, ancak o suçluda ölünceye kadar onlardan kurtulamaz. Bir sanat koluna tayin olunarak bu işi öğrenir ve hırsızlık, haramilikten kurtulmuş olurdu. "Yürüyüş Zamanları: Asker, yürüyüşün başlayacağı sabahın gecesinde gusl ederdi. O gece tellallar "alessabah (sabah erkenden) yürüyüş var. Timar, zeamet ve sipahilik isteyen gelsin. Yedi koldan yedibin serdengeçti ve sallici erler yazılsın" şeklinde seslenirlerdi. Savaş esnasında erkân ve askerin ileri gelen reisleri müşavere ederler, meşveret sona erdiğinde fatiha okunurdu. Çoğunlukla savaş sırasında şehidleri esirlere yükletirler, taşıtırlardı. Şehidlerin gömülmeleri (856) nde bir yaylım tüfek atışı ve bir yaylım top atıldıktan sonra namazları kılınır ondan sonra defnedilmesi riayet edilen adetlerdendi. Kanun olan dua: Savaş sırasında düşman vilayetlerine girildiği andan

sonra her gün ikindi namazını takiben Kethüda bey çadırından çıkar ve bir iskemle üzerine oturur. Yeniçeri ağasının, içağaları, adamları ve dairede bulunan ocak ağalarının hepsi ayak üstüne kalkıp, çok büyük bir daire teşkil ederlerdi. Bütün ortaların mensupları çadırları önünde, bütün orduda bulunan askerler ayaküstünde duruşa geçerlerdi. Bu sırada ocağın yazıcısı kethüda beyin yanına gelerek dua eder ve Allah! Allah! Allah diye üç defa bağırışırlar, sonra padişaha, vezirlere, ağalara ve bütün askeri müslimine zafer ve nusret bulmaları duası edilirdi. Sonra herkes yerli yerine otururdu.(657) Selamlık yapılan her Cuma günü, ocak ağalarının tamamı kethüda beyin evine gelip selamlarlar, sonra ağalar kethüda beyin önüne düşüp, yeniçeri ağasının sarayına varırlar ve sadrazam sarayına da adam gönderirlerdi. Eğer müsaade elde olunursa hepsi, ağanın sarayından kalkıp sadrazamın sarayına giderdi. Sadrazam bunları ayakta kabul eder ve selamdan sonra dağılırlardı. (Kanunname-i Eyubi)

Faide 194: 12.Asırda (1689-1786) Arasında Rusya İle Münasebet

Osmanlı devleti ne zaman olursa olsun Almanya veya Nemçe, yâni Avusturya ile savaş haline gelse, bu durumdan istifade etmek politikası takip eden Rusyalılar bu tercihleri sebebiyle, Sultan 1. Mahmud zamanında açılmış bulunan Avusturya üzerine sefer sırasında bu ülke imparatoruna yardım olarak (858) bize savaş

açmıştı. 1152/1739 yılında Azak kalesi Ruslara verilmek için terk olunmuştu. Bu imzalanan antlaşma gereğiydi. Rusya bu kaleye sahip olmasına rağmen, kendisi Karadeniz'e inmek ve Kuban nehri boyuna doğru hareket ederek Kafkasya toprakları üzerine sefer etme yolunu açmış oluyordu. Osmanlı devleti bunu önlemek için deniz tarafından Yenikale, kara tarafından Acu ve Tamrak kalelerini inşa edip oraları imar etmiştir. Çünkü Kuban nehri kollara bölünerek ve her bir kolu dallara ayrılarak biri Kızıltaş limanına ve diğeri Azak denizine dökülen ve meydana getirdiği Taman ve Mantana adalarında ve Kuban boyunda Kırım'a bağlı Tatarlar ile Rusya'ya muhalif olan bir cins kazaklar oturuyorlardı. Taman adası ki; Ata-i Şâhi'de denir. En doğusunda Tamrak kalesi bulunup, vaktıiyle gerek Kızıltaş kalesi, gerekse Tamrak kalesi Çerkes kabilelerinden ve Abaza eşkiyasının (859) vermiş olduğu zararlardan kurtulmak için bina olunmuşsada, vaziyet bu şekilde gelişince yâni Ruslar Azak kalesini alınca Tamrak kalesi onlara karşı olarak Ruslara bir sed çekme için fayda sağladı. Taman'ın öte tarafında Kuban'ın Azak denizine dökülen yerinde bahsettiğimiz Mentana adasında da Osmanlı devleti tarafından Ruslara karşı Acu kalesi yapılmıştı. Anlatılır ki; Deli Petro Azak kalesini aldıktan sonra Tığan kalesini yaptırıp, Acu kalesinin yapılmış olduğunu görünce Tığan kalesinin yapılmasıyla uğraşmaktansa Acu kalesinin yerini zapt edip, orada bir kale yaptırtmadığına büyük pişmanlık duymuştur. Zira, ordan Kuban nehri ile Kızıltaş limanına

ve ordanda Yenikale boğazına uğramaksızın Karadeniz'e çıkmak kabil olduğundan, orası zapt olunduğu halde kendisinin asıl meramı Karadeniz'de gemi işletmek hususuydu hem bu meramına ulaşmak için kesdirme bir yol olur hem de bu yolla Kızıltaş limanına ayak basarak Taman dahi kolaylıkla ele geçirilebilirdi. (Tarih-i Cevdet) (860)

Faide 195: Eflak-Buğdan

Fenerli'ler 923/1517 tarihinde Buğdan öldüğünde yerine oğlu İstefan voyvoda oldu. 928/1522 de Eflak topraklarına girmiş bulunan Osmanlı askerinin zaferlerini ve Avrupa hükümdarlarından ittifak içinde yer almış bulunanların yardıma gelmesi mukavelesi varken oyalama yoluna saptıklarını görüp, yeniden Osmanlı padişahına arzı tebaiyyet etmeğe karar vermesine mükafat olarak, beyaz keçeden beyaz tüylü yeniçeri ustası kukası ikramı yapıldı. Eflak beyleri, "siyah tüylü kuka" ile melül ve mahzunluğu içinde önceliklerini de kayıp ederek Buğdan beylerinden aşağı mertebede kaldılar. Bu sebebden Buğdan beyleri bu döneme kadar resmi mevkide Eflak beylerine öncelik kazandılar.(861) Özetleyecek olursak, Eflak voyvodaları bazan tabiyyetlerini sunar bazan da isyan yolunu seçerlerdi. Sonunda Kantakuzen ailesinde Şorban Vevode Viyana'nın 2. defa muhasara edildiği esnada Avusturyalı ve Lehistanlılar ile haberleşerek, Osmanlı ordusunun ricat etmesi halinde Bosna, Sırbistan ve Bulgaristan güçlerininde katılmasıyla Tuna nehrinin

karşı yakasını Avusturyaya, Prut suyundan Kırım'a kadar Lehistana geçmesine, kendiside Kostantiniye'de Kayser olmak hayallerini kurmuş ve halefi Brankovano Besarabya denmekle tanınmış Kostanti Parada da Almanya imparatoruna lehçe bir tebaaiyyet gösterek kendi adına para darbedip mülkü mahsusu olan mehterhane takımı, tunç gibi alametler tertibiyle tamamen bağımsızlık taslama yoluna girmişti. Yine Buğdan'da voyvoda olarak bulunbmakta olan Kantemir han neslinden Dimitri, Ruya imparatoru Petro taraftarı olarak onunla antlaşma yapmış topraklarını onun himayesine koymuştu. Sonunda 1125/1713 de Rus askerleri ile birlikte eyaletten çıkıp (862) firara mecbur olmuş ve artık yerli boyar'larına emniyet ve itimat kalmamış olduğundan İstanbul'da meydana gelen Sultanahmed vakası bertaraf edildikten sonra Avusturya üzerine sefer kapıları açılmak üzereyken, 1128/1716 senesinde divan-ı hümayun tercümanı Mavro Kordato Eflak voyvodası seçilerek voyvodalık makamı bu anlayış içinde yerli boyar'lardan İstanbuldaki fenerlilere yani rum milletinden ileri gelenlerine tahsis ve divan-ı hümayun tercümanlığında bulunan takıma intikal etmiştir. Voyvodaların fenerlilerden olması Osmanlı devlet hukuku genişliği gibi görünmüşsede Ruslar bu tarz ve şekilden daha fazla istifade etmişlerdir. Zira bu sırada yeniçerilerin uygunsuz davranışları yüzünden devlet işleri olarak vükela ve rical-i devlet yâni vekiller ve devlet adamları sık sık azil edilipde değişikliklere sahne olduğundan ve yeniden (863) işbaşına gelenler

"menfaat sağlamak gayesiyle voyvodaların değiştirilmesine teşebbüs ediyorlardı" böylece İstanbul'da sarf etmiş oldukları masrafı hemen ahalinin sırtından çıkarmak için zülumlar yapmağa başlıyorlardı. Osmanlı devleti ise, yapılan zülum ve tecavüzleri haber aldığında yapanları cezalandırmakta tereddüt etmediğinden dolayı voyvodaların kimisi bir sene sürmeden azil edilmekteydi. Evvela kendilerine bir dayanacak yer bulmak için kendi milletlerinden İstanbul'da olan hasım ve rakiblere karşılık olacak kuvvet kazanmak için günden güne o taraflarda güç kazanmakta olan Rusya tesirinden istifade etmek için onların istemiş olduğu bazı gizli hizmetleri yapar oldular! Memleketin ahalisiyse, fenerlilere bigane ve soğuk baktıklarından onların yapmış olduğu zülum ve kötülüklerden şekvâcı olageldiklerinden başka, bu bölgeye Osmanlı devletinin göndermiş bulunduğu memur, asker gibi vazifeliler ahaliye cevir ve ezadan uzak kalmadıklarından (864) bölge halkı tamamen bıkmıştı ve üzgün olarak Rus tarafına eyilim gösterme mecburiyetinden kendilerini alamamışlardı. Netice olarak diyebilirizki, voyvodalıkların fenerlilere intikali memleketyn'in harab olmasının ve ahalinin düşman kucağına düşmesini sağlama sebebi olmuş bulunmaktadır. 1182/1762 senesinde Hotin kalası Rusyanın eline geçince memleketeyn ahalisi hâli hazırdaki yoksulluk ve fukaralıklarından şikayet hususunda rusya imparatoriçesi Katerina'ya dilekçe gönderdiler. Hakikaten o sıralarda fenerli Rum beyleri yapmış oldukları zalimlikler sonucu bu ahalinin fakir ve fukarasının halini yaman bir

vaziyete sokmuşlardı. Eflak eyaletinin senelik geliri, 22 yüke, Buğdan eyaletininki 14 yüke varınaktaydı. Bu meblağın nasıl sarfolunduğu aşağıda vereceğimiz malumatla anlaşılacaktır.(865) Fenerli Beyler devrindeki Buğdan Eyaleti masraf defteri: Kuruş Masraf yeri 500.000 Hazineye 60.000 Bayram hediyesi 250.000 İstanbul'a gizli hediye! 14.000 Sadrazamlığa takdim 9.200 Kırım hanı'nın memuriyet makamına 16.000 Hotin Kalesi muhafızları tayınına 45.000 Kırım hânına 120.000 Eyalet yakınlarına vazifeyle gelen paşalara 65.000 Bey'in İstanbul'a gidip-gelen adamlarına (866) 4.500 Yaş'da bulunan müslüman askere bayram harçlığı 2.000 Hastahanelerine 12.000 Bey'e amediye 70.000 İstanbula ve diğer yerlere işleyen Tatarlara (posta) 1.000 Bey'in Türkçe ve Rumca kitaplarının kırtasiye mas. 36.000 Sarayın tamir ve mefruşatına 4.000 Saray hizmetlilerinin elbiselerine 40.000 Mutfak ve diğer masraflar 30.000 Saray halkına paskalya bahşişi 30.000 Papas ve klise masrafı (867) 32.000 Bey'in hizmetindeki sekban asker masrafı 20.000 Arnavut tüfekçilerinin masrafı 15.000 Mehterhane 38.000 Bey'in karısına yaşmak parası ve diğer masrafları 1.413.800 kuruş O tarihte cari olan kuruş şimdiki sağ akça hesabıyla 11 kuruş karşılığı olduğundan bu günkü günde 15.551.800 kuruş demek olup masrafın bir hayli olduğu anlaşılır. Eflak'ın durumunu buna kıyaslarsak oda malum hale gelir (Tarih-i Cevded: 868).

Faide 196: Yeniçeri Tayınları-Kazgan-ı Şerif-Kasabbaşılık-Seğirdim vakası

Yeniçerilere et, ekmek, bulgur ve sade yağ ile Cuma geceleri pirinç verilirdi. Bu tayınattan zabitlere ve neferlere ne kadar verildiği iyice bilinmiyorsa da, meşhur Avusturyalı tarihçi Marsiğli, bize esir düştüğünden ordumuz içinde bulunmuştur. 11.asr-ı hicride her askere günde yüz dirhem et, ellişer dirhem bulgur, sade yağ ve Cuma geceleride bulgur yerine pirinç verilip o gece helva da dağıtıldığını yazıyor. Diğer bir tarihçi olan Hammer'in rivayetine göre tayınları o kadar bol imiş ki; bundan levazım reisinin hissesine bir hayli temettü isabet e-dermiş. Hazerfen tarihinin vermiş olduğu talimata göre padişah 3. Mehmed devrinde zabitler hariç 52000 şu kadar yeniçeri mevcut olup bunların senelik tayin giderleri 9304170 tuz vesair parası 1203000 ve ekmek ile un parası 15000000 akçe olduğundan o zamanın fiatlarının ucuzluğu ile şu akçalar nazar-ı itibara alınırsa ayrılan tayınatın pek mükemmel olduğu anlaşılır. Şu malumatı veren Tarih-i Askeri diyor ki: "Tayınat ve erzak şimdiki gibi kontrat ile esnaf ve tüccardan alınmazdı. Rumelide bulunan ağnam (koyunlar) aded-i ağnam-ı resmi ismi ile senede onda biri alınırdı. Bunun neticesinde iki veya üç yüz bin koyun aynen ayrılıp onlardan fazlası için para istenirdi.(870) Bu koyunlar kısım kısım sevk olunarak bununla devletin tayinatı idare edilir ve hatta fazlası İstanbul halkının ihtiyacını hafifletmek maksadıyla kasaplara satılırdı. "Rumeliden

başka Eflak ve Buğdan hissesine de miktarı bili-nen koyun terettüp olunduğu gibi Anadoludaki bazı aşiretlerden de senede yüz bin kadar karaman koyunu getittirilirdi. Bu koyunlar Eyüp taraflarında zamanlar saye ocağı adı verilen sonraları ise saray için kurbanlık koyun beskemekten başka vazifesi kalmamış olan sayıcı ocağına teslim edilip o semtlerdeki meralarda otlatılır ve salhanelere buralardan gönderilirdi. Kasaplara nezaret etmek üzere kasapbaşılık adıyla resmi bir memuriyet kurulmuştu. İstanbulda sarf olunan etler gedikli kasap dükkanlarında satılır ve yedikule salhanelerinde (mezbaha) kesilip sabahın karanlığında beygirlerle kasap dükkanlarına (871) dağıtılırdı. Satışın ise konan narhtan fazlaya çıkmamasına pek dikkat edilirdi. Yedikule'den başka, Eyüb, Üsküdar ve Ortaköy den başka sur dışında ve daha başka yerlerde de, salhaneler vardı. Bütün bu salhaneler, Kasapbaşı'nın kontrolu altındaydı. Cuma günleri selamlık merasiminin yapılacağı semtin camiye giden yol üstündeki kasap dükkanlarının camekânlarına derisi soyulmuş bütün halindeki koyun gövdeleri çengellere asılırdı padişah geçip gittikten sonra bu koyun gövdeleri indirilir bahse konu çengellere bir kaç parça et takılırdı. Umulurki, padişah kasap dükkanının önünden geçerse ahaliye satılan malın halisliği yanında bolluk bereket içinde bulunulduğu anlaşılsın diye düşünebilirsek de, vakanın samimi bir davranış olmadığını itiraf zorundayız. Yeniçerilere verilen etler, sabahın çok erken saatlerinde yedikule salhanesi mamulu hayvanlardı. Eski ve yeni odalardaki

Bektaşiyan taifesi yevmiye olarak tahsis olunmuş tayınlarının icabı kaç okka geliyorsa her sabah salhanelerden yük taşıyıcı hayvanlara yükletilip, katarın önünde ve arkasında bir kaç yeniçeri askeri olduğu halde, bir hengame ile kışlalara taşırlardı. Bu et taşıması sırasında çarşı ve pazarda bulunan ahalinin bu kafilenin arasından veya önünden geçmek kesin bir yasak taşımaktaydı.(872) Zaten halkda bu yasak sebebiyle yolun her iki tarafına kaçışırdı. Cevdet Paşa'nın meşhur tarihinde bundan bahseden bir bölümü aşağı alıyoruz: "Yedikule'den büyük bir hızla atlarını koşturarak Et meydanına yemek üzere aldıkları çiğ etleri getirmekte olan ve seğirtme ustası ünvanlı kafile reisi Hekimoğlu semtine geldiğinde, son derece takattan kesilmiş bir ihtiyar karşıya çıkar ve şuursuzca et yükü taşıyan hayvanlarının arasından mı, önündenmi ne geçmeğe kalkar. Bunun üzerine o kafile başkanı uğursuz, ihtiyarı uğurumuzu kestin diyerek tokatlayıp yere düşürür ve hırsını alamadığında ayaklarının altına olarak dövmeye devam eder. İhtiyar ise, müslüman yokmu? diye feryad etmektedir. Seğirdim ustası ise, vurmaya devam etmektedir. Bu sesleri duyan ve oradan geçmekte bulunan Hekimoğlu Ali paşa'nın torunu ve Sadullah bey'in imamı, Hacı Salih isimli çukadarı ve Hekioğlu Ali paşa camii imamı bu adam bilmezlik etti. Artık yeter, vurmaktan vazgeçiniz diyerek, rica etmek sureti ile çaresiz ihtiyarı kurtarmak istemişlerse de, usta ile arkadaşları, onları da, küfürlü ve ağır bir dille (873) azarladıklarında döğüşmeye başlarlar. Bu döğüş üzerine sanki kıyamet

kopmuş gibi yıldızlar yere inmişcesine 60 kişi kadar sekbanları ustalar toplanarak sekbanbaşıya gidip, adı geçen imamlar ve çukadardan şikayetçi olduklarını ve derhal muhakeme edilmeleri yolunda Ağakapısına götürülüp idam ile yargılanmalarını isterler ancak Sekban başı bile, bunlar ulemadan kimselerdir bu işe ceza için benim selahiyetim kifayet etmez, cevabı verir. Ancak, Sekbanbaşı'ya hitaben: sonunu say, şimdiye kadar sen 500 neferi öldürdün. Elbet bunlarıda öldürmelisin diyerek kavga edenlerin imam ve çukadarının idamlarından yana olmadığını belirten fitneye kalkacaklarını belirttiklerinden, babıaliye müracaatla azlini talep etmişlerdir. Ağanın azli kabul olunmuş ve imamlarla çukadar ise, kanun icabı Ağa kapısı civarındaki Tabahanede boğdurulup, naaşları denize atılmıştır".(875) Tayın atları, kışla kapısına geldiğinde kasapların biri, kesilmiş koyunlardan birini kucağına alarak kışlanın iç taraflarından bir yerinde ayakda durur. Seğirdim usta ve askerleri de kışlanın ortasında bu-lunan meydanda karşı yönde hazır olurlar. İşte bu anda başçavuş kışla meydanında her zaman gülbank çektiği yüksek taşın üstüne çıkıp, iki kolunu yalvaran bir tarz olan Niyaz-ı Bektaşiyan usulünde bağlayıp bir gülbank çektikten sonra: "Hazır olun ağalar. Et geldi. Bildik bilmedik demeyiniz. Ustalarınızı gördükte peştemallarınızı çeviriniz. Haydi babam haydi. "Diye bir sayha ettikten sonra, kapmağa hazır olan seğirdimler, bir sıra ve bir hamlede eti kucağında tutmakta olan kasaba doğru koşup elini kim önce vurursa bu musabıka, yarışı kazandığından do-

layı bir kale kazanma iftiharı kadar şan kazandırırdı. Seğirdim askerlerinden iki kişi, yarışı kazananın koltuklarına girer herife bir tur attırıp, (876) kışlasına taşırlardı. Bu idman ve yarış bu askerin her zaman yaptığındandı. Kazğan: Yeniçerinin adetlerinden birisi de, çorba dağıtımı esnasında yapılan özel bir davranış bulunmasıydı. İstanbul mahallelerinin korunması için çeşitli yerlerde bulunan karakol veyahut kulluklardan bir veya bir kaçına yeniçeri ortalarından yeter sayıda asker vazifelendirilirdi. Her sabah bunun için baş-karakullukçu ünvanlı subay, demirden yapılmış büyük bir çorba kepçesi elinde olduğu halde, öne düşüp arkasında iki tane kara kulluçu neferi omuzlarında bir sırık ve sırığa takılı çorba-nın kazanı olduğu halde subayın arkasından yürürlerdi. Ortalarına dahil olan kulluklara geldiklerinde bunlara yeteri kadar çorba bırakıp, başka kulluğa geçerlerdi.(877) Ocağın mukaddesliğini atfettikleri bir kazğanı daha vardırki, bu kazandan Hacı Bektaşiveli'nin çorba pişirdikleri ocağa bağlı olanlarca ve böyle itikat ettiklerinden ihtiyar şeyhin yâdigarı olarak kazgan mukaddes bilinip, eğer bu kazğan yerinden kaldırılıp, boşalan yere bir kova su dökülürse dünyanın alt üst olacağı itikadına sahiptiler. Bu kazğana sığınan caniler ocağın hepsini kazanmış olduğu gibi, karışıklık ve katillerede de etrafına toplanılıp müşavere edilirdi.

Faide 197: Rus Çarı Deli Petro'nun Vasiyetnamesi

1. Asker daima savaşa hazır halde tutulmalıdır. Savaşsever kılmak için Rus milletinin devamlı harp içinde bulunması fakat maliye işlerinin düzeltilmesi hususunda (880) bir miktar zaman için asker istirahata sevk edilir. Hemen arkasından ordu tanzim olunarak heran için düşmana hücuma müsaid olması temin olunması ve böylece rusya'nın çoğalan ve genişleyen kuvveti menfaati nisbetinde sulh zamanı asayişi harbe, harb emrini sulha bir vesile-i kaviyye olarak görmelidir.
2. Savaş esnasında Avrupanın en bilgili bulunan millet ve kavimlerinden olan subay ve askerlerin ve sulh sırasında da ilim ve maarif erbabının getirilme davetine her gün sağlam sebeble sarf ve yerine getirilmesi ülkenin diğer menfaat ve iyiliğine olacağından bir ufak şey kaybedilmemesine itina gösterilmesi.
3. Avrupada olup biten bütün işler, sulh ve ihtilafların ve anlaşmazlığın ve hususiyle şiddetle yaklaşım sebebiyle vasıtası olmaksızın istifade olunabilen Almanya topraklarındaki vakalara fırsat buldukça müdehale edip el koyulması (881)
4. Lehistanın iç işlerinde devamlı olarak mesele çıkartmak, birbirlerine düşmelerini temin hususunu da ihmal etmiyerek, ileri gelenlerini para ile kazanmak, rüşveti kullanmak, kral seçimini müdahale edecek olay olarak değerlendirmek, istediğiniz kimseyi tahta çıkarmaya muvaffak olduktan

sonra himayeyi esirgemeyip devlet işlerinin dönebilmesi için Rus askerini oralardan uzun müddet uzak tutmadan ikameti elde etmeye çalışın. Böylece oralara yakın ülkelerin göstermek istedikleri muhalefete bunların geçici olarak gerçekleştiğini anlatıp, bu arada Lehistan devletinin bölünmesini temin ve diğer devletlere verilen hisseleri geri almak yolunu gözetlemek hususları.

5. İsviçre'nin ülkesinden mümkün olabildiği kadar arazi zaptolunmasını temin mağlubiyetine bir bahane bulması için Rusya devleti aleyhine ilkönce İsveçlinin harp ilân etmiş ve hücumda bulunmasını temine gayret ve çalışma yapılmalıdır. (882) İsveçli ile Danimarkalıyı, Danimarkalı ile İsveçliyi biribrinden soğutup, aralarında çeşitli ihtilaf ve rekabet yer almasına ihtimam gösterilmelidir.
6. Rusya imparatoruk ailesinin daima alman hükümdarlık hanedanı ailesinden kız alarak ailevi bakımdan kuvvetli rabıtalara vesile olacak izdivaçlar sayesinde menfaatli çıkma gayretinin içindelerdi. Zaten Almanların da kendi fayda ve işlerimize uygun hale getirilmesi elzemdir.
7. İngiltere devleti, denizcilikle ilgili işlerde bize en çok muthaç olacağı gibi, bizim deniz gücümüzün çoğalmasına da İngilizlerin bir çok fayda sağlayacağından ticari işlerde ittifak diğerlerine göre daha fazla tercih edilmelidir. Ülkemiz mahsulünden kereste ve diğer eşyaların İngiltereye satışıyla altunlarını memleketimizin içine çekmek ve iki tarafa ait tüccar ve gemicileri yanında münasebet ve

kuvvetli bağlar kurmalarını bu vesile ile memleketimizde ve ticaret ve deniz yolculuklarında antlaşma maddelerinin çoğaltılması ve genişletilmesi. (883)

8. Kuzey yön itibarıyla Baltık denizi güney tarafından Karadeniz sahillerine günden güne Rusyalıların yayılması.
9. İstanbul ve Hindistan'a mümkün olabildiği kadar yakınlaşılıp İstanbul'a hükmeden bütün dünya'ya hüküm eden olabileceği gibi kâh Osmanlı devleti, kâh İran devletine karşı devamlı savaş çıkartarak Karadeniz'de tersaneler kurarak yavaş yavaş adı geçen denizin ve maksadın yerini bulması elzemliği karşısında Baltık denizi dahi ele geçirilip, Basra körfezine kadar gidilmesi istikametinde İran devletinin zayıflayıp çökmesi temini hızlandırılıp mümkün olduğu takdirde, doğu ülkelerinin eski ticaretini BerüşŞam yoluyla iade ederek dünyanın anbarı mesabesinde olan Hindistan'a kadar gidilmesi, bu çare ile artık İngilterenin altınlarından istiğna yâni nazlanmaya başlanması.
10. Avusturya devletinin ittifak ve dostluğunun elde edilmesine ihtimam gösterilmesine, adı geçen devletin ileri dönemlerde Almanya topraklarına hükümdarlık yapmasına aid olan düşüncesini ortaya çıkartarak, el altından da aleyhlerinde olan diğer hükümdarların birbirlerine olan düşmanlıklarını tahrik etmeye çalışıp, her birini de Rus devletinden yardıma gelmesini isteyecek tahrik ile

gelecekte Avusturya'ya hükmetmemizi sağlayacak şekilde bir koruyucu tavır gösterilmesi.

11. Türkleri Rumeli kıtasından koğup uzaklaştırmak, Avusturya hanedanını hırslandırıp İstanbul'un zabtında da ya aleyhinde, Avrupa'nın eski devletleri harben musallat etmek veyahud alınan yerlerden kendisine bir hissecik gösterilmek suretleriyle hased ve rekabeti olunarak, daha sonra da bunun dahi elinden alınması.
12. Papanın ruhani hükümetinin inkârı ve Macaristan ile Osmanlı devletinin (885) ve Lehistan'ın güney tarafında yayılmış bulunan Rum mezhebinde Hristiyanların hepsi etrafımıza getirilip kendileri ve Rusya, ortak müracaat yeri olarak tesbit edilip, bunlara açıkça bir çeşit nüfuz ve hükümeti ruhbaniye kurmaları için önce mezhebçe bir reislik kurulmaya çalışılmasına ve bu yol ile düşmanlarımızın her bir vilayetlerinde gayretli ve yardımcı dostlar kazanılması.
13. Bu yapılanlar karşısında İsveçli mağlup, İranlı perişan ve Lehliler mahkum olup, Osmanlı toprakları da zapt olunduğunda ordularımız bir yerde toplanarak, Karadeniz ile Baltık denizinin arası deniz kuvvetlerimiz tarafından muhafaza altına alınacağından dolayı bütün dünyanın hükümdarlığını aramızda taksim etmek için, önce Fransa'ya bilahire Avusturya devletine münferid ve gayet gizli olarak teklif olunacak ve bu şekli ikisinden biri mutlaka kabul edeceğinden her birerlerinin (886) hırs ve kibrinden güzelce beslenilerek ya-

pılan teklifi kabul etmeyecek olanın yok edilmesi için aleyhinde hazırlanmak, çünkü Rusya devleti bütün doğu memleketlerini hasseten zaptetmiş bulunduğu gibi, Avrupa kıtasınında büyük kısmını tasarruf etmek üzere eline geçirmiş bulunacağından bu iki devletten meydanda kalacak olan hangisiyse, onu da daha sonra yavaşça kahru perişan ve yok edecektir.

14. Meselâ bu iki devletten hiç biri Rus devletinin bu teklifine red cevabı verdikleri takdirde aralarında kavga ve karışıklıklar meydana gelmesine gerek fikir gerekse bünyevi halde sağlamaya gayret göstermek şarttır. Bu çalışmalardan istihsal olunan netice sayesinde birbirlerine vuruşmalarını temin ettikten sonra Rusya devleti, toplamış olduğu ordularını ivedilikle Almanlar üzerine harekete sevk edip, o bölgeye hücum ederek, diğer taraftanda Anadolunun çeşitli kavimlerinden meydana gelmiş bol asker dolu Azak denizinden, Bahr-i Müncemid yâni güney buz denizinin kuzeyinde (887) bulunan Arfanjel limanından donanma refakatıyla Akdeniz ve Bahri muhit-i şimali (kuzey İskandinav denizi) nden uzanarak Fransa sahilini sel gibi basacağı sırada Almanya da henüz bu vaziyete düşmüş bulunur ve bu iki ülke büyük bir mağlubiyete uğramış bulunacağından Avrupa kıtasının kalan kısmı savaşsız ve sulhle vaziyete uymaya razı olacağı tabii bir neticedir. Böylece tarifini yaptığımız bu yolla bütün Avrupanın ele geçirilmesi mümkün olur. (Bu vasiyetin asl olma-

dığı hakkında çeşitli rivayetler vardır. Ancak, Petro'nun ve takipçilerinin yazdığımız maddelerden yapılması mümkün olabilecekleri ellerine fırsat geçirdikçe gerçekleştirmeye çekinmemeleri ayrıca görülmüştür (888).

Faide 198: Çeşitli Bilgiler

Harp Masrafları- 1182/1768 senesinde Ruslara karşı açılan savaş için devlet hazinesinden yüzbin kese masraf yapılmıştır.O sırada yaldız altını, 4-4,5 kuruş raddelerindeydi. Bu hesapla 12 milyon lira demek oluyor. Adı geçen Rus savaşı 5 sene sürdüğünden bu kadar masraf az gibi görünüyorsa da, sefere memur edilen valilerle, mutasarrıflar, kendi vilayet ve sancakları ahalisinden "seferiye" adıyla vergi topladıkları gibi, yaz ve kış tertibatı olarak her memleketten silah altına alınan askerin sefer levazımını da, altı aylık ulufesini de o memleketler ahalisine dağıtmak için tahsil olunduğuna ve zeamet, timar (889) sahiplerinin de zaten dirlikleri hasılatıyla vazifeli bulunduğuna binaen bunlar hazine-i devletten verildiğini yukarıda bildirdiğimiz, 2 yüzbin keseden hariçdir. Meskükat (Para) -Sultan 3.Mustafa Hân devrinden, 3.Selim devrine kadar dönem olan 50 yıllık müddet içinde altun paranın ölçü ve ayarı yavaş yavaş düşmekle altun'un fiyatı bir misli ileri gitti. Yâni yaldız altunu dörtbuçuk kuruş seviyesindeyken, 9-10 kuruşa fırladı. Eski Sadrazamlar- Sadrazamların ödürülmesi hakkında Netayic ül Vukuat adlı kıymetli eserin söyledikleri:

"Ahali arasında bazı mübalağaya dayalı ve bazende hiç aslı olmayan bir takım hikayeler söylenmiştirki, hiç şüphe duyulmazcasına hakiki vakalarmış gibi anlaşılmıştır. Meselâ: sadrazamlar, azledildikleri zaman mutlaka balıkhaneye götürülüp, çoğunlukla idam ve bazısını da sürgüne gönderirlermiş." Burada Ahmed Rasim bey, Balıkhaneyi tarif eden bir şerh koymuş. Aynen alıyoruz: "Balıkhane, yeni sarayın Marmara denizine açılan bir kapısıydı. Vaktiyle bu kapının yanında bir ocak varmış. Balıkhaneye indirilenler bu kapıdan çıkarılıp, hazırlanmış bulunan gemiye bindirilerek sürgüne gönderilirdi. Eğer bostancıbaşı önceden oraya gelmişse sürgün olmakla kurtulamayıp, katledilirdi. Buraya indirilen son sadrazam Hacı Salih Paşa'dır ve tarihi 1238/1822dir. (890)" Halbuki Sultan Mahmud'un 16 sadrazamından biri olan Benderli Ali Paşa Kıbrıs'da ve Sultan Selim'in 9 sadrazamından yalnız Rusçuklu Şerif Hüseyin Paşa orduyu hümayunda, Sultan Abdülmecid Hân'ın 10 sadrazamından Halil Hamid Paşa Bozcada'da, Sultan 3.Mustafa'nın yine 9 tane sadrazamından Mustafa Mahir Paşa, Midilli'de ve Nişancı Hacı Mehmed Emin Paşa Edirne'de öldürtülmüşlerdir. Kırkdört zâtın içinden beşi öldürülmüştür. (891) Daha gerilere gittiğimiz ve tetkik ettiğimizde bir derece çoğalıp bir derece azaldığını görürüz. Öte yandan devletin kurulduğu tarihden, Sultan Fatih devrine kadar geçen 150 sene içinde sadrazam katli olayı vukubulmamıştır. Gerek kapı arasında, gerekse sarayı hümayunun diğer bölümlerinde yukarıda yazdığımız maktullerden evvel bazı sadra-

zamlar idam olunmuş iseler de, hiç bir vakitte ve hiç bir dönemde Balıkhane'de bir tane dahi katletme olayı meydana gelmemiştir. 1182/1768 Rus seferi esnasında askerin perişanlığından Sultan Mustafa Hân merhum o kadar üzülmüştüki, 10- 90/1679 senesinde olduğu gibi. Asker arasında bir ihtilâl husule gelir korkusuyla büyük ızdırab ve hayretler içinde devamlı tebdil-i kıyafetle gezip dolaşıp, bizzat vaziyetleri tahkik ettiğinden bir gün Vefa semtinde bulunan (892) Emine Sultan sarayına gelerek, hemen sarayın karşısında bulunan Ömer Vahid isimli rikab defterdarını yanına getirtir: "Ordunun hali nasıl olacak? Hazine de para kalmadığı halde her gün para isterler diye yanıp yıkıldığı sırada Emin Paşa'nın katline emir vermiş olduğunu ifade ettiğinde, Ömer Vahid Efendi affını istirhama kalkmaya teşebbüs ettiğinde, padişah: Emin Paşa zaten bitmiş. Şuuru muhtel hale gelmiş ayrıca şimdiye kadar verilen emir yerine getirilmiştir. Cevabını verdiğinde, Ömer Vahid efendi sözünü sakınmaz bir zât olduğundan: Emin Paşayı, 3-4 sene içinde mektupçuluktan, reisliğe daha sonra vezaret vererek nişancılığa ve damadlığa arkasından da sadrazam ve serdar-ı ekrem tayin buyurmuş olduğunuzdan, Emin Paşa için divane olmaktan başka yapılacak bir iş kalmamıştı. Cevab-ı cesuranesini dile getirir (893)

Faide 199: Üçüncü Mustafa ve Baron Toth

Sultan 3. Mustafa ile Ragıp Paşa Haklarında meşhur Baron Toth, diyor ki: "Sultan Mustafa'nın bacaklarının kısalığı pek marufdur. Ancak ata bindiği zaman uzun boylu görünürdü. Yüzünde ise şehzadeliği esnasında içirilen zehirlerden meydana geldiği sanılan bir sarılık vardı. İri iri gözleri başının hizasına yakındı. İyi göremezdi. Burnu iri ve yassı idi. Sakalını siyaha boyardı. Fevkalade bir zekâya sahip değilse de, meşhur Volter'in 2.Katerina'ya yazdığı mektuplarında belirlemeye çalıştığı karikatürü kadar yazarın sandığı abtallardan değildi. İlim erbabı ve marifet sahipleriyle ve bilhassa hukukşinasların ve alimlerin (894) koruyucusu idi. İslam için büyük gayretler sarfetmeye yönelikti. Kadınların mesture olmasını hatırlatıp, Hristiyanların gerek erkek gerek kadın olsun islâmiyetin kıyafetini giymemelerini emretmişti. Muasırı olan Fransa kralı 15.Lui'den Fransız kadırgalarında küreğe konulmuş bulunan otuz tane kadar Türk'ün serbest bırakılmasını istemiş, bunların hepsi serbest bırakılıp, yollanmıştır. Kurtulanlar İstanbul'a vardığında Fransız sefiri Verjen bunları bir güzel giydirip, kuşattı. Üstelik ceplerine harçlıkta koydu. Bu davranışa karşı Sultan Mustafa'da kadırgalarda bulunan Hristiyan kürekçilerin hürriyetlerini iade etti. Beden eğitimlerine çok meraklı, nefsine son derece hakim, afif, tahta çıktığı sırada ahalisinin vergisinin yarısını af edecek cömertliği göstermişti. Padişah, Ahmed Resmi Efendiyi Prusya kralı 2.Fredrikten

üçtane müneccim istemekle vazifelendirmişti. Maksadı yapmak istediği teşebbüslerde uğurlu zamanı yakalamak ve iyi kumandanlar tayine muvaffak olmaktı. 2.Fredrik, yapılan taleble alay etmeyip, ancak politikada ulaşmak istediği başarılar için 3 sır söyledi. (895) 1-Tarih ilmini okuyarak takip ve eski tarihlerden de istifade etmek. 2-İyi bir orduya sahip olmak ve sulh devrinde de bu orduyu savaştaymış gibi talim ve terbiyede bulundurmak. 3-Hazineyi dolu tutmayı başarmak. Kral Fredrik bu üç sırrı padişaha ulaştırmasını, kendisinin 3 müneccimininin bu sırlar olduğunu başka bir müneccimininin bulunmadığını da iletmesini Ahmed Resmi Efendiye beyan etti. "Baron Toth hatıratına devam edip diyorki: "Sultan Mustafa'nın kafasında devletin hatalarını ortadan kaldırma yatmaktaydı. Eğer bu hükümdar yaşamış olsaydı, kendi mutlak hakimiyetini ve istibdad gücünü bu hataları ortadan kaldırma uğruna fedayı göze alabilirdi diyebilirim. (896) Sultan Mustafa, Ragıp Paşayı makamı sadarette tutarak büyük isabet göstermiştir. Ragıp Paşa çok zeki ve Avrupa, iş ve hususiyetlerine vakıftı. 1175/1761 yılında Prusya ile yapılan ilk antlaşmayı imzalamış ve babıâlinin düşman taktiğine karşı Avusturya ve Rusya bu devletten himaye ve dayanak bulacağını düşünebilmiştir. İzmid körfezinden Karadeniz ve Akdeniz'e bir kanal açmak tasavvurunda bulundu. Orduyu ele alarak, lağımcılara, yeniçerilere, sipahilere, hatta Anadoludaki oturaklı askere talim ve terbiye yaptırdı. Bir tophane yaptırdı. Tersaneleri bir intizama soktu. Yeni gemiler yaptırdığı gibi, riyaziyat

(matematik), bahriye, istihkâm, topçu okulları açılışı yapıldı ve köprücü sınıfı kuruldu." "Bu mevzularda hatıratından parçalar aldığımız Baron Toth'un büyük emekleri geçmiştir." (897) Ragıp Paşa hayatı boyunca göreneklerin aleyhinde hareket etmeyi yeğlemiştir. Ancak Ragıp paşa ömrünü tamamladı. Görenek de baki kaldı. (Tarih-i Umumi-Ernest Lavis ve Alfred Rambo) Ragıp paşa gerek doğu gerekse Rumeli üzerine yapılan seferlere bizzat iştirak edip hakiki vaziyeti bilmiş olduğundan 6 sene süren veziriazamlığı esnasında daima sulh tarafını seçip savaşmaktan kaçınmıştır. Hatta Sultan Mustafa hazretleri bizzat kendisi savaşı arzu ettiğinde "...eğer garez akçe ise, Edirnekapu'sundan Rusçuk'a kadar iki keçeli altun dizerim" demişken Ragıp Paşa: "devlet-i âliyeniz bir gazanfer (arslan) i harbu vegadır ki, vukuat-ı cesime-i sabıka (geçmişteki büyük vakalar) (898) hasebiyle enzar-ı ecnebiyede (yabancıların gözünde) gayet mehabetnemadır (yâni pek güçlü görülmektedir) lâkin şimdiki halde şikeste ezfar (tırnakları ve pençesi kırık) olup, hin-i muharebede (savaş esnasında) burası aşikâr ve malum oldukta, düşmana da vukuf gelirse, sonra hâl çok müşkül olur. Hele askere nizam verilsinde ondan sonra bu düşmanların dersi verilir" dediği anlatılır. Böylece Ragıp Paşanın Osmanlı devletine büyük hizmeti olmuştur. Bu durum 1182/1768 de açılan Rusya seferinde malum olmuştur. Lâkin nasılsa yukarıda yazdığımız altunları asker tanzimi mühimmesini sarf ettirtmeğe muvaffak olamamıştır. Şânizade Tarihin'de derki: "1100/1688 den sonra,

seferlerden hoşlanılmadığından dolayı boş vermeye başladılar. Hatta Ragıp Paşa sadareti sırasında savaşdan daima kaçınırdı. (Tarih-i Cevdet)(899)

Faide 200: 1101/1688 den Sonra Başlayan Düşünce Mücadelesi

1186/1772 Seferi Münasebetiyle akıl ve tecrübesi az olduğu yaklaşımıyla bu kanunu mesnunu mergubun yâni daima sulh savaşın üzerinde tercih olunur ve bunun hizmeti oldukları devlete ve kullara rahat ve emniyet sağlama kanunu'nun meydana gelmesine riayet etmeyip diğer dinler de bulunanlara bütün dünyadan kaldırmak yahud her zaman düşmanın burnunu yere sürtüb haddini bildirmek (900) müslümanların üzerine vacibdir diye itikad eden yadigârlar: "hareket olmayınca bereket olmaz. Bu memleketler seyf (kılıç) ile alınmıştır. İslâm padişahının bahtı yüksek, adamları sadık, kılıcı keskindir. Dünyada dindar bahadır ve Aristo tedbirli vezir beş vakti cemaatle kılar 12 bin güzide asker tedarik ettikten sonra Kızıl elmaya dek, gitse ne minnet vardır?" şeklinde tumturaklı sözler ile cehaletini ortaya koyan ve sandalye üzerinde "Hamzanâme" nakleden pehlivanlar gibi söz gelimi konuşup, daha kızıl elma semtini, Bağdad'dan gelen alyanaklı elma gibi yenir bir şey zannedenler, bundan böyle olacaklar için düşünmek şanından olmayan bazı sadediller (geveze aptallar) kolaylığı ile 1182/1768 tarihinde çıkan doksana varınca devam etmekte olan Moskof seferlerini... (Hülasat ül İtibar) (901) 30 se-

neden beri sulh ve mütareke içinde olarak yaşanınca eski savaşları görmüş ve anlatmaya kadir adam kalmadığından mevcud olanlarda, sakalı değirmende ağartmış kimseler olup tecrübesiz, neticeyi düşünmekten haberleri bile olmıyan gün bu gündür diyen kurnaz kimseler olup, sefere gitmeyi seyire gitmekle eş tutan: "Ne güçlük var? Meydanda düşman yok, muhasara edilecek kale yok, üç ayda gider, üç ayda geliriz, mansıb alırız, paye kaparız, çok şükür asker çok, hazine çok bir beis yok" sözleriyle padişahı himmet etmeye çağırır oldular. Sadrazam bulunan Muhsinzâde Mehmed Paşa 1150/1737 tarihinde Bender seraskeri olan pederi Abdullah Paşa yanında bulunup asker ve yiyecek durumunu tecrübe etmiş ve 30 sene merakdan hali olmayıp, Moskofun asker kullanmasında (902) tedbir ve tedariklerinde bilgi sahibi olmuş bir güzel vezirken bu hareketi münasip görmeyip, savunma tarafını tercih ettiğinde 1182 rebiülahiri 1768 Ağustosunda sadaretten alınıp yerine Aydın vâlisi Hamza Paşa mührü hümayun ile şereflenip bu mübarek olmayan seferin önceden yapılmamak gerektiğini gösteren kötü alametlerin kendini göstermeğe başladığına şahid olundu. İşte red olunamaz kimi alametlerden olanların önce: Muhsinzâde gibi nice günler görmüş bir vezirin azledilmesi. İkinci olarak da, Hamza paşa gibi rabıtasız bir adamın sadaret makamına gelmesi, üçüncüsüyse, Emin Paşa gibi yeni yetme birinin serdar olup, aslında asabiye rahatsızlığı olduğundan Edirne'ye vardığı gün ayağının şişmeye başlaması, dördüncü olarak da, yiyecek ve içecek

hususunda gerekli tertibat alınmadan 100 bin kişi ile sefere çıkılması. 5. ise, İstanbul'dan çıkıldığı gün, bazı cahillerin yahudi ve Hristiyanların Sancağı Şerife bakması câiz değildir söylendi diye nasaradan nice namuslu kimselerin suret-i hakdan görünenlerce düşman sayılıp nefslerini katle sebeb olma, altıncı olarak da yeri göğü fark etmez Tahir ağa (903) isminde bir mecnunun nüzul emini (konaklama yöneticisi) tayin olunması, yedincisi de düşman ortada olmayıp, kale muhasara etmek akılda bile yokken her zamankinden fazla 40-50 tane kadar balyemez topunu götürüp, bunları çeken mandaların açlıkdan helak olmaları yüzünden topların orada burada kaybedilmesidir. (Hülasat ül İtibar)

****

Rusların Kızıltaş havalisini ele geçirmesinden Kırım Hanlığı yardımından mahrum kalan Kabartay'lara taaruza başlayıpda, iki devlet arasında kavgaya sebeb oluyor diye Kabartaylar ortada bırakılmış ve bir tutuklu gibi de işlerine bir müdehale olmamak üzere istiklallerini sonradan Osmanlı devletine kabul ettirmişti. Bu vaziyette yine Azak kalesini Ruslardan kurtarılması erkânı devletin aklından çıkmazdı. Halbuki Acu ve Tomruk kalelerinin istihkamları Rusların üst üste gelecek saldırılarını durduracak mükemmelliyette değildi. (904) Rusya ise; Kabartayları bir kere Osmanlı devletinin korumasından ayırabilince çok geçmeden Küçük Kabartayı ken-

dine tabi kıldıktan başka Büyük Kabartaya da pençesinin gücünü göstermeye başlamış ve diğer taraftanda Azak denizindeki deniz gücünü arttırarak Karadeniz'de donanma bulundurmak emeline düşmüştü. 1185/1771 de Rusya'da imparotoriçe olan Katerina, cihangirlik sevdasıyla Petro'nun vasiyetinin kalan kısmını yerine getirme çalışmalarına başlayıp, ilkönce Lehistan'a saldırdı. Osmanlı devleti bu hareketin arkasından sıranın kendine geleceğini anladığından ayrıca Fransızlar tarafından da teşvik edilmiş bulunduklarından 1182/1768 senesinde Ruslara harp ilân etti. Altı sene süren bu savaşda, büyük hasarlara uğranıldı. Kaynarca köyünde imzalanan antlaşma neticesinde büyük bir yükün altında kalındı. (Tarih-i Cevdet paşa) (905)

Faide 201: Zend Kerim Han ve Zendiye Hükümeti

1160/1747 senesinde Nadir Şah öldürülmüştü. Nadir'den sonra İran'a şah olan Adil Şah torunu Şahruh'un eline düşünce gözlerine mil çekilmiş, Adil Şahın halefi olan İbrahim de bir iki ay şahlık yaptıktan sonra tahtını Şahruh'a bırakmıştı. Kerim Han, İran'ın Zend isimli meşhur bir kabilesine mensup idi. Nadir Şah, Hind seferine giderken de, bu kabileden asker almış, Kerim Han bu sefer esnasında nefer rütbesiyle Şah'ın maiyetinde bulunmuşsa da işbeceren bir kimse olduğundan Nadir'in ölmesiyle Ali Merdan Han'a intisab etmiştir. Ali Merdan bu arada zuhure gelen fetret sırasında İsfahan şehrini zabt edip

safevilerden Şah İsmail ismindeki (906) bir küçük çocuğu İran tahtına çıkardı. İşte Zend Kerim Han, Ali Merdan Han'dan sonra hükümdarlığı ismen Şah İsmail'e terk edip kendisi vekil olarak, İran'da hükümet işlerini yürütmeye başladı. İran, büyük bir kargaşalık içine düşmüştü. Kerim Han gösterdiği gayretler neticesinde bu kargaşayı giderdi. Düşmanlarını yenerek Şiraz şehrini ele geçirip, başşehir ilân etti. 1190/1766 da Basra'nın İran askerinin istilası üzerine Osmanlı devleti tarafından İran'a savaş ilân olundu ve şöyle bir fetva çıkarıldı: "Memalik-i acemi ahalisinden Zeyd Şıkı, vekalet iddiasıyla bir miktar eşkiyayı başına toplayıp adı geçenlere reis olup bunlarla anlaşıp, birleşerek (907) islâm beldelerinden bir kaleyi istilâ ahalisinden nice kimselerin mallarını yağma ve gasb, padişahı enam hazretlerinin itaatından çıkıp bagi (yolkesen olsalar) adı geçen zeydin ve ona tabi olup, onunla birleşip yardımcı olanların "faktelü elleti tebiğa hatta tefie alillahi" nassı şerifi mantukunca katilleri helal ve farz olup, adı geçen kaleyi kurtarmak lâzım olur mu? El cevap: Olur." Halbuki Zend Kerim İran'da adaletle hükümet icra etmiş ziraat ve ticaret ile maarifin yeniden dirilmesine çalışmış, Şiraz şehrini mamur bir hale getirmişti. Vefat tarihi 1193/1769 senesidir. Onun ölümünden sonra yerine kardeşi Zeki Han geçmiş ise de fena huylu bir kimseydi. Onu takip eden Ebulfeth Han gevşek ve sofi idi. Ebulfeth'in yerine geçen Sadık Han'da çok duramadı. 1196/1772 senesinde Ali Murad Han tahta geçmişti. Ondan sonra da, Sadık Han'ın oğlu Cafer Han gelmiştir. Cafer Han

zamanında şimdiki İran hükümdarları silsilesinin birincisi sayılan İsterbad taraflarında yerleşmiş bulunan Kaçar isimli Türk aşiretine mensup olan Aka Mehmed (909) Han çıkmıştır. Aka Mehmed Han İran'ın kısmı azam beldelerini zapt ederek Cafer'in eline yalnız, Fars'ı ve Kirman'ı bıraktı. 1203/1780 de Cafer Han zehirlenerek vefat etti. Oğlu Lutfi Ali Han çok geçmeden sonra Aka Mehmed Han'ın eline esir düşerek gözlerine mil çekilip, Tahran'a gönderilmiş ve Zend hükümet-i İraniyesi yedinci hükümdarı olan Lutfi Ali Han' dan sonra bu hanedan yıkılıp gitmiştir.

Faide 202: Kapitulasyonlar

İlk kapitulasyon Sultan Kaanuni zamanında 941/1535 senesinde verilmiştir. Bu tarihe kadar Fransa geçici elçilik heyetleri gönderirken (910) yukarıdaki tarihden itibaren devamlı sefir ve heyeti bulundurmaya başlamıştır. "İlk kapitulasyon lutuf ve mürrüvet gereği olmaktan ziyade dalkavuklukla sarılı sevgi gösterilerine dalmamıza sebeb olan gururumuzdan ve birde, hukuku düveliyeyi bilmememizden, basiretsizliğimizden olmuş bulunmaktadır. Kapitulasyonların 2.ise, 977/1569 da Fransa kralı 9.Şarl zamanında 2.Selim tarafından verilmiştir. Bu kapitulasyonda yeni bir imtiyaz verilmiştir ki, bundan istifade ederek Fransa bayrağı altında seyir ve sefer eden Fransız gemilerinin serbest olması gibi Osmanlı devleti ile antlaşması olmayan diğer devlet gemileri de ancak Fransa bandrasını taşımak şartıyla Osmanlı sularında

sefer yapıp ticaret edebilirlerdi. Bu imtiyaz Fransa'nın tesirini arttırmıştır. Devletimiz bunu bu imtiyazı İnebahtı'da donanmamız mahvedildikten sonra vermiş bulunmaktadır. Fransa ile Osmanlı devleti arasında (911) Lehistan politikasından dolayı bir soğukluk olması üzerine İngilizler fırsatı kaçırmayarak, İstanbul'a elçi gönderip, İngilizlerin bandrası için serbest geçiş ve iş hakkını elde etmişler (Kraliçe Elizabeth devri). Bundan telaşa düşen Fransa aşağıda görüleceği gibi- İngiltere'nin imtiyazını kaldırtmıştır. 3.Kapitulasyonu 989/1589 senesinde 3.Murad, Fransa kralı 13.Hanri'ye vermiştir. İngiliz bayrağına verilmiş olan yukarıda adı geçen imtiyaz bu kapitulasyonla lağv edilmiştir. Bundan böyle İngiliz gemileri Cenova, Venedik, Sicilyateyn gemileri gibi ancak Fransa bayrağını çekerse Osmanlı memleketlerinde seyire devam edebileceklerdir. 13.Hanri bu başarıdan ayrı teşrifat yani karşılama ve protokol gibi işlemlerde Fransa elçilerinin de diğer elçilere önceliği olmasını elde etmişti. (912) Osmanlı'da Fransa devletine imparatorluk nazarıyla baktığı için elçilerinin diğer elçilere takaddümünü yani önceliği kaidesini koymuş idi. Halbuki Fransa krallık olduğu gibi diğer bütün devletlere göre de krallıktı. Daha sonra yapılan Viyana konferansında beynelmilel teşrifat usulü ve kaideleri kullanıldığından Fransa elçilerinin imtiyazları kalmamıştı. 4.Kapitulasyonu veren Sultan 3.Mehmed alan ise, 4.Hanri olmuştur. Bunun esas tarihi 1005/1597 senesine rastlar. Geçmişdeki ahidi teyid etmek için verilen işbu kapitulasyonun verilmesinde

Girid savaşında Fransızların Venediklilere yardımcı olmamalarının tesiri olmuştur- 1.Fransuva'nın padişahın dergahına iltica edip yardım feryadları ile başlayan Osmanlı-Fransalı münasebetleri böyle ihlallere defalarca uğramış ve müsebbibi Fransa olmuştur. Fransa hükümeti Sultan Kaanuni devrinde bile, Osmanlı devletinin iğbirar ve infialini sebeb olacak hareketlerde bulunmuştu. (913) 5.Kapitulasyon 1022/1614 de Sultan 1.Ahmed tarafından yine 4.Hanri'ye verilmiştir. Bu da eski imtiyazın teyid edilmesinden başka, Kudüs'e gidecek ruhbanların Fransa tarafından himayesini, elçilere aid eşyadan gümrük alınmamasını beyan etmiştir. Fransa konsolosluklarının katolik mezhebinde olanları himaye etmesi bu tarihden sonra başlar. Bu mezheb himayesi daha sonra verilen kapitulasyonlarda te'kid edilmiş en sonundada Berlin konferansında kayıtlara geçirilmiştir. 1023/1614 senesinden sonra Osmanlı devletinin Fransa ile arasının açılmasından ayrı, Fransa'da meydana gelen iç karışıklıklar ve protestanlıkla ilgili gavgalar bu ülkeyi gücünden büyük kayıplara uğramasını tevlid etmişti. Bu vaziyetten istifade eden İngilizler, Venedikliler, Flemenkliler Osmanlı devleti ile muahede yapma teşebbüsüne giriştiler. Osmanlı denizlerinde kendi gemilerininde kendilerine aid bayraklarla seyir etme müsaadesini elde ettiler. (914) 6.Kapitulasyon 1084/1673 senesinde Sultan 4.Murad (bu isim yanlış dizilmiş olmalı. 4.Murad, 1640 yılında dar-ü bekaya göçmüştü. 1673 senesinde Osmanlı tahtında 4.Murad'ın kardeşi Sultan İbrahim'in büyük oğlu

avcı lakablı 4.Mehmed bulunmaktaydı. M.H. Fransa'da ise 13.Lui hükümeti döneminde verilmiştir. Bu ahidnâmede ecnebi gemilerin Fransa bandrası altında seyr-i sefain yapması dönemine geri dönüldü. Bunun karşılığında gümrük vergisi % 5 den % 4 e indirildi. Fransa'nın kendi milletinden olan ruhbanlarını himaye edebilme müsaadesi tekrarlandı. Kudüs'e giden ruhanilerin korunması meselesi Fransızlar tarafından bir yetkinin genişletilmesi şeklinde tefsir edilmiş bulunduğundan, bunu bütün mezhebi koruma anlayışı hükmüne eş tutmuşlardır. Halbuki 3.ve 6.kapitulasyonda mezhebi koruma bahsi yoktur. Bu kapitulasyon elde olunduğu zaman bütün devletler Fransa'yı tebrik etmişlerdir!. Marsilya'ya ticaret bu zamanda başlamıştır. Fransızlar böylece ticarette bir hayli mesafe kazanmışlardır. Bu kazancın yolu kapitulasyonlardan geçmiştir. O devirdeki bir kuruş, şimdiki kuruşlara göre bir hayli paraydı. O sayededir ki Fransa'nın ticareti 1720 senesinde 12 milyon kuruşa yükseldi. Ondan yarım asır evvel 600 bin kuruştu. Üç yılda 4 milyon kuruşluk artış gösterdi. (915) 7.Kapitulasyon 1153/1740 tarihinde Fransa kralı 15.Lui devrinde Sultan 1.Mahmud tarafından verilmiştir. Bu son kapitulasyon olmuştur. Bunda diğerlerine bakarak daha ziyade bir antlaşmaya benzer taraflar görmek mümkündür. Fransa sefaretine tebliğ olunduğu gibi "ila maaşaallah ahkâmına riayet oluna" cümlesi konularak hem bir antlaşma halini almış hem de son hüküm olduğunu ortaya koymuştur. Bu vaziyete gelindiği esnada Fransızlarla devletimizin arası

pek iyiydi. Fransa elçisi meşhur Veylenov, Rus savaşı sırasında önce tavassut sonra bu harbe iştirak eden Avusturya devletine karşı açılan savaşın sona ermesinde ve sulh yapılmasında hizmetleri olması üzerine işbu kapitulasyon verilmiştir. 1740 dan sonra Fransızlarla kapitulasyonumuz yoktur. Ancak aradan geçen birbuçuk asır sonra kapitulasyonlardan bahs olunmuştur. (İstişare Mecmuasından: İbnil Ziya) (916)

Faide 203: 3.Petro-2.Katerina

Rusya İmparatoriçesi Elizabeth'in ölümünde 3.Petro 34, zevcesi Katerina 33 yaşlarındaydılar. Karı-koca arasındaki farklılıklar menfi yönde olmakla pek aşikârdı. Katerina'nın Gregori Orlof isimli bir gözdesi, Petro'nun da Elizabeth Vorontsof isimi taşıyan bir metresi vardı. Vorontsof çoğunlukla Petro ile beraber içer ve bazen de Çar'ı döverdi. 3.Petro'nun iç ve dış politikada takip ettiği yolu az önce belirtmiştik. Petro sarayın eski teşrifat usulünü kaldırıp yerine Alman merasim usulünü (917) uygulama emrini verdi. Kendisi aleyhinde günden güne büyüyen muhalefet fırkası, Katerina'nın emriyle ve onun menfaati lehine hareket ediyordu. Bu sebebden Katerina, Çar'ın kendisini boşayıp oğlu Pol'ü red ederek Vorontsof ile evlenip beni bir manastıra kapatır diye korkmaktaydı. Petro ise Katerina'yı aşağılamakta devam ediyordu. Hatta Prusya ile yapılan antlaşmanın şerefine sarayda verilen büyük ziyafette sofranın bir başında oturan Katerina'ya ta öbür başından: "Daura" yâni ahmak!

diye bağırdı. Katerina kendi hatıratında müstakilen Rusya Çariçesi olmak istediğini yazmıştır. Hatta bu hatıratında "Ya hükümet etmeliyim. Ya da ölmeliyim" yazılıdır. (918) Petro'nun kendisini sofrada tahkir ettiği zaman Katerina aşıkı Girigori Orlof'dan hamile idi. Görüştüğü adamlar, Grogiri ile kardeşlerinden ibaret olduğu halde daha sonra bir takımı deniz bir kısımı kara subaylığını ve bazı ileri gelenleri de cemiyetine kabul etti. Topçuların komutanı olan Vilbova, buranın sandığını Grigoriye teslim etti. Bu sandık Katerina'nın yaptıracağı ihtilalin hazinesi idi. 1176/1762 de Petro, metresiyle Oraniyanbum sarayına çekildi. Katerina'nın da Petrohof sarayında oturmasını emretti. Bu saray Oraniyanbum ile Petersburg arasındaki yol üzerinde ve Petersburga 30 km. mesafededir. Bu yönü ile Katerina'nın hazırladığına pek uygun gelmekteydi. Yapacağı ihtilal, buradan önce Petersburga, oradan da Oraniyanbum'dan yapabilirdi. Bu senenin temmuz ayında 3.Petro, imparatoriçeyi görmek için Peterhof'a gitti. Saray bomboştu. Hem şaşırdı hemde korktu. 6 Temmuz gecesi Grigori'nin kardeşi Aleksi Orlof Petersburg'dan Peterhof'a gelerek imparatoriçeyi uyandırdı. "Kalkınız, imparatoriçeliğinizi ilân için her şey hazırdır. Pasik tevkif edildi." dedi. Getirdiği arabaya Katerina ve oda hizmetçisini bindirdi, kendisi de arabanın üstüne çıktı. Yolda imparatoriçeyi sevenleri de aldılar. Menzil beygirleri yoktu. Bir köylünün beygirleri kiralandı. Petersburg şehrine 5 km. kala bir yerde imparatoriçenin aşıkı Grogiri ile denizci komutanlardan Baryatinski ile bir

araya gelindi. Şehre vardıklarında Katerina askere rakı dağıtıp, bir papaz getirtip bağlılık yemini yaptırttı. (920) Katerina, oğlunun adını hiç bahsettirmeden Rusya'nın mutlak hükümdarı ilân edildi. Bazı komutanlar Çar'a sadakatları hasebi ile askerlerini çekmek istedilerse de, kendi askerleri tarafından tevkif olundular. Az sonra da, herkes Notr Dame Dökazan klisesine girip yemin törenine katıldı. İmparatoriçe kış sarayına dönüşünde asker tarafından törenle karşılandı. 3.Petro yanında bulunan 1500 Holşataynlı askerle Peterhof, Oraniyanbum arasında bulunmaktaydı. Yanında bulunan ihtiyar danışmanı mareşal Mevnih korkusuzca Petro'ya Petersburg üzerine yürümesini teklif ettiyse de, kabul ettiremedi. Yalnız Petersburg'da neler olduğunu öğrenmek için refakatinde bulunanların bazılarını gönderdiyse de, geri dönüp bir haber veren olmadı. Şehirden gelen bir Holşataynlı asker, ihtilalin başarı ile sonuçlandığını söyledi. Mareşal Mevnih bu seferde gemilerin bulunduğu liman olan Kroneştad'ı emniyet altına alınmak gerektiğini söyledi. Ancak geç kalınmıştı. Amiral Telaziyn kaleyi almış bulunmaktaydı. İmparatorun kadınlarla birlikte binmiş olduğu kayık bu tarafa yanaşırken: (922) -Kim o? diye bir ses duyuldu. -İmparator, deyince nöbetçi asker: -Artık imparator kalmadı. Açığa! Cevabını verdi. Mevnih: "Öyleyse Revel'e gidip Bonrani ordusuna iltihak edin" dediyse de, Petro, tereddüdler içinde kaldı. Bu sırada da, Katerina'nın 20 bin asker ile Oraniyanbum üzerine geldiği, Çariçe'nin Petrohof sarayına girdiği haberi

alındı. Petro, hükümetin taksimi meselesini görüşmek üzere Prens Aleksandr Galiçyin'i selahiyetle gönderdiyse de, bir saat sonrada istifasını imzaladı. Katerina, kendisiyle karşılaşmak istemedi. Kendini temsilen birisini gönderdi. Petro gelen kimsenin elini öptü. Kemanını, köpeğini, zencisini ve metresini istedi. İstediklerinden yalnız metresini alması mümkün olmadı. Beraberinde Aleksi O[illegible]of ve biri bulunduğu halde Ropşa şehrine gönderildi. Orada 4 gün sonra kurubasurdan öldü şayiası duyulduysa da, esasında zehirletilmişti. (923)

Faide 204: 1182/1768 Seferi ve Kötü tedbirleri

Önce Lehistan halkından Potuski isimli bir derbeder, 3-5 yüz kişi ile Osmanlı Devleti kapısına gelip, büyük ve kırmızı renkli mühürler ile dolu dilekçeler getirip, "Leh cumhuru yâni halkı eskiden beri devlet-i âliyenin koruması altındadır. Karlofça Antlaşması neticesinde meydana gelen şartlara göre serbest olup düşmandan taaruz olmazken, şimdi Moskoflar ülkemizi payimal eyledi. Eskiden beri musallat olmuş cebbar elinden kurtulmuşken düşman devlete iltica edenler kötü emeller yüzünden talihsizce altüst olup o makuleyi himaye kaydına düşenler düşmanı kendi ülkesine davet ile (924) zorluk ve zahmetlere maruz kaldıkları, merhum Yıldırım Bayezid Han'a iltica eden Bağdad padişahı Sultan Ahmed Celayir'i ve Karakoyunlu reisi Kara Yusuf hikayesinden ve 904/1498 tarihinde Şirvan Hân'ı iken cennetmekân

Sultan Süleyman Hz.lerine sığınan Alkas Mirza halinden ve Sultan 4.Mehmed devrinde 1079/1668 başlarında Kazaklardan Deruşanko Hatmanı'na tuğ ve sancak verilmesine binaen Leh'lilerle geçmişte seferler olmasına sebeb olmak maddesinden ve 1122/1710 tarihinde İsveç kralının Osmanlı devletine ilticasında Bender'e gelmesi sebebiyle Moskof kralı Petro'nun müslüman ülkesine hücuma geçmesi yaşanmış ve malum olup, o tedbirlere iltifat olunması münasib değilken, Potuski dedikleri mekruh, himaye altına alınıp, kendisine tabi bin kişiye tayın parası olarak da ayda 30-40 kese verildiğinden başka (925) arada bir borç yoluyla padişah hazinesinden 6-7 yüz kese akça alınıp verilmesi bir işe yaramadı. İkinci yanlış tedbir, Tatar Hân'ı maddesidir. Kırım'a Moskof müstevli olduktan sonra bunlar Tuna kıyılarında işe yarar ümidiyle önce Selim Giray'ı, sonra Selamet Giray'ı, oğlu Maksud Giray'ı İstanbul'dan iltifat olunup, 3-4 bin Tatar ile Tuna yalılarına muhafızlığa, mümkün olursa karşı tarafa geçip düşman üstüne saldırıp yağmaya gönderip, kendi yanlarında işe yarar yüz Tatar olmadığından Rumeli çıtaklarından 3'er, 4'er yüzer ipten kurtulmuş asılacak gelip mevcud olan altıaylık arpayı kırk günde tüketmelerinden sonra, şeker ve tarçına varınca ayda 40-50'şer kese tayın parası alarak hazineyi harap eylemişlerdir. Üçüncü yanlış tedbirlerse, asker düzenleme işidir. (926) Bu zamanki sefere ilk önce, 30-40 bin asker yeterliyken, daha fazla asker ile daha fazla iş görülür düşüncesiyle yüzbini aşan bir kalabalıkla gidildi. Defter ile asker tertib etmek, bin-

başıları ile 80'er akça göndermek, yeniçeri ve cebeciye göre 40-50 bin ismi deftere kayd etmek, beş on günde yapılır, kolay bir iştir ama, 40-50 bin adam bir yere çıktığında onlara 10 bin çadır, her çadıra üçer beşer kalem, 50 bin kadar deve, katır ve beygir gerekir. Bunların her birine her gün yem ve yiyecek lâzımdır. Bu ihtiyaç hazır olmaz ise, kavga hazırdır. Bu vaziyette 100 bin yem yetiştirmek ne büyük zorluktur! Kötü tedbirlerden diğer biride, kışlama meselesidir. Bu seferlerde beş sene devamlı olarak sadrazamın, sancağ-ı şerif ile taşrada, hudud boylarında kalması rastlanmayan adetlerden olup (927) çıkacak bir fitneden korkulurdu. Elhamdülillah olmadı. Ama hazinede takat kalmadı. Ancak fitne çıkmamasının hikmeti şuydu ki; askeriyeden kimse kalmaz, herkes bir yol ile kimi İstanbul'a kimi de memleketleri diyarlarına giderler, sadrazam ve dairesi halkı, sipahiler ve silahdar ağaları kâtipleriyle kalırlar, askeri gurubdan % 1 bile mevcud değil, yine de tayınlarını tamam almaktaydılar. Böylece kışlamakta kalmanın zerrece bir faydasını göremedik. Kötü tedbirlerden daha bir başkası da; Varna'ya gelen donanma meselesidir. Kasım günleri yakınlaştığından donanma İstanbul'a gitmek için izin istemişti. Sadrazam bu fikri bildirdiyse de, kendisinin rızası olmadığını yazdı. İstanbul'da yapılan müşavereler neticesinde tersanenin de fikri sorulduğunda, buradan bir kaç gün gecikmenin zararı olmaz şeklinde cevap çıktı. İzin verme yoluna gidildi. Ancak, (928) 10 gün sonra çok şiddetli rüzgarlar kendini gösterdi. Donanma karaya düştü. Hava muhale-

feti o kadar kuvvetli oldu ki, kalyonlar İstanbul'a varamayıp yolda telef oldular. Başka kötü bir tedbir de, İsmaiyl'i kurtarma niyetiyle Tuna'ya şayaklar salmaktır. Şöyle ki: Kapan gemilerinden 40 gemiye 80'er kişi ve her bir nefere 20 şer akça ulufe ve kaptanlarına 40 akça vazife düzenlenip Tuna'ya giderler ve Tulçe önünde karın karına yanaşıp İsmaiyl'i feth ederler diye o sayıda gemileri donatıp gönderdiler. Düşman karşıdan Tuna'ya girmelerine mania teşkil etmeyip koyun ağıla girer gibi girdiler. Düşman hiç kayıda almadı. Tulçe önünde 5-10 gün durup bekleyip İsmaiyle yanaşmaya hazırlanırken Moskof askeri sazlığın içinden birkaç el tüfenk ateşi gösterince ve hücuma geçince pusudaki birkaç kişi yaralanınca geri kalanı perişanlığa düşüp kaçmaya başlayıp gemilerine binip çekip gittiler (Hülasat ül İtibar: 929)

Faide 205: Mısır'ın Durumu

Yavuz Sultan Selim'den sonra Mısır komutan ve askerleri Fikariye ve Kasımiye diye iki adet partiye ayrılarak cahilcesine uzun zaman biribirleriyle cenk etmekten kurtulmadılar. Sebebi ise şuymuş ki: Yavuz Sultan Selim hazretleri Mısır'ı fetih ederek Çerkes kumandanlarının kökünü kuruttuktan sonra bir defasında divan-ı hümayunlarında: -Acaba Çerkeslerden görmediğimiz biri kaldı mı? dediğinde huzurda bulunan Hayırabay: -Evet efendim, Mısır'da Sevdun Bey isimli gayet müsin (yaşlı) olan biri olup ancak bir zamandanberi evine çekilip uzlet ve inzivayı seçmiş-

tir. (930) Zülfikâr ve Kasım isimli iki oğlu olup çok cesur ve becerikli askerlerdendir. Burada onlara akran çıkmaz. Babaları bunları evlerine hapsedip kimseye göstertmez. Dediğinde, Sultan Selim hazretleri: - Vallah ya Hayr bey. Bu gayet ileri görüşlü, düşünce yüksekliği olan bir kimse olmalıdır. Hemen ziyaretine varıp, kendisinin nasihatlarını alalım, diyerek, doğruca Sevdun bey'in evine varmışlar. Görmüşlerki, kelâm-ı kadim tilavet ediyor. Etrafındakilerde hizmetlerini yapıyorlar. Sevdun bey, gelenin Sultan Selim olduğunu anladığı anda, derhal ayağa kalkıp, kendisine saygı göstermek derdine düşmüş. Sultan Selim'de kendisine iltifatta bulunduktan sonra kenara çekilip durmasının sebebini sormuş: Cevap (932) şöyle gelmiş: "Devletimizin işleri felç oldu. Sultanımızın akıllı ve tedbir dolu sözlere kulak asmayıp, değerli devlet insanlarını idam ettirdi. Büyüklerin yapacağı işleri küçüklere verdi. Onlar da yüz bulup, fakir ve fukarayı üzüp rencide etmeye başladılar. Bu sebebden fakirler ve reaya sultandan yüz çevirdiler. Cenab-ı Hakk'a dönüp tazarruda bulundular. Bu vaziyetin neticesinin iyi olmayacağını, yakın zaman içinde adli ilahiyenin ülkemizi duçar edeceği cezayı tahmin ettim. Derhal uzletime çekilip gelecek belalardan korkarak oğullarımı dahi halkla görüşmekten men ettim, dedi. Sonra Yavuz Sultan Selim Sevdun bey'in oğullarını da getirtip tanıştı, kendilerine ziyadesiyle ikramlarda ve taltifatta bulundu. Bazı gelirleri onlara ihsan etti. Daha sonra çöle çıkılıp, bütün asker ve kumandanlar davet olunmuş. Emir Sevdun'un çocukları da gelmiş.

Sultan Selim, Kasım ile Zülfikar'ın ata binerek askerlikteki maharetlerini göstermelerini istemiş. Onlarda bindikleri atlarında öyle hünerler göstermişlerki, (933) herkes hayran olmuş. Padişah tarafından her ikisine de, hilatlar giydirilmiş ve yeni yeni ikramlarda bulunulmuş. Aradan bir gün geçtikten sonra, padişah yine böyle bir divan tertib edip askerin iki fırka olmasını emretmiş. Bir fırkasına Zülfikâr bey'i diğerine Kasım bey'i reis yapıp, Osmanlı suvarisinin çoğunluğu Zülfikâr bey tarafında Mısır atlılarınında çok büyük bir kısmını Kasım bey tarafı teşkil etmiş. Fıkariye'ye beyaz, Kasımiye'ye de kırmızı elbise giydirilmiş. Böylece biribirlerinden ayrılıkları fark edilsin diye hareket edilip, cenk gibi gösteri yapmaları emredilmiş. Gösteri başlamış fevkalade askerce hareketlerle yapılan manevra ortalığı toza dumana boğmuş. Beri yandan döğüş ilerledikçe müthiş bir hırs tarafları esareti altına almış, kıyasıya döğüşe başlamaya ramak kalmışken işi fark edip, toza dumana batmış mubarizleri durdurmak için tellalları bağırtıp, anca büyük bir savaşı önleyebilmişler. (934) Ancak bundan sonra da Mısır'da komutan ve erler fukariye ve kasımiye diye ikiye ayrılıp, fukariye beyaz'a kasımiye ise kırmızı renge eyilim göstermişlerdir. Her biri kendi tercih ettikleri renge sevgi besleyip, karşı tarafın rengine hasımlık beslemişlerdir. Fukarayı Osmanlıya, Kasımiye'yi ise Mısırlı'ya taraftar olmuşlar ve ibret alınması lâzım gelen bu cahillik maalesef aralarında yerleşmiş, fukariyenin bayrakları beyaz kasımiye'nin bayraklarını kırmızı renkte seçmesi ger-

çekleşmiş. Bu ayrılık nice kimselere pek pahalıya mal olmuştur. Mısır mansıbı dahi bu iki zümre tarafından taksim olunup, meselâ hac emirliği fukariye'den olunca defterdar kasımiye'den, müteferrika başı fukariye, çavuşlar kethüdası kasımiye'den olurdu. Bazen mücadele birbirlerinin canına kast edecek mertebeye varıp netice verdiği acı ile görülmüştür. 1142/1729 tarihine kadar süren bu çekişme bu iki gurup arasında büyük savaşlar husule getirmiş sonunda fukariye tarafı (935) galip gelerek kasımiye taraftarlarının kökünü kazıdığı görüldü. O zaman kasımiye gurubu çoğunlukla maktul düştü. Mağlubiyetin tecellisi karşısında geride kalanlar, Anadolu ve Şam'a sığındı. Diğer bir kısmı da Sayda bölgesinin içtaraflarına saklanma çaresini bulmuşlardır. Fukariye Mısır'ı böylece ele geçirince istiklâliyet sahibi oldularsa da, bundan sonra kendileri de başka isim altında ayrı ayrı olarak biribirleriyle savaşa kalkıştılar. Tesir ve nüfuzu elde tutmak gayeleri onları da bir bir fırkalar haline getirdi, böylece bölünmüşlük ortaya çıktı. Hatta eski sadrazamlardan Ragıp Paşa, Mısır vâlisiyken, bunların düzelmesine büyük emek verdiği halde baş edemedi. Ragıp Paşayı'da 1161/1748 senesinde görevinden azlettirdiler. 1180/1766 senesine kadar vaziyet bu şekilde devam etti. Mısırlı komutanlar biribirlerini öldürmekten hali olmuyorlardı. O sıralarda Bulutkapan adı ile nam salmış bulunan Ali Bey, bütün hasımlarını yenip, Mısır mansıbının kendi taraftarlarının (936) eline geçmesini sağladı. Meşhur Ebuzeheb Mehmed bey'in eliyle birçok hasmını idam ederek, Mısır toprakların-

da istiklal sahibi oldu. Memluklulardan pek çok kimse katılıp ve her biri eğitim ve öğretime tabi olup güzelce yetişti. Mısır kumandanları mesleğine dahil oldular. Ali bey'in hazinedarı olan Büyük İsmail bey'e emirlik verdiğinden boşalan hazinedarlığa tayin ettiği Ebuz zehebi'n gayet kahraman ve savaş ustası bir kimse olması başarılarının çabucak gelmesini sağladı. Tam künyesi Ebuzzeheb Mehmed bey olan bu zata da, Ali Bey emirlik vermeyi yeğledi. Bu emirlikle diğer bütün emirliklerin üstüne çıkarmış oldu. Ebuzzeheb denmesinin sebebi de, Kahire emirliği hilatını giydiği gün bahşiş olarak etrafıdakilere ve fâkirlere altın saçmasıdır. Bu cömertlik ve el açıklığı kendisine bu ünvanın verilmesini sağlayan faziletler olmuştur. (937) Meşhur Cezzar Ahmed Paşa da bu sırada Mısır komutanlarının ileri gelenlerindendi. Ali bey pek önemli işlerini Ebuzzeheb'e ve Cezzar Paşa'ya yaptırır, onların karşısında olanları idam ettirirdi. Hatta Mısır'lı kumandanlardan Hüsnü bey hayatta oldukça, Ali bey istiklâlinde devamlılık sağlayamayacağını anlaması ile Ebuzzeheb ve Cezzar'a katlettirmiştir. Fakat komutanlar içinde Ali bey'in sakınması gereken bir Salih bey vardı. Onunla da birbirlerine oyun oynamayacaklarına dair yeminli bir antlaşma yapmışlardı. Tabiiki Salih bey, bu antlaşma ile adeta, Ali Bey'in ortağı görüntüsü vermekteydi. Verdiği yemini unutturan iktidar sahibini Ebuzzeheb'e ve Cezzar'a Salih bey'in ortadan kaldırılmasını emrini verdirdiyse de, Cezzar'ın, Mısır'a geldiği esnada Salih Bey'den görmüş bulunduğu iyiliklerin bu teklifi yeri-

ne getirmeye engel olduğunu belirtmesi işin rengini değiştirmiştir. Ali Bey'in bu durum karşısında Cezzar'a olan davranışında meydana gelen değişiklik, Cezzar'ın Mısır'dan firarını gerçekleştirmiştir. Cezzar Ahmed Paşa aslen Bosnalı'dır. 1169/1755 senesinde Hekimoğlu Ali Paşa Mısır valisi (938) olduğunda Cezzar Ahmed Paşa onun maiyetindeydi. Mısır'da Salih Bey'e intisab ederek, onunla birlikte hac'ca gitmiştir. Salih bey Boşnak Ahmed'e pek itibar edip, Mısır Memlukları elbisesi giydirmiştir. Daha sonra komutanlardan Abdullah Paşa'ya intisabı seçen ve Abdullah Paşa ile Behire'de olan Henadi Arbani üzerine hareket ettiğinde Boşnak Ahmed'de beraber gitmişti. Abdullah bu savaşta maktul olmuş, Zülfikar-ı Kâşif Ahmed'i Behire'de bir köye idareci tayin etmişti. Böylece Henadi Arbanı gözetip bulduğunu öldürmüştür. Hatta bunların ileri gelenlerinden 4 tanesini öldürüp, işte efendimin (Abdullah Paşa) intikamıdır diye söz konusu kelleleri Mısır'a gönderdiğinde, kasap manasına gelen Cezzar mahlası verilmiştir. Ali bey, işte bu şöhreti duyduğundan Mısır'a getirtip, vâli tayin etmiştir. (939) Burada ifade olunan vâli tabiri kendi anlayışalrı içinde, Mısır'ın asayişi ile alakalı olup, bu vazifeyi yüklenmiş bulunan kimse, gece ve gündüz demeden, şehir içinde devriye gezerek, edebsizlik yapanları hapis ve ya döğerek cezalandırma memuriyetidir. Ali beyin Cezzar Ahmed'in güzel hizmetine binaen ona imaret vermiştir. Böylece Cezzar Ahmed paşa Mısır'ın ileri gelen komutanlarının adeta başı olmuştu. (Tarih-i Cevdet Paşa-Hülasa)

****

Ne varki, Cezzar Ahmed paşa ile Ebuzzeheb daha sonra anlaşma yapıp birleştiler ve Salih bey'i öldürdüler. Bu vaka'da hazır bulunan Cezzar, Salih beye kılıç çekmemişti. Daha sonra Ebuzzeheb, Cezzar'ı öldürmeye çalışmışsa da, başaramamıştır. Hayatı tehlike arzeden Cezzar Ahmed paşa, tebdili kıyafet evinden gece yarısı çıkıp İskenderiye'ye kapağı atmıştır. Oradan askeri bir gemiye binip İstanbul'a gelmiştir. Tarihler bu sırada 1182/1768 senesini gösteriyordu. Ali bey, Osmanlı devletinin Rusya seferi ile meşgul bulunmasını fırsat addederek, isyan etmiş ve Mısır vâlisi Mehmed paşa iskat edilmiş ve zehirletilerek öldürülmüştü. Osmanlı devleti buraya 4 sene kadar vâli gönderememişti. 1184/1770 de Ebuzzeheb ile Cudavi Hasan bey'i askerle göndererek bir çok yeri zaptetmeğe muvaffak olan Ali bey, İsmail bey'i de Şam'ı teslim almağa yollamıştır.

Faide 206: 12. ve 13.Asırda Esnaflık

Gedikler- 1277/1860 tarihine gelinceye kadar, bizim bütün sanai ve ticaretimiz inhisar ve imtiyaz vasıtasıyla yapılırdı. Böylece bir sanat ve ticaretle kaç (941) kişi meşgul olursa içinde çalışılan dükkân ve mağaza veya diğerleri gibi hangi sayı da, sanatgah ve ticarethane bulunursa, mecburiyet hasıl olmadıkça ondan fazla veya eksik olmaması gerek esnafça, gerekse

hükümetçe muhafaza edilirdi. Bir kimse çırak ve kalfalıktan yetişipde boş olan veya lüzumu sahih üzerine yeniden açılan ustalık makamına geçmedikçe, yâni gedik sahibi olmadıkça, dükkan açmak suretiyle mesleğini yapmak veya ticaret yapamazdı. Çünkü bazı şerait ve imtiyaz belgesi de sayılan ferman ve beratları bulunan esnaflar vardı. Bu usulün başlangıcı 1140/1727 tarihidir. Bu dönemde esnafın sayısı ustalık adıyla tahdid edilmişsede sonraları gedik adını almıştır. (942) Gedik adı verilmesine sanayi aletleri murad edilmiştir. Çünkü esnafdan biri sanatını bıraktığı zaman kendisinin sahib olduğu ustalık hakkını esnaf içinden yetişmiş bir kalfaya verdiği zaman alet ve edavatlarını da satmış olurdu. Ayrıca esnafdan vefat edenlerin yerine getirilen ustadan vefat etmiş bulunan ustanın vârislerine verilmek üzere biraz para alınarak aletleri devir teslim edilirdi. Böyle ustalık hakkıyla beraber alınıp satılan veya devri teslimi yapılan sanayii aletlerine esnaflar arasında gedik denir idi. Zaman içinde devam eden gedik adlı ustalık ve meslek alet hakkı birleşmişti. Esnafdan biri sanayi aleti olmadığında bile yalnız ustalık hakkını bir başkasına verdiği vakit, bunlar hep gedik sahibi olmak üzere esnaf defterlerine kayıt olunurdu. (943) Bir sanat ve ticaretin revaç bulması halinde esnaf dışında olanlardan da bazı kimselerin o sanat ve ticareti yapmalarına müsaade edilir ve bunlarında gedik sahibi olabilmesi için adı geçen deftere yazımları yapılırdı. Bu izahat karşısında "Gedik bir sanatı veya ticareti yapmak selahiyeti oluyordu" demek uygun düşmek-

tedir. 1140/1727'den 1277/1860 tarihine kadar devam eden bu tekelci müddet içinde esnafın işlerini, muamelelerini "İhtisab Nazırı" tarafından takip ve tedvir edilirdi. Bu nazırdan başka kethüdalarda, ustabaşılarda vardı. Bunların hükümet gözünde olsun, esnaf arasında olsun itibarları vardı. Kethüda, esnafların bütün sanat ve işlerinin ticaretine bağlı hususlara nezaret hakkına sahip olduğundan, gediklerin birinden diğerine intikali ve bu sırada meslekle ilgili alet ve edevatın (944) devr-i teslim muameleleri kayıd ve senet altına almak, esnaf arasında meydan bulan anlaşmazlıklara son vermek gibi bir takım hizmetlerle de mükellef, tesiri ise hükümetin korumasında ve onun emri ile bu görevin sahibi olduğundan, bu inhisar kaidesini muhafazaya kâfi idi. Özetleyecek olursak esnaf kethüdaları, esnafın seçimiyle, hükümetin reyi ile tayin olunduğundan, esnafa aid iş ve muamelenin kolay halolmasına, sanayi ve ticaretin ilerleme sebeblerinin bulunması hususuna gayret ve himmet gösterirlerdi. Gedikler, ticari malın karşılığında teminat yerine geçerdi. Bu tarafıyla esnaf, gediğinin itibarınca tüccardan mal aldığı gibi, gediği rehin ederek yetim mallarından veya başkasındanda borç edebilirdi. Gedikler esnaf arasında alınıp satıldıkça veya rehin edildikçe önceleri (945) esnaf defterlerine kayıt işaretini koymakla iktifa olunmuşsa da, sonraları alım, satım, rehin ve feshetme (diğer bir tabirle kapatma) muameleleri esnaf kethüdaları marifetleriyle yapılarak, esnaf defterlerine de kayıd düşülerek suretler almışlardır. Bazıları da şer'i mahkemelerde tescil da-

vası açıp şer'i hüccet (senet) ler almışlardır. Lâkin o dönemlerde sanayi ve ticaretin inhisarı yâni tekelciliği İhtisap nazırının ilave olunan yardımlarıyla esnaf arasında muhafaza olunduğundan esnafın gedikleri için hücceti şer'i veya aklâm-ı suretleri elde etmeleri, usul-i inhisarı muhafazadan çok, itibarı arttırıb ticareti temin maksadından ileri gelmiştir. Esnafların çoğu gedik için şer'i hüccet veya kalem-i sureti alıp almamakta serbest ise de, enfiye, tütün ve kurukahve gibi keyif verici, rakı, şarab ve konyak gibi müskirat satan esnafın, (946) sarraf, simkeş (sırmacılar), doktor ve eczacıların ehemmiyetine binaen sonraları bunların muameleleri, bütün bütün kethüdaların eline bırakılmayıp, hükümetin devamlı kontrolu ve idaresi altında tutulmuş yâni esnaf hükümete müracaata mecbur bırakılarak resmiizin sayılan ruhsat alma muamelesine mecbur tutulmuştur. Böyle oluncada, enfiyeci, tütüncü, kurukahveci gedikleri maliye bakanlığı başmuhasebesine ve meyhane, şarabhane gediklerini tıbbiye okuluna bağladıklarından böyle gediklerin alım ve satma işlemleri rehin olması veya kapanması el değiştirmesi gibi vakalar yazdığımız makamlara kayıt olunarak sahibleri ellerine de, senedat-ı tasrifiye verilir ve bunlardan başmuhasebeden verilen senetlere suret veyahud kuyruklu, zehriye ile darbhane ve tıbbiyeden verilen senetlere (947) de tezkere denirdi. Şu bilgilerden de anlaşılıyorki, gedikler zamanla resmi senetler halini almışlar. Önceleri tedavülde bulunan Osmanlı parası akça ve para adı ile anılıp evkaf-ı mazbata hayrat temizliği vazifesi, maaşları ise, vakfi-

yeler gereğince 15-20 akça veya paradan ibaretti. Daha sonraları Osmanlı paraları değişiklik gördü. Evkaf hizmetlilerine verilen ücretlerde onların iaşelerini karşılamadığından, mahsus olan miktarın zamlanması ve layık bir vaziyete getirilmesine devlet tarafından bir karşılık kaynak aranmış. Ötede beride bulunan mahkeme hüccetleri, kalem suretleri ve kethüda senetleri tasarruf olunan gediklerin alımı, satımı, rehin, intikal ile kapanmalardan vakıfa çevrilerek haremeyn ve evkaf nezaretleri tarafından değiştirilerek vakfiyesinde verilmesine bu sırada da gedik sahiplerinden bir miktar muaccel (peşinat) alınarak, yövmiye bir miktarda icare-i muaccele (vakıf kiralamalarından alınan peşinat) (948) alınmasına karar verilmiştir. Böylece, vakıflara aid muamelat ve işler ve bunlara bağlı gelirlerlede meşgul olan vazifeli ve kullanıcılar üzerlerinde olup, mahkeme hücceti, kalem sureti ve kethüda temessükleri (senetleri) temlik olunan gedikler için zamanında Sultan Fatih hazretleri vakfı adına muamele işlerini harameyn nezaretine aid bulunan vakfiye mallarının sahib ve kullanıcıları uhdelerinde olup, yine hüccet ve suret ve tezkere ile verilmiş bulunan gedikler içinde herhangi bir olayda haremeyn-muhteremeyn vakfı adına senetler verilerek bu şekille pek çok mal gediklerin vakfına çevrilmiştir. Bunlara nizamlı adı verilmiştir. Nizamlı denilmesi sebebi, bu tip gedik sahiplerine gerek veraset, gerekse (949) borç almak hususunda imtiyaz verilmesinden ileri gelmiştir. Bu imtiyaz için bir de ferman yayımlanmıştır. Daha sonra İstanbul'dan başka yerlerde bulunan dük-

kanlara, han odalarına, hamamlara ve mağazalara, mahzenlere her çeşit sanayi ve ticaret işlerinin yapıldığı yerleri değişiklikle veya yeniden birer gedik senedi verilmesinden başka, bostanlara, han ağa'larına han odabaşılarına, sakalara, sokakbaşı ve meydanlarda boğaça, muhallebi, gibi şeyler satmak için duran tablakârlara, balıkçı dalyanlarına, pazar kayıklarına, piyade kayıklarına, balık, midye ve istiridye kayıklarına varıncaya kadar, vakıflar tarafından gedik senedi verilme yoluna gidilmiştir. (950) Gedikler eskiden, hevai ve müstekar isimleriyle 2 kısımdı. Hevayı gedikler şahsiydi. Sahibi istediği yerde sanatını sergilemeye selahiyetli idi. Müstekar gedikler ise dükkan, mağaza v.s gibi yerlere mahsusdu. Bu bakımdan kullanıcısı, başka yerde sanat ve ticaretini yapamazdı. Başka yere nakledecek olursa gediğini de resmi şekle uygun olarak naklettirmek, senedini değiştirmekle mükellefti. Bu gedikler bazen çoğaltılır veya eksiltilir, başka bir sanatın gediği başka bir sanata tahsis edilmekteydi. (Gedikler kitabından hülasa) (951)

Faide 207: Maria Tereza

Mariya Tereza 1153/1740 tarihinde Avusturya imparatorluğunun tahtına oturduğunda 23 yaşlarında bulunan bir prensesti. Bizim tarihlerimizde ve dilimizde genellikle Nemçeli diyerek andığımız bu imparatorluk çok nazik bir durum içindeydi.

Bu ülkenin imparatoru 6.Şarl ölmeden önce, kardeşi 1.Jozef'in çocuklarını Avusturya tahtından mah-

ıum edip saltanatı kızı Mariya Tereza'ya sağlamak maksadıyla bir veraset nizamnamesi yayımlattı. Bu nizamnameye Frenkçe "pragmatique sanction de Marie Therese" (952) denir. 6.Şarl'ın ki, biz kral deriz. Erkek çocuğu yoktu. Mariya Tereza hükümeti bu nizamnameye karşı bir tavır ve tutum içinde gördü. Hatta imparatorluk bununla mahvolmak tehlikesi işaretleri de veriyordu. Fakat, genç prenses gayet zeki, muhakeme sahibi, çok çalışkan devlet işlerine bütün dikkatiyle eğilir olduğundan görülen bütün tehlikelerin geçiştirilmesini sağlayan idareyi temin etti ve 1149/1736 da Loren dükası 3.Fransuva ile de izdivaç yaptı. Damat; devlet işleri ile uğraşmaktan hoşlanmayan biri olup, imparatoriçe devletle meşgul ve bu aradada mali sıkıntıları hal etmeyi becerdi. Mariya Tereza bu işleri yaparken orta öğretim hususunda ülkesinin müşküllerini hal edip bir sistem oturttu. Bayan öğretmen yetiştirecek mektepler açtı. Sanayie çırak yetiştirmek için çırak okulları kurulmasını sağladı. Osmanlılar ve şark ülkeleriyle münasebetleri kolaylaştırmak için, doğu lisan mektebi (enstitüsü) kurdu. (953) kendi arazisinde çalışan köylülere insani bir nazar ile bakmağa, kendi kendilerine yeterli olmaya başladılar. Ne varki, imparatoriçenin gösterdiği bu adalet ışığına asılzade denilen güruh uygun davranmadılar. Fakat oğlu 2.Jozef, annesinin bu eserine riayet gösterdi. Bakanları arasında Kauniç'in siyasi şöhreti vardı. Bu adam kalb kazanmak, adam aldatmakta büyük bir ustalığa sahipti. Avusturya'da milliyet fikri olmadığından, Mariya Tereza bunun yerine hükümdar

ailesine sadakat ve bağlılığın gerçekleşmesi tarafdarı idi. Böyle olunca da tarih kendisinden biraz şikayetçi bir davranış içine girmiştir. Yoksa kendisinin devri, Avusturya hükümdarlarının ortaya koyduğu devirlerin en mesud dönemini teşkil eder. Çok büyük hasmı olan Prusya kralı Fredrik bile Mariya Terezanın ölüm tarihi olan 1195/1780 de ağlamakdan kendini alamamıştır. Şu sözleri de "Kendi usulü ve tahtı saltanatı için bir şerefdi. Kendisiyle harp ettim. Fakat asla düşman olmadım." söylemek centilmenliğini göstermiştir. (955) 1281/1864 yılında elçilikle Viyana'ya gönderilen Ahmed Resmi Efendi, Maria Tereza'nın kocası 1.Fransuva tarafından kabul edildiği zamanı şöyle anlatmaktadır. "Çasar tarafından davetçi geldi ve beni, kendi at ve arabaları ile alay halinde, saraya getirdiler. Teşrifatçılardan biri önümüze düşüp Çasar'ın odası yakınlarında bulunan bir odaya aldılar. İstirahatımıza ait sorular sordular. Az geçmişti ki, bizim kapıcılar kethüdası rütbesinde bir takım ademler gelip, divanhane kapısını açıp, bizleri yedi kişiydik, teklifsizce içeri soktu. Padişahın name-i hümayunu divan efendisi elinde, odanın her tarafı devlet adamları ve hanımlarla doluydu. Divanhaneye girdiğimizde, dar ve uzun bir koridorun sonunda Çasar, süslü bir elbise giymiş olduğu halde ayakta durmaktaydı. Kendisine yaklaşılacak koridorun tabanına bir acem kaliçesi serilmişti. Bunun boyu 5 metreye yakındı. Eni ise dardı. (956) Sultan 3.Mustafa'nın tahta geçmiş bulunduğu haberini dostu olduğunu bildiğiniz size gönderdiği name-i hümayunlarıdır, dediğimde

Çasar verdiği bir işaretle namei hümayun yanında hazır durmakta bulunan biri tercümana verdi. O da, yazımızı kendilerine tercüme edip özetledi. Çasar, cevap vermek üzere yanında bulunan başvekiliyle işaretleşti. Başvekil tercümana, padişahın tahta geçtiğini bildiren ve kendilerini çok memnun eden namei hümayundan dolayı teşekkürlerini bildirdi. Ayrıca elçi göndermesinin büyük bir nezaket olduğunu belirtti. Tercümanda bunları bana tercüme etti. (957) Böylece merasim tamamlandı. Aradan 3 gün geçtikten sonra yazdığımız heyet yine aynı yerde Çasariye'ye (Mariya Tereza) da namei hümayunu ulaştırma vazifesini tamamladık. Kraliçenin kıyafeti, mavi rengin hakim olduğu bir fistan etrafı çiçeklerle çevrilmiş, göğüsden yukarısı boncuk işlemeli şeffaf astarlı, gerdanı bir siyah inci ve hotozluydu. Ellerinde dirseklerine kadar uzanan deri eldiven vardı. Elinde sallamaktan vazgeçmediği yelpazesi vardı. Yüzünden içkinin verdiği zarar ve ızdırab belli olmaktaydı. Tarih-i Cevdet diyorki: "İmparatoriçe Mariya Tereza bundan evvel, 1175-1761/1176-1762 tarihinde Prusya ile savaştığında Nemçe devletine bütün gücü ve hırsı ile saldıran Prusya devleti Osmanlı devletine Nemçe'-ye karşı savaşa girmesini teklif etmeye başvurmuşsa da, devleti aliye bu tekliflere kulağını tıkamayı seçmişti. Kraliçe bunu hiç bir zaman unutmamış ve Osmanlıyı Ruslarla yapmış olduğu savaş esnasında arkadan vur haberleri gönderen Çar'a oda kulak asmamıştır. Bazı ecnebi tarihlerde bu görülmektedir. Neti-

ce olarak diyebiliriz ki: Mariya Tereza'nın politikasında usul, devleti âliye ile dost kalmaktı. (959)

Faide 208: Yerköy-Bükreş Konferansı

Savaşın beş altı ay durması meydana geldi. Sulh yapabilmenin ancak diyalog ile yapmak mümkün olduğu bilindiğinden, bu şekli verebilmek için Tuna yalılarında ve Akdenizde mütareke nizamı için divanı hümayun kaleminden Abdülkerim Efendi Yerköy, teşrifatçı Mustafa bey de Akdeniz'de Rusların toplaştığı yer olan, Nakşepare adasına gönderildi. Bunun hemen arkasından İstanbul'da eski reisiülküttab (dışişleri bakanı) Osman Efendi ve ulemadan Ayasofya Şeyhi bulunan Yâsincizâde Efendi temsilci tayini ile, Nemçe (Avusturya) ve Brandenburg (Prusya) Balyozları arabulucu görülüp tertip yapıldı. (960) Bunların hazırlanmasına 3-4 yüz kese akça harcandı. Hepsi büyük bir gösteriş ve alayiş içinde 1185 rebiülahir 1771 Temmuzunda orduya geldiler. Rusların temsilcisi Orlof isimli muteber bir kimseydi. Karşıyaka'da Yerköy ile İbraiyl arasında çadırları karşı karşıya olmak üzere kuruldu. Eskiden takip edilen usül ile konuşmaya başlayacaklarken Ruslar, "bizim devletimiz sağlam bir devlet olduğundan başkaca devletten aracı istemeyiz, muhtaçlığımızda yoktur" dediler. İlave ettiler: "Osmanlı devletiyle biz işimizi görürüz" laflarıyla mutavassıtları toplantıya uğratmadılar. Öte tarafdan Orlof ile İbrişkof (Yedikule'de hapisti ve Prusya ile Nemçe elçilerinin araya girmesiyle tahliye

edilmişti.) Osman Efendi ile meseleleri konuşmaya başladılar. Rus sözcüleri bu konuşmaların bir barışa vesile olması için Kırım istiklalinin gereğini, bunu konuşmadan başka hiç bir mevzuya geçmeyeceklerini Orlof'da, İbrişkof'da defalarca ve bütün açıklığıyla ifade ettiler. Bizim Osman Efendi (961) "Size öyle demek düşer. Tatarın serbest kalması şer'an câiz değildir. Biz bu işleri para ile bitirmeğe vazifeliyiz" diyerek, 20-30 günde ancak 3-4 konuşma yapabildiler. Orlof başından beri Tatar meselesinde ısrarlı olup bu olmadan başka şey olamazı ileri sürdüğünde Osman Efendi bir sürü fenni konu açmalarla, mügalatalarla bıktırır, usandırır zannını taşırken çenesinin gücüne pek de güvenmekteydi. İşin fenası buna inanma durumundaydı. Frenk taifesi bu gibi işlerde asla esnek davranmaz, sağlam dururlardı. Bunlar Osman Efendinin sözlerini koyun kaval dinler gibi dinledikten sonra: "Osman Efendi bunlar nedemek isterler?" Mal davası din davasına döndü. Hüda Hak'kı için bütün Anadolu ayağa kalkar, dünyanın altı üstüne gelir şeklinde bir yaygaraya başlar. Frenkler mevzudan dışarı bu sözler karşısında dedilerki: "Bu efendi delidir desek, edebden hariç. Ancak şöyle deriz ki, bunun aklı var amma, bizim bildiğimiz duyduğumuz akıllardan değildir." (962) deyip, işlerin üzüntüsü ile Orlof geldiği yere gidecek oldu. Osman Efendi Kırım'ın serbestliği maddesine eğilim gösterse, kadıaskerlerin rey ve itikadıyla aksi düşeceğinden ve bunu eliyle koymuş gibi bildiğinden hakkında "izalesi vâcib bir müfsiddir" fetvasıyla hayatına son vermek

fikrini taşıdıklarından emindi. Konuşmaları uzatıp bir gün evvel İstanbul'a dönüp, padişah-ı alempenahla sohbetle şereflenmeyi ve muteberi olmayı ganimet saydığından 30 gün içinde ipi kırdığı, orduda sadrazamın malumu olduğunda, hem işin bitmediğinden hem asker dinlenmeğe bahane olan mütarekenin bozulmasından gayet üzgün olarak "ne işleyelim?" diyerek bazı selahiyetli kimselerle müşavere ederek, Orlof gitti ise (Orlof Katerina'nın aşıkı olduğundan sarayda rakibleri bulunduğunu haber aldığından oda ipi kırmış idi.) mareşal burdadır. Esasında Halil Paşa gününden beri sulha istekli mareşaldir. (963) Ona bir mektup yazılarak mütarekeyi bir kat daha uzatmak mümkündür denildi. Sadrazam derhal, mareşala bir mektup yazıp, "sizin Orlof ile bizim Osman Efendi ikiside fazl ve hayret edilecek densizler olduğu için gerçekleşmesi kesinleşmiş gibi olan bu sulh antlaşmasını biz tamamlayalım." dedi. Mareşal, sulhun iki tarafa da hayır vereceğini anlar, mülayim bir kimse olduğundan, bu söz makuldür diye mütarekeyi kabul eder. Bu sırada da reisülküttap olan Abdürrezzak ve beylikçi Hayri efendileri de yanına alarak bunlara da ihtişamla bir alay düzenleyerek Yerköy'den Bükreş'e varıp, İbrişkof'la konuşmaya ve kışlaya girip altı ay mütareke müzakerelerini uzun uzadıya konuşurlar. Ruslar, her ne kadar galipse de savaştan bıkmış olup, sulhu temini uygun bulduklarından dolayı, 4-5 ay içinde maddelerin hepsine kolaylıkla bir şekil verildi. Sonunda iş yine uğursuz Tatarın dava-i istiklâlisine dayandı. Abdürrezzak Efendi: "40-50 bin kese akçe ve-

relim. (964) Bundan vazgeçin" derdi. İbrişkof: "Biz Tatara sizi, başlıbaşına hür adam ederiz sözü verdik. Bu sözümüzden dönemeyiz." diye acizlenince "devletimden sorayım" diyerek 40 gün izin aldı. İzin rikabı hümayunla hacegan-ı divanı hümayundan Penahi Süleyman Efendi ve Ataullah Beyefendi, yeni murahhaslar olarak geldiler. 40.gün İbrişkof bir kâğıd çıkarıp: "İşte Petersburgdan haber geldi. Sizden bir para bile istemeyiz. Siz de, Tatarları himaye etmekten vaz geçiniz. Sizinle hemen antlaşmayı yapalım" dedi. Muhsinzâde vesveseli adam ve sadarette mahremi olduğundan gayri, elbette bu şekli beğenilmemek muhaldir düşüncesiyle kararı padişaha havale ederek, murahhas (965) efendiden gelen yazı ile, Ataullah bey'i İstanbul'a gönderdi. Kağıdlar padişahın yüksek huzurunda okundu. Vaziyet ortaya çıkınca huzurda olan Osman Efendi zehirli yılan gibi olan diliyle: "Biz Moskofu gözümüz ile gördük. Nabızlarını tutup, dimağlarının ne mertebe fesad düşündüğünü anladık. Bu sulhun aslı yoktur. Bunların esas niyeti hile yapıp, iğfal etmektir" dediğinde padişahın gönlü bulandı. Kazasker efendiler, Tatar serbestliği sözleri karşısında ezberden pek büyük günah saydıklarından, Osman Efendiye hem şan verip" olmaz ayrılık yok. Gayretullah zuhur eder. Moskofa iyi bir kılıç vurup sonra istediğimiz gibi sulh oluruz" dediler. (966) Şeyhülislâm Efendi bu şeklin uygun olduğunu bildiği halde bundan daha iyi bir pazarlık olmayacağını görmesine rağmen orada bulunanlara muhalefet edemediğinden sessiz kaldı. Kabul olunmamıştır haberi ile

Ataullah Bey geri geldi. Murahhas Efendi, İbrişkof'a üzücü cevabını verince, aşağılayıp "Varıp geldiğiniz yere gidin" diye Rusçuk'a gönderdi. Bu halde olduğu halde Ordu'ya gelen Abdürrezzak Efendi ne desin? "Düşmanın zaafı anlaşılıyor. Taun hastalığından çok Rus askeri kırılır. Ümid odurki, bunlar Tatarlara serbestlik sözünden geçerler" mizacına uygun bir kaç söz söyleyip "Küşad-ı goncai dâl kaldı bir başka bahara dahi" beytinin meâlini söylersek, işler gelecek seneye kaldı. (Hülasatül İtibar) (967)

Faide 210: Kaynarca Antlaşması Maddeleri

1. İki devlet arasında varılan ilerleme noktasındaki her çeşit problem ve düşmanlık, şimdiden ve ilelebed yok edilmiştir. Gerek savaş aletleri, gerekse diğer yakınlaşmalar ile iki taraftan akla gelip yapılan zararların ödenmesi unutulup, artık hiç bir şekilde intikam alma yoluna gidilmemeye. Düşmanlık yerine karada ve denizde meydana gelecek değişikliklerden dolayı müsalahaya (barışa) riayet oluna. Gerek tarafı hümayunumdan ve benden sonra gelecekler gerekse Rus padişahı ve ondan sonra gelecekler aralarında düzenledikleri bu antlaşma ile karışık olmayan ve müebbeden değişiklikten beri olarak muhafazası ve uyulması ve bütün maddelerin ihtimam ile yerine getirilmeleri (968 lâzımdır. İki devletin mallarında reaya ile ahali olarak aralarında işbu maddelere uygun davranılıp, bundan sonra her iki taraftan gizli

veya açık tarzda zarar verici davranışlar yapılmamalı. Yenilenmiş bulunan dostluk icabınca istisnasız her iki tarafa töhmet eden bütün herkesin suçlarının af olunduğu, gemi ve diğer hapishanelerde bulunanları serbest bırakmak memleket ve bölgelerine dönebilmelerine izin verilmesi ve eski hakları ne ise onlara kavuşmalarına müsaade olunması. Bunlara yapılabilecek zarar verme ve tecavüzlere asla müsaade olunmaması. (969) Bütün bu önlemlere rağmen zarar ve ziyan vermeye kast edenler cezalandırılıp, bunların hepsi kanunların himayesinde olup, vilayetlerinin adetleri üzere ve diğer vilayetlere kıyas olarak yaşamalarına bakalar.

2. İşbu antlaşmanın imza ve tasdikinden sonra her iki devletin ahalisinden kimileri iftira ve itaatsızlik veyahud hiyanet ederek iki devletin birine gizlendiği takdirde veya iltica ettiğinde benim devletim olan Osmanlı'da din-i islâmı kabul, Rusya devletindeyse tanassur (hristiyan olursa) ettiği takdirde bu bölüm hariç diğerleri asla bir bahane ile geçtiğinde himaye olunmayıp hemen red olunup veya iltica eyledikleri devletin topraklarından uzaklaştırılmalı ki, bu gibi yaramazların sebebine iki devlet arasında yeni antlaşmazlıklar çıkmasın. Yine iki tarafın ahalisinden olup, müslüman olsun hristiyan olsun bir kimse (970) bir suç işleyip, her ne düşünce ile öbür devlete iltica ederlerse bu gibi taleb olundukça gecikmeden red olunur.

3. Kırım ve Bucak, Bedeysan, Canbulak, Yedeckül kabile, Tatar tayfasının tamamı, istisnasız her iki devlet tarafından serbesti tanınıp, müstakil olarak ecnebi bir devlete tabi olmamak üzere kabul olunmalıdır. Tatarlar ise, bütün rey ve ittifaklarıyla Cengiz soyundan gelen ve onlardan seçilen kendi hân'ları müstakil bulunan hükümetlerinde olduklarından bir zamanda başka devlete hiç bir şekilde, muhasebe olarak ödeme yapmama şartıyla eski kanun ve gelenekleri üzere, kendilerine hakim ve gerekse hân seçme ve tayinleri hususundan, gerekse iç işlerinde gerekse de dış işlerinde ne Osmanlı ne de, Rus devleti müdehale etmeyip dış ülkelere karşı müstakil bir devlet olup, ülkelerinin imarına çalışıp, Cenab-ı Bâri'den (971) başka hiç bir yer ve kimseye tabi olmamak üzere adı geçen taifenin halini itiraf-ı kabul eyleyip lâkin mezhepleri ehl-i islamdan olup, zât-ı madalet-i simatı şehriyarinem imam-il müm'minün ve halife-i el muvahhidin olduğuma binaen, bu taifeye verilen serbestiyet memleket ve devletlerine zarar vermeyerek, mezhebi umuriye (din işlerini) tarafı hümayunum halkına şeriat-ı islâmiye muktezasınca, tanzim edeler ve Rusya devletine tahsis olunan Kerş ve Yenikale arazisi ve limanlarından başka Kırım ve Kuban taraflarında yapılan istila hareketi sonunda kasaba, kale, mesken ve arazileri ile Bordavkonski, Voyovozi suyu nehirlerinin Aksu ve Turla nehirlerinin arasında olan bütün arazi Leh memleketi hududuna varınca Tatarlara, eski

Özi kalesi, Kâleval devlet-i âliyemin tasarrufu altında bâki kala ve sulh antlaşmasının mubadelesinden sonra Tatar memleketinden Rusya askerini çıkartmayı taahhüt ede. Kırım, Kuban ve Taman adalarındaki kale, kasaba, mesken ve diğer şeyler hakkında az, çok her çeşit haktan devlet-i âliyemizin el çektiğini taahhüd ede ve buralarda bulunanlara bundan böyle muhafız askeri veya başka asker göndermeye. Söz konusu Tatar ülkesi ahalisine bu şekil üzerine, devlet-i âliyemce kurtuluş verilip ve kimseye tabi olmaksızın devletinin hükümetine (972), Rusya devletince, işlerine asla karışmaması taahhüd edile. Devlet-i âliyemiz taahhüd ederki, kasaba ve kale, araziye ve mesken bölgelerinde bundan böyle, muhafız asker, başka çeşit asker, sekban veyahud asker zümresinden ne isimle olursa olsun kimseyi göndermeyecektir. Rusya devleti tarafından tanınan serbesti aynen devletim Osmanlı tarafından da yerine getirilecek.

4. Bütün devletlere aid olan istiklaliyet istihkakı muktesazınca bu devletde münasib göreceği nizamı yerine getirmek içinde ülkesi dahilinde ve hududlarında uygun bulduğu yerlerde kale, şehir, kasaba ve meskenler ile binalar yapmaya, eski kale, şehir ve kasabaları yeniden veya tamir edebileler.
5. İşbu mübarek antlaşmanın imzasıyla yenilenen dostluk etrafı da kapsadığında Rusya devleti tarafından 2.pâye yâni Onivpiyato tabiri (973) olan

orta elçisi veyahud murahhas elçi ünvanı sıfatıyla devlet-i âliyemizde devamlı olarak bir rus elçisini ikamete verip, pek muteber olan devletin elçileri hakkında yapılan merasimin aynı Rus elçisine de devletimiz tarafından yapıla. Genelde resmi amme olduğunda Alman imparatorunun elçisi, daha yüksek veya aşağı rütbede olursa hemen Nederlend (Hollanda) büyük elçisinden sonra takip eyleye, o elçide yoksa Venedik büyük elçisini takip eyleye.

6. Osmanlı Devleti, Rusya elçisinin bilfiil hizmetinde bulunanlardan birinin hırsızlık, iftira veya cezaya şayan bir suç işlediğinde yazı ile çalınan eşyanın, elçi tarafından beyan olunacak şekil üzere tamamen kurtarıla. (974) Ölümü sırasında dini Muhammediyi kabul etmek sevdası gösterenlerin bu arzusu kaale alınmayıp, ancak ölüm tehlikesi kalktıktan sonra eski hallerine avdet ettiğinde akılları başlarında olduğu halde ikrarları ve itirafları elçi tarafından gönderilecek adamın yüzüne karşı ve bazı bağnaz müslümanların karşısında beyan ettirilerek, böylece kabul olunalar.

7. Devlet-i âliyemiz taahhhüt ederki: Hristiyan diyanetinin hukukuna kuvvetle koruma yapan Rusya devletinin elçilerine izin vererek her ihtiyaçda gerek 14.maddede yazılı İstanbul şehrinde bulunan kliseleri ve hizmetlilerinin korunmasına aid gayretler gösterilip elçinin bir vakit devleti âliyemin dost ve yakın bölgelerinde olan (975) devletlere bağlı tamamlayıcı adamı tarafından arz ve tebliği

olunmakla, devlet-i âliyemiz tarafından kabul eylemelerini devletimiz taahhüd eder.

8. Rusya devletinin gerek rahipler ve ruhbanlarına, gerekse reayasından olanlara tamamen izin verilerek Kudüs-ü şerif ve ziyarete uygunluğu görülen, diğer mahallere seyahatleri olabilsin. Bu gibi yolcu ve seyyahlardan gerek Kudüs-ü şerifde gerekse diğer yerlerdeki yolculuk sırasında, bir cizye, harac ve vergi adı altında asla bir taleb, bir teklif yapılmaya. Diğer devlet reayalarına verilen fermanlar ve yol emirleri, bunlara da aynen tatbik oluna. Mademki Osmanlı devleti arazisinde ikamete devam edeler, kendilerine her hangi bir tariz, sataşma yapılmayıp ahkâm-ı şeriat kuvvetiyle temin olan uygunlukla himaye ve korunmalarına dikkat oluna. (976)

9. İstanbul şehrinde olan ve ikamet eden Rus elçilerinin hizmetinde bulunan tercümanlar, hangi millete mensup olursa olsunlar, devlet işlerine hizmet ettiklerinden hizmetleri iki devletede raci olduğundan saygı ile muamele ve itibara riayet etmeğe, hizmetlerinden dolayı sipariş aldıkları iş ve maddeler sebebiyle azar ve itaba maruz kalmaya.

10. İş bu mübarek antlaşma imzalandığında iki taraf askerlerinin komutanları tarafından lâzım gelen tenbihler icab eden mahallere ulaştırılıncaya kadar o arada bir yerde çeşitli tarzda fiili hasımlık meydana gelirse bunu taarruz saymayıp, (977) bu halden dolayı meydana gelecek fetihler ve istilalar

geçerli sayılmayıp, böyle istifade düşünenlere, fayda olmayacaktır.

11. İki devletin menfaatleri için ülkelerini besleyen bütün denizlerinde iki devlete (Osmanlı-Rus) bağlı gemi, ticaret sefinelerine engel olunmayıp, serbest olarak gidip gelmeleri kabulümüz sayılmıştır. İskelelerine ve her mahalline diğer devletlerin yapmış oldukları ticaretlerinde memnun oldukları hâl üzre işbu Rus gemilerine de, tüccar gemilerine de devleti âliyem tarafından ruhsat verile. Karadeniz'den Akdeniz'e ve Akdeniz'den Karadeniz'e ve bütün sahil ve kıyılarında limanlarında yukarıda yazıldığı denizler bitişiğinde olan geçit ve boğazlarda kalalar ve işbu maddeye dair yukarıda izah olunduğu üzere, devlet-i âliyemizin topraklarında ticaret yapmasına dair beyanname, Fransa ve İngiltere gibi dost ve ahbab olan, ziyade müsaade buyrulan barışın muafiyetiyle ticarete (978) meyil gibi karayolu ile ticaret yapmak Rusya devleti ve reayalarına, devlet-i âliyemiz tarafından ruhsat verilip, buna bağlı olarak da, Tuna Nehrinde geliş gidiş yapabileler. Gerek emri ticaret gerek Rus ticaretinin hakkında işbu madde de lafız lafız söylenip yazıldığı gibi her türlü ihtiyaç zuhurunda, adı geçen iki devletin ve diğerlerinin şartları geçerli ve muteber olarak tutula. İsmi geçen milletlerin verdikleri verginin gereği ve aynı ödendikten sonra Rus tacirleri her türlü mal ve yükü nakil ve ihrac edip, Karadeniz ve diğer denizlerin sahil ve limanlarıyla, İstanbul'a varabil-

meleri câiz olacaktır. Şekli açıklandığı gibi ayırım yapmadan bütün sularının emri ticaret ve gemilerine gidip gelme maddelerini iki tarafın reayalarına müsaade verilerek kendi tüccarlarına her iki devlet tarafından ruhsat verilirki, işlerini görürlerken ve ticaretlerini yapma sırasında lâzım gelen müddet için, her iki memlekette kalabilsinler. Bu mevzuuda her iki tarafda taahhüd eder ki, dost olan diğer devletlerin reayalarına uygun görülen serbestlik ve sulh anlayışı Rusya tüccarlarına da layık kılına. Haraset (ziraat) nizam maddesinin bütün keyfiyeti (979) elzem maddelerden olduğundan Rus devleti tarafından lüzum görülecek mevkideki konsolos veya vekillerinin tayinine, devleti âliyemiz tarafından izin verilen diğer devlet konsolosları itibar olundukları gibi Rusyadan gelenlerde aynı muteberlikte tutularak iş bu konsolos, konsolos vekillerine ruhsat verile ki beratlı tabir olunur, berat-ı padişahanem ile müsellem (doğruluğu kabul olunmuş) tercümanları maiyetlerinde tutup, İngiltere, Fransa ve diğer emsali devletlerin hizmetlerinde bulunan meslekdaşları gibi sahip oldukları muafiyetlere bunlarda nâil olalar. Rusya devletinin ahbab ve dostları olan milletlerin ve imtiyaz muafiyeti ile kara ve deniz yollarıyla Rus memleketinde ticarete, vermesi mutad vergiyi ödedikten sonra devleti âliyem reayalarına Rusya devleti tarafından ruhsat verilip ve denizde seyir sırasında kazaya uğrayan gemi taraflardan yardım ve böyle kazalarda dost ve ahbab

olan milletler hakkında yapılmakta olan yardım ile kolaylıklar gösterile. Kendilerine lâzım gelen eşya cari fiatlarla kendilerine alıverile.

12. Afrikalılar ile yâni Trablusgarb, Fas,Tunus ve Cezayir ocaklarıyla Rusya devleti imzalanan ticari şartlara riayet ettiklerinde devleti âliyemiz taahhüd ederki, Rusya devletinin buna rağbeti ve kabulu olmasına kendi itibar ve ruhsatını şamil saya. Orada, yani adı geçen ocaklarda korunma ve zarara uğramada bir kusur olursa devleti aliyemiz kefil olacaktır.

13. Bütün senetler ve genel mekteblerde ve her hususta tamamen Rusyalıların imparatoriçesi lakabı muteberesine dair, devlet-i âliyemiz tarafından lisanından çıkarılıp, tamamen Rusyalıların padişahı tabiri kullanılacaktır. (981)

14. Diğer devletlere kıyasla tahsis olunmuş kliselerden başka, Galata tarafında bulunan Beyoğlu isimli mahalleye giden yolda Rus devleti bir klise yaptırmasına cevaz verile. Klise halk için olup Devsuğrufe klisesi ile anılacaktır. İlelebedde Rus elçisinin korumasında olup her türlü tecavüz ve taarruzdan emin olacaktır. (983)

15. İki devletin hududlarının tayini ve tahdidi üzere koydukları nizam icabınca iki taraf ahalisine münakaşaya cevaz olacak büyük kavgalara sebebiyet verecek bir madde kalmadığıda ancak düşünceden uzak tutmayarak, umulanın dışında çıkması muhtemel bulunan sebeblerden zararlı kötülüklerin define, iki devletin beraberce karar verdikleri malum

olup, böyle anlaşmazlıkların, meydana çıkışında o hususu teftiş ve tetkik için, özel olarak vazifelendirilmiş memurların marifetiyle haledilecektir. Bu vazifelilerin, ihtilaflı maddeyi teftiş ettikten sonra zaman geçirmeden hakkı olan şahsın hakkını vereler. Taahhüt olunur ki; işbu mübarek antlaşmaya uyularak yeniden konan nizam ve kaide maddeleri güzel olup kazaların olmasıyla asla değişmeye.

16. Bütün Bucak memleketi, Akkirman ve Kili ile İsmaiyle kaleleri diğer kasabalar koridorlarında mevcud bulunan kamu malı ve Rusya devleti tarafından devleti âliyeme (984) verip, Bender kalesini de devleti âliyeme iade eder. Yine Eflak ve Buğdan topraklarını bütün kale ve şehirleri, kasaba ve köyleri içinde bulunan bütün eşyalarıyla, yine devleti âliyeme iade eder. Devletimde, aşağıda beyan ettiği şartlar dahilinde Rusya devletinin kabul edip iş bu şartları bütünüyle ve tamamen muhafaza ve riayet eylemesini vaad ile taahhüd eyleye. Evvelâ iş bu iki voyvodalığın ahalisi her ne paye ve keyfiyet-i hal ism-i ayandan iseler istisnasız, haklarında kâmilen ve tamamen kadın ve erkekler af olunacak, her türlü ithamlar, yahud devlet-i âliyemin işlerine ait aykırı hareket eylediklerine iddia olunanlarında bütün yaptıkları tamamen unutulup, önceki maddenin yazdığı gibi, mensubiyet, payeleri ve eski malları yeniden tamamlanıp işbu savaştan önce, sahip bulundukları mallarına iade olunalar. İkinci olarak da; Hristiyan diyaneti bütün serbestisiyle icrasına hiç

bir şekilde mümanaat olunmayıp, üçüncüsü ise, eski manastırlarına ve başka kimselere bağlı olup, sonra hakkın değişmesi kendilerinden alınıp, İbraiyl ve Havatin ve diğer yerlerin dairesinde mevcud bulunan arazi (985) ve emlakki, elân reaya adı ile anılır adı geçenlere kurtarılıp verileler. Dördüncü husus ise, Ruhban ve o meslek zümresine mensub olanlara ve imtiyazlarına itibar oluna. Beşinci mesele, vatanlarını terk ederek başka mahallere varmak rağbetinde bulunan hanedanlara eşyalarıyla nakletmelerine müsaade olunalar. Bu hanedanların, kendi işlerinin tanzimi için kâfi vakit bulmalarını teminen vatanlarından nakleylemelerine bir sene müddet verilip, iş bu mühleti müddet tasdikname-i mübarekenin teati tarihinden düşüle. Altıncı bir hususda eski hesaplar için, her ne şekilse gerek nakit para gerek diğer yollarla bir nesne tahsil olunmaya gidilmeye Yedinci olarak da, iş bu savaşın tamamen müddeti için bu çeşit teklif veyahud son bir çeşit talep olunmayıp, savaş müddetince uğramış oldukları zarar ve tahribata bakılarak, adı geçenlere bundan sonra iki sene daha mühlet verilip, bu mühletise tasdiknamelerin mübadelesinden sonraki tarihden hesabları yapıla. Sekizinci olarak da; bu mühlet geçtikten sonra devlet-i âliyemiz taahhüd eder ki: cizyelerin parasını tayinine insani yaklaşımla cömert davranışla imkân dahilinde toplana ve iki senede bir kere mebuslarının aracılığıyla cizyeleri eda oluna. Belirtilen cizyelerin tamamen ödenme-

sinden sonra asla bir paşa veya hâkim ve her kim olursa olsun bu kimselere asla bir vakitte taarruzda bulunmayıp, başka bir çeşit vergi veyahud tekifi, ne isim altında olursa olsun ve bahane ile kendilerinden talebde bulunmaya. Ceddim Sultan 4. Mehmed Hân'ın zamanı saadetlerinde sahip oldukları imtiyazları devam edecektir. Dokuzuncu olarak da; işlerine bakan kapı kethüdalarının yerinde işbu voyvodalıkların (986) bey'lerinede ruhsatlar verile ki, devleti âliyede her birinin tarafından Rum mezhebinde Hristiyandan olmak üzere sulhseverler tayin eylemelilerki, işbu memlekete dayalı işlerine bakabileler. Devleti âliyem tarafından da, haklarında cömertlikle muamele yapılıp, aciz hale düştüklerinde milletlerarası kaidelere hakkı müstehak olduğundan yâni her türlü taarruzdan, emin ve beri olmak üzere itibar olunalar. Onuncu ve sonuncu olarak da, devleti âliye tarafından Rusya imparatorluğunun elçilerine ruhsat ve muvafakat verilir ki, iş bu iki voyvodalık iktizasınca korunması ve müsaade olunmalarını müzakere edeler devletine layık olan itibar ve dostluk gereğince, elçilerinin arz ettikleri kelimelere riayet eylemesine devletimiz taahhüd eder.

17. Halihazırda Rus devletinin elinde bulunan Akdeniz adalarını Rus devleti, devleti âliyemize iade edecektir. Devlet-i âliyem de taahhüd eder ki; evvelki maddede açıklanmış bulunan her türlü kabahatlerin, devletimin işlerine muhalif olmak suçlamasıyla yapılmış hareketlerin erkek olsun, kadın

olsun tam affa uğratılır maddesine adaların ahalisi hakkındada bütün hükümleriyle riayet ederiz. İkinci olarak da Hristiyan diyanetine asla alçakça bir taarruz ve davranış ile tazyikde bulunulmayıp, kliselerin tamir ve yenilenmesine hiç bir şekilde zorluk çıkarılmaya, bahsedilen kliselere hizmette bulunan şahıslara (987) asla bir taarruz ve sataşılmaya. Üçüncü olarak da işbu savaş yüzünden kendilerine yapılan azarlar ve tahribat sebebiyle Rusya devleti'nin idaresi altında bulundukları tarihde ve bundan sonra iki sene müddetle işbu adaların devleti âliyeme iadesinden itibaren başlatmak gerekir. Devlet-i âliyem tarafından adalar ahalisinden asla herhangi bir çeşit senelik vergi tahsile gidilmeye. Dördüncü husus; terk-i vatan eyleyen başka yere gitmek isteyenleri bütün mal ve eşyalarıyla nakletmek üzere devleti âliyem tarafından istiyenlere izin ve ruhsat verilip, hazırlıklarını tamamlama için yeterli vakit verilip, tasdikname-i mübarekenin teatisinden sonra bir sene müddet verile. Beşinci; Rusya donanmasının dönüşü inşaallahu Teâla işbu tasdiknamenin teatisinden sonra üç ay içinde gerçekleşmesi gerekir. Her hangi bir şeye ihtiyaçları olursa devleti âliyem tarafından bütün imkânlarla yardımcı oluna.

18. Özi suyu boğazında bulunan Kılburunhisarı, adı geçen nehrin sol sahilinde yeterli derecede arazi ile Aksu ve Özi suyu arasında boş arazinin kavga-

dan uzak mustakilen devamlı Rusya devletinin taht-ı tasarrufunda kala.

19. Kırım yarımadasında olan Yenikale. kalesi ve Kereş limanları içinde mevcud bulunan arazileriyle Karadeniz'den başlayıp, Tulkereş'in eski hududlarına ulaşarak Bohaca isimli yere varınca bu hattan doğru bir yolla yukarıdan Azak denizine vardığında kavgadan uzak, mustakil olarak bundan böyle Rusya devletinin idaresine kala.

20. Hz.İsa'nın doğuşunun 1700.senesi, tarihi Hicri'nin 1113.senesinde Tolstoy isimli hâkim ile Acu muhafızı Hasan paşa arasında yapılan antlaşmanın gereğince mutabakata uygun Azak kalesi evvelki hududuyla ilelebed Rusya devletine tahsis kılındı (988)

21. İki Kabartay'lar, yâni büyük ve küçük Kabartay'lar Tatar taifesiyle komşuluklarından dolayı, Kırım hanlarıyla bağları olduğundan Rusya devletine verilmeleri maddesi, Kırım han'larının ve meşveretinin ve başlarının iradesine ihale oluna.

22. İki devlet arasında yapılan bütün ahidname toplantılarında eski şartları ve Belgrad kalesinde bulunan ahidnameyi ve ondan sonra vücuda gelen ahali şartları mahv ve giderile. Bundan sonra ebediyen unutulup, iki devlet arasında ittifak kararı verilip, şöyleki yazılan antlaşma hakkına, bundan böyle bir türlü teşvikleri yapmayalar, lâkin Hz.İsa (A.S) ın doğuşunun bin yediyüz senesinde Tolstoy isimli hâkim ile Acu kalesinin muhafızı Hasan

paşa arasında evvelki Azak ülkesi hududu ve Kuban tayin ve tahdidine dair şartlar işbu istisnadan beri olup, değişmez olarak kala.

23. Gürcü ve Mekril havalisinde bulunan Bağdadçık, Kütayesi ve Şehriban kalelerine Rus askeri el koymuştur. Eskiden beri bağları olduğu asıl sahiplerine bağlı olmak üzere, Rusya devleti tarafından kabul olunup şöyleki; eski tahkikatten beri, yahud, uzun zamandan pek önce devlet-i âliyem adı geçen kaleye sahip olmuşsa da, devlet-i âliyeme rucu etmek kabul olunup, işbu antlaşma tasdik olunup teatisinden sonra belli bir zaman içinde Rus askerleri tarafından kale tahliye edilecektir. Devleti âliyem de kendi tarafından taahhüt eder ki, evvelki maddenin gereği muktezasınca yazılı bulunan havalinin savaş sırasında devleti âliyemin aleyhine her ne şekil üzere hareket etmiş bulunanları, kadın erkek affedilmiştir. Bundan sonra da oğlan ve kız vergisinden, cizye talebinden vazgeçer. Eskiden bağlılıkları bulunanlardan başka, yazdığımız ahali arasında ve kendi reayası olmak üzere, her bir ferdin hakkına kefaleti, devlet-i âliyem taahhüd eder. Gürcü ve Mekriller tarafından eskidenberi zaptolunan arazi, diğer müstahkem yerleri tekrar adı yazılı hükümete ve muhafaza-i mutlakalarına terk eyleye. Dinlerinin manastırla kliselerine (989) hiç bir taarruz ve tazyikde bulunulmaya ve eski olanlarının tamirine yenilerin yapılmasına mani olunmaya Çıldır paşası ve diğer başıbozuklar tarafından bir türlü teş-

vikçiler elinde mallarına taarruzu devleti âliyem men eyleye. Bu ahalide devlet-i âliyemin reayasından olduğundan Rus devleti asla bunlara müdehale etmeyip, taarruz eylemiye.

24. İmzalanma işlemleri bitince derhal Tuna nehrinin sağ tarafında mevcud bulunan bütün Rus askerleri dönmek üzere imza, tarihinden sonra bir ay içinde Tuna nehrinin sol kıyısına geçerek Hersekhisarı boşaltılıp, islâm askerine teslim oluna. Eflak ve Ocak memleketlerinin tahliye edilmesine derhal ve hemen başlanıp, işbu tahliye maddesi iki ay içinde yerine getirilmeli. Rus askeri Memleketyn'den tamamen çekildikten sonrada bir tarafdan Yerköy kalesini sonra İbraiyl, diğer tarafdan da, İsmaiyl kasabasını ve bütün Akkirman kalelerini Rus askerinin terk edip, diğer askerlerine iltihakları yerine geldikten sonra islâm askerlerine adı geçen kaleleri teslim edeler. İşbu 2 memleketin tahliyesine 3 ay zaman tanınır.Yukarıda yazılanlardan sonra Rus askerleri Buğdan'ı terk ederek Turla nehrininde sol tarafına geçecektir. Bu yaklaşımla zikredilen yerlerin tahliyesi 2 devletin anlayış ve sulh içinde ebediyen yaşamak niyetiyle imzalamasından sonra 5 ay zarfında bitirilmiş olacaktır. Rus askerlerinin tamamı Turla nehrinin sol tarafına geçtiğinde o zaman Hotin ve Bender kaleleri asakir-i islâmın idaresine teslim olunur. Ancak ayrı bir şart icabınca bildirilen zamanda Kılburun hisarı açıklanan arazisi ebedi sulhun 18.maddesinde izah olunduğu gibi,

Aksu ile Özi suyu arasında boş arazinin zaviyesiyle ilelebed kavgadan beri olarak Rusya devletine teslim oluna. Akdeniz adalarına dair Rusya donanmasının sulhun tanzimi içeriğine göre kabil olan süratle adı geçen adaların, o havalide bulunan Rusya askeri tarafından biran önce marazadan beri, devleti âliyemin eline teslim oluna. Çünkü mesafenin uzaklığı hasebiyle kabil değildir ki, tutuşmayı önlemeye zamanı bulmak. Devleti âliyem taahhüd ederki, dost bir devlet olduğundan Rus donanmasının (990) çabuk gelmesi düşüncesiyle devletim, lâzım gelen malzemenin teminine yardım edip ve geniş ve mümkün mertebe de şart olan nesnelerini verip, öncelikle devleti âliyeme iade olunan memleketlerde madem ki, Rus askerleri bulunursa işbu memleketlerin idaresi ve nizamı Rusyalının zaptında bulunduğundan bütün Rus askerinin tamamen çıkmaları vaktine kadar devleti âliyem tarafından yazılı ülkelerin hükümetine müdehale olunmaya ve bu memleketlerde bulunan Rusya askerinin makul zamanda toplanıp, levazım tedarikine kalkışıldığı zaman tamamen çıkışlarına kadar uygun davranıla. Devleti âliyeme bağlı memurlarımın adı geçen memleketlerin her birinin boşaltıldığını haber etmedikçe devleti âliyemin askerleride iadesi yapılan işbu kalelerine ayak basmayıp, bilakis devleti âliyeme de iade olunan memleketlerinde kendi hükümetini ithal etmeye. Kale ve kasabalarda bulunan Rusların yiyecek ve mühimmatı arzuları üzere Rus askeri ta-

rafından tahliye edilip, devletime iade olunan kaleleri sırf bu sırada mevcud olan devlet-i âliyem toplarını terk edeler ve devlet-i âliyeme iade olunan ahali ve vilayetlerin her ne cins ve durumdan iselerde ki; Rusya'nın hizmetinde istihdam olunmuşlardır. Anlaşılmış bulunan mühlet hususunda çoluk, çocuk, mal ve mülklerini Rusya askeriyle çekilip, nakil düşüncesini taşıyanlara mani olunmayıp, şartların icabı gerek ilk zaman gerekse bir sene içinde kimseye mani olmayacağını devlet-i âliyem taahhüt eder.

25. Gerek kadın gerekse erkek olan bütün savaş esirleri, hangi paye ve rütbede iseler, iki devletin arazilerinde, bulundukça Rus devletinde kendi iradesi ile tanassur eden müslimin, devleti âliyemden yine kendi iradesiyle din-i muhammediyi kabul eden Hristiyanlardan başka herkes işbu mübarek antlaşmanın tasdiknameleri teatisinden sonra derhal ve asla işbu ebedi sulhun antlaşmasına ait maddelere imza atıldıktan sonra sadrazam, Rus devletinin feld mareşalinin tenbihleri ulaştırmasıyla karada ve denizde, diğer yerlerde olan her iki taraf askerlerinin aralarında her türlü hasımane davranışa engel olunmak gerekir. Hemen sadrazam ve feld mareşal (991) cenablarından Akdeniz ve Karadeniz ile Kırım karşısında bulunan donanmaya ve diğer savaş mevzilerine haberciler gönderip, her tarafta vukubulacak müessif ve sulhu tehlikeye sokacak mukateleler olmaya. Sadrazam ve feld mareşalin habercileri,

tenbihnameleriyle, dokunulmazlıkları olup, Rus ulağı (haberci) Rus askerine, sadrazamın tenbihnamesi de devleti âliyem seraskerine ulaştırır. Sadrazamın habercisinin önceliği vardır. Seraskerse devleti âliye vasıtasıyla feld mareşalin tenbihnamesini Rusya seraskeri eline ulaştırır. Yapılan bu mübarek antlaşmanın akdi ve düzenlenmesi gerek tarafı hümayunu hüsrevanemden gerekse Rusya padişahı müşarileyha tarafından sadrazam ve Rus devleti mareşali Petro Kont Romançev'e vazifeli olarak ihale olunmuştur. Ahidnamede yazılı bulunan bütün maddeleri ikisinin huzur ve yüzlerine karşı yapılmış gibi sadrazam ve feld mareşal cenablarına devletleri tarafından verilen ruhsat muktezasınca yazılı maddeleri imza ve hatimeleriyle tasdik edip, işbu maddeler mefhumunda imza ve düzenleme ve vaad olunan maddeleri sağlam ve değişmez şekilde dikkatle uygulanıp, aksine asla bir davranış yapılmayarak beyanlara uygun ve mutabık suretleri imza ve sahip oldukları mühürleriyle tasdik olunup, sadrazamın senedi Türk ve İtalyan diline, feld mareşalin senedi Rus ve İtalyan lisanıyla 2 devlet tarafından kendilerine verilen ruhsatnameler, murahhaslar ve murahhasça devlet-i âliyem canibinden olmak üzere feld mareşale ulaştırılıp ve maddelerin imzasından sonra 5 gün kabilse en kısa zamanda teati olunup, sadrazamın senedini teslim ettikleri anda, feld mareşal Kont Romançev'in senetlerini vereler. Hatime İmdi,

fimabaad mevad-ı merkume üzere tecdid ve temhid olunan sulh-u salah refi ül harb vel kifah-ı mukarrer ve muteber tutulup şemme-i kerime-i şehriyaran sadakat-ı mutad ve kaide-i mer'iye-i tacidaran vefai itiyad üzere ahd-ı misak ve temamen tasdik ederiz ki, gerek zikrolunan 28 mevadın şurut ve kuyuduna, sulh ve salahın mevasık-i ahudine ve gerek diğer iki kıt'a ita olunan nişan-ı hümayunumda (992) muharrer ve mestur maddeteynin şurutlarına kemal-i riayet olunup, mademki ol canibden de murahhaslar tarafından te'yid ve tasdik olunan mevaddın hilafına vaz ve hareket sadır olmaya. Taraf-ı hümayun-u padişahiyemizden ve ahlaf-ı nisfet-i insafımızdan vükelâ-i âli makam ve mirmiran sahib ül ihtişam ve ümeray-ı zuyil ihtiram ve umumen asakiri nusret-i irtisamımız ve bilcümle ubudiyetimiz ile şerefyab tevaif-ü hüdemadan bir ferd hilafına müteallik vaz ve hareket eylemeye. Temmet Temam Haile-i ahidnamede yazılı iki maddeden biri harb masrafları tazminidir ki; devleti âliye üç taksitle her sene beşer bin kese akça verilmek üzere üç senede Ruslara 15 bin kese ödemeyi taahhüt etmiştir. İkincisi Akdeniz adalarının hızla boşaltılmasıdır ki; zikrolunan antlaşmanın 17.maddesinde Akdeniz'de bulunan Rus donanmasının üç ay zarfında çekilmesi yazılıysa da, mümkün mertebe, bir an evvel hareket edip gitmesini, Rusya devleti taahhüt eylemiştir.

“Osmanlı Devletinin Kuruluşunun
700. yıl Armağanı”

SEÇİL OFSET TEL: (0.212) 629 06 15